"OPPOSITIONEN"

OCH

MINISTERANSVARIGHETEN

PARLAMENTARISKA STRÖMNINGAR
I SVENSK POLITIK 1809–1840

AKADEMISK AFHANDLING

AF

IVAR ANDERSSON

UPPSALA & STOCKHOLM
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.
(I DISTRIBUTION)

"OPPOSITIONEN"

OCH

MINISTERANSVARIGHETEN

PARLAMENTARISKA STRÖMNINGAR I SVENSK POLITIK 1809—1840

AKADEMISK AFHANDLING

SOM MED TILLSTÅND AF

VIDTBERÖMDA FILOSOFISKA FAKULTETENS I UPPSALA HUMANISTISKA SEKTION

FÖR VINNANDE AF FILOSOFISK DOKTORSGRAD

TILL OFFENTLIG GRANSKNING FRAMSTÄLLES

AF

IVAR ANDERSSON

FILOSOFIE LICENTIAT AF KALMAR NATION

Å LÄROSALEN N:r 4

FREDAGEN DEN 18 MAJ 1917 KL. 10 F. M.

R. UNIV. BIBLIOTHEEK LEIDEN

UPPSALA & STOCKHOLM

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

(I DISTRIBUTION)

UPPSALA 1917
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

Förord.

Föreliggande arbete är en studie öfver den politiska statsrådsansvarigheten i svensk teori och praxis under tidsrymden 1809—1840. Hufvudvikten har lagts på den rent politiska sidan af ämnet. Afsikten har varit att skildra det politiska ministeransvarighetsbegreppets utvecklig under Karl Johans-tidens långvariga strider mellan riksdag och regering. En undersökning i detta syfte blir tillika en skildring af de sträfvanden och tendenser att i svensk politik införa de parlamentariska principerna för regeringsbildning och konstitutionell kontroll öfver konungens rådgifvare, hvilka utmärkte den liberala »oppositionen» under senare delen af Karl Johans regering. Ehuru begränsad till ministeransvarighetsfrågans område kan en sådan undersökning därför blifva ett bidrag till belysningen af den konstitutionella utvecklingen i stort sedt under denna viktiga och intressanta brytningstid. Källorna ha i främsta rummet varit själfva riksdagshandlingarna, men genom en — dock långtifrån uttömmande — redogörelse för de politiska idéernas framträngande i den samtida press- och broschyrlitteraturen har jag sökt gifva den naturliga bakgrunden till de ministeriella ansvarighetsfrågornas behandling vid riksdagarna 1809—1840.

Den teoretiskt-statsrättsliga sidan af ansvarighetsfrågan, som ursprungligen var ämnad att blifva hufvudföremålet för denna afhandling, har under arbetets gång fullständigt skjutits åt sidan — detta i syfte att undvika ämneskollision med en annan författare, som inom den närmaste framtiden torde komma att framlägga resultaten af sin undersökning på detta område. Den juridiska ansvarighetsfrågan har också berörts endast i den mån, som den haft direkt politiskt intresse.

Till min vördade lärare, f. d. professor S. J. BOËTHIUS, ber jag att få uttala ett uppriktigt tack för den värdefulla undervisning jag haft förmånen att åtnjuta af honom under de gångna studieåren och

för det välvilliga intresse, hvarmed han äfven sedan följt mitt arbete. Till professor RUDOLF KJELLÉN ber jag likaledes få framföra ett tack för uppmuntrande välvilja och värdefulla råd. — Tjänstemännen vid K. Biblioteket samt riksdagens bibliotekarie, fil. d:r W. GÖDEL, tackar jag för välvilligt tillmötesgående.

Till sist är det mig en kär plikt att här uttala mitt varma och uppriktiga tack till min hittillsvarande chef, hufvudredaktören GUST. GUSTAFSSON, för det stora tillmötesgående, hvarmed han beredt mig möjlighet att fullborda detta arbete vid sidan af min tidningsmannaverksamhet.

Stockholm den 29 april 1917.

Ivar Andersson.

Källor och litteratur.

A. Riksdagshandlingar.

Riksens Höglofl. Ständers Constitutionsutskotts memorialer och öfriga expeditioner vid riksdagen i Stockholm 1809—10. Sthlm 1874.

Constitutionsutskottets memorialer och öfriga expeditioner vid riksdagarna 1810, 1812 och 1815. Sthlm 1902.

Ridderskapet och Adelns protokoller vid riksdagarna 1809—1840/41. (Cit. R o A P).

Presteståndets protokoller vid riksdagarna 1809—1840/41. (Cit. Pr P).

Borgarståndets protokoller vid riksdagarna 1809—1840/41. (Cit. Bg P).

Bondeståndets protokoller vid riksdagarna 1809—1840/41. (Cit. Bd P).

Bihang till samtliga riksståndens protokoll vid riksdagarna 1810—1840/41. Samling III. Konstitutionsutskottets mem. och öfriga exped. (Cit. K U M).

Konstitutionsutskottets protokoll och registratur vid riksdagarna 1818—1840/41. — Otryckta. — I riksdagens arkiv. (Cit. K U P).

Konstitutionsutskottets handlingar vid riksdagarna 1818—1840/41. — Otryckta. — I riksdagens arkiv. (Cit. K U H).

B. Bearbetningar och källpublikationer.

Aldén, G. A.: Bakom riksdagens kulisser. C. W. Lilljecronas dagbok under riksdagen 1840—41. Med inledning, noter och personregister. Sthlm 1917.[1]

Ancillon, Fr.: Om statsförfattningarnas anda och deras inflytande på lagstiftningen. Öfvers. af S. L. Theorell. Sthlm 1827.

[1] Genom tillmötesgående från skriftställaren G. A. Aldén samt kamrer B. Löfgren hos A.-B. Norstedt & Söner har jag satts i tillfälle att taga del af detta arbete i korrektur.

BAGEHOT, W.: The english constitution (Nelson ed.).
BLANCK, A.: Geijer i England 1809—10. Sthlm 1914.
BLOM, O. G.: Det svenska statsrådets organisation 1809—1840. Ak. afh. Ups. 1881.
BOËTHIUS, S. J.: Richerts politiska idéer. Ett bidrag till liberalismens och konservatismens historia under förra hälften af 1800-talet. (Hist. Tidskr. 1905, s. 207 o. f.)
——: 1809 års regeringsform. (Föreningen Heimdals småskrifter n:o 4). Ups. 1909.
——: Till frågan om tillkomsten af 1809 års regeringsform. (Statsv. Tidskr. 1911, s. 73 o. f.)
——: Ytterligare till frågan om 1809 års regeringsform (ibid. 1912, s. 65 o. f.).
——: Om statslifvet. Sthlm 1916.
BRUSEWITZ, A.: Det »Leopoldska» konstitutionsprojektet 1809. Några anmärkningar. (Hist. Tidsk. 1911, s. 51 o. f.)
——: Den gustavianska oppositionens grundlagsförslag vid 1809—10 års riksdag (ibid. s. 269 o. f.).
——: Representationsfrågan vid 1809—10 års riksdag. En inledning till representationsreformens historia. Ak. afh. Ups. 1913.
[CEDERSCHIÖLD, P. G.]: Handbok för riksdagsmän. 1:a uppl. 1822; 3:e tillökta uppl. 1839.
CLASON, S.: Två kritiska betänkanden af Gustaf Löwenhielm. (Hist. Tidskr. 1905, s. 238 o. f.)
——: Sveriges historia 1809—1844. (I Sveriges historia intill tjugonde seklet, utgifven af E. Hildebrand). Sthlm 1910. (Cit. CLASON).
CONSTANT, BENJAMIN: Cours de politique constitutionelle ou collection des ouvrages publiés sur le gouvernement représentatif. Avec une introduction et des notes par E. Laboulaye. XII éd. Paris 1872.
[CRUSENSTOLPE, M. J.]: Ställningar och förhållanden behandlade i bref. Sthlm 1838, 1842.
[DALMAN, W. F.]: Några anteckningar från våra ståndsriksdagar 1809—1865. Af —lm—. Sthlm 1874—79. [Cit. DALMAN].
[DELLDÉN, C. O.]: Om konstitutionell ansvarighet enligt Sveriges grundlagar. (Juridiskt Arkiv, utg. af Carl Schmidt, band XIII, s. 299 o. f.; band XIV, s. 552 o. f. 1842—44).
DE LOLME, J. L.: Englands constitution eller engelska regeringsförfattningen. Öfversättning från fransyskan. Sthlm 1809.
DUGUIT, L. et MONNIER, H.: Les constitutions et les principales lois politiques de La France depuis 1789. Paris 1898.
DUPRIEZ, L.: Les ministres dans les principaux pays d'Europe et d'Amérique. I—II. Paris 1893.
DUVERGIER DE HAURANNE, M.: Histoire du gouvernement parlamentaire en France 1814—1848. I. Paris 1857.
ENGESTRÖM, LARS VON: Minnen och anteckningar. Utg. af Elof Tegnér. II. Sthlm 1876.
ESMEIN, A.: Éléments de droit constitutionel français et comparé. Ed. 3. Paris 1903. [Cit. ESMEIN].

FAHLBECK, P.: Sveriges författning och den moderna parlamentarismen. Lund 1904.
FERRI DE S:T CONSTANT, I. L.: London och engelska nationen. En statistisk och moralisk beskrifning. Fri öfversättning i sammandrag från tyskan af Is. Biberg. I—IV. Linköping 1808.
FRIDERICIA, J. A.: Fra Wienerkongressen til februarirevolutionen 1815—1848. Københ. 1905.
FORSSELL, A.: Ståndsstriden inom centralförvaltningen och statsrådets organisation enligt 1809 års R. F. (Hist. Tidskr. 1911, s. 69 o. f.)
FORSSELL, H.: Minnesteckning af G. af Wetterstedt. (Sv. Ak:s handlingar 1883, del III, s. 454 o. f.)
FÅHRÆUS, O. I.: Skildringar ur det offentliga lifvet. Sthlm 1880. [Cit. FÅHRÆUS.]
GRÄNSTRÖM, P. O.: Om tendenser till imperativt mandat under oppositionen mot Karl XIV Johan. (Statsv. Tidskr. 1915, s. 145 o. f.)
——: Kompromissen i 1809—10 års författning angående de högsta regementsorganens tillträde till riksdagens förhandlingar. Några ord om motiveringen (ibid. 1917, s. 56 o. f.).
——: Adresser och adressdebatter i den svenska parlementarismen. Bidrag till belysning af vår konstitutionella utveckling under 1800 talet. Lund 1917.
HAGMAN, K.: Studier i svensk statsrätt. I. Lund 1905.
HIERTA, L. J.: Riksdagsmotioner och anföranden. Utg. af G. A. Aldén. I. Sthlm 1913.
HORN, C. F.: Minnen ur min lefnad. (Hist. tidskr. 1892, s. 209 o. f.)
HÖJER, N.: Hans Järta och Sveriges grundlagar. (Hist. Tidskr. 1910, s. 69 o. f.)
——: Till frågan om uppkomsten af 1809 års regeringsform. (Statsv. Tidskr. 1911, extrahäfte.)
JÄRTA, H.: Valda skrifter. Utg. af H. Forssell. I, II. Sthlm 1882, 1883.
KJELLÉN, R.: Studier rörande ministeransvarigheten I, II. Ak. afh. Ups. 1890.
——: Den nationella karaktären i 1809 års grundlagsstiftning. (Hist. Tidskr. 1893, s. 1 o. f.)
——: Den svenska grundlagens anda. (Göteborgs Högskolas Årsskr. 1897.)
——: Döda bokstäfver i Sveriges gällande regeringsform. (Statsv. Tidskr. 1902, s. 180 o. f.)
MAITLAND, F. W.: The Constitutional history of England. Cambridge 1909.
MAY, TH. E.: The Constitutional history of England 1760—1860. V ed. London 1875.
MONTESQUIEU: De l'esprit des lois. Paris u. å.
NAUMANN, CHR.: Sveriges statsförfattningsrätt. Uppl. I. Band IV. Sthlm 1871. [Cit. NAUMANN.]
PALMSTIERNA, C. F.: Berättelser ur friherre C. O. Palmstiernas lefnad (1790—1878). Sthlm 1880. [Cit. PALMSTIERNA.]

Reuterskiöld, A.: Föreläsningar i svensk stats- och förvaltningsrätt. I. Statsreglementet. Ups. 1914.
Rexius, G.: Benjamin Höijers politiska åskådning. (Statsv. Tidskr. 1910, s. 265 o. f.)
——: Stahls lära om den konstitutionella staten. Ak. afh. Ups. 1911.
——: Några ord om andan i 1809 års grundlagsstiftning. (Statsv. Tidskr. 1914, s. 57 o. f.)
——: Det svenska tvåkammarsystemets tillkomst och karaktär. Med särskild hänsyn till principernas grundläggning 1840—41. Ups. 1915.
——: Geijers »affall». Anteckningar. (Upsala universitets årsskrift 1915 Bd I.)
Russel, Lord John: Den engelska riksstyrelsens och statsförfattningens historia ifrån Henrik VII:s regering till nyaste tid. Öfvers. Mariefred 1827.
Rydin, H. L.: Svenska riksdagen, afhandling i statsrätt. Sthlm 1873—79. [Cit. Rydin.]
——: Om det parlamentariska styrelsesättet och dess förenlighet med svenskt statsskick. (Svensk Tidskrift för litteratur, politik och ekonomi, årg. 1876, s. 700 o. f.)
Sandegren, M.: Till historien om statshvälfningen i Sverige 1809. Ak. afh. Göteborg 1890.
Seignobos, Ch.: Histoire politique de l'Europe Contemporaine. Évolution des partis et des formes politiques 1814—1896. V éd. Paris 1908. [Cit. Seignobos.]
Schinkel, B. von: Minnen ur Sveriges nyare historia.
Del IX (1814—1817). Förf. o. utg. af C. Rogberg. [Cit. Schinkel (-Rogberg) IX.]
Del X (1817—1822). Förf. o. utg. af J. A. C. Hellstenius. [Cit. Schinkel(-Hellstenius) X.]
Del XI (1823—1828). Förf. af J. A. C. Hellstenius. [Cit. Schinkel (-Hellstenius) XI.]
Del XII, 1, 2 (1828—1844). Förf. af O. Alin. [Cit. Schinkel(-Alin) XII, 1, 2.]
Stavenow, L.: Några ord om frihetstidens allmänna betydelse och plats i det svenska folkets historia. (Göteborgs högskolas årsskr. 1897.)
——: Jacob von Engeströms förslag till regeringsform och kungamördarnas författningsprogram. (Hist. studier tillägnade H. Hjärne, s. 443 o. f.) Ups. 1908.
Skjöldebrand, A. F.: Memoarer. Utg. af H. Schück. Del V. Sthlm 1904.
Svedelius, W. F.: Om statsrådets ansvarighet. Afhandling i svensk statsrätt. Ups. 1856. [Cit. Svedelius.]
Trolle-Wachtmeister, H. G.: Anteckningar och minnen. I urval ordnade och utgifna af E. Tegnér, I, II. Sthlm 1889.
Tynell, K.: Äger konstitutionsutskottet rätt att granska statsrådsprotokoll, förda under pågående riksdag? (Festskrift till P. Fahlbeck, s. 245 o. f.) Lund 1915.
Wallengren, S.: Hans Järta som politisk teoretiker. I. Ak. afh. Lund 1906.

Warburg, K.: Johan Gabriel Richert. Hans lefnad och uttalanden. I, II. Sthlm 1905.
——: Illustrerad svensk litteraturhistoria af H. Schück och K. Warburg. IV: 1. Sthlm 1915.
Wieselgren, H.: Lars Johan Hierta. Biografisk studie. Sthlm 1880.
Ulfsparre, G.: Från Karl XIV Johans dagar. Historiska anteckningar utg. af S. J. Boëthius. Sthlm 1907. [Cit. Ulfsparre.]

C. Politiska tillfällighetsskrifter 1809—1841.[1]

[Silfverstolpe, A. G.]: Hvad synes allmänna opinionen önska till en, nu möjlig, förbättring af svenska statsförfattningen? Sthlm 1809.
[Schantz, G. von]: Hvilken statsförfattning är den bästa? — Fråga till de upplyste och oväldige vid nu förestående riksdag. Sthlm 1809.
[Ingman-Manderfelt, C. J.]: Svenska folkets röst till sina fullmäktige vid riksdagen 1809. Sthlm 1809.
[Ekendahl, D.]: Försök om medlen att i Sverige förena laglig frihet med monarkisk regering. Sthlm 1809.
[Grevesmöhlen, C. A.]: Fråga till fäderneslandets vänner: Är en fullkomlig förbättring i svenska statsförfattningen och i vissa andra allmänna anstalter nu möjelig och nödvändig? Sthlm 1809.
[Åbom, J.]: Förening och säkerhet. Sthlm 1809.
[Ingman-Manderfelt, C. J.]: Sändebref till rikets lagstiftare, från författaren till Svenska folkets röst. Sthlm 1809.
[Munck af Rosenschöld, E. Z.]: Engelska regeringssättet, till sin grund och utöfning. — Af en i London vistande svensk. — Första häftet. Sthlm 1809.
[Grevesmöhlen, C. A.]: Om lagstiftande maktens organisation i en stat. Sthlm 1810.
G. L.: Om nödvändigheten af en krigsminister. Sthlm 1812.
[Boije, L. J:son]: Om allmänna nyttan af den politiska uppmärksamhetens offentliga användande, eller opposition. Sthlm 1815.
[Theorell, J. P.]: En liten bok, innehållande något emot våra fiender och något om konungens högsta domstol, utg. af Courierens redaktion. Sthlm 1821.
[Theorell, J. P.]: Ett polemiskt häfte i lagfarenhet och politik, utgifvet af Courierens redaktion. Sthlm 1821.
Schwerin, F. B. von: Om riksdagar i allmänhet samt om några vid nästa riksdag förekommande ämnen. Sthlm 1822.
[Theorell, S. L.]: Försvar för S. L. T. emot Nya Argus. Sthlm 1829.
[Hierta, G.]: Tankar i anledning af trontalet vid riksdagens slut år 1830. Sthlm 1830.

[1] Skrifterna anföras i kronologisk ordning. — Beträffande tidsföljden för broschyrerna 1809 har följts Brusewitz: »Representationsfrågan vid 1809—10 års riksdag», s. X—XII.

Anckarsvärd, C. H. och Richert, J. G.: Förslag till nationalrepresentation. Sthlm 1830.
[Löwenhielm, G.]: Om styrelsens organisation i Sverige. Sthlm 1830, nya uppl. 1832, 1833 o. 1834.
[Livijn, C.]: Om ministère och opposition i Sverige. Åsikter af Jan Jansson. Sthlm 1831.
Anckarsvärd, C. H.: Politisk trosbekännelse. Sthlm 1833.
[Lindeberg, A.]: Sverige i framtiden. Fortsättning af Sverige år 1809 och år 1832. Sthlm 1833.
——: Om statsverkets behof. I anledning af K. M:ts proposition därom till R. St., ett ord till behjärtande af höglofliga statsutskottet. Af författaren till »Sverige 1809 och 1832». Sthlm 1834.
[Björnstjerna, M.]: Grunder för representationens möjliga ombyggnad och förenkling. Sthlm 1835.
[Hazelius, J. A.]: En af dagens frågor, eller huruvida en ministerstyrelse, sådan som den i Frankrike och England, är öfverensstämmande med svenskt folklynne och svensk grundlag. Sthlm 1835.
——: Ytterligare om ministerstyrelse. Sthlm 1836.
[Beskow, B. von]: Dagens händelser bedömde af en landtman. Ups 1838.
——: Upplösning är icke upplysning eller Bihang till broschyren Dagens händelser bedömde af en landtman. Ups. 1838.
[Palmblad, W. F.]: Dagens strider samt skrifterna i detta ämne, bedömde af en medlem af Upsala universitet. Ups. 1838.
[Lindeberg, A.]: Bidrag till Sveriges historia efter den 5 nov. 1810. I, II. Sthlm 1839.
[Beskow, B. von]: Har Sverige publicitet och publicister? En fråga underställd minoriteten eller de tänkande. I, II. 1839.
[Crusenstolpe, M. J.]: Röst ur ett svenskt statsfängelse. Om ställningar och förhållanden. Sthlm 1839.
[Horn, C. F.]: Tankar om reformer. Af en riksdagsman. Sthlm 1839.
[Theorell, J. P.]: Några ord om press, reformer, ministerstyrelse samt andra dagens frågor. Sthlm 1839.
[Lindeberg, A.]: Hvad väntar svenska folket af riksdagen? Sthlm 1840.
Johansson, J.]: Svar på anmärkningarna emot skriften: »Förslag till en omfattande och i laglig ordning verkställbar representationsförändring». Sthlm 1840.
[Rydqvist, J. E.]: Tidens oro och tidens kraf. Betraktelser under riksdagen 1840. Andra häftet. Sthlm 1840.
[Björnstjerna, M.]: Tankar i representationsfrågan. Sthlm 1841.
Hartmansdorff, A. von]: Angående ombyte af konungens rådgifvare mot statsanslags beviljande. Af en f. d. riksdagsman. Sthlm 1841.
[Palmblad, W. F.]: Om sällheten af en ministerialstyrelse. Betraktelser i anledning af förhållandena i Frankrike och England. Ups. 1841.
[Theorell, S. L.]: Anckarsvärdska politiken. En blick på 1840 års riksdag, I, II. Sthlm 1842, 1843.
Anckarsvärd, C. H.: Några ord angående en och annan dagens fråga. Sthlm 1843.

[Löwenhielm, C. A.]: Försök till en kritisk undersökning af vissa delar af 1809 års grundlag. Sthlm 1844.

D. Tidningar och tidskrifter.

Åskådaren. Medborgerlig veckoskrift. Sthlm 1810—1811.
Läsning till utbredning af medborgerliga kunskaper. Tre häften. Sthlm. 1816.
Stockholms Courier, och dess fortsättningar. Årg. 1820—1822.
Argus, Politisk, Litterär och Commerciell tidning, samt dess fortsättningar. Årg. 1820—1830.
Allmänna Journalen. 1822—1823.
Den objudne gästen. 1829.
Medborgaren. 1829—1830.
Mimer, tidskrift i blandade ämnen. 1830.
Svenska Minerva. Årg. 1830—1834; 1840—1841.
Aftonbladet, och dess fortsättningar. Årg. 1830—1841.
Dagligt Allehanda, och dess fortsättningar. Årg. 1834; 1840—1841.
Sveriges Statstidning, eller Post- och Inrikes Tidningar. 1835—1836.
Litteraturbladet, utgifvet af E. G. Geijer. Årg. I. 1838.
Svenska Biet. 1839—1841.

I texten ha följande förkortningar användts:

K. U. = Konstitutionsutskottet.
R. o. A. = Ridderskapet och adeln.
R. F. = Regeringsformen.
R. O. = 1810 års riksdagsordning.
Tr. F. O. = Tryckfrihetsförordningen.
R. St. = Riksens ständer.
Anm.-anl. = anmärkningsanledning.

Inledning.

En af hörnstenarna i 1809 års författningsverk utgöres af bestämmelserna om konungens officiella rådgifvares ställning och befogenheter och deras ansvarighet inför riksdagen. Inhemska erfarenheter — en del nyss upplefda, andra liggande längre tillbaka i tiden, men dock fullt lefvande för 1809 års grundlagsstiftare — inskärpte hos dessa nödvändigheten af att i författningen införa en rådgifvareorganisation, hvars ställning och inflytande icke var beroende af konungens godtycke, men ej heller gaf rådet karaktären af en själfständig makt, vid sidan af eller öfver konungamakten. R. F. gaf konungen rätt att fritt välja sina rådgifvare, men ålade honom att i hvarje regeringsärende höra deras råd. Beslutanderätten gafs utan inskränkning åt konungen, men för att ett beslut skulle få gällande kraft fordrades kontrasignation af den i ärendet föredragande, som också i vissa bestämda fall ägde rätt att vägra dylik medverkan till ett kungligt beslut. Ständernas direkta inflytande på rådkammarens sammansättning förnekades uttryckligen, men lika tydligt fastslogs statsrådets ansvarighet inför representationen.

Denna ansvarighet bands vid fasta och bestämda former. I statsrättsligt hänseende ligger gifvetvis hufvudvikten på den juridiska ansvarigheten, hvars former stadgas i § 106 R. F. För dess utkräfvande återupplifvades riksrättsinstitutet, som i öfverensstämmelse med de inhemska traditionerna blef en ren ämbetsmannadomstol, hvars medlemmar noga bestämmas i grundlagen. Men man nöjde sig icke med att i grundlagen nedlägga garantier mot uppenbara lag- och författningskränkningar från rådgifvarnas sida. 1809 års grundlagsstiftare anvisade också i § 107 R. F. en bestämd utväg för representationen att uttala sin opinion om de afgifna rådslagens gagnelighet ur statsnyttans synpunkt och om de föredragande rådgifvarnas ämbetsutöfning samt att, om den ansåg rikets väl kräfva en sådan åtgärd, hemställa hos konungen om aflägsnande af den eller de råd-

gifvare, som brustit i dessa hänseenden. Det är denna opinionsyttring till monarken, som man kallat den politiska ansvarigheten.[1]

Som grundval för riksdagens såväl juridiska som politiska kontroll öfver rådgifvarepersonalen stadgade 1809 års grundlagsstiftare en granskning af statsrådsprotokollen, som skulle förrättas af ett riksdagsutskott, konstitutionsutskottet. Det är också detta utskott, som afgör om ansvarighetsapparaten skall sättas i gång, i ena fallet genom att utskottet ställer den eller de skyldiga under tilltal inför riksrätt, hvarvid all vidare åtgärd från riksdagens sida är utesluten, i andra fallet genom en anmärkning mot vederbörande inför riksdagen. Det tillkommer sedan riksdagen att pröfva denna anmärkning och, om den finner rikets väl det fordra, utforma den till ett direkt ansvarsutkräfvande i form af en anmälan till konungen om rådgifvarens entledigande, å hvilken anmälan konungen gör det afseende han finner för godt. Riksdagens anmälan om entledigande mot en rådgifvare förutsätter således en anmärkning från K. U. Om enskilda riksdagsmän eller andra utskott framställa anmärkningsanledningar i kraft af bestämmelserna i § 107, mom. 2 R. F. och § 29 R. O.,[2] måste K. U. först förvandla dem till anmärkningar genom att undersöka deras befogenhet, innan riksdagen kan vidtaga någon åtgärd.

Då det sålunda är riksdagens majoritet, som — ehuru bunden af K. U:s föregående anmärkning och med skyldighet att taga hänsyn till hvad rikets väl kräfver — bestämmer om åtgärd skall vidtagas i form af en hemställan till konungen om rådgifvares entledigande, kan man med visst fog kalla denna ansvarighet, som § 107 föreskrifver, för parlamentarisk, om man nämligen härmed menar beroende af riksdagens önskningar. Men inlägger man i uttrycket parlamentarisk ministeransvarighet den meningen, att därmed skall garanteras en ovillkorlig öfverensstämmelse mellan regeringen

---

[1] KJELLÉN har åskådligt definierat skillnaden mellan juridisk och politisk ansvarighet: Den förra — för hvilken han använder termen »konstitutionell» — skall garantera öfverensstämmelse mellan regeringen och rätten; den senare — som han kallar »parlamentarisk», skall garantera öfverensstämmelse mellan regering och representation (»Studier rörande ministeransvarigheten», s. 120).

Jag använder i det följande termen »politisk» i fråga om ansvarighetsbegreppet i § 107, då denna är den vanligast brukade och för öfrigt den enda som möter i den dagspolitiska litteraturen och i riksdagsdebatterna under den tid, som min undersökning omfattar.

[2] § 57 i 1866 års R. O.

och representationen — eller rättare sagdt den för tillfället härskande majoriteten inom den senare — så äger icke termen tillämpning på det ansvarighetssystem, som skapades i 1809 års R. F. Riksdagens framställning till konungen om rådgifvareombyte är icke ett domslut, utan endast ett uttryck af representationens allmänna petitionsrätt inför monarken,[1] vid hvilket han fäster det afseende han för godt finner. Häremot kan naturligtvis med full rätt invändas, att fastän författningen således icke i och för sig har afsett att befrämja parlamentariska former för regeringsbildandet,[2] så är dock ingalunda möjligheten utesluten att dylika kunna utveckla sig; det står ju konungen fritt att taga större eller mindre hänsyn till riksdagens opinionsyttringar, och en utbildning af parlamentarisk praxis är därför långt ifrån omöjlig. Detta är naturligtvis sant, och det kan tilläggas att parlamentarismen så godt som aldrig är författningsstadgad, utan hvilar på praxis. Genom den rätt att fritt ombyta sina rådgifvare, som den svenske konungen fick i 1809 års författning, öppnades också faktiskt — med eller utan en § 107 — möjlighet till ett parlamentariskt inflytande på rådkammarens sammansättning.[3] En dylik utveckling är således i alla händelser möjlig. Om den skall begränsas till att monarken, utan att därför uppgifva sin grundlagsenliga rätt att själf välja sina rådgifvare, som regel kallar män med representationsmajoritetens förtroende, eller om den, i strid mot författningens bokstaf och anda, skall drifvas till ett parlamentariskt envälde — det blir således en fråga, hvars afgörande kanske i lika hög grad beror på moraliska som praktiska-politiska förhållanden.

Emellertid funnos i 1809 års författning en rad drag och bestämmelser, som försvårade eller rent af förhindrade uppkomsten af en parlamentarisk praxis.[4] Det största hindret låg i riksdagens egen organisation. Så länge fyrståndsförfattningen bibehölls och riksdagen sammanträdde endast hvart femte år var i och för sig hvarje tanke på en parlamentarisk partiregering utesluten, och representationens olämplighet som grundval för en sådan regering framstod än klarare,

---

[1] KJELLÉN: anf. a., s. 127.

[2] I detta fall skiljer sig 1809 års R. F. bestämdt från frihetstidens författning. Af den senare var nämligen parlamentarismen en absolut konsekvens, härledd ur författningens egna stadganden. (Se STAVENOW: »Några ord om frihetstidens allmänna betydelse . . .», Göteb. Högskolas årsskr. 1897.)

[3] BOËTHIUS: »Tillkomsten af 1809 års R. F.» (Statsv. Tidskr. 1911, s. 108).

[4] Jfr FAHLBECK: »Sveriges författning och den moderna parlamentarismen», s. 175 o. f.

när man betraktade de enskilda ståndens sammansättning.[1] Det byråkratiska elementet dominerade på riddarhuset, och det mötte ingen svårighet för en »antiparlamentarisk» regering att där förskaffa sig en voteringstrogen majoritet. En fjärdedel af representationen låg i prästeståndet, hvars naturliga konservatism och kungatrohet förkastade tanken på en författningsutveckling vid sidan af grundlagen eller i strid med denna. Äfven i borgareståndet var ämbetsmannaelementet starkt framträdande, hvilket gjorde ståndet osjälfständigt gentemot regeringsmakten, och i bondeståndet saknades länge den politiska mognad, som kunde framkalla ett själfständigt uppträdande af detta stånd; det regerades vid de första riksdagarna af den kungavalde sekreteraren. Denna på fyra kamrar splittrade representation, som i så hög grad var utsatt för påverkningar från den första statsmaktens sida, var långt ifrån ägnad att med utsikt till framgång upptaga kampen mot det kungliga prerogativet. I grundlagens bestämmelser om riksdagens finansmakt låg vidare ett antiparlamentariskt drag i författningen, som icke saknade betydelse. Särskildt R. F. § 109, mom. 3, som hindrade total budgetvägran, försvagade, kanske mer moraliskt än praktiskt, anslagsvägrans betydelse som parlamentariskt maktmedel och betog därmed representationen en af dess möjligheter att tvinga en regering till eftergift.

Själfva regeringsmaktens organisation och rådgifvarnas politiska ställning var ett annat viktigt hinder mot en parlamentarisk utveckling. Parlamentarismens idé hvilar på begreppet ministerstyrelse: de kungliga rådgifvarna, valda i öfverensstämmelse med representationens önskningar, skola i konungens namn föra riksstyrelsen, såväl i fråga om allmänna principer som beträffande administrativa detaljer. Den svenska R. F. innehåller ett formligt förbud mot en dylik ministerstyrelse, då den föreskrifver att alla regeringsärenden — med undantag af kommandomål — skola inför konungen i statsrådet föredragas och där afgöras (§ 7). Denna bestämmelse omöjliggör således en själfständig ministeriell beslutanderätt. Men den kan icke hindra att det faktiska afgörandet mer eller mindre fullständigt glider öfver i ministrarnas händer. Förutsättningen för att detta skall ske i en utsträckning, som gör talet om ministerstyrelse, eller kanske rättare ministärstyrelse, berättigadt, är dels en härmed förenlig uppfattning om konungamaktens konstitutionella uppgift hos dess tillfällige innehafvare, dels vissa egenskaper hos rådgifvarepersonalen, framför

[1] Jfr Rexius: »Det svenska tvåkammarsystemet», s. 11 o. f.

allt politisk styrka och homogenitet. Den senare förutsättningen saknades under det nya statsskickets första decennier. Orsaken härtill låg till väsentlig grad i själfva författningen. 1809 års statsråd var icke ett politiskt kabinett, utan en ämbetsmannakonselj. Det byråkratiska draget dominerade och det politiska kom endast undantagsvis till synes. Äfven ur rent administrativ synpunkt var konseljen för öfrigt svag genom att statsråden, som skulle utgöra konseljens kärna, fullständigt voro skilda från ärendenas beredning och föredragning och beslutens verkställighet, hvilket i stället ålåg de fyra statssekreterarna. Dessa voro de verkliga cheferna för de olika styrelsegrenarna — undantagandes utrikesdepartementet — och voro därför på sätt och vis konseljens viktigaste medlemmar. Men de hade säte och stämma i statsrådet endast när de själfva föredrogo eller när konungen lät föredraga mål, som hörde till deras befattning, och de saknade därför ett konstant inflytande på regeringsärendena. De hade mera karaktären af underordnade arbetsredskap än af konseljledamöter.[1]

Betraktar man 1809 års statsråd med hänsyn till dess möjligheter att kunna fungera som en modern, parlamentarisk ministerkonselj, så framträder dess största svaghet i den formella ställning till representationen, som grundlagen anvisat detsamma. En af hufvudprinciperna för det utbildade parlamentariska regeringssättet är ju att rådgifvarna väljas bland representationens medlemmar och att de genom närvaro vid representationens öfverläggningar få tillfälle att utöfva ett ledande inflytande, samtidigt som de lämna representationen möjlighet till den parlamentariska kritik och censur mot regeringen, som ersätter den formella ministeransvarigheten. 1810 års R. O. medgaf visserligen rådgifvarna rätt att taga säte och stämma i de stånd, dit de genom börd, ämbete eller val hörde. Men någon rätt för rådgifvarna att fritt uppträda i de olika ständen, oberoende af riksdagsmannaskapet, medgaf grundlagen icke. Idén om en närmare kommunikation mellan riksdag och regering var för öfrigt i hög grad främmande för den dåtida politiska spekulationen i Sverige.[2]

I de grundlagsenliga formerna för ministeransvarigheten lågo

---

[1] Om organisationen af 1809 års statsråd, se BLOM: »Det svenska statsrådets organisation 1809—40», s. 13 o. f. — Om statssekreterarnas ställning se ARNE FORSSELL: »Ståndsstriden inom centralförvaltningen . . . ». (Hist. Tidskr. 1911, s. 69 o. f.)

[2] I sitt första förslag till R. O. utestängde 1809 års K. U. statsråd och statssekreterare från all utöfning af riksdagsmannaskap. — Se vidare REXIUS, Statsv. Tidskr. 1914, s. 71 och GRÄNSTRÖM: Statsv. Tidskr. 1917, s. 56 o. f.

andra hinder för en utveckling i parlamentarisk anda. Att hufvudvikten uppenbarligen lades på den juridiska ansvarigheten, behöfver därvidlag ej betyda så mycket; liknande förhållanden ha ej i andra länder hindrat en parlamentarisk utveckling. Men R. F. förband såväl den juridiska som den politiska ansvarigheten med en granskning af statsrådsprotokollen och inbjöd därmed till en detaljkontroll af regeringshandlingarna, som icke är förenlig med parlamentarismens idé.[1] Och slutligen betecknade statsrådens i grundlagen medgifna reservationsrätt ett bestämdt afsteg från den enhetliga ministeransvarighet, som är en af parlamentarismens förutsättningar. Då denna reservationsrätt och dess konsekvenser kom att spela en viktig roll i den följande politiska utvecklingen, måste densamma något närmare beröras.

Reservationsrätten innebär i korthet att statsrådets medlemmar genom att till protokollet anföra skiljaktig mening eller i vissa fall uttala kraftiga afstyrkanden kunna undandraga sig ansvar för något konungens beslut. I ett fall räcker detta dock icke. Yrkar konungen, trots sina rådgifvares föreställningar, att ett beslut skall utfärdas, som anses stridande mot regeringsformen, så är det den föredragandes[2] »rättighet och plikt att sin kontrasignation däråvägra». Han skall då nedlägga sitt ämbete och ej återtaga det förr än riksdagen »hans förhållande pröfvat och gillat», men får under tiden behålla sin lön (R. F. § 38). Denna bestämmelse, hvarigenom en vidsträcktare befogenhet och ansvarighet stipuleras för den föredragande[3] än för de konsultativa statsråden, är i konstitutionellt hänseende en af de intressantaste i R. F. Dess statsrättsliga innebörd skall här ej närmare beröras.[4] I politiskt hänseende ligger dess betydelse däri, att det i Sveriges grundlag inför begreppen kontrasignationsvägran och resignation. Den makt, som R. F. härigenom lagt i den

[1] Boëthius: »1809 års R. F.», s. 30.

[2] Före 1840 stod här i stället ordet statssekreterare.

[3] I § 106 R. F. uppräknas försummelse att vägra kontrasignation i dylikt fall bland de ämbetsbrott, som skola föranleda en föredragandes anklagelse inför riksrätt.

[4] Svedelius har ägnat en vidlyftig och i flera afseenden intressant utredning åt saken (»Om statsrådets ansvarighet», s. 381—397). — Bland öfriga framställningar märkas Delldén: »Om konstitutionell ansvarighet enligt Sveriges grundlagar» (Jur. Arkiv, utg. af C. Schmidt, bd XIV, s. 553 o. f.); H. L. Rydin: »Om det parlamentariska styrelsesättet» (Svensk Tidskr. 1876, s. 722); Kjellén: »Döda bokstäfver i Sveriges R. F.» (Statsv. Tidskr. 1902, s. 183 o. f.); jfr samme förf:s »Studier rörande ministeransvarigheten», s. 131; Reuterskiöld: »Föreläsningar i svensk stats- och förvaltningsrätt» I, s. 60.

föredragandes hand, är emellertid af rent negativ art, afsedd att hindra ett uppenbart grundlagsvidrigt regeringsbeslut, och innebär således ej i och för sig något medel att framtvinga eftergift från konungens sida. Då det ju ej gärna är tänkbart, att konungen mot sitt statsråds protester skulle vilja fatta ett mot R. F. stridande beslut, kan bestämmelsen i och för sig ej gärna bli annat än en död bokstaf.[1] Att den det oaktadt fick en icke ringa betydelse för den politiska utvecklingen i vårt land under förra hälften af 1800-talet berodde därpå, att den liberala oppositionen i en utsträckning af kontrasignationsvägransprincipen såg ett medel att bryta det kungliga allenastyrandet och därmed så småningom öppna vägen för ett parlamentariskt inflytande på regeringen. Man fordrade sålunda, att en föredragande skulle vägra kontrasignation icke blott af grundlagsstridiga beslut, utan äfven när helst han ansåg konungens beslut strida mot »rikets sanna nytta», hvilket naturligtvis så småningom kunde bli liktydigt med ett omdöme om beslutets politiska lämplighet.

Den politiska resignationsrätt, som man sålunda förfäktade, skulle naturligtvis icke gälla endast den föredragande. Genom hot om ämbetsnedläggelse skulle hvarje rådgifvare lättare kunna genomdrifva sina meningar gentemot den kungliga viljan. Ett afgjordt hinder mot resignationsprincipens införande i svensk politisk praxis låg

---

[1] En opinion för borttagande af detta band på konungamakten restes några år efter R. F:s tillkomst och kom till uttryck bl. a. därigenom att bestämmelserna om kontrasignationsvägran strukits i det regeringsförslag om vissa grundlagsändringar i och för införandet af ministerstyrelse, som framlades 1812. Wetterstedt, som kontrasignerat den k. propositionen, uppträdde ifrigt till förmån för ändringen i § 38 R. F. och förklarade, att bestämmelsen om kontrasignationsvägran endast verkade söndrande mellan konung och råd samt förr eller senare skulle göra någondera till segrare öfver den andre — på statsnyttans bekostnad. Särskildt opponerade han sig emot att saken skulle dragas inför riksdagen. K. U. afslog emellertid ändringsförslaget (se K. U:s mem. och exped. 1810—15, s. 509 o. f.; jfr R o A P II, s. 733 o. f.), men vid följande riksdag framlade utskottet ett eget förslag till ändring af § 38, hvarigenom riksdagens befattning med en kontrasignationsvägran inskränktes till att bestämma storleken af den resignerande föredragandens lön. Äfven nu uppträdde Wetterstedt och förordade förslaget, hvarigenom åtminstone den oformligheten skulle undanröjas, som låg i att riksdagen gjorts till skiljedomare mellan konung och rådgifvare. Grundsatsen att konungens handlingar äro från åtal fredade upphäfves, om riksdagen får pröfva och gilla hvad en statssekreterare gjort, ansåg han. Staël von Holstein medgaf, att bestämmelsen saknade praktiskt värde, men ville att den skulle stå kvar som en erinran om att svenska folket en gång ägde att själft föreskrifva sig lagar. (R o A P IV, s. 221 o. f.) — Förslaget föll 1818 i alla stånd, och en motion af biskop Mörner inom K. U. vid samma riksdag om borttagande af kontrasignationsvägransrätten vann ej utskottets bifall (K U P 1818, fol. 69, 128).

emellertid i reservationsrätten. Genom reservationsinstitutet hade ju den svenska grundlagen skapat en utväg för rådgifvarna, att, med bibehållande af sina ämbeten, uttala en afvikande mening mot ett kungligt beslut och fritaga sig från konstitutionellt ansvar för detta. Denna princip står i god öfverensstämmelse med grundlagens föreskrift att de kungliga rådgifvarnas ansvarighet endast gäller själfva rådslaget, ej handlingen. Men den står i uppenbar strid mot den parlamentariska ministeransvarighetsprincipen, som hvilar på förutsättningen att konungens rådgifvare äro ansvariga för regeringens förande, ej endast för sina rådslag, att denna ansvarighet i främsta rummet är kollektiv och att den utkräfves ej på juridisk väg, utan genom ett politiskt domslut af representationen. Sträfvandet att hindra resignationsrättens begagnande är också ett af de första utslagen af den tendens att ersätta den svenska grundlagens ansvarighetsbestämmelser med det parlamentariska statsskickets former för representationens kontroll öfver regeringen, som under förra hälften af 1800-talet gör sig märkbar i svensk politik. Huru denna tendens växer fram ur erfarenheterna från ansvarighetsfrågornas behandling vid det nya statsskickets första riksdagar och får sin egentliga utformning genom inflytelser från utländsk politik och de nya statsrättsliga doktriner, som omkring 1815 börja spridas i Europa, det skall blifva hufvuduppgiften för den följande undersökningen af den politiska ansvarighetsfrågans behandling under en af de intressantaste epokerna i vår parlamentariska historia. Först bör emellertid en hastig öfversikt göras af den politiska utvecklingen i England och Frankrike, ur hvilken den parlamentariska doktrinen framgick vid denna tid.

Den parlamentariska principens utveckling i England och Frankrike.

Äfven om tidsknappheten och en del andra omständigheter hade tillåtit grundlagstiftarna 1809 att bygga sitt verk mera efter främmande politiska doktriner än efter inhemska erfarenheter, så är det föga sannolikt, att man däri hade kunnat spåra något intryck af de parlamentariska idéerna. Man kan framställa detta påstående med tämligen stor säkerhet, ty det är ett faktum, att parlamentarismens principer under 1800-talets första år ännu voro skäligen främmande för den politiska spekulationen och att de i alla händelser icke förmådde göra sig gällande gentemot den statsrättsliga doktrin, som ännu vid denna tid var den förhärskande, nämligen maktfördelningsläran. Men det dröjde ej många år efter vår grundlags tillkomst, förrän parlamentarismen började sitt segertåg öfver Europa, och det är icke osannolikt, att dess principer kommit att sätta åtminstone några spår i vår grundlag, om denna varit skrifven ett tiotal år senare.[1]

1700-talets författningsutveckling i England är af så djupt ingripande betydelse äfven för den politiska idébildningen i vårt land under den tid, som denna undersökning skall beröra, att några flyktiga antydningar här måste gifvas om densamma.[2]

Den engelska författningen genomgick under detta århundrade — utan några materiella rubbningar af själfva författningsbuden — en genomgripande förändring, hvars resultat blef hvad man känner under namnet »det parlamentariska styrelsesättet», parliamentary government. Dess karaktäristiska drag äro i korthet, att den konstitutionella tyngdpunkten definitivt förlagts till underhuset och att den egentliga regeringsmakten utöfvas af ett ministerkabinett, sam-

[1] Rexius: »Några ord om andan i 1809 års grundlagstiftning» (Statsv. Tidskr. 1914, s. 73—74).

[2] Källor: May, Maitland, Dupriez, Esmein, Bagehot.

mansatt af det för tillfället härskande partiets förtroendemän.[1] Vid århundradets slut var denna princip långtifrån erkänd, tvärtom hade endast de första, tämligen vaga formuleringarna af densamma då framförts i den politiska diskussionen, och i praktiken voro de så långtifrån godtagna, att de tvärtom syntes stå i strid med det faktiska författningsläget under Georg III:s långa regering (1760—1820). Men grundvalen var lagd och kunde ej åter upprifvas, äfven om det kungliga prerogativet för någon tid kallades till nytt lif.

Regeringsmaktens förändrade ställning till parlamentet fick äfven sitt uttryck i formerna för ministeransvarighetens utkräfvande. Den juridiska ansvarighetsprincipen, knuten till det gamla engelska ansvarighetsinstitutet impeachment, började undanträngas[2] af det vaknande medvetandet om att kabinettsstyrelsens konsekvens var en solidarisk ansvarighet af regeringens samtliga medlemmar för dess allmänna politik, och att den naturligaste formen för ansvarets utkräfvande låg i underhusets förmåga att genom ständig kritik och opinionsyttringar i form af voteringar utöfva press på regeringen och i nödfall framtvinga dess afgång. Därmed hade dock ingalunda något definitivt erkännande gifvits åt den parlamentariska ansvarighetsprincipen, att en ministär, som fått underhusets majoritet emot sig, afgår i sin helhet, äfven om den fortfarande äger konungens förtroende, så framt ej den senare vill begagna sitt prerogativ att upplösa parlamentet, då det i yttersta hand blir väljarekåren, som får döma om ministären. Två omständigheter bidrogo till att i ena fallet fördröja utvecklingen, i andra fallet grumla principerna. Den förra var det personliga ingrepp i regeringsärendena, som gjordes af Georg III. Hans regering betecknade i flera afseenden en återgång till närmare öfverensstämmelse med författningens bokstaf, fastän den i sina yttersta konsekvenser ofta blef rent inkonstitutionell. Det var en regim med prerogativet, och dess karaktäristik gifver sig själf i det på 1770-talet gängse omdömet att konungen var »sin egen minister».

Den andra omständigheten, som öfvade ett störande inflytande på den parlamentariska principens utformning, var att regeringsmaktens

---

[1] Bagehots definition på kabinettet brukar ofta citeras: »a committee of the legislative body selected to be the executive body» (s. 81). Det bör emellertid noga observeras, att 1700-talets och det begynnande 1800-talets parlamentarism hvarken i teorien eller praktiken motsvarar den monistiska författningstyp, som Bagehot 1867 skildrar i »The english constitution».

[2] Sista gången impeachment förekom var 1805 mot lord Melville.

innehafvare genom korruption af underhuset kunde förskaffa sig en lydig majoritet i detta och därigenom skänka ett skenbart parlamentariskt stöd åt en allt annat än parlamentarisk styrelse. Talrika medel stodo härför till buds, och det är bekant, att de utnyttjades af Walpole med en brutal hänsynslöshet för att upprätthålla och befästa hans egen ställning. I Georg III:s hand blef korruptionen ett medel att återupplifva det kungliga prerogativet. Det är alls icke underligt, att utländska iakttagare i en så beskaffad »parlamentarism» snarare sågo en återgång i riktning mot ett kungligt och ministeriellt envälde än en utvidgning af parlamentets makt.[1] Det säger sig självt, att så länge möjligheter funnos för regeringsmakten att skapa artificiella underhusmajoriteter till sin favör, måste den parlamentariska principen sväfva i ständig fara, och kravet på en parlamentsreform, som kunde undanröja några af dessa möjligheter, vann därigenom ökad styrka.

När 1800-talet går in, är således den engelska kabinettsparlamentarismen ännu en författningsform i vardande, om hvilken striden står hård i dess moderland och om hvilken man utanför dess gränser i allmänhet saknar hvarje begrepp. Den uppfattning, som man vid denna tid har på kontinenten om den engelska författningen, var så godt som uteslutande grundad på den bekanta framställningen i Montesquieus 1748 utkomna arbete »De l'esprit des lois»[2] och den närmare utformning, som denna sedermera fick af schweizaren De Lolme i hans bok om den engelska författningen 1771.[3] Den absoluta maktfördelningen, som Montesquieu fann vara det karaktäristiska för den engelska författningen, blef idealet för den närmast följande tidens statsrättsliga spekulation, som också satt spår i författningsverk både på denna och andra sidan Atlanten.

De Lolmes bok blef emellertid den, som framför allt bidrog till att grundlägga den kontinentala uppfattningen af det engelska statsskickets former. Men det blef en vrångbild. Det var icke den lefvande författningen, sådan den framstod under 1700-talets senare hälft, som han skildrade. Det var den styrelseform, som ut-

[1] Se Rexius: »Några ord om andan i 1809 års R. F.» (Statsv. Tidskr. 1914, s. 61 o. f.).

[2] Livre XI, ch. VI; livre XIX, ch. XXVII.

[3] Öfversatt till svenska 1809 under titeln: »Englands constitution eller engelska regeringsförfattningen».

gick ur den ärorika revolutionen 1688, men som numera i flera afseenden bestod endast till bokstafven.[1] Den betydelsefulla utveckling, som under det förflutna seklet försiggått i Englands politiska lif och åstadkommit den maktförskjutning, som ofvan skildrats, har icke lämnat några spår i De Lolmes författningsstudie. Han betraktar fortfarande ministrarna som monarkens tjänare och kallar impeachment för »ett förträffligt medel, som... genast botar det onda i staten och kraftigt visar de råmärken, inom hvilka makten bör slutas».[2] Det engelska folkets frihet hvilar, anser han, på det förhållandet, att folkets ledare »eller i allmänhet alla betydliga personer ibland dem» omöjligen kunna rycka åt sig någon gren, huru liten den än må vara, af den verkställande makten — »en makt, som helt och hållet, ensamt och oföränderligen är kronan uppdragen».[3] Det är öfverflödigt att göra flera citat för att visa, att förf. fullständigt ignorerar den faktiska utveckling, som skett under förra hälften af 1700-talet.[4]

Då kännedomen om den parlamentariska omhvälfningen i England var så föga utbredd, och då en betraktelse utifrån af 1780-talets författningslif i det Montesquieuska mönsterlandet närmast gaf intrycket af ett nytt kungligt envälde, är det lätt förklarligt, att den franska revolutionens män i sin författningsgrundande verksamhet icke togo något intryck af de nyare tendenserna i det engelska statslifvet. England var äfven för dem mönsterlandet, den politiska frihetens hemvist, men man föredrog Montesquieus England framför Georg III:s. 1791 och 1795 års författningar äro båda orienterade i riktning mot en styrelseprincip, som är parlamentarismens absoluta motsats, nämligen maktfördelningens. Det fanns visserligen bland revolutionstidens politiska förgrundsfigurer män, som ganska väl kände parlamentarismens principer, men de funno dem stridande mot sina egna ab-

---

[1] Rexius: Statsv. Tidskr. 1914, s. 62.

[2] Svenska uppl. I, s. 60.

[3] Ibid. II, s. 90, 91.

[4] En antaglig förklaring, som af moderna förf. gifvits till Montesquieus — och därmed äfven De Lolmes — vilseledande framställningar af den engelska författningen, är att den framväxande parlamentarismen af dem betraktats som en tillfällig anomali, närmast syftande till en kunglig maktutvidgning, som man förmodade skulle snart försvinna. Iakttagelsen af korruptionsmetoderna var ett stöd för denna uppfattning af utländska betraktare. — Se härom Rexius, anf. a., s. 60 o. f. Montesquieu hade dock iakttagit tillvaron af två ständigt stridande partier och att konungen icke hade fullständig frihet vid valet af ministrar. — De l'esprit des lois, livre XIX, chap. XXVII (jfr Dupriez, s. 139).

strakta maktfördelningsteorier och framför allt afskräcktes de af korruptionen, som de trodde vara oskiljaktig från Englands politiska lif. Den engelska författningen syntes för dessa närmast vara af en konservativ karaktär; de parlamentariska tendenserna betraktade de som sammanhängande med den kungliga maktutvidgningen.[1] Mirabeau var den ende mera framstående politiker, som förstod hvarthän den engelska parlamentarismen syftade och insåg att dess principer voro förenliga med folksuveränitetslärans grundsatser. Han sträfvade också ifrigt att besegra fördomarna mot vissa drag i den engelska parlamentarismens praxis och särskildt kämpade han för att ministrarna skulle väljas bland den lagstiftande församlingens medlemmar eller åtminstone äga tillträde till dess förhandlingar.[2] Däremot ville han icke obetingadt erkänna den parlamentariska grundsats — vid denna tid för öfrigt långt ifrån stadgad i England — som föreskrifver, att ett misstroendevotum från representationen ovillkorligen föranleder ministärens fall.[3] Hans idéer vunno emellertid ej genklang i den konstituerande nationalförsamlingen, och det dröjde åtskilliga årtionden, innan de parlamentariska krafven på allvar dyka upp i Frankrikes politiska lif.

Bestämmelserna om ministrarnas ställning och ansvar i revolutionsårens franska författningar äro belysande för de åsikter, som härskade i den statsrättsliga spekulationen vid denna tid. 1791 års författning ger konungen rätt att kalla och afskeda ministrarna. Dessa senare få icke vara medlemmar af representationen. Deras närvaro i lagstiftande nationalförsamlingen medgifves visserligen, men afser endast att bereda folkrepresentanterna möjlighet att affordra dem upplysningar om allehanda detaljer i administrationen. I andra fall få de taga till ordet endast med lagstiftande församlingens medgifvande.[4] Ansvarigheten är juridisk, efter engelskt mönster, och utkräfves genom anklagelse af lagstiftande kåren inför »la haute

---

[1] Se härom bl. a. REXIUS: anf. a., s. 62 o. f.

[2] Redogörelsen för den politiska utvecklingen i Frankrike är grundad på följande arbeten: DUVERGIER DE HAURANNE: »Histoire du gouverment parlamentaire en France», I—III; DUGUIT et MONNIER: »Les constitutions et les principales lois politiques de la France depuis 1789»; ESMEIN: »Élément de droit constitutionel français et comparé» (s. 43—160; 300—376); DUPRIEZ: »Les ministres» II, s. 253 o. f.; SEIGNOBOS: »Histoire politique de l'Europe contemp. 1814—1893».

[3] ESMEIN: anf. a., s. 140.

[4] Tit. III, chap. 3, sect. IV, 10.

cour nationale».[1] I konstitutionellt hänseende betecknade det gifvetvis en vinst, att författningen införde ministeransvarighetsprincipen. Men den konstitutionella tanken var icke strängt genomförd, ty ministrarna betraktades fortfarande uteslutande som den verkställande maktens organ och fingo dela den misstro från representationens sida, hvarmed konungamakten betraktades, trots den starka inskränkningen i dess befogenheter. Denna ställning behöllo ministrarna i de följande, mer eller mindre kortlifvade revolutionsförfattningarna. De äro endast verkställande organ utan självständig handlingsfrihet och afskurna från möjligheten att utöfva något politiskt inflytande. Napoleonstiden gjorde ånyo ministrarna till monarkens tjänare, i verkligheten ansvariga endast för honom, äfven om »le senatusconsulte de l'an XII» ger en formell rätt åt lagstiftande kåren att inför den kejserliga högsta domstolen anklaga ministrar, som utfärdat befallningar, stridande mot kejsardömets lagar och författningar.

Afståndstagandet från allt engelskt, icke minst dess politiska säregenheter, blir under Napoleonstiden prononceradt i det officiella Frankrike. Men icke desto mindre befästes under denna tid i kontinentens stater — äfven i Frankrike under kejsardömets sista år — den djupa beundran för England och dess författningslif, som grundlagts genom Montesquieus skildring och som nu började starkt påverka den politiska utvecklingen i Europa. Denna beundran kom från de mest motsatta läger. De konservativa, den historiska skolans män, sågo i England mönstret för en »organisk» författningsutveckling,[2] som de ställde i motsats till revolutionstidens projektmakeri på författningslifvets område. Den misstro, hvarmed revolutionstidens radikaler och deras lärjungar betraktat den politiska utvecklingen i England, ersattes hos den framväxande reformrörelsen och liberalismen under 1800-talets första decennier af en vaknande förståelse från denna utvecklings verkliga innebörd. Redan före Napoleons fall hade parlamentariska idéer börjat tränga in i Frankrike, och restaurationstiden gjorde detta land till den kontinentala parlamentarismens plantskola. Dess store teoretiker är Benjamin Constant. Han var äfven i hög grad den svenska liberala oppositionens

[1] Art. 5 i de bestämmelser, som handla om ministrarna (Tit. II, chap. 2, sect. IV) definierar ansvarigheten. Den gäller: »... tous les délits par eux commis contre la sûreté nationale et la constitution, de tout attentat à la propriété et à la liberté individuelle; de toute dissipation des deniers destinés aux dépenses de leur département».

[2] Se härom Rexius: »Stahls lära om den konstitutionella staten», s. 80 o. f. jfr äfven samme förf:s uppsats om »Geijers affall» i Ups. univ:s årsskr. 1915.

lärofader, och det är därför nödvändigt att något utförligare beröra hans politiska skriftställareverksamhet.[1]

Benjamin Constant ser i England mönstret för den konstitutionella monarki, som var samtidens ideala statsform. Parlamentarismens utveckling är honom ingalunda främmande, tvärtom är det ett af dess särdrag — konungens upphörande att vara en utåt verkande, självständig maktfaktor — som ger honom idén till den bekanta klyfningen af »den verkställande makten» i »pouvoir royal» och »pouvoir ministériel». Den verkliga styrelsemakten lämnade han åt ministrarna — de som bära ansvaret böra också hafva makten, anser han.[2] Därigenom blir det också möjligt att göra konungens okränkbarhet fullt tryggad. Denna princip, regentens inviolabilitet, är en af hörnstenarna i Constants statsrättsliga teori.[3] Han tilldelar konungen rollen af en neutral, öfver de mänskliga lidelserna och öfver all kritik upphöjd makt, utrustad med statens högsta auktoritet och med uppgift att bevara jämvikten i statslifvet och förhindra maktmissbruk. Olika medel ligga därför i hans hand. Domaremaktens möjliga ensidighet motväges genom konungens rätt att gifva råd. Gentemot parlamentet har han absolut vetorätt och upplösningsrätt, af hvilka Constant särskildt rekommenderar den sistnämnda såsom mindre ägnad att irritera och lämpligare, när det gäller att möta en allmän tendens hos representationen.[4] Maktutvidgning och maktmissbruk från ministrarnas sida afvärjas genom konungens fria rätt att afskeda dem. På så sätt bevaras harmonien mellan de olika statsmakterna.

Det är icke lätt att i denna teori se någon anknytning till parlamentarismen, och i själfva verket torde förklaringen till att Constant lyckades vinna så många proselyter för de parlamentariska idéerna ligga däri, att han ej framställer dem i deras nakenhet som en del radikala engelska opponenter mot Georg III gjort, utan att han skickligt sammanknyter dem med maktfördelningsläran och skenbart bevarar konungens frihet att välja sina ministrar. Den upphöjda och till synes mycket betydelsefulla ställ-

[1] Jag har i det följande byggt på följande afhandlingar af Constant: »De la responsabilité des ministres» (1815); »Principes de politique» (1815) och »Esquisse de constitution» (1814), samtliga intagna i »Cours de politique constitutionelle» (1872).

[2] Cours de politique, s. 180: »Quand on ne considère les ministres que comme de simple agents du pouvoir exécutif, il paraît absurde de rendre l'instrument responsable, et de déclarer inviolable les bras qui s'en sert».

[3] Se härom KJELLÉN: »Studier rörande ministeransvarigheten», s. 56 o. f.

[4] Cours de politique, s. 31 o. 189.

ning, han gifvit konungen, kunde för en monark af Ludvig XVIII:s skaplynne vara en acceptabel kompensation för förlusten af ett bestämmande inflytande på de löpande regeringsärendena — så länge rätten att fritt välja ministrarna låg fast i konungens hand. Här var tydligen den kritiska punkten, och den kanske viktigaste stridsfrågan i fransk politik åren efter restaurationen blef också den, huruvida konungens »modererande makt» gentemot ministären skulle innebära fullständig frihet vid valet af rådgifvare, eller om denna makt skulle utöfvas i öfverensstämmelse med partiläget inom representationen.

I själfva verket bestrider Constant ingenstädes konungens formella valfrihet. Tvärtom motsätter han sig bestämdt förslaget att lämna representationen rätt att förklara ministrarna förlustiga allmänt förtroende, och han motiverar denna ståndpunkt bl. a. därmed, att en sådan förklaring skulle vara ett direkt attentat mot det kungliga prerogativet, ett bestridande af konungens rätt att fritt välja sina ministrar. Helt annat är förhållandet med en formlig ministeranklagelse, fortsätter han. Ministrarna kunna då befinnas brottsliga utan att därför någon skugga behöfver falla på monarken; när han valde dem, hade de ju ännu icke begått den brottsliga handlingen. Men när representationen förklarar ministrarna ovärdiga det allmänna förtroendet, så riktas kritiken mot monarken personligen, mot hans afsikter eller mot hans förstånd, och detta strider mot konstitutionalismens idé.[1]

Det kan vid första ögonkastet synas svårt att förena detta uttalande med parlamentarismens grundprincip, att representationen ovillkorligen skall äga bestämmande inflytande på regeringsbildandet. Motsatsen är dock endast skenbar och torde kunna förklaras därmed, att Constant icke erkänner mer än en slags ministeransvarighet, den juridiska. Hvad man brukar kalla den politiska ansvarigheten, d. v. s. ministärens oafbrutna beroende af representationens majoritet, är för Constant icke någon form af ansvarighet, utan en politisk lämplighetsfråga, hvars lösning icke behöfver härledas ur några bestämda författningsbud, utan ger sig själf i den önskvärda riktningen — d. v. s. mot parlamentarismen — så snart de nödiga förutsättningarna finnas för handen.[2] Då behöfs det inga direkta misstro-

[1] Cours de politique, s. 409.

[2] »Lorsque nous aurons ce que nous n'avons point encore, mais ce qui est d'une nécessité indispensable dans toute monarchie constitutionelle, je veux dire un ministère qui agisse de concert, une majorité stable, et une opposition bien separée de cette majorité, nul ministre ne pourra se maintenir, s'il n'a pour lui le plus grand nombre des voix, à moins d'en appeler au peuple par des élections nouvelles.» — Cours de politique, s. 408.

endevota för att åstadkomma den nödvändiga öfverensstämmelsen mellan representation och ministär. Så snart ministären har förlorat majoriteten, är den af praktiskt-politiska skäl tvungen att afgå, så vida den icke anser sig böra fresta vallyckan genom en parlamentsupplösning. Han hänvisar också till Englands exempel såsom efterföljansvärdt.[1]

Utan att någonstädes vara uttaladt som ett direkt kraf, endast i förbigående som ett önskemål, som utvecklingen i sinom tid själf skall uppfylla, är parlamentarismen således fast sammanknuten med Constants teorier. Formellt gör han ingen inskränkning i konungens frihet att välja sina ministrar — hvarje uttalande, som skulle kunna innebära en sådan, ogillar han. Men han betraktar den möjligheten såsom fullständigt utesluten, att monarken skulle begagna sin valfrihet i strid med representationsmajoritetens mening, att han skulle kvarhålla en ministär, som besegrats eller afskeda en, som har representationens förtroende. Därigenom skulle han ju nedstiga från sin upphöjda ärenställning och själf bli deltagare i en strid, där hans uppgift är att vara skiljedomare och medlare. För en konstitutionell konflikt finnes intet rum i Constants teorier.

1814 års franska författning (la Charte) är åskådningsmaterial i Constants statsrättsteori, och inom dess ram får han plats för sina idéer om konungens och ministrarnas ställning. Man brukar betrakta chartan som parlamentarismens praktiska debut i Frankrike. Emellertid rymmer den endast en artikel, som innebär ett verkligt medgifvande åt parlamentarismen, nämligen den 54:e,[2] som ger ministrarna rätt att vara medlemmar af representationen och fritt tillträde till dess båda kamrar. 1790-talets farhågor för en sådan anordning äro nu borta, maktfördelningstanken har vikit för de nya parlamentariska idéerna. Af betydelse för den politiska utvecklingen var vidare art. 50, som gaf konungen rätt att upplösa deputeradekammaren. Men den verkställande makten tillhör konungen ensam (art. 13). Och den beryktade art. 14, som gaf konungen rätt att utfärda »ordonnanser», som voro nödvändiga för lagarnas utförande och statens säkerhet, kunde när som helst bli ett medel att bryta författningens konstitutionella innebörd. Ministeransvarigheten var enbart juridisk (art.

[1] Cours de politique, s. 67.

[2] KJELLÉN, anf. a. s. 121, anser att Frankrike fick parlamentarismen genom denna artikels bestämmelser.

55) och realiserades genom anklagelse af deputeradekammaren inför senaten, som hade domsrätten. Anklagelsen kunde emellertid endast gälla två slags brott: förräderi och olaglig utpressning (»pour fait de trahison ou de concussion»).[1]

Parlamentarismens praktiska konsekvenser var man emellertid i restaurationens Frankrike icke genast färdig att draga, och i själfva verket dröjde det åtskilligt, innan själfva teorien vann något allmännare erkännande. Det är här icke tillfälle att närmare ingå på den politiska utvecklingen i Frankrike efter 1815. Jag erinrar endast om att det var från partiet ultras, de aristokratiska och klerikala reaktionärerna, som den parlamentariska doktrinen första gången framfördes, medan konungens fria rätt att obunden af parlamentariska majoritetsförhållanden välja sina ministrar med stor ifver häfdades af det liberala (konstitutionella) partiet. Förklaringen till denna egendomliga situation låg däri, att ultras hade majoritet i kammaren och eftersträfvade regeringsmakten, under det konungen med stöd af sin rätt att fritt välja sina rådgifvare behöll en liberal minoritetsministär. Så erbjöd Frankrike 1816 den egendomliga bilden af ett land, där det reaktionära partiet försvarade parlamentets herravälde gent emot konungen, medan liberalerna kämpade för det kungliga prerogativet.[2]

Den förste, som förkunnade de parlamentariska idéerna i hela deras nakenhet, var märkligt nog en af ultras ledande män, Chateaubriand. I sin skrift »La monarchie selon la charte»[3] drar han ut de yttersta konsekvenserna af Constants teorier och häfdar, att ministären måste utgå ur deputeradekammarens majoritet, emedan denna

[1] Constant utvidgar emellertid i sina kommentarer till chartan detta trånga ansvarighetsbegrepp att omfatta såväl den juridiska som den politiska ansvarigheten. Han fastslår att begreppen förräderi och olaga utpressning böra gifvas den vidsträcktaste tolkning och att t. ex. den principen bör etableras, att en minister begår förräderi mot staten hvarje gång han till statens skada utöfvar sin af lagen gifna makt. Handlingar, som strida mot det allmänna intresset, böra inbegripas under denna ansvarighet, som utkräfves genom formlig anklagelse inför pärsdomstolen. Rena lagbrott af ministrarna böra kunna afdömas af vanliga domstolar. Cours de politique, s. 70 o. f. samt s. 405 o. f. — DUVERGIER DE HAURANNE påpekar (anf. a. II, s. 350 o. f.), att Constant genom att sålunda lägga rent politiska handlingar under pärskammarens domsrätt undandrager deputeradekammaren ensamrätten att med parlamentariska medel utöfva kontroll på regeringen.

[2] Jfr SEIGNOBOS, anf. a. s. 107; FRIDERICIA: »Fra Wienerkongressen til februarirevolutionen», s. 57, 58.

[3] Utkom 1816. Den bör naturligtvis ses i belysningen af de ofvan skildrade partiförhållandena.

är det förnämsta organet för folkets opinion. Ministären, som bör vara homogen, måste disponera öfver majoriteten och marschera med den — annars ingen styrelse! Konungen i sin konselj »råder, men tvingar icke ministären».[1]

Hvarken Ludvig XVIII:s eller Karl X:s regeringar medförde parlamentarismens praktiska genombrott. Det kom först med julirevolutionen. Men burna särskildt af Benjamin Constants och Chateaubriands glänsande och bestickande förkunnelser vunno dess idéer snabbt terräng både inom och utom Frankrike. I vårt land hördes ekot af dem vid 1820-talets början. I Syd-Tyskland trängde de in strax efter 1814 och gåfvo där väckelse till en statsrättslig spekulation, som blef af stor betydelse för deras vidare utbredning.[2]

* * *

Det har varit nödvändigt att så pass utförligt som här skett skissera författningsutvecklingen i England och Frankrike under tiden närmast före och efter vår författnings tillkomst för att få den rätta bakgrunden till de inrepolitiska brytningarna i Sverige under förra hälften af 1800-talet. Som i förbigående redan nämnts ha de parlamentariska doktriner, som vid denna tid börja växa fram, icke utöfvat något inflytande på själfva författningsverket. Grundkaraktären i detta är tydligt nationell.[3] Det främmande inflytande, som självfallet måste till en viss grad ha gjort sig gällande vid våra grundlagars tillkomst, var öfver hufvud taget mera af franskt än af engelskt ursprung, och den franska revolutionstidens författningar, hvilka närmast påverkat de svenska iakttagarna, voro, som ofvan framhållits, formade efter den antiparlamentariska maktfördelningsprincipen. 1810 års representationsförslag är det mest typiska uttrycket för den medvetna eller omedvetna sträfvan att anknyta författningsverket till den franska utvecklingen under 1790-talets första år, som utmärkte en betydande och inflytelserik grupp af 1809 års

[1] »Si le ministre obtempere à l'ordre du roi, il est sûr de faire une chose excellente et qui aura l'assentiment général; s'il s'en écarte et que, pour maintenir sa propre opinion, il argumente de sa responsabilité, le roi n'insiste plus: le ministre agit, fait une faute, tombe; le roi change son ministère.» — Cit. efter ESMEIN: anf. a., s. 144.

[2] Se REXIUS: »Stahls lära om den konstitutionella staten», s. 84 o. f.; jfr samme förf:s: »Det svenska tvåkammarsystemet», s. 128.

[3] KJELLÉN: »Den nationella karaktären i 1809 års grundlagstiftning» (Hist. Tidskr. 1893, s. 1 o. f.).

män; vid regeringsformens tillkomst fingo dessa franska sympatier emellertid föga tillfälle att göra sig gällande.[1] Naturligtvis hade man äfven blickarna riktade på England. Sympatierna för den engelska författningen voro emellertid i Sverige liksom på kontinenten särskildt till finnandes i de konservativa kretsarna, där man reagerade mot de i mångt och mycket projektartade utslagen af franska revolutionens återverkningar på författningslifvets områden.[2] Beundran för Englands samhälleliga frihet och för de konstitutionella grundprinciperna i den engelska författningen förefanns säkerligen också i de vidaste kretsar bland den nya tidens män i vårt land. Men den uppfattning, man hade om Englands författningsförhållanden, var byggd på Montesquieus och De Lolmes framställningar,[3] och hvad man därutöfver erfarit om de senaste decenniernas politiska utveckling i England var snarast ägnadt att stöta bort sympatierna i de mera frisinnade kretsarna, då denna utveckling syntes innebära ett förstärkande af konungamakten på parlamentets bekostnad, med korruptionen som medel.[4] Denna uppfattning af den engelska författningens praxis synes ha varit så godt som allenarådande i vårt land under 1800-talets första decennium, och det dröjde ganska länge innan den kunde brytas.

[1] Brusewitz: »Representationsfrågan 1809—10», s. 132 o. f.; Rexius: »Några ord om andan i 1809 års grundlagstiftning» (Statsv. Tidskr. 1914, s. 58 o. f.).

[2] Rexius: »Benjamin Höijers politiska åskådning» (Statsv. Tidskr. 1910, s. 275); jfr samme förf.: »Geijers affall» (Ups. univ. årsskr. 1915, bd I, s. 6).

[3] De Lolmes bok öfversattes våren 1809 — som ledning vid författningsarbetet enligt hvad företalet upplyser — under titeln »Englands constitution eller engelska regeringsförfattningen». — Munck af Rosenschölds ungefär samtidigt utkommande broschyr »Engelska regeringssättet, till sin grund och utöfning», är blott och bart ett populariseradt sammandrag af De Lolmes bok.

[4] 1808 utkom i öfversättning från tyskan ett arbete, Ferri de S:t Constant: »London och engelska nationen. En statistisk och moralisk beskrifning», hvari den engelska konungamaktens utvidgning under 1700-talets senare del kraftigt betonas. Genom korruptionen har parlamentets kontroll öfver den verkställande makten förslappats, författningens anda har ändrats, fast dess former bibehållits. Kabinettets tillvaro känner förf., men han betraktar detta icke som ett utskott af ministären, utan som en hemlig junta, ett utslag af konungamaktens utvidgningstendenser (anf. a. IV, s. 42—102). Äfven i den svenska broschyrlitteraturen möter man denna uppfattning af de engelska förhållandena. Ingman-Manderfelt (»Svenska folkets röst till sina fullmäktige vid riksdagen 1809», s. 10) anser, att den engelska författningen närmar sig idealet för en monarkisk styrelseform, men den brister i fråga om folkrepresentationens fördelning, samt däruti, att konungen »fått allt för vidsträckta utvägar att värfva sig ett parti». En konstitution, som kunde stoppa alla möjligheter till korruption, skulle bli ännu fullkomligare, anser förf.

För den följande framställningen är det af intresse och betydelse att något undersöka de åsikter rörande de konstitutionella rådgifvarnas ställning och ansvarighet, som kommo till uttryck i den politiska diskussionen vid tiden för vår författnings tillkomst. Den kvantitativt synnerligen rika broschyrlitteraturen från författningens tillkomstår ger därvid en del upplysningar af värde.[1]

De gamla frihetstidsidéerna, bevarade af den högadliga oppositionen under Gustaf III,[2] om ett statsråd, valdt af ständerna eller inom ett af dem upprättadt förslag, gå igen i en grupp broschyrer, som man ansett härstamma från det »liberala» partiet vid grundlagsriksdagen.[3] I modifierad form möter man dessa åsikter i ett par af de numera kända projekten till regeringsform, nämligen i Mannerheims (»Leopolds»), som föreslog att »riksrådets» medlemmar skulle väljas af ett riksdagsutskott,[4] och i Bergstedts, enligt hvilket utnämningsrätten skulle delas mellan konung och riksdag.[5] I öfverensstämmelse med dessa former för rådgifvarnas tillsättande påyrka förslagsställarna i allmänhet deras oafsättlighet gent emot konungen.[6] Frihetstidsinflytanden visa sig också i de åsikter,

[1] På själfva författningsarbetet utöfvade dessa broschyrer endast ringa inflytande. (SANDEGREN, s. 24.)

[2] STAVENOW: »Jacob von Engeströms förslag . . .» (Festskr. för H. Hjärne, s. 443 o. f.).

[3] HÖJER: »Hans Järta och Sveriges grundlagar» (Hist. Tidskr. 1910, s. 85 o. f.). Jfr S. J. BOËTHIUS: »Till frågan om tillkomsten af 1809 års R. F.» (Statsv. Tidskr. 1911, s. 82 o. f.). Dessa broschyrer äro: [EKENDAHL]: »Försök om medlen att i Sverige förena laglig frihet . . .»; [GREVESMÖHLEN]: »Fråga till fäderneslandets vänner . . .»; [ÅBOM]: »Förening och säkerhet». — Jfr äfven [GREVESMÖHLEN]: »Om lagstiftande maktens organisation i en stat». Sthlm 1810.

[4] HÖJER, anf. a. s. 87; BRUSEWITZ, Hist. Tidskr. 1911, s. 51 o. f.; HÖJER, Statsv. Tidskr. 1911, extrahäfte, s. 6.

[5] FORSSELL, Hist. Tidskr. 1911, s. 69 o. f.

[6] Om Bergstedts ställning i denna fråga, se BOËTHIUS, anf. a. s. 107. — Kravet på statsrådens oafsättlighet framföres äfven i G. von Schantz' memorial till K. U. angående statsrådets organisation. (R o A P 1809 I, s. 145 o. f.) Att sympatier inom ganska vida kretsar funnos för att göra rådgifvarna om ej oafsättliga så åtminstone i möjligaste mån permanenta, är tydligt. Vid en debatt inom K. U. efter R. F:s tillkomst tolkade A. G. Silfverstolpe »regeringssättets esprit» i denna fråga sålunda, att statsråden böra vara så långt möjligt permanenta, »icke amovible annars än för nationens skull». Och han tillade, att skulle någon väcka fråga om detta verkligen varit K. U:s afsikt vid grundlagsförslagets utarbetande, så skulle »moraliteten bjuda oss förklara att sådan var denna mening, och i alla fall skulle vi ej kunna neka det för oss själfva». (K. U:s mem. o. exped. 1809—10, s. 184 o. f.) — Se f. ö. om denna sak diskussionen mellan Boëthius och Höjer angående R. F:s tillkomst. (Hist. Tidskr. 1910, Statsv. Tidskr. 1911).

som dessa »liberala» (reaktionära vore en egentligare benämning) projektmakare hysa om konungamaktens uppgifter och befogenheter och om rådgifvarnas konstitutionella ställning. Hvad de närmast åsyfta är en återgång till den medregentställning för rådet, som 1772 års R. F. innebar genom sina föreskrifter om votering inom konseljen i vissa frågor och skyldighet för konungen att i vissa fall rätta sig efter rådets enhälliga mening. Gent emot dessa kraf på långt gående inskränkningar af konungamakten stå emellertid andra, som åsyfta ett fasthållande vid det gustavianska statsskickets principer, sådana de skarpast utformats, i Förenings- och Säkerhetsakten.[1] Här som i många andra fall gick 1809 års R. F. den rätta medelvägen och undvek både gustavianskt godtycklighetsregemente utan ansvariga rådgifvare och frihetstidens regerande, ständervalda råd.

Af särskildt intresse äro de olika uttalanden, som förekommo om rådgifvarnas ansvarighet. Den gustavianska oppositionens program, utformadt efter R. F:s tillkomst, innebar på denna punkt en återgång till det gamla statsskickets förhållanden: rådgifvarna skulle vara ansvariga endast inför konungen.[2] Men kraf vet på en konstitutionell rådgifvareansvarighet var öfvervägande; det går igen i nästan alla uttalanden i författningsfrågan och visar, att man ganska allmänt ansåg att bristen på ministeriell ansvarighet var en af det gamla statsskickets största svagheter. Emellertid var det konstitutionella ansvarighetsbegreppet långtifrån klart fattadt. Principen om konungens inviolabilitet och frihet från hvarje juridiskt ansvar har icke fullständigt trängt igenom — de med statshvälfningen förknippade omständigheterna ha härvid otvifvelaktigt spelat en viss roll. »Då både konungen och statsrådet blifva inför ständerna ansvariga är att förmoda att den förre med lika varsamhet brukar sin makt, som det senare med yttersta uppmärksamhet lärer följa allmänna ärendenas gång», skrifver G. von Schantz som motiv för sitt förslag att göra rådgifvarnas hörande obligatoriskt för konungen, men samtidigt gifva denne beslutanderätten.[3] I sin märkliga och för författningsverket

[1] Sitt samlade uttryck fingo dessa idéer i det grundlagsförslag, som utarbetades af den gustavianska oppositionen under senare delen af riksdagen. Detta har publicerats af Brusewitz, Hist. Tidskr. 1911, s. 269 o. f. — Kraf vet på konungens fullständiga frihet att både välja sina rådgifvare och rådfråga dem när han finner för godt, framföres i Ingman-Manderfelts båda broschyrer, »Svenska folkets röst» och »Sändebref till rikets lagstiftare».

[2] Brusewitz, anf. a. 269.

[3] »Hvilken statsförfattning är den bästa?», s. 21 o. f.

ganska betydelsefulla broschyr[1] framhåller A. G. Silfverstolpe, att konungens person bör vara fullkomligt inviolabel och fri från juridiskt ansvar, utom i tre fall: om han till ständerna utfärdar befallningar, stridande mot R. F:s bokstafliga lydelse, om han nyttjar våld mot R. St. eller någon dess medlem eller i regeringsärenden afviker från den form, som grundlagen uttryckligen föreskrifver. I dessa fall bör konungen anses ha upphört att regera. Eljes få anmärkningar icke riktas mot konungen vid ständernas öfverläggningar, utan endast mot hans rådgifvare.[2]

Nästan undantagslöst betraktas statsrådsansvarigheten ur rent juridiska synpunkter.[3] Ansvarets omfattning och formerna för dess utkräfvande beröras i mycket sväfvande ordalag. I allmänhet har man dock velat begränsa det till uppenbart lagstridiga handlingar från regeringsmaktens sida,[4] hvarvid rådgifvarnas ansvarighet endast gäller själfva rådslaget, ej »den möjliga olyckliga utgången».[5] Protokollsgranskning blir under sådana förhållanden en nödvändig förutsättning för ansvarsutkräfvandet.[6] Däraf följer också, att ansvaret endast blir individuellt; en solidarisk ansvarighet för konseljens samtliga medlemmar och omfattande regeringens hela politik är ett främmande begrepp för den dåtida politiska spekulationen i Sverige.[7]

[1] »Hvad synes allmänna opinionen önska . . .», s. 21.

[2] I Ekendahls broschyr, »Försök om medlen att i Sverige förena laglig frihet . . .», heter det, att om den utöfvande makten befinnes ha öfverskridit sin befogenhet, skola ständerna döma däröfver och lämna regeringen åt närmaste tronarfvinge.

[3] De förslagsställare, som velat lägga valet af rådgifvarna i riksdagens hand, ha därmed naturligtvis infört äfven ett politiskt ansvarighetsbegrepp: statsråden omväljas ej, om de sakna representationens förtroende.

[4] Ett vidsträcktare ansvarighetsbegrepp har Ingman-Manderfelt (»Sändebref till rikets lagstiftare», s. 20), som vill göra »rådsherrarna» ansvariga, om de tillstyrkt något som strider mot »allmänna välfärden».

[5] [Åbom]: »Förening och säkerhet», § 6, afd. III.

[6] I flera broschyrer (Silfverstolpes, Åboms, Manderfelts) talas om att rådslagen skola protokollföras och i Manderfelts »Sändebref . . .» nämnes uttryckligen protokollsgranskning som grundval för ansvarets utkräfvande. Schantz' ofvannämnda memorial till K. U. (R o A P I, s. 145) talar också om protokollsgranskning, likaså Poppius' projekt (Hist. Tidskr. 1896, s. 340). Sådan föreskrifves också i det Håkansonska förslaget, hvarvid dock undantagas de protokoll, som röra ministeriella, befordrings- och kommandoärenden. (Afd. II, § 42. — Se Höjer, Hist. Tidskr. 1910.)

[7] Geijers kritik af vår R. F:s ansvarighetsbestämmelser (i en dagboksanteckning under Englandsresan) är af stort intresse. Den vittnar om en väsentligt utvidgad uppfattning af ministeransvarighetsbegreppet. Han skrifver bl. a.: »Här (i England) besvärar sig ej parlamentet med att i protokollerna undersöka hvad ministrarna . . . rådt och sagt konungen. Men ministären ikläder sig full ansvarighet för alla rege-

Reservationsrätten är den logiska konsekvensen af denna juridiska uppfattning af ministeransvarigheten.[1]

ringens handlingar och dömes därefter. Hos oss handlar kungen i egen person, sedan han afhört en vederbörlig mängd af *råd*, och kungen är ingen människa ansvarig. Här är kungen ej heller ansvarig . . . men ministrarna äro ansvariga för alla *hans* handlingar, för alla regeringens steg. Hos oss äro de blott ansvariga för sina *råd*, men för ingen verkställighet, och om de blott flitigt säga *nej*, så kunna inga ständer i världen ställa dem till ansvar. Detta är hufvudfelet i vår konstitution.» (BLANCK: »Geijer i England», s. 144—145.) — Någon enstaka gång möter man vid denna tid offentligt uttalade liknande åsikter om våra ansvarighetsformer. I en 1812 utgifven broschyr: »Om nödvändigheten af en krigsminister», betonar en anonym författare (signaturen »G. L.», möjligen grefve Gustaf Löwenhielm) otillräckligheten af positiva ansvarighetslagar. Riket kan föras till branten af sitt fall, utan att man ur statsrådsprotokollen kan hämta direkta anledningar till åtgärder mot statsråden. Mera värd anser han den kontroll vara, som utöfvas af regeringen (konungen) och allmänna opinionen, »då de döma honom (rådgifvaren) efter tillståndet af det, som blifvit honom anförtrodt att sköta och därefter skänka eller fråntaga honom sitt förtroende» (anf. a. s. 20). — Det dröjde ett par decennier, innan dylika synpunkter på ansvarighetsfrågan på allvar gjorde sig gällande i praktisk politik.

[1] I Bergstedts kritik af Håkansonska förslaget utdömes reservationsrätten: »Underdåniga föreställningar, möjligen öfverenskomna, göra ej till fyllest. I England, där folkrepresentationen samlas alla år, frikalla de ej ministrarna för ansvar, huru kunna de göra det i Sverige, där riksdagar skola hållas endast hvart 6:te år?» — Någon solidarisk ansvarighet för hela regeringspolitiken åsyftar Bergstedt emellertid ej, ty han yrkar strax efteråt på kontrasignationsvägransrätt för statssekreterarna. (Se FORSSELL, Hist. Tidskr. 1911, s. 101.)

»De menlösa tidernas» opposition och dennas politiska sträfvanden.

Det dröjde ganska länge, innan de ministeriella ansvarighetsfrågorna blefvo aktuella i svensk politik. Ovanan vid de nya formerna för rådgifvarnas ställning till riksdagen vållade också, att när det först blef fråga om tillämpning af ansvarighetsbestämmelserna, så undanskymdes själfva sakfrågan i hög grad af rent formella diskussioner. Den allmänna politiska situationen, både inom och utom landet, var vidare ej ägnad att under det nya statsskickets första år uppamma någon skarpare kritiklust hos representationen och än mindre att inom denna skapa ett i någon mån organiseradt motstånd mot regeringens hållning och åtgärder. Riksdagarna 1810 och 1812 gingo således förbi utan att förslag framställdes, vare sig inom K. U. eller i ständen, att tillämpa ansvarighetsparagraferna. K. U. anmälde endast att det, utan att finna anledning till några anmärkningar, förrättat sin granskning, som frikallade statsrådets ledamöter »från all ansvarighet för deras ämbetsutöfning intill den dag, då innevarande riksdag tagit sin början».[1] Ingen diskussion förekom i ständen; »det var icke R. St. utan K. U., som gaf decharge och ständerna blott togo den ad notitiam».[2]

Det har en smula kuriositetsintresse att anteckna, att den första åtgärd, som på allvar ifrågasattes på grund af protokollsgranskningen inom K. U., var ett förtroendevotum för en f. d. rådgifvare, statssekreteraren Hans Järta.[3] Vid 1812 års riksdag beslöt nämligen

[1] K. U:s mem. o. exped. 1810—15, s. 23—39; 253—266.

[2] SVEDELIUS, s. 347.

[3] Vid 1810 års riksdag hade inom K. U. vid läsningen af statsrådsprotokollen framställts några smärre anmärkningar. Dock yrkades ej deras fullföljande och K. U. beslöt att de skulle förvaras inom utskottets protokoll. I ett fall yttrades att därmed afsågs »en önskan om rättelse för framtiden» — det gällde en anmärkning mot att statsrådens meningar vid befordringsärenden antingen ej anförts eller ej upptecknats. — K. U:s mem. o. exped. 1810—15, s. 39.

K. U. att i sitt granskningsmemorial uttala ett erkännande af en vid granskningen funnen åtgärd af statssekreteraren Järta, som utskottet enhälligt ansåg vara synnerligen välberättigad och berömvärd.[1] Vid närmare eftertanke insågo emellertid flera af utskottets medlemmar, att detta beslut måhända icke var alldeles formenligt, och vid justeringen framhöll öfverintendenten Edelcrantz de betänkliga konsekvenser, som ett dylikt uttalande kunde medföra. Utskottet skulle därigenom öfverskrida gränserna för sin befogenhet. Efter ett kort meningsutbyte beslöt också K. U. att något erkännande uttalande ej skulle göras i memorialet till ständerna, utan blott upptagas i utskottets protokoll.[2]

1815 års riksdag förebådar en ny tid. Fredens återställande hade som gifven följd att uppmärksamheten ånyo riktades på de inre politiska frågorna. Den ekonomiska krisen, som följt rubbningarna i rikets finansväsen i spåren, skapade en atmosfär af oro och missnöje, som måste återverka äfven på de politiska förhållandena. »Förlägenheten i den allmänna rörelsen» blef dagens stora fråga, och diskussionen om dess afhjälpande gaf riksmötet 1815 dess egentliga färg. För första gången under det nya statsskicket framträder nu en bestämd motsats mellan regeringen och en mera afsevärd del af representationen; de sporadiska tendenser till opposition, som tidigare förmärkts, ersattes nu af ett, åtminstone på vissa punkter samladt motstånd mot regeringspolitiken i en fråga af både principiell och praktisk betydelse. I största allmänhet kan man säga, att mot regeringens öfvervägande frihandelspolitiska uppfattning stod en starkt protektionistiskt färgad opposition inom riksdagen. Regeringen synes före riksdagens början ha stått skäligen främmande för den verkliga innebörden af den ekonomiska situationen, och den försummade fullständigt att för sin del framkomma med några förslag till svårig-

[1] Det föreslagna uttalandet innehöll en önskan, att »K. U. alltid under sina granskningar måtte finna föredraganden med lika redlighet, ordning och noggrannhet behandla de allmänna ärendena, som hr Stats-sekr. Järta». — Se K. U:s mem. o. exped. 1810—15, s. 256 o. f. Jfr Naumanns Tidskr. 1880, s. 612 o. f.

[2] Redan 1810 hade K. U. gifvit ett erkännande — öfverbringadt genom dess ordförande — åt hofkanslern Wetterstedt för »den varma fosterlandskärlek och det sanna bedömande af fäderneslandets verkliga intresse, som finnes vara rådande uti de yttranden herr hofkanslern till statsrådets protokoll afgifvit vid öfverläggningarna om fredernas afslutande». — Naumanns Tidskr. 1880, s. 631, not.

heternas afhjälpande. Initiativet lämnades till ständerna, och regeringen motsåg det stundande riksmötet med en sorglöshet och likgiltighet, som med rätta klandrades både inom representationen och äfven bland regeringen mera närstående. Justitiekanslern Trolle-Wachtmeister skref i sin dagbok vid riksdagens början, att statsråden »nästan med hånskratt möta hvarje yttradt befarande af möjlighet af en opposition».[1]

Följden blef att riksdagen gick sina egna vägar, hvarigenom motsatserna ytterligare tillspetsades. Det särskilda utskottet, hvars tillsättande regeringen icke såg med välbehag,[2] tog med prosten grefve von Schwerin i spetsen ledningen i de näringspolitiska frågorna, och dess vidlyftiga betänkande blef i hufvudsak bestämmande för riksdagens ställning till dessa.

Behandlingen af detta betänkande på riddarhuset blef af åtskilligt intresse äfven ur allmänpolitisk synpunkt. Det gaf nämligen anledning till en kraftmätning mellan regeringen och dess motståndare. Den klandrade politikens ledande krafter, statssekreterarna Wirsén och A. G. Mörner, kunde icke lämna ett sådant dokument, som särskilda utskottets betänkande, utan bemötande. I längre anföranden bemötte de en mängd af de framställda anmärkningarna, uppvisade brister i utskottets argumentering och försvarade sakligt och icke utan framgång regeringens politik.[3] Hofkanslern af Wetterstedt understödde dem. Man kan förstå, att det icke var utan tvekan, som de togo ett sådant steg och öfvergåfvo den passiva hållning gentemot riksdagen, som de ansågo vara mest öfverensstämmande med en rådgifvares konstitutionella uppgifter. De funno sig också nödsakade att betona, att det icke var i egenskap af statsrådsledamöter, utan uteslutande som riksdagsmän de uppträdde.[4]

Från oppositionens sida hälsade man emellertid med lifligt gillande denna nya taktik, i hvilken man såg ett närmande till det

[1] Ant. o. Minnen, II, s. 48. — Om stämningen i riksdagen skref han: »Aldrig har andan varit bättre hos ständerna, aldrig hafva de varit mera öppna att mottaga hvarje klokt förslag, som regeringen haft att till dem öfverlämna; men aldrig hafva de varit mera lämnade utan ledning» (ibid., s. 46).

[2] TROLLE-WACHTMEISTER: »Ant. o. Minnen» II, s. 50.

[3] CLASON, s. 217.

[4] Wetterstedt ansåg sig behöfva särskildt förklara, att han för sin del icke kunde tro att en ämbetsmannabefattning »betager utöfningen af riksdagsmannaskapet». (R o A P IV, s. 632.) — Wetterstedt, som väl var den mest politiskt-parlamentariskt lagde af rådgifvarna, hade redan 1812 ett par gånger kastat sig in i debatterna och försvarat regeringsprojekt.

nya parlamentariska ideal, som föresväfvade en del af dess medlemmar. »Ministrarna ha funnit anledning att inför nationens ombud tala ett språk, som nationen så gärna hör ministrarna tala. — — — Allt bådar för rikets inre förhållanden en lika så skön dag som den hvilken nationen, hvad dess yttre förhållanden beträffar, redan upphunnit», yttrade Schwerin, som ansåg, att »när nationens angelägenheter på ett så lojalt sätt behandlas, finnes ock grund för hoppet att det sköna mål, hvilket alla nationer, ehuru merendels sig själfva ovetande, ytterst eftersträfva, hvilket bland alla nyare den brittiska allena förmått upphinna, ock en gång skall af skandinaviska brödrafolken uppnås».[1] Lika konciliant uttalade sig Wetterstedt, som tackade Schwerin för det hofsamma sätt, hvarpå han framställt sina åsikter i den omdebatterade sakfrågan. »Genom detta sätt blir den förut åberopade striden mellan nationens representanter och konungens ämbetsmän en ädel strid, som genom anfall och försvar å ömse sidor nödvändigt bör leda till allmän nytta».[2]

Äfven dechargefrågans behandling fick delvis sin färg af motsättningarna på det näringspolitiska området. För första gången blef det nu inom K. U. på allvar fråga om tillämpning af § 107. En regeringsåtgärd, som särskilda utskottet i sitt betänkande berört, gaf anledning till yrkande om anmärknings framställande mot statsrådets samtliga medlemmar och statssekreteraren för finansärenden för att de genom tillstyrkande af beslutet om manufakturerade bomullsvarors införande till Göteborg icke iakttagit rikets sannskyldiga nytta. Men

[1] R o A P V, s. 182 o. f. — Schwerins anförande »blef med mycket bifall upptaget», förmäler protokollet (s. 211).

[2] Ibid. s. 218. — Med de citerade orden syftade Wetterstedt på ett anförande af Staël von Holstein under debatten. Denne »oppositionens fader», som han med åtskillig öfverdrift kallats, hade vid föregående riksdagar drifvit en opposition quand même och gjort sitt bästa för att oroa »ministrarna». 1815 utmärkte han sig för valdsamma och personliga angrepp på vissa rådgifvare. De tre rådgifvarnas uppträdande under denna debatt gaf honom anledning att stolt proklamera, att strid »mellan en del af regeringens ledamöter och folkets representanter . . . redan är börjad» — ett uttryck, som gaf eko under följande debatter.

Med anledning af ett yttrande af statssekr. Wirsén uttalade Staël vid samma tillfälle, att en rådgifvare, som förklarar sig aldrig kunna verka mot sin öfvertygelse, »om än folkets röst vore mot densamma», gjorde väl om han nedlade ämbetet. »Men då han vill bibehålla detsamma och därjämte förklarar att han intet afseende gör på allmänna opinionen, så blir hans behag folkets lag, och sålunda förvandlar sig en sådan ämbetsman till en mäktig aristokrat». (R o A P IV, s. 643.) Här möter man den begynnande motsättningen mellan den byråkratiska och den politiska uppfattningen af rådgifvarekallet.

detta yrkande afslogs med stor majoritet. För att dock saken, som ansågs synnerligen viktig, eftersom den rörde en begränsning af näringsfriheten,[1] ej skulle alldeles lämnas utan afseende, beslöt K. U. efter en lång debatt att taga det steg, som man icke velat gå 1812, nämligen att framställa en enkel anmälan om saken till ständerna, utan afsikt att därmed inskränka den decharge för rådgifvarna, som K. U. föreslog såsom granskningens slutliga resultat.[2] Utskottet föreslog således R. St. att i skrifvelse till K. M:t anhålla om »dess nådiga åtgärd därhän att föreskriften i § 10 R. F. om vederbörandes hörande måtte varda med sorgfällighet af dem sådant åligger iakttagen, och att i alla ärenden, som röra allmänna hushållningen, sådana underrättelser måtte allmänheten meddelas, hvarigenom alla må kunna af näringsförmånerna sig lika begagna».[3] Genom denna lilla skrapa åt vederbörande ansåg sig utskottets majoritet ha gått en lycklig medelväg, då därigenom »*framtida* uraktlåtenheter må förekommas utan att, för det *förflutna*, personer framställas inför en nationaldomstol.»[4] Slutligen påpekas äfven i memorialet att de olika statsdepartementens protokoll borde till granskningens underlättande förses med fullständiga rubriker och underställde utskottet ständernas afgörande, om någon skrifvelse härom borde aflåtas till K. M:t.

Detta betänkande bifölls utan debatt af borgare och bönder.[5] Prästerna återremitterade det med ett par anmärkningar, af hvilka den ena gällde att K. U. användt ordet decharge, fastän grundlagarna hvarken gåfvo R. St. rättighet eller skyldighet att meddela någon sådan.[6] Med anledning häraf afgaf K. U. ett nytt betänkande,[7] hvari det hemställde, att R. St. i såväl skrifvelsen till K. M:t som i riksdagsbeslutet måtte använda samma ordalag som vid föregående

[1] Regeringen hade på statssekreterarens Wirséns föredragning medgifvit ifrågavarande import endast för Göteborgs köpmän.

[2] A. G. Silfverstolpe hade i K. U. föreslagit ett annat utlåtande, där det hette, att K. U. visserligen icke saknat anledning att vidtaga åtgärd enligt § 107, men att billigheten fordrade att någon sådan anmälan ej gjordes, enär det här vore fråga om en »tillfälligare vårdslöshet» och då man kunde förmoda, att R. St:s vakande uppmärksamhet för framtiden skulle tillbakahålla äfven sådana afvikelser, som »från alla mänskliga befattningar äro oskiljaktiga». Detta förslag till memorial antogs dock ej, utan K. U. »stannade i det beslutet att dess betänkande skulle innehålla full decharge åt statsrådet». (K. U:s mem. o. exped. 1810—15, s. 948 o. 962.)

[3] K. U:s mem. o. exped. 1810—15, s. 918—919; jfr s. 937 o. f.

[4] A. G. Silfverstolpe (K. U:s mem. o. exped. 1810—15, s. 959).

[5] B g P II: 2, s. 1454; B d P III, s. 179.

[6] P r P III: 1295 o. f.

[7] K U M n:o 33. (K. U:s mem. o. exped. 1810—15, s. 993 o. f.)

riksdag. Dock ansåg sig utskottet med stöd af § 76 R. O. haft full anledning att nyttja ordet decharge.[1] Detta nya utlåtande bifölls af samtliga ständen och ordet decharge blef således ej nyttjadt i riksdagsbeslutet.

Hos R. o. A. fick diskussionen större intresse. Kritiken vid denna första dechargedebatt riktades emellertid i långt högre grad mot K. U. än mot statsrådet. Från oppositionshåll förklarades, att utskottet tagit alltför lätt på sin uppgift och visat för stort öfverseende med en del »felaktigheter i administrationen», oaktadt dessa påvisats af särskilda utskottet i dess betänkande. Staël von Holstein fann sig på grund häraf föranlåten att jämlikt § 29 R. O. framställa en anmärkningsanledning — den första i sitt slag — hvilken han grundade på särskilda utskottets utlåtande och som, enligt hvad han öppet förklarade, var riktad mot statssekreterarna Mörner och Wirsén.[2] Anm.-anl. remitterades i grundlagsenlig ordning till K. U. och i afvaktan på dess utlåtande uppsköts dechargedebattens fortsättning.

Staëls attack mot de bäda statssekreterarna väckte åtskillig uppståndelse och förbittring bland regeringens vänner. Särskildt Mörner tog denna prickning mycket hårdt.[3] K. U. förklarade sig emellertid ej kunna biträda Staëls anm.-anl., enär den ej åsyftade »andra ämnen än dem utskottet redan pröfvat och lämnat utan anmärkning».[4] Debatten på riddarhuset återupptogs därefter, hvarvid Schwerin uppträdde med ett längre skriftligt anförande,[5] hvilket ganska väl karaktäriserar åsikterna bland den begynnande oppositionen.

Äfven han tillhörde dem, som förundrade sig öfver att K. U. efter slutad protokollsgranskning intet anmärkningsvärdt haft att anföra mot rådgifvarna, utan tillstyrkt decharge för dem. Icke därför att det beredde honom någon glädje att se högt uppsatta män blottställda för oblida omdömen, utan därför att det syntes honom »som hade sakernas skick, nationalrepresentationens värdighet och omsor-

[1] Anf. st. s. 995.

[2] R o A P V, s. 762. — Anm.-anl. gällde den af regeringen medgifna importen af engelska manufakturer samt utländskt bränvin.

[3] Trolle-Wachtmeister berättar, att kronprinsen (Karl Johan) blef mycket förtörnad vid underrättelsen om Staëls åtgärd samt att han »för att trösta de'bägge statssekreterarna gjorde dem besök». (Ant. o. Minnen, II, s. 62.)

[4] K U M n:o 31. (K. U:s mem. o. exped. 1810—15, s. 981—985.)

[5] R o A P V, s. 890 o. f.

gen om regeringssättets framtida bestånd ovillkorligen fordrat ett annat utlåtande», än det som K. U. nu afgifvit. Ett par omständigheter, som särskilda utskottet påpekat, borde K. U. ha upptagit. »Enligt § 107 R. F. berodde det ju af ständernas eget godtfinnande att göra någon anmälan därom eller låta saken falla. Ofelbart hade det senare skett.»[1]

Hofkanslern frih. af Wetterstedt uppträdde till försvar för de af Staël angripna statssekreterarna och förklarade sig beredd att möta hvarje i laglig ordning gjord anmärkning.[2] Ännu en försvarare fingo dessa vid protokollsjusteringen några dagar senare, då utrikesstatsministern Lars von Engeström förklarade sig anse det för en ära att få dela ansvaret med dessa tvänne redliga ämbetsmän, hvilka »fått anmärkningar mot sig, gjorda af en R. o. A:s ledamot, som förmodligen icke känner statsrådets sammansättning.» Han lät vidare öppet påskina, att han ansåg Staëls anm.-anl. vara ett utslag af förföljelselusta och han vägrade för sin del att antaga den läran att »tidens anda fordrar anmärkningar». Härpå följde en hetsig replikväxling mellan Staël och Engeström. Grefve Gustaf Löwenhielm vände sig äfven mot Staël och framhöll bl. a., att »senare tider ha utbildat allmänna opinionen till en ganska fruktansvärd makt» och att det »för de s. k. små är en ganska lätt sak att med förenad åtgärd förfölja en högt uppsatt medborgare och skada honom i allmänna opinionen».[3] — Resultatet af dechargedebatten hos R. o. A. blef emellertid att betänkandet lades till handlingarna, hvilket innebar att den föreslagna ansvarsfriheten beviljades.

Något annat resultat hade naturligtvis aldrig oppositionen hoppats på. En offentlig diskussion om en viss gren af regeringspolitiken var på det hela taget allt hvad den åsyftat, och en sådan hade

[1] Liknande åsikter uttalades från oppositionshåll inom K. U. Då biskop Rosenstein förklarade att K. U. endast borde vidtaga åtgärder mot »gröfre brott, som strida mot grundlagens tydliga föreskrift», genmälde Munck af Rosenschöld, att det vore K. U:s ovillkorliga skyldighet att anmärka, när helst någon af statsrådets medlemmar »brustit att iakttaga rikets sannskyldiga nytta eller icke . . .». — Anmälan bör i så fall göras hos R. St., »som sedan kunna frikalla vederbörande från anmärkningen, hvilket ej tillkommer utskottet». (K. U:s mem. o. exped. 1810—15, s. 927.)

[2] Wetterstedt vände sig äfven mot Schwerins anförande. »Tidens anda», kräfver alltså, enligt grefve Schwerins åsikt, att anmärkningar göras mot statsråden, yttrade han. Schwerin replikerade, att hans mening var »att tidens anda fordrar förtroende till folkets loyauté och hederskänsla». (R o A P V, s. 896 o. f.)

[3] R o A P VI, s. 192 o. f.

ju redan vunnits vid behandlingen af särskilda utskottets betänkande. Dechargedebatten fick sin egentliga karaktär af en annan motsättning än den mellan regering och opposition. Det var förhållandet mellan K. U. och ständen, som framför allt sysselsatte talarna på riddarhuset. Ehuru den formella och rent statsrättsliga sidan af dechargefrågans behandling ej ligger inom ramen för detta arbete, måste dock denna fråga i största korthet beröras, då den fick synnerligen stor plats i den följande politiska diskussionen.

Redan vid behandlingen af förslaget till R. F. 1809 yppades i riksdagen farhågor för den »stora och farliga makt», som grundlagen uppdrog åt K. U. icke minst i fråga om statsrådsansvarighetens utkräfvande.[1] K. U. afvisade farhågorna med en erinran om att utskottets myndighet »i sig själf är ständernas»,[2] och i allmänhet fann man det nog vara välbetänkt att låta den protokollsgranskning, hvarpå ett ansvarsutkräfvande skulle bero, utföras af ett mindre antal erfarne män i st. f. att öfverlämna den till ståndens plena, där fältet mera skulle vara öppet för omogen anmärkningslust och öfverilade beslut — frånsedt det oförenliga mellan en sådan offentlig granskning och krafvet på diskretion i fråga om vissa detaljer i styrelsen. Emellertid låg i grundlagens bestämmelser angående K. U:s ställning och uppgifter ett frö till missförstånd och stridigheter, som snart utvecklades.

1815 gällde tvisten ursprungligen enskilda utskottsledamöters rätt att bifoga särskilda yttranden till K. U:s betänkanden i anmärkningsfrågor. Detta vägrades ett par medlemmar, hvilket gaf anledning till skarpa och enhälliga protester hos R. o. A., särskildt i samband med dechargememorialets behandling.[3] Staël von Holstein yrkade att K. U. måtte åläggas att inkomma med upplysning rörande orsakerna till att det vägrat sina medlemmar reservationsrätt. Då landtmarskalken vägrade proposition å detta yrkande, för-

---

[1] Grefve Joh. Henning Gyllenborg ville t. ex. ogärna gå med på att K. U. ensam skulle äga att granska protokollen. Han kunde medgifva att den *officiella* granskningen förlades till K. U., men ansåg att äfven ständerna borde ha rätt att inhämta kunskap om protokollen, dock icke de ministeriella. Det skulle vara orimligt, menade han, om R. St. icke skulle ha rätt att »genom läsning själf inhämta den kunskap, som K. U. ägde att meddela». Han nöjde sig emellertid med att föreslå att protokollsgranskningen skulle förrättas af ett *förstärkt* K. U. (R o A P 1809: I, s. 524 o. f.) — Äfven i Pr.-st. höjdes flera röster mot K. U:s tillämnade ställning — »en betänklig inrättning, som förebådade en ny 'ostracism'.» (P r P 1809: I, s. 234 o. f.)

[2] K U M n:o 25. (K. U:s mem. o. exped. 1809, s. 390.)

[3] R o A P V, s. 757 o. f., s. 904 o. f.

klarades diskussionen hvilande och det hänsköts till K. U. att yttra sig i saken. Utskottet godkände landtmarskalkens propositionsvägran, men samtidigt gjordes en del reflexioner angående K. U:s och ständernas inbördes förhållanden, hvarigenom Staëls fråga i realiteten blir besvarad. Det heter där, att då utskottet i anmärkningsmål handlar med R. St:s rätt, så är hvad K. U. lämnat oanmärkt enligt grundlagen godkändt och från all ansvarighet frikalladt och i ståndens plena får ej någon pröfning af utskottets förfarande äga rum. Ingen återremiss kan ske, ty K. U. har ej rätt att för R. St. lämna upplysning om de fakta, som granskats. Skulle någon utskottsledamot vilja mot K. U:s utlåtande göra »en blott reservation» (= invändning), så kan detta ej nekas, men så snart en dylik reservation innebär en anmärkning i ett mål, som K. U. redan afgjort, kan den ej få medfölja betänkandet, emedan anmärkningar ej kunna lagligen framkomma annat än genom K. U:s beslut.[1]

Här häfdas sålunda i tydliga och klara ordalag K. U:s monopolställning i anmärkningsfrågor, och i hufvudsak talar utskottet därvid i öfverensstämmelse med grundlagens anda, ehuru det med väl långt drifven formalism vill utsträcka sin myndighet öfver områden, som det i längden ej kan bestämma öfver. Så t. ex. kan ju K. U., äfven om det förbjuder en formell reservation från en ledamots sida, ej hindra denne att inom sitt stånd muntligen ge uttryck åt sin uppfattning och för öfrigt meddela så mycket han vill af hvad han inhämtat under protokollsgranskningen. Vidare tillkommer möjligheten för ledamöter af K. U. att genom formliga anmärkningsanledningar i ståndén ånyo framföra frågor, som K. U. ej velat upptaga, och därigenom framtvinga utskottets utlåtande öfver dessa. Det dröjde emellertid ända till 1840 innan K. U. medgaf reservationsrätten, som dessförinnan vid hvarje riksdag blef föremål för lifliga meningsutbyten.

Kärnpunkten i K. U:s förklaring var emellertid dess häfdande att anmälan enligt § 107 ej kan göras af R. St., såvida ej K. U. framställt en formlig anmärkning mot en rådgifvare. I praktiken har denna mening alltid segrat, men i teorien har den varit starkt omstridd, ja under flera af de följande riksdagarna var frågan om K. U:s ensamrätt att taga initiativ till anmälningar om statsråds entledigande en af de hetaste debatterade, åtminstone på riddarhuset, där intresset för de statsrättsliga frågorna var koncentreradt. Dechargedebatterna upptogos till stor del af meningsbrytningarna härom.

[1] K U M n:o 32. (K. U:s mem. o. exped. 1810—15, s. 986 o. f.)

Från att ursprungligen ha varit hufvudsakligen en »maktfråga», ett utslag af rivaliteten mellan ständerna och K. U., som skärptes genom att det senare i något brysk form häfdade sina rättigheter, blef saken snart af politisk betydelse. I K. U:s monopolställning i anmärkningsfrågor såg nämligen oppositionen ett besvärligt hinder för attackerna mot rådgifvarna. Den öfvervägande regeringsvänliga sammansättning, som K. U. hade ända till 1840, var för oppositionen en ständig källa till oro för att utskottsmajoriteten skulle otillbörligt skydda statsråden genom att undertrycka anmärkningar, som framkommit vid protokollsläsningen. Däraf dessa häftiga angrepp mot K. U. och långtgående kraf på rätt för ständen, att, oberoende af hvad ståndpunkt dess »underordnade auktoritet» K. U. intagit, vidtaga de åtgärder mot rådgifvarna, som den politiska situationen kunde anses påkalla. Särskildt var man därvid angelägen att betona skillnaden mellan sådana anm.-anl., som framkommit inom K. U. och sådana, som med stöd af § 107 R. F. mom. 2 och § 29 R. O. väckts i plena och remitterats till K. U. Kunde man möjligen erkänna att K. U. hade ensamrätt att bestämma öfver de förra, så höll man däremot inom oppositionen bestämdt fast vid att beträffande de senare skulle K. U. blott höras, men afgörandet tillhöra ständerna, d. v. s. de senare skulle kunna besluta en anmälan om entledigande, äfven om K. U. ej ansett anledning därtill föranligga.[1] En del gingo längre och ville utsträcka denna rätt till alla anmärkningsfrågor enligt § 107. Däremot var man ense om att i frågor, som föllo under § 106, hade K. U. ensam beslutanderätt. I öfverensstämmelse med dessa åsikter om ständernas fria beslutanderätt i ansvarighetsfrågor och K. U:s uppgift att blott leverera materialet för en anmärkningsfrågas närmare bedömande, häfdade man rätten att kunna återremittera K. U:s anmärkningsmemorial för att få ytterligare upplysningar i själfva sakfrågan, och öfver hufvud taget gjorde man anspråk på att af K. U. få framlagdt allt som någon af dess medlemmar kunnat finna anmärkningsvärdt vid protokollsgranskningen.

På motsidan ställde man sig i allmänhet på den ståndpunkt, som 1815 års K. U. intagit genom sitt ofvan citerade uttalande. I allmänhet fick den åsikt, som häfdade K. U:s monopolställning i anmärkningsfrågor, understöd af talmännen, hvilka vägrade återremiss och proposition på sådana yrkanden, som inneburo ett undanskjutande

[1] Redan 1815 förklarade Staël von Holstein att ständernas beslutanderätt enligt § 107 ej är dem betagen genom K. U:s frikännande utlåtande öfver enskilda anm.-anl. (R o A P V, s. 890.)

af K. U. Vid 1815 års riksdag gick landtmarskalken så långt, att han förklarade att »öfver den af K. U. meddelade dechargen kunde ventilation till beslut ej äga rum, utan endast reservation därvid vara tillåten»[1] — en åsikt, som naturligtvis ej kunde upprätthållas i längden.

* * *

Den begynnande oppositionens karaktär och syften framgå rätt väl af dess uppträdande under de debatter, som här refererats. Det enande bandet för de sinsemellan ganska olika element, som bildade riddarhusoppositionen — i de andra ståndén kunde några oppositionella tendenser knappast förmärkas — var naturligtvis mycket svagt, och någon bestämd plan för dess handlande har man svårt att skönja. I vissa fall hade den ju en rent personlig syftning — att attackera och pricka ett par misshagliga rådgifvare. För Schwerin gällde det att söka genomdrifva ett näringspolitiskt program, motsatt det, som företräddes af den dåvarande regeringen. Han lyckades däri så till vida, att riksdagen i hufvudsak ställde sig på hans och särskilda utskottets protektionistiska ståndpunkt. Men på regeringen utöfvade detta icke något inflytande. Tvärtom förstärktes genom Järtas återinkallande i konseljen som statssekreterare för finansärenden den ekonomiska meningsriktning, som den Schwerinska oppositionen angripit, och grefve Mörners upphöjelse från statssekreterare till statsråd tydde ju heller icke på någon afsikt att ändra system. Däremot kan man i Wirséns afgång i början af 1816 — hvilken omedelbart följdes af Järtas — se något som liknar ett politiskt systemskifte. Att detta på sätt och vis kom att betyda en seger för 1815 års riksdagsmajoritet, hvars ekonomiska idéer nu kommo till heders,[2] innebär emellertid icke att vaktombytet i konseljen var en senkommen frukt af oppositionens ansträngningar, en medveten afsikt hos monarken eller rättare sagdt kronprinsen att välja rådgifvarna i öfverensstämmelse med den härskande riksdagsopinionen. Hvarje tanke härpå var fullständigt främmande för Karl Johan. Det gällde här uteslutande en motsättning mellan regenten och hans främste finansielle rådgifvare;[3] stämningarna i riksdagen betydde härvid intet.

---

[1] R o A P V, s. 759.

[2] Forssell: »Lefnadsteckning af Hans Järta», s. XCI. Så uppfattades också förändringen bland oppositionen. — Se Argus 1821, n:o 60.

[3] Clason, s. 224; Schinkel(-Rogberg) IX, s. 282.

Det kan öfver hufvud taget starkt ifrågasättas, om någon af oppositionens medlemmar 1815 tänkt sig möjligheten af en regimförändring, eller ens aflägsnande af några enskilda rådgifvare som resultat af kritiken och attackerna, hvilka i förbigående sagdt ledsagades af hyllningar för kronprinsen och försäkringar att oppositionen ej gällde honom. Oppositionens syfte var — utom en allmän opinionsyttring i fråga om näringspolitiken — att genom ett skarpt nagelfarande af administrationens detaljer hindra »framtida uraktlåtenheter». Därför yrkades att K. U. i sin granskningsberättelse skulle framlägga allt som befunnits anmärkningsvärdt vid protokollsläsningen. En minutiös detaljgranskning var det program, som kan utläsas ur så godt som alla oppositionsanföranden.[1] Men syftet härmed var ej att få underlag till en anmälan enligt § 107 — respekten för detta vapen var ännu alltför stor för att det skulle tillgripas utan tvingande skäl. Man ville endast ge regeringen en påminnelse att iakttaga större noggrannhet och omsorg för framtiden. Oppositionens teoretici fattade sin uppgift mera pedagogiskt än politiskt. Genom offentlig diskussion och kritik skulle den upplysa och vägleda både ministären och riksdagsopinionen och egga till fosterländsk sträfvan och pliktuppfyllelse.

På ett mycket upplysande sätt utvecklas detta oppositionsprogram i en liten anonym broschyr,[2] som utkom vid början af riksdagen. Dess författare var den sedermera som flitig och fyndig riksdagsdebattör bekante frih. Ludv. J:son Boije. Den opposition han önskar afser icke klander eller angrepp mot »ministären», utan i stället understöd.[3] Hvad som bör eftersträfvas är en »täflan i upplysning och patriotism» mellan regering och opposition. Betydelsen af ministeransvarighetsinstitutet betonas, men med framhållande af, att det ligger större värde i att genom förståndig kritik förekomma

[1] Ganska märkligt var ett uttalande af Flach, som ansåg det vara K. U:s plikt att efter fullbordad granskning framställa för R. St. »en generell tableau öfver hvad däraf funnits anmärkningsvärdt» och härtill foga en »anvisning till politiska och många andra skäl, som allmänheten ej kan känna». Endast härigenom kan man undvika »obehagligheten af att personalisera». (R o A P V, s. 900.) Hans ideal af ett dechargebetänkande närmar sig det som ett par årtionden senare mera allmänt blef oppositionens.

[2] »Om allmänna nyttan af den politiska uppmärksamhetens offentliga användande, eller opposition.» Sthlm 1815.

[3] Samma idé om ett oppositionspartis uppgift förekommer i en artikel 1811 i tidningen »Åskådaren», Grevesmöhlens bekanta veckoskrift. Där utlägges, att oppositionen bör vara både regeringens och folkets uppriktigaste och bästa vän, sträfvande att upplysa den förra om landets behof.

ministärens fel än i att efteråt kunna bestraffa dem. Den engelska parlamentarismens grundprinciper känner han,[1] men förbiser icke deras sammanhang med specifikt engelska förhållanden. Sålunda anser han, att det icke öfverallt är lika behöfligt som i England att representationen använder sin makt att votera emot ministären. En fritt utöfvad kritik kan vara tillräckligt verksam. Idealet för en patriotisk, ädel och upplyst opposition ser han emellertid i den engelska, som han ställer i motsats till den oppositionsanda, som kännetecknade 1789 års svenska riksdag. I kronprinsens person ser han en säkerhet mot ett återupplifvande af dessa tendenser. Han berör äfven några aktuella frågor och vänder sig särskildt ifrigt mot förslaget om öppen votering i ständen, hvilket han anser vara det för svenska friheten farligaste projekt, som framkommit sedan 1686. Därigenom skulle den exekutiva makten få tillfälle att »använda en hotande myndighet på ledamöterna af lagstiftande makten», där bristen på självständighet och oberoende redan nu är stor.[2] I England är det en annan sak, där kan den öppna voteringen gå för sig, ty där är det ministären, som beror af representationen.

Boije har i denna lilla skrift gifvit ett ganska godt uttryck för åsikterna bland dem, som bildade kärnan i 1815 års riddarhusopposition. Det är i stort sedt det Schwerinska programmet — dock utan den djupare uppfattning af förhållandet mellan regering och representation, som Schwerin fått genom sina politiska och historiska studier.

Fredrik Bogislaus von Schwerin, den forne gardesofficeren, som af Gustaf III gjorts till prost i Sala och som sedan skaffade sig ett frejdadt namn som historisk och ekonomisk skriftställare och politiker, är utan gensägelse en af de mest framträdande personligheterna i vår riksdagshistoria. I mer än ett afseende har hans kunskaps- och idérikedom, som tillika var förbunden med en ovanlig praktisk begåfning, verkat befruktande på svensk politik. Dock torde han i mindre grad än hvad man stundom antagit ha utöfvat inflytande på de konstitutionella idéernas utveckling i Sverige. Schwerins egen upp-

[1] »Det är i England antaget, att då ministären förlorat en eller några betydliga voteringar i parlamentet, sker ombyte af ministär; och därifrån uppkommer ett tillförlitligt band på ministären att icke ställa den ministeriella viljan i spänning mot nationens vilja.» (Anf. a. s. 6.)

[2] »Adelns och Presteståndets flera ledamöter äro, åtminstone för deras förhoppningar, i beroende af ministären»; i borgarestånd sitta borgmästare och magistratspersoner, och bondeståndet, »det enda som är att anse fullkomligen oberoende har däremot, ibland sina dygder, en enfald som lätt kan öfveriías». (Anf. a. s. 18—19.)

fattning af det engelska samhällsskickets säregenheter var i stort sedt fullständigt riktig, och hans kännedom om engelsk politik höjde sig vida öfver hvad samtiden i allmänhet ägde. Men han skapade af spridda och hvar för sig karaktäristiska drag ur Englands politiska lif en idealbild, som syntes honom vara en lämplig modell för all högre författningsutveckling. I själfva verket blef det en abstrakt schematisering af det engelska partiväsendet, kampen mellan regeringsparti och opposition. Sannolikt öfverskattade han också yttre moraliska faktorers betydelse för författningslifvets utveckling, och för de stora krafterna på djupet af den politiska kampen, icke minst de sociala, hade han, liksom sina samtida i allmänhet, icke tillräcklig blick. Hans parlamentarism är, liksom hans politiska totaluppfattning, strängt aristokratisk, och den starka rojalism, som var en viktig faktor i hans politiska tänkande och handlande, hindrade honom att draga ut konsekvenserna af de parlamentariska doktrinerna.

Schwerin är emellertid den förste i vårt land efter 1809, som konsekvent och medvetet klarlägger de parlamentariska idéerna för svensk publik. De framträda väl icke så starkt i hans riksdagsanföranden 1815 — öfver hufvud taget var Schwerin icke alltid den, som drog ut de praktiska konsekvenserna af sina idéer. Men i några artiklar i den af honom jämte Askelöf och Livijn utgifna tidskriften »Läsning till utbredande af medborgerliga kunskaper»[1] går han närmare in på problemet. Genomgående är det engelska förhållanden, som därvid tjäna som förebild. Det synnerligen viktiga problemet, »huru, utan missfirmande af regentens majestät, han må kunna öfvertygas i hvilken mån pluraliteten af nationens åsikter skilja sig ifrån hans», har man, skrifver Schwerin, i England löst sålunda, att regenten aldrig framträder personligen utan endast som regent, »han sanktionerar, bjuder och befaller». Ministrarna förbereda besluten och försvara dem mot det möjliga tadlet, som då uteslutande drabbar dem; konungen kan icke kompromitteras däraf, ty det faller aldrig någon in att skylla på honom. Ministrarna veta också, »huru likgiltigt det kan och bör vara regenten, hvilka som äro ministrar, endast de äga nationens förtroende, och att brittiska statsorganismen till och med gör det till en nödvändighet för regenten att skilja sig vid sina ministrar, så snart det röjer sig, att nationen upphört att tro på visheten af deras grundsatser och på deras skicklighet. Därför utgöra ministrarna en corps för sig, isoleradt stående mellan regenten och folket, med åliggande att uppfylla bådas anspråk, att bevara bådas

[1] Utkom i Stockholm med sammanlagdt tre häften 1816—17.

rättigheter, och tvungna dymedelst, för att kunna bli konsekventa i sina handlingar, att vara ense sins emellan i åsikter och principer.»[1]

Det är den engelska parlamentarismen, sådan den åtminstone teoretiskt var utbildad vid denna tid, som här för första gången i klara ordalag framställes på svenskt språk.[2] Dess karaktäristiska drag äro Schwerin bekanta; den Montesquieu-De Lolmeska uppfattningen har han frigjort sig ifrån. Frågan är nu i hvilken grad Schwerin ansåg de moderna engelska teorierna tillämpliga på svenskt statsskick. Den citerade tidskriftsartikeln ger därpå intet klart svar. Men går man till hans mest betydande dagspolitiska skrift, den 1822 utkomna broschyren »Om riksdagar», finner man en del ganska intressanta antydningar härom.[3]

Han utvecklar där, att den svenske konungen enligt 1809 års grundlag icke — såsom fallet var under frihetstiden — är juridiskt bunden att fatta sina beslut i enlighet med rådspluralitetens tankar. Konungens vilja är icke längre juridiskt, utan moraliskt bunden, nämligen genom opinionen. Ehuru det är konungen, som allena styr riket, så måste man likväl anse, att det är rådgifvarna som bestämt hans beslut, yttrar han längre fram. »Lagstiftaren förväntar att konungen, ehuru berättigad att *allena* riket styra, likväl skall styra riket på sätt R. F. bestämmer, när han äger kunniga, erfarna, redliga och allmänt aktade rådgifvare; af konungens tro på sina själfvalda rådgifvares insikt och dygd förväntar lagstiftaren enhet i rådslag och beslut; af ständernas yttrade opinion om rådgifvarnas insikt och dygd förväntar lagstiftaren rättelse för framtiden i sådant, hvaremot, under den förflutna tiden, anmärkning kunnat äga rum, om konungen skulle finna anmärkningen grundad.»[4]

Man kan säga, att det är det konstitutionella statsskickets teori, icke det parlamentariska, som Schwerin här framlägger. Han står

---

[1] »Läsning till utbredande . . .» etc., 2:a häftet, s. 91, 92.

[2] Likheten mellan ofvanstående karaktäristik af den engelska författningens praxis och Benjamin Constants politiska teorier är ju på flera punkter fullständig. Att Schwerin vid denna tid kände Constants arbeten från 1814 och 1815, där skillnaden mellan »pouvoir royal» och »pouvoir exécutif (ministeriel)» framställdes såsom karaktäristik för den engelska författningen, är ganska antagligt. Han betonar också i sin artikel vikten af konungens *neutralitet*, ehuru han däri synbarligen icke vill inlägga den fullständiga passivitet i själfva styrelsearbetet, som Constant proklamerar.

[3] »Om riksdagar i allmänhet, samt om några nästa riksdag förekommande ämnen; af grefve Fr. Bog. v. Schwerin.» Stockholm 1822.

[4] Anf. a. s. 37, 38 och 42.

här på 1809 års författnings grund, ehuru han — som tydligare framgår af andra uttalanden — hade mera blick för behofvet af en fruktbringande samverkan mellan regering och representation, än hvad 1809 års män hade. Men han önskar icke en samverkan på den ena eller andra maktens bekostnad. Äfven om Schwerin anser att »allmänna opinionen», sådan den uttryckes genom ständernas beslut och uttalanden, bör vara den förnämsta vägledningen för regeringsmaktens handlande, så vill han därför icke tillerkänna dess domslut ovillkorlig kraft i alla mål. Det faller icke Schwerin in att bestrida konungens icke blott formella utan äfven faktiska frihet ifråga om valet af rådgifvare. Följande citat, som rör betydelsen af en R. St:s anmälan till konungen enligt § 107 R. F., återger i hufvudsak Schwerins uppfattning:

»Anmälandets egentliga syfte är ändring i grundsatserna för administrationen; bönen, eller petitionen, som den kallas i andra konstitutionella stater, hör blott till formen. — Hvad gör det R. St., huru Konungen väljer sina rådgifvare, och huru de heta, endast deras känsla säger dem att de äro kunniga, erfarna och allmänt aktade. Naturligtvis behöfver Konungen icke göra afseende på petitionen, om hans opinion är motsatsen af de bedjandes. Men där under ordet redlighet förstås självständighet i karaktären, plär man gärna entlediga sig själf, när man finner för stor olikhet mellan sina åsikter och opinioner samt andras, också berättigad att yttra opinioner, än att system och enhet samt förtroendets fortfarande är att förvänta. Men icke en gång ändring i grundsatser bör alltid blifva följden af en sådan anmälan, ty man kan icke veta, om nationens opinion instämmer med den, som ständerna yttrat.»[1]

Schwerin anser således, att konungen kan göra det afseende han vill å ett riksdagens misstroendevotum mot statsrådet eller dess enskilda medlemmar. Men han betraktar det som en naturlig sak, att rådgifvarna själfva skola taga initiativet i detta fall och afgå så snart verklig motsättning förefinnes mellan deras åsikter och riksdagsmajoritetens. Att en konstitutionell konung af personliga skäl skulle vilja kvarhålla rådgifvare, som sakna representationens förtroende, anser han uteslutet. Äfven den svenske konungen bör, liksom den engelske, finna det likgiltigt hvilka som äro hans ministrar, endast

[1] Anf. a., s. 40, 41. — Schwerin beklagar, att vår representation saknar den ledning för bestämmandet af sin opinion, som engelska parlamentet äger i »den nationen allmänt medgifna anmälnings- och petitionsrättigheten» (s. 41).

de äga nationens förtroende. Konstitutionella konflikter på den punkten befarar han således icke.

Men det egentliga syftet med en riksdagens opinionsyttring enligt § 107 är att framkalla ändring i »grundsatserna för administrationen», således en kursförändring antingen i hela regeringspolitiken eller i någon mera betydelsefull detaljfråga. Hvilken bör konungens ställning vara till en sådan opinionsyttring? Härpå ger Schwerin indirekt ett svar, som är karaktäristiskt för hans konstitutionella uppfattning. Är representationen verkligen i det åsyftade fallet ett uttryck för »nationens opinion», så anser han tydligen, att det är en konstitutionell monarks plikt att taga hänsyn till det framburna kravet på ändring af styrelsegrundsatserna. Men det är långtifrån alltid som man har visshet, huruvida »nationens opinion instämmer med den ständerna yttrat». Schwerin synes därför vilja tillägga konungen en ganska vidsträckt frihet att pröfva och bedöma värdet af den framställda opinionsyttringen mot hans rådgifvare. Men om nu monarken har en annan uppfattning än R. St. om hvad som är »nationens opinion» beträffande regeringsgrundsatserna, hur skall då lösningen vinnas, enhetligheten och förtroendet återställas? Den frågan ingår icke Schwerin på, förklarligt nog, ty han älskar icke att konstruera upp konstitutionella konflikter, utan sätter sin förhoppning till att med en högre utveckling af det offentliga lifvet — hvartill oppositionen framför allt skall bidraga — skall lösningen af dylika frågor gifva sig utan svårare brytningar. Det är ganska egendomligt, att Schwerin icke i detta sammanhang berört upplösningsrätten, som ju enligt såväl konstitutionell som parlamentarisk doktrin erbjuder den naturligaste utvägen för en sådan konflikts lösning. Öfver hufvud taget synes Schwerin lika litet som sina svenska samtida ha beaktat upplösningsprerogativets centrala plats i den engelska parlamentarismen.

Med en sammanfattning af ofvanstående kan sägas, att Schwerin visserligen på flera punkter närmar sig parlamentarismens tankegång, men att han aldrig fullt ansluter sig till denna. Det har icke undgått honom, att vårt statsskick saknar flera för ett parlamentariskt styrelsesätts genomförande nödvändiga förutsättningar. En sådan är ministrarnas obehindrade närvaro vid representationens öfverläggningar. En annan svaghet hos oss är den låga ståndpunkt, som den offentliga kritiken fortfarande intar i Sverige. Denna ståndpunkt

anser Schwerin oförenlig med en konstitutionell uppfattning öfver hufvud taget och det är på denna punkt, som han framför allt inriktar sin politiska reformatorsverksamhet. Att skapa en patriotisk och upplyst riksdagsopposition som motvikt mot inkonstitutionella tendenser från regeringsmaktens sida och som en positiv kraft i samhällsarbetet — det är Schwerins mål. Oppositionsmannens kall är i hans ögon högt och heligt, det är icke »corporellt utan spirituellt». En inre kallelse drifver att uppträda på oppositionsbänken, till strid mot ministrarnas principer eller granskning af deras åtgärder.[1] Englands historia synes Schwerin bära det vackraste vittnesbörd om lyckan för en stat att äga en sådan opposition, som täflar med ministären i att finna medel till befordrande och bevarande af statens väl.[2]

I hvad mån 1815 års riddarhusopposition motsvarade det Schwerinska idealet skall här icke i detalj undersökas. I stort sedt var det ju dock en synnerligen lojal och ofarlig opposition, som fann sin tillfredsställelse i att diskutera med ministrarna och verka som korrektiv mot misstag i styrelsen. Men å andra sidan hade ju framkommit en del rent personliga drag i attackerna mot statsråden och grumlat den idealbild Schwerin uppdragit. Hur som helst hade opposition väckt åtskillig oro i regeringslägret, där man ej var van vid starkare opinionsyttringar från riksdagens sida. Karl Johan kunde icke förlika sig med själfva oppositionsbegreppet. Han fann det förkastligt, att en ämbetsman som Boije skrifvit en bok om nyttan af en opposition,[3] och när Schwerin 1817 i ett bref till dåvarande kronprinsen betecknade sig som »medlem af oppositionen», fick han ett kyligt svar,[4] som kan anses vara en närmare utveckling af Karl Johans tidigare fällda bevingade ord »opposition c'est conspiration».[5]

[1] »Läsning till utbredande af medborgerliga kunskaper» h. 2, s. 92.

[2] R o A P 1817—18 I, s. 189.

[3] Trolle-Wachtmeister: »Ant. o. Minnen» II, s. 108.

[4] Karl Johan skrifver bl. a.: »Den opposition, hvarom ni i ert brev talar, kan i vårt land ej sysselsätta sig med annat än förvaltnings- och penningfrågor och ni lärer ej vilja neka, att den svårligen kan äga rum med en författning sådan som vår och under en styrelse, som långt ifrån att vilja inkräkta på folkets rättigheter, städse är beredd att göra alla de lagliga eftergifter, som folkombuden skulle kunna fordra för det allmännas väl.» — Schinkel(-Rogberg) X, s. 326. — »Kronprinsen är ond på riksdagen», skrifver Trolle-Wachtmeister 1815, (Ant. o. Minnen II, s. 55) »för att det icke går där just som han vill. Han skulle varit med endast under en enda dag af riksdagarna 1789 eller 1800 eller t. o. m. 1809 — han skulle då ha fått röna något helt annat än det alldeles obetydliga gräl, som man nu vill kalla opposition.»

[5] Trolle-Wachtmeister: »Ant. o. Minnen» II, s. 108.

En annan synpunkt på frågan om ett oppositionspartis behöflighet hade en i konstitutionella frågor så konservativ man som Hans Järta, ehuru äfven han ogillade yttringarna af 1815 års riddarhusopposition, framför allt dess personliga angrepp mot ett par af rådgifvarna. I ett bref till Wirsén skrifver han i början af 1817: »Näst efter en sammanhängande ministär anser jag oss för vår räddning behöfva en opposition i engelsk bemärkelse. Folket, lidande och missnöjdt, förledes af frondörer och skrikare för dagen, som antingen icke hafva någon plan eller också den att rifva sönder samhällsordningen... En offentlig diskussion af stridande systemer skulle ofelbart gagna och kunde mer än något annat bidraga att sammanhålla det hela och befästa dynastien.» Och sedan han förklarat, att det skulle öfverensstämma med hans önskningar att vara »organ för en ärlig opposition mot den nu rådande administrationen», skrifver Järta: »Regeringen borde i möjligaste måtto menageras, under det att de principer, som regeringen följde, ställdes under sträng granskning. Vi tåla ej sådana personliga strider, som i England äga rum emellan kämparna af bägge partierna.»[1]

I teorien stämmer ju detta nära öfverens med Schwerins ideal af en ädel och upplyst opposition.

* * *

1817—18 års riksdag erbjuder i politiskt hänseende mera af intresse än den föregående. Förhållandet mellan riksdag och regering är nu föremål för lifligare uppmärksamhet, och för första gången komma de bestämmelser, som reglera statsrådsansvarigheten, till användning. Oppositionen från 1815 framträdde åtskilligt förstärkt och samlad och med anhängare äfven i de ofrälse ståndén. Den kände sig nu mäktig större uppgifter och ämnade ej låta granskningen af regeringspolitiken bli endast en ofarlig demonstration. Därför var det emellertid af vikt att särskildt K. U. fick en sammansättning, som gynnade oppositionens afsikter. Omedelbart efter elektorsvalen hos R. o. A. uppträdde Staël von Holstein med ett anförande,[2] däri

---

[1] Cit. efter WALLENGREN: »Hans Järta som politisk teoretiker», s. 121, 122. Det bör erinras om att Järta, som 1816 i sällskap med Wirsén lämnat konseljen, nu kände sig i opposition mot dess ekonomiska politik, samtidigt som han med vanlig intensitet reagerade mot vissa tendenser hos riddarhusoppositionen.

[2] R o A P I, s. 44 o. f.

han underströk vikten af att »oberoende» ledamöter valdes i K. U., ty i annat fall är detta utskotts »förnämsta befattning ett intet och frihetens palladium förloradt». Rätten att granska regeringens åtgärder är, yttrade han, viktigare än själfva beskattningsrätten; det gäller därför att bibehålla den i helgd och verksam kraft. Han riktade därför en uppmaning till elektorerna att se noga upp vid utskottsvalen och bl. a. undvika att i K. U. insätta någon, som under den förflutna granskningsperioden haft ämbetsbefattning i statsrådet. Häri instämde ett par talare, bl. a. Schwerin, som framhöll att K. U., »som äger den dyrbara rättighet att meddela omdöme öfver rikets allmänna styrelse och administration, skall alltid genom det sätt, hvarpå utskottet utöfvar denna rättighet, bereda nationen olika följder». Att föregående riksdagars K. U. icke motsvarat anspråken härutinnan, fann han uppenbart.[1] C. H. Anckarsvärd gick längre än Staël och underströk att inga personer, »som i och för sina ämbeten äro under direkt inflytelse af statsrådet», borde kunna väljas till granskare af dess åtgärder.[2] — Det var emellertid icke oppositionen, som disponerade öfver utskottsplatserna, och K. U. fick därför en sammansättning, som i det stora hela gaf utskottet en afgjordt regeringsvänlig prägel.

Oppositionen afvaktade emellertid icke utgången af K. U:s granskningsprocedur, utan började omedelbart attacken mot rådgifvarepersonalen. Det första angreppet gjordes genom Staëls förslag om ett tillägg angående rikets bekymmersamma ställning till en från borgareståndet utgången tacksägelseadress till konungen och kronprinsen. I starkt öfverdrifna ordalag skildras i detta tillägg den allmänna nöden och regeringens bistånd påkallas för att hindra »folkets undergång». Ursprungligen hade väl icke Staël tänkt sig någon större affär härigenom. Förslaget öfverrumplade riddarhuset och bifölls utan debatt.[3] Men vid justeringen några dagar senare hade man hunnit närmare besinna sig på innebörden af Staëls motion och insett, att den ej kunde passera oemotsagd. Långa debatter, som sträckte sig öfver flera dagar, följde nu och lämnade oppositionens män rikt tillfälle till granskning och kritik af rege-

[1] Han erinrade om att »af de trenne förflutna riksdagars K. U. tvenne, efter granskning af rikets administrativa styrelse, icke framställt någon enda anmärkning, samt sista riksdags K. U. endast fäst sig därvid att målens rubriker saknats i några protokoll». (R o A P I, s. 48 o. f.)

[2] R o A P I, s. 50 o. f.

[3] Ibid. s. 40 o. f.

ringens politik och åtgärder.[2] De hade därvid tillfredsställelsen att se en rad af de angripna rådgifvarna uppträda till försvar för regeringen, hvarigenom hela debatten fick en storpolitisk karaktär, som lifligt tilltalade de parlamentariska experterna. De långa debatterna sväfvade ut öfver skilda områden, berörde än detaljer i administrationen, än frågan om dylika debatters förenlighet med svensk statsrätt, än själfva oppositionsbegreppet och dess utbildning i England. Oppositionens ofta starkt öfverdrifna anmärkningar bemöttes i det stora hela framgångsrikt af de uppträdande konseljledamöterna och deras understödjare, och resultatet blef att Staëls tilläggsförslag utbyttes mot en i moderatare ordalag hållen underdånig erinran om den bekymmersamma penningställningen i landet.[2]

Till att förlänga och skärpa debatten bidrog C. H. Anckarsvärds bekanta memorial om nödvändigheten af en statsplan — hans egentliga debut som oppositionstalare.[3] I och för sig icke särdeles märkligt eller sakligt imponerande verkade det dock genom sin skarpa ton och närgångna granskning af regeringspolitiken ganska öfverraskande på både statsråd och riksdag, båda ovana vid den parlamentariska kritikens friare former. Hans anförande gick ut på att regeringen måtte anmodas meddela riksdagen den »statsplan», på hvilken dess politik hvilade. Att en sådan plan för en positiv regeringspolitik existerade, tog han för gifvet, ty han fann det icke tänkbart, »att så högt uppsatta män, som Svea rikes statsråd, skulle inskränka sin verkningskrets till den högst obetydliga och blott negativa åtgärden att hindra öfverträdelser af R. F. . . .»[4] Dessa kraf på utsträckt verkningsområde för statsråden och kritiken af de nuvarande rådgifvarnas öfvervägande negativa hållning i styrelsearbetet kunde naturligtvis ej räkna på understöd hos det dåvarande riddarhusets majoritet. Flera af konungens rådgifvare och en del andra talare opponerade sig mot Anckarsvärds uttalanden. Amiralen K. J. af Wirsén ansåg det oförenligt med principen af vår konstitutionella inrättning »att statsrådet skulle för sig representera en sammansatt corps, skyldig att i denna egenskap till granskning

[1] R o A P I, s. 40—42, 81—135, 138—142, 185—245, 277—297, 351—352, 411—418. Jfr Clason, s. 230; Schinkel(-Hellstenius) X, s. 81 o. f.; Dalman I, s. 34 o. f.; Gränström: »Adresser och adressdebatter», s. 76 o. f.

[2] R o A P I, s. 134.

[3] R o A P I, s. 96 o. f. Jfr Dalman, s. 35, Clason, s. 230, Schinkel(-Hellstenius) X, s. 82 o. f.

[4] R o A P I, s. 101.

framlägga statsbestyrelseplanerna för nationens representanter».[1] Och man hänvisade till grundlagens ord om konungens rätt att allena styra riket.

Slutet blef att A. återtog sitt förslag.[2]

Debatten hade emellertid fyllt sitt ändamål, ur oppositionens synpunkt. Diskussionen hade på sätt och vis fått karaktären af en verklig adressdebatt, som oppositionen önskade, och man hade lyckats oroa rådgifvarna. Från regeringshåll bestred man teoretiskt dylika debatters förenlighet med svenskt statsskick, men kunde samtidigt icke underlåta att ingå på svaromål mot oppositionens anklagelser.

Schwerin hänvisade naturligtvis till England som mönstret, och i det han vände sig till de medlemmar, som ännu icke bestämt sig för »hvilketdera system de ämna understödja, ministärens eller oppositionens», lämnade han en redogörelse för hur det går till vid en engelsk adressdebatt. Han öfvergick därefter till att i allmänna ordalag prisa Englands samhällsskick och politiska förhållanden, hvarvid han särskildt framhöll tillvaron af en patriotisk och ädel opposition som en af orsakerna till att den brittiska nationalkaraktären allt mera närmar sig »idealet af skön mänsklighet och medborgerlighet». Där har Sverige sitt föredöme! »Alla äro barn i början, och hvad gör det oss, om man på kontinenten skulle omildt bedöma, endast vi själfva se, och, till hugnad för vårt framtida hopp, se att vi vandra i britternas spår.»[3]

Schwerins idé om en konstant opposition tilltalade naturligtvis ej regeringens anhängare, och det fälldes hårda ord om partisplittring och tvedräktssådd. »De, som genom uppgifter af en föregifven nöd, sprida eller kunna sprida oro i landet, äro ej ledamöter af oppositionen utan snarare partichefer», yttrade frih. Jac. Cederström,[4] och A. F. Skjöldebrand, nu medlem af statsrådet, vände sig i temperamentsfulla ordalag mot den principen, att ett parti skulle anse det för sin skyldighet att alltid »utan undersökning blindt motstå allt hvad af regeringen framställdes eller föreslogs, medan ett annat

---

[1] R o A P I, s. 214.

[2] Ibid. s. 289.

[3] R o A P I, s. 185 o. f. samt 218 o. f. I en sådan opposition har nationen »ett korrektiv mot den öfverdrift, hvartill ministären genom känslan af det inflytande, som den äger, och genom medgången möjligen skulle kunna hänföras».

[4] Ibid. s. 235 o. f.

parti lika blindt skulle understödja allt sådant.» Han kunde i Sverige icke tänka sig mer än ett parti: fäderneslandets.[1]

För egen del kunde emellertid Schwerin med öfvertygande indignation och värdighet tillbakavisa misstankarna för att ha egennyttiga och personliga afsikter med sin oppositionsställning.[2]

Det är här icke afsikten att i detalj redogöra för den kritik af styrelsens åtgärder och de oppositionella tendenser, som kommo till synes i de olika ständen.[3] Emellertid säger det sig självt, att en riksdagsopposition af det slag, som nu börjar framträda, icke skulle försumma att utnyttja äfven de möjligheter att tillfoga styrelsen afbräck, som kunna finnas i grundlagens bestämmelser om ministeransvarigheten. Åtskilliga enskilda anmärkningsanledningar väcktes vid denna riksdag i ständen — i ett fall äfven af statsutskottet — och remitterades till K. U. Endast en af dem ledde dock till åsyftadt resultat.

På grund af en anm.-anl. af C. H. Anckarsvärd beslöt nämligen K. U., sedan det frikänt statsrådets öfriga medlemmar,[4] att ställa rådgifvaren i kommandomål för flottorna, amiralen frih. Rudolf Cederström under åtal inför riksrätt, hvarom meddelande lämnades R. St., hvilka utan debatt lade detta memorial till handlingarna.[5] Anledningen var en i kommandoväg utfärdad instruktion för kustbevakningsexpeditioner, som stått i strid med tidigare stadganden för sjöfarten och vållat en del oreda och missnöje. K. U:s beslut föregicks af långa debatter, som buro vittnesbörd om hur osäker man ännu var beträffande formerna för statsrådsansvarigheten. Flera af utskottets medlemmar — däribland samtliga dess prästerliga ledamöter — ryggade tillbaka för ett så »obehagligt och vidrigt steg»,

[1] R o A P I, s. 277 o. f.

[2] Ibid. s. 218 o. f.; s. 244 o. f. — Schwerin ville heller icke sätta tro till påståendet att korruptionen i England är satt i system och att striden mellan ministär och opposition har sin grund i begäret efter ämbeten, inflytelse och inkomster. Sådant kan väl förekomma under »en konstitutionell stats första barndomstider», men icke när förståndet och insikterna blifvit allmänna.

[3] Jag erinrar endast om Anckarsvärds förslag om indragning af en del af den indelta armén och om prosten M. Stenhammars memorial rörande frågan, huru ständerna skola kunna göra sina beslut och önskningar aktade och »om möjligt gifva åt styrelsen en kraft, som den synes vid många tillfällen sakna». (P r P I, s. 437 o. f.) Jfr Schinkel(-Hellstenius) X, s. 91 o. f.

[4] Saken hade nämligen ej föredragits i statsrådet, utan som kommandomål.

[5] K U M n:o 10. (Bih. till riksdag. prot. III, s. 27.)

som att tillämpa ansvarighetsparagraferna mot en högt uppsatt ämbetsman, »som har ägt och äger sin konungs utmärkta, jag vill tro äfven rättvisa förtroende».[1] Andra ledamöter framhöllo däremot, att K. U. ej ägde att taga dylika hänsyn, utan måste ovillkorligen fullgöra sitt åliggande att inskrida mot en felaktig rådgifvareåtgärd. Från utskottets »vänstersida» protesterades också emot att man sökte förblanda konungens sak med rådgifvarnas och väcka den föreställningen, att majestätet på något sätt förnärmades, då hans rådgifvares gärningar underkastades en i lagen stadgad ansvarighet. Utskottet beslöt också att åtgärd skulle vidtagas mot Cederström, men stannade sedan i en viss förlägenhet inför frågan, hvilken af ansvarighetsparagraferna som skulle tillämpas. Diskussionen härom vittnar om att man icke klart skilde mellan juridisk och politisk ansvarighet. Huruvida § 106 eller § 107 skulle tillämpas var delvis en konjunkturfråga, hvars afgörande för mången bestämdes af hänsyn mera till den ena eller andra §:ens förmodade större eller mindre stränghet än till den anmärkta åtgärdens beskaffenhet.[2] Som ofvan nämnts stannade utskottet vid beslutet att § 106 borde tillämpas. Flera reservationer afgåfvos både mot själfva beslutet och mot sättet för propositions framställande.[3]

Riksrätten dömde Cederström till skadestånd, men vid domens justering ändrade två af dess ledamöter — som det allmänt antogs på grund af påtryckningar — sina fällande vota till frikännande, hvarigenom C. undgick allt ansvar.[4]

Öfriga enskilda anm.-anl. underkändes af K. U. eller föranledde

[1] Frih. Rudolf Cederström var vid denna tid Karl Johans synnerliga gunstling. Det har ganska allmänt antagits, att hufvudmotivet för Anckarsvärds attack mot honom var personlig ovänskap. Se SCHINKEL(-Hellstenius) X, s. 136; jfr del VII, s. 178.

[2] K U P fol. 219—258. Utskottets handlingar i detta mål finnas äfven tryckta: »R. St:s och K. U:s handlingar och protokoller uti det numera till riksrätt förvista anmärkningsmålet . . .». Sthlm 1818.

[3] Ett ganska kuriöst efterspel till detta beslut förekom ett par dagar senare inom K. U., i det att ett par bonderepresentanter, Lars Carlsson och Pehr Pehrsson, bådo att få till protokollet antecknadt, att de »icke deltagit i något yttrande eller votum att sakfälla frih. Cederström efter §§ 106 eller 107 R. F.» Då deras ståndsbroder Longberg påpekade, att bägge röstat för ansvars utkräfvande, förnekade de icke detta, men sade sig »med trygg visshet» kunna försäkra, att de icke uppfattat ordförandens proposition såsom innebärande fällande dom, hvilket berodde på att de sutto på så långt afstånd, att de sällan hörde »hvad som talas eller proponeras i främsta [delen] af rummet». (K U P fol. 277.)

[4] Se härom SCHINKEL-(Hellstenius).X, s. 142 o. f.: SKJÖLDEBRAND V, s. 245 o. f.

ingen särskild åtgärd enligt ansvarighetsparagraferna. Det senare gäller om en anm.-anl. af C. Hertzenhjelm angående regeringens åtgärder för Malmö diskontverks understödjande. K. U. svarade, att det redan haft sin uppmärksamhet fästad på denna sak och fattat beslut därom, hvarför hänvisades till det kommande dechargebetänkandet.[1] En anm.-anl., som gaf anledning till långa debatter, hade framställts af Anckarsvärd mot föredraganden i kommandomål för armén, generaladjutanten Björnstjerna, och rörde en af denne utfärdad generalorder med vissa föreskrifter för rekrytantagning. K. U. ägnade saken en ingående granskning och fann därvid denna i viss mån betänklig, då man ur generalordern ifråga möjligen skulle kunna utläsa en afsikt att aftvinga rotarna, »hvad dem ej kunde af den vanliga exekutiva makten till utgörande åläggas». Emellertid hade Björnstjerna genom att i ordern hänvisa till gällande författningar beredt sig skydd mot anklagelsen. Däremot hade ett fel begåtts vid föredragningen. Saken var ett ekonomiskt mål, som rätteligen bort föredragas af statssekreteraren för krigsärenden. Att målet emellertid i stället blifvit föredraget i kommandoväg fann K. U. »stå i närmaste analogi med sådan felaktig utöfning af ämbetet, för hvilken § 107 R. F. utmärker ett aflägsnare och mindre direkt ansvar, beroende till yrkandet blott af R. St. och till den slutliga påföljden endast af konungen». Men då nu rådgifvaren i kommandomål icke finnes nämnd i § 107 och § 106 ej ansågs tillämplig, beslöt K. U. att under sådana förhållanden något särskildt ansvar ej skulle yrkas, utan »sakens förhållande» endast meddelas R. St.[2]

Detta skedde genom ett synnerligen vidlyftigt memorial, hvari K. U. utvecklar sin åsikt om förhållandet mellan K. U. och R. St. och de principer utskottet trott sig böra följa vid ansvarighetsfrågornas behandling. K. U. hade därvid ansett sig vara »en förberedande och intermediaire auctoritet», hvilken endast äger, »efter noggrant urskiljande af öfverträdelse och förseelse, samt det moraliska ansvarets öfvervägande i samma mån, där ett fullständigt frikännande ej funnit rum, att antingen ställa under tilltal för riksrätt... eller

[1] K U M n:o 14. — R. o. A. ville emellertid icke nöja sig med detta svar, utan beslöt anmoda K. U. att snarast möjligt inkomma med betänkande öfver detta anmärkningsmål. (R o A P V: 2, s. 301 o. f.) K. U. lät emellertid vid sitt förra beslut bero och besvarade icke R. o A:s anmodan.

[2] K U P fol. 154, jfr K U M n:o 3. — Ända till 1840 stod i § 107 R. F. ordet »statssekreterare», där nu står »föredragande».

ock för R. St. anmäla förhållandet, utan att genom någon omedelbar tillstyrkan, förutkasta dess pröfning af hvad rikets väl skulle kräfva.»[1]

Detta memorial gaf anledning till långa debatter, som hufvudsakligen rörde sig om förhållandet mellan K. U. och ståndén samt om kommandomålens ställning i ansvarighetshänseende.[2] Slutet blef att memorialet återremitterades af präster och borgare, men lades till handlingarna af bönderna samt på riddarhuset, där man insåg gagnlösheten af återremiss.[3]

Från protokollsgranskningen inom K. U. kan antecknas, att flera af utskottets ledamöter framställde anmärkningar mot att statsrådets medlemmar så sällan yttrade någon egen mening till protokollet[4] samt mot uraktlåtenheten att föredraga en del mål i allmänna beredningen, »hvars uteblifna handläggning vid ämnen af viktigare beskaffenhet ej tycks vara till fyllest ersatt genom inrättandet af en statsrådskonferens utan konstitutionell egenskap och äfven utan protokoll» (Munck af Rosenschöld).[5] Det är ganska karaktäristiskt, att man just från oppositionshåll såväl vid denna riksdag som vid de närmast följande möter en utpräglad misstänksamhet mot statsrådsberedningen och farhågor för att den ur såväl politisk som rent praktisk synpunkt tämligen värdelösa allmänna beredningen

[1] K U M n:o 3.

[2] R o A P IV: 1, s. 282 o. f.; P r P III, s. 158 o. f.; B g P II, s. 1304 o. f.; B d P III, s. 324 o. f. Beträffande frågan om kommandomålen se SVEDELIUS, s. 444—449.

[3] Som svar på prästernas och borgarnas återremisser afgaf K. U. två nya memorial (n:ris 18 och 19), hvari utskottet bemötte de framställda anmärkningarna och ytterligare utvecklade uppfattningen af sina befogenheter.

[4] Presidenten frih. von Ehrenheim anförde till K. U:s protokoll följande: »För mig, som nu för första gången ser protokollen under närvarande regeringssätt, har det varit något oväntadt att finna dem alldeles i samma form, som under förra regeringen, ehuru 9 § R. F. tycks åsyfta någon ändring. Ingen synes där mera än Kongl. Maj:t och den föredragande, utom de få gånger, då Hans Kgl. Höghet Kronprinsen påkallat en diskussion. Statsrådet, säges det, har förut särskildt tagit kunskap om de förekommande ärendena, men vid denna beredning föres intet protokoll, och motiven till besluten, diskussionerna, som föregått dem, äro förlorade» (K U P fol. 40 o. f.). Samma anmärkning framställdes af oppositionsmannen af Uhr. K. U. beslöt dock att anmärkningen ej skulle föranleda någon åtgärd, utan endast förvaras i protokollet, då den påpekade omständigheten ju ej kunnat inverka på ansvarigheten. (K U P fol. 110.)

[5] K U P fol. 35.

skulle undanträngas af den förstnämnda »inkonstitutionella» nybildningen.[1] Att just i denna låg ett frö till ministerstyrelse och ett — visserligen omedvetet — närmande till mera parlamentariska författningsförhållanden, observerade man icke. I stället betraktade man den som ett utslag af betänklig maktutvidgning från statsrådets sida och man befarade, att som en följd häraf statsrådets protokoll hädanefter skulle lämna mindre ledning för omdömet om enskilda rådgifvares ställning i speciella mål. Böjelsen för detaljgranskning var redan så inrotad, att man med missnöje såg utvecklingen af en praxis, som skulle bidraga till att stärka konseljens solidariska ansvarighet och därigenom underlätta en utveckling i enlighet med parlamentarismens principer.[2]

K. U:s dechargebetänkande erbjuder vid denna riksdag åtskilligt af intresse.[3] Man möter här de första anmärkningarna enligt § 107 R. F.

Bland de talrika ämnen för en granskande uppmärksamhet, som förelegat, hade utskottet »funnit några få omständigheter påkalla en

[1] Skjöldebrand berättar i sina memoarer (V, s. 228, 229), att det var på hans initiativ, som statsrådsberedningen tillkom 1816 för att sätta statsråden i tillfälle att före konseljen taga kunskap om de ärenden, som skulle föredragas. Skjöldebrand fann det vid sitt inträde i statsrådet »ganska besynnerligt att med ansvar nödgas yttra mig öfver en mängd af förekommande mål, utan att få mera kännedom däraf än den, som kunde inhämtas af listor, som från de föredragande kringsändas till statsråden aftonen förut eller samma morgon och där hvarje mål blott upptog några rader. Det var således endast de föredragande statssekreterarna, som kunde känna målen och rubricera dem efter behag. Deras rättskaffenhet och skicklighet kan icke med rättvisa f rnekas; men . . .»

[2] Beträffande det inom K. U. anmärkta förhållandet, att statsrådets medlemmar så sällan yttra någon enskild mening, kunna citeras några uttalanden af Skjöldebrand om åsikterna bland rådgifvarepersonalen beträffande denna sak. Han omtalar att i protokollen aldrig införes, hvad statsråden yttrat, så vida de ej särskildt fordra det. En sådan fordran förekommer emellertid sällan af det skäl att den kan synas fientlig mot konungen och likna en protest mot hans beslut. Skjöldebrand fann emellertid detta förfarande mindre lämpligt, dels med hänsyn till risken att en rådgifvare därigenom kunde ställas till ansvar för ett beslut, som han muntligen afstyrkt, dels därför att R. St., om meningarna i statsrådet aldrig funnos delade, kunde få den uppfattningen att rådgifvarna, utan att granska målen, blindt läto leda sig, och att ständerna därigenom skulle mista förtroendet för statsrådet. Men hans uppfattning i detta afseende delades ej af kollegerna i statsrådet. En af dem, grefve Lagerbring, påpekade, att det ej kunde vara nyttigt »att vid en mängd beslut finnes i protokollet allt, som kan sägas emot dem, hvaraf ständerna få anledning till anmärkningar och ledning för argumenteringen till stöd för anmärkningarna». (SKJÖLDEBRAND, Memoarer V, s. 230.)

[3] K U M n:o 38.

till ansvar ledande behandling» och anmälde därför »till R. St:s ompröfvande enligt § 107 R. F.» tre anmärkningspunkter. Den första var riktad mot statsrådet frih. Rudolf Cederström — densamme som förut ställts inför riksrätt — och gällde en af honom visad »förgätenhet af former», som skulle för framtiden kunna undvikas »om § 34 R. F. vinner en ordagrann tillämpning».[1]

Den andra punkten gällde t. f. statssekreteraren Quidings summariska och mot vanlig rättegångsordning stridande handläggning af ett enskildt mål, hvarigenom han uraktlåtit den »ömhet om lagliga formers bevarande, som hos en föredragande inför konungen bort förväntas». Den tredje och sista anmälan var riktad mot en t. f. föredragande, förste exped.-sekr. A. Bergström, och gällde hans felaktiga tillvägagångssätt vid föredragningen af ett enskildt mål i krigsärenden, hvarigenom han gjort sig skyldig till vissa motsägelser och misstag.

Men med undantag af dessa »på det stora helas skick mindre verkande afvikelser», hade K. U. — »som öfverhufvud i rådslagen om regeringsärenden tydligen rönt det upphöjda nitet och den oaflåtna omtanken för statens gagn» — icke funnit skäl att något anmärka, hvarför utskottet tillstyrkte R. St. »det förklarande att de i allt öfrigt anse, med stöd af R. O. § 76, statsrådets ledamöters och föredragandes ansvar... intill den dag då detta... riksmöte började, hafva fullkomligen upphört».

Följande den praxis, som utvecklat sig, begagnade K. U. därefter tillfället att — under åberopande af R. O. §§ 37 och 60[2] — hos R. St. anmäla »några med statsrådsprotokollens granskning gemenskap ägande ämnen. Det ena gällde åtgärderna för Malmö diskontverk; K. U. tillstyrkte skrifvelse till K. M:t med vissa önskemål beträffande inrättandet af och uppsikten öfver dylika verk för framtiden. Likaså tillstyrktes skrifvelse med underdånig anhållan att K. M:t för framtiden måtte iakttaga större sparsamhet vid beviljandet af dispenser från tullförfattningen. Slutligen hemställde K. U.

[1] Anmärkningen inom K. U. mot Cederström gällde ursprungligen att han »tvärtemot esprit'n af R. F. § 34» beklädde öfverståthållareämbetet vid sidan af sin statsrådsbefattning. Denna anmärkning förföll emellertid vid voteringen. Däremot beslöts att anmälan enligt § 107 skulle göras med anledning af att C. icke iakttagit jäfsskyldigheten vid behandlingen i statsrådet af en del besvärsmål rörande hans egna åtgärder som öfverståthållare. Någon väld hade ej förekommit, men däremot »förgätenhet af former» (K U P fol. 161 o. f.).

[2] De båda paragraferna behandla bl. a. K. U:s rätt att väcka frågor till afgörande i plena samt ständernas petitionsrätt.

att bondeståndet genom ständernas samfällda bemedling måtte förhjälpas till obehindrad rätt att utse sin kanslipersonal, dock med undantag af sekreteraren.[1]

Det är tydligt att detta granskningsbetänkande icke lämpade sig till utgångspunkt för en opinionsyttring om styrelsegrundsatsernas förändring, eller för en anhållan om aflägsnande af någon enskild rådgifvare. Att K. U. ej heller tänkt sig något dylikt framgår med all tydlighet af dess egna ord i betänkandet. De tre anmärkningspunkterna, särskildt den första, äro rent sakligt sedt föga graverande och i politiskt hänseende fullständigt betydelselösa. Ur ansvarighetssynpunkt finnes knappast någon skillnad mellan de formliga anmärkningarna enligt § 107 och de »upplysningsvis» anmälda förhållandena. I bägge fallen är afsikten att fästa riksdagens uppmärksamhet på några speciella omständigheter, ej att framkalla någon ansvarighetsåtgärd från ständernas sida. En prickning af vederbörande rådgifvare i ena fallet, ett påpekande i och för rättelse i det andra. En sådan tillämpning af § 107 ansåg sig K. U. kunna förena med det synnerligen vackra omdöme om rådgifvarepersonalens verksamhet i stort sedt, som utgör betänkandets kärnpunkt.

Diskussionen i ständen om detta dechargememorial rörde nästan uteslutande de formella frågorna, som sammanhängde med statsrådsansvarigheten. Det var egentligen endast Anckarsvärd, som hos R. o. A. framförde politiska synpunkter.[2] Han klandrade särskildt råd-

---

[1] Inom K. U. diskuterades åtskilligt om dylika anmälningar utan formlig anmärkning kunde och borde göras. Åtskilliga medlemmar ansågo, att K. U. ej borde tillåta sig »några vaga anmälanden utan blott verkliga anmärkningar», och biskop Mörner befarade, att om alla åtgärder, mot hvilka någon erinran kunnat göras, »i detalj framläggas för R. St., så skulle detta bidraga till att minska och måhända i längden förstöra aktningen för en välviljande och kraftfull regering» — en anmärkning, som visade att Mörner insåg vådorna af en minutiös detaljgranskning. Andra åter uttalade sig lifligt för att man borde gå den *medelväg*, som vore genom § 29 R. O. »klart indiquerad» och som bestod däri att K. U. för ständen framställer anmärkningar utan ansvarsyrkande, hvilka det sedan »beror af R. St. att låta förfalla». Då man hade 1815 års prejudikat att åberopa, lyckades det också att vinna majoritet inom K. U. för den senare linjen (K U P fol. 100 o. f.). Grefve Joh. Henning Gyllenborg motionerade vid denna riksdag att K. U. måtte »berättigas och förpliktas» att i sådana anmärkningsmål, där §§ 106 och 107 ej befinnas tillämpliga, för R. St. framlägga själfva sakförhållandet, »såsom föremål för motioner inom ständen och äfven för J. O:s åtgärd». Dessa anmälningar skulle ske efter hand, i den mån protokollsgranskningen fortgick. K. U. afslog motionen, då rubbning i nuvarande förhållanden ej ansågs nödvändig (K U P fol. 362, 368).

[2] R o A VI: 2, s. 415 o. f.

gifvarna för »deras uteblifvande yttranden till protokollet i nästan alla mål, där nuvarande konungen ej själf uppmanat dem därtill». Men ändå hade K. U. hos dem funnit »det upplysta nitet etc.»! Erfarenheten hade emellertid redan förut visat, »huru litet afseende af K. U. vid detta riksmöte blifvit lämnadt åt allmänna opinionens fordringar». Förre statssekreteraren Wirsén uppläste ett memorial från statssekr. Quiding, hvari denne försvarade sig mot K. U:s anmärkning. För egen del bemötte Wirsén likaledes K. U:s anmärkningar. Han uttalade bl. a. sitt ogillande af den detaljgranskning, som K. U. hemfallit till. Denna skulle visserligen hos vederbörande ämbetsmän skärpa uppmärksamheten på formerna, hvarigenom åtgärderna städse skola framvisa »en därmed öfverensstämmande hal och glänsande yta, men däremot mången hafva ingen inneboende kärna, och härpå vinner samhället ej heller».[1] —

Resultatet af debatten hos R. o. A. blef att samtliga anmärkningar enligt § 107 förföllo, de mot Quiding och Bergström riktade dock under motivering att rikets väl ej kräfde någon åtgärd. Beträffande de tre punkter, där K. U. föreslagit skrifvelse till K. M:t, beslöt R. o. A. i enlighet med utskottets hemställan i de två första fallen. Hos de ofrälse ständen saknade debatterna intresse.[2] I bondeståndet yrkade några talare på anmälan om entledigande, men andra förordade mildhet, eftersom det var första gången dylika mål förekommo och de felande ämbetsmännen redan fått vidkännas ansvar nog genom sakens hittillsvarande behandling. Anmärkningarna förföllo också, men ståndet uttalade en önskan att, hvad angick punkterna 2 och 3, K. M:t måtte tillse att ersättning gåfves dem, som blifvit lidande genom de felaktiga ämbetsåtgärderna. Skrifvelseförslagen biföllos. Hos präster och borgare förföllo de formliga anmärkningarna, hvaremot skrifvelse beslöts, af borgareståndet i alla tre punkterna, af prästeståndet endast i den första. Denna hade således bifallits i alla ständen och riksdagsskrifvelse i den af K. U. angifna riktningen afläts.

Detta var således den författningsenliga granskningsprocedurens hela resultat vid denna riksdag. För oppositionen innebar det en besvikelse, som den ingalunda dolde och som tog sig uttryck i skarpa förebråelser mot K. U. Spänningen mellan K. U. och ständen når öfver hufvud vid denna riksdag sin höjdpunkt. Den ringa framgång, som oppositionen hade med de enskilda anmärkningsanledningarna,

[1] Ibid., s. 432.

[2] P r P V, s. 314 o. f.; B g P III, s. 2630 o. f.; B d P V, s. 191 o. f.

tillskrifves utskottsmajoritetens böjelse att öfverse med rådgifvarnas felaktiga eller klandervärda åtgärder,[1] och K. U:s anspråk på »maktfullkomlighet» i alla ansvarighetsfrågor framkallar oupphörligt protester, särskildt hos R. o. A Frågan om »afgöranderätten» upptar lejonparten af dessa debatter, och ständernas rättighet att fritt och obundet besluta i ansvarighetsfrågor, oberoende af K. U:s fällande eller frikännande utlåtande, häfdas nu af oppositionen med långt större säkerhet än 1815. Upprepade gånger möter man således den uppfattningen att R. St. kunna besluta anmälan om entledigande på grund af en enskild anmärkningsanledning, äfven om K. U. underkänt densamma. I sammanhang härmed stå anspråken på ständernas rätt att af K. U. infordra alla för frågans bedömande erforderliga handlingar.[2] Längre än till enskilda protester och principuttalanden gick det dock ej.

Emellertid fann K. U. det nödvändigt att bringa klarhet i frågan om »afgöranderätten» och föreslog därför en förändrad lydelse af 2:a momentet i § 107, på hvilket oppositionen stödde sina anspråk. Enligt detta förslag skulle R. St. äga afgöranderätten i fråga om enskilda anm.-anl. endast i de fall då K. U. »dem till R. St:s i denna § omförmälta pröfning och behandling öfverlämnat»[3]. Detta förslag, som skulle ge K. U. rätt att fullständigt undertrycka en enskild anm.-anl., mötte starkt motstånd hos R. o. A., men antogs att hvila till nästa riksdag, då det emellertid förkastades i alla ständen.[4] Frågan kom alltså att fortfarande stå öppen.

---

[1] Särskildt väckte det stor harm hos R. o. A. att K. U. vägrat att upptaga till pröfning en anm.-anl. af hr P. Schönström mot statsministern för utrikesärendena. Anmärkningen gällde ett af denne utfärdadt cirkulärbref till landshöfdingarna. Då K. U. konstaterade att brefvet ej tillkommit på ministeriel väg eller varit behandladt i statsrådet, utan hade fullt enskild karaktär, ansåg det sig ej kunna pröfva det anmärkta förhållandet (K U M n:o 15). — Hos R. o. A. uppstod en lång debatt, och Anckarsvärd yrkade ifrigt på återremiss för att få Schönströms anm.-anl. in extenso meddelad. Detta afslogs dock med 171 röster mot 91 (R o A P V: 2, s. 385—471).

[2] Uttryck för den ängsliga misstro, hvarmed K. U:s behandling af ansvarighetsfrågorna betraktas, äro de upprepade framställningarna om att utskottets protokoll i olika anmärkningsmål måtte befordras till trycket. I ett par fall gaf K. U. sin tillåtelse härtill, i andra fall afslogs framställningen. (Se K U M n:ris 23, 24, 25, 26, 30, 31, 34.)

[3] K U M n:o 32.

[4] Schwerin bidrog säkerligen mycket till att stärka opinionen mot K. U:s ändringsförslag genom den skarpa kritik han underkastade det i sin broschyr »Om riksdagar» (s. 31—76). Där varnas för att låta K. U. utveckla sig till ett »välfärdsutskott», och bli »R. St:s och nationens öfverförmyndare».

Ett annat resultat af granskningsproceduren vid denna riksdag var att uppmärksamheten mera allmänt började riktas på bristerna i de grundlagsenliga formerna för den juridiska ansvarighetens utkräfvande. Riksrätten hade ju i 1809 års R. F. fått en högbyråkratisk färg, som ej gjorde den lämplig som domare i ministeriella ansvarighetsmål.[1] Utgången af det Cederströmska målet (se ofvan) syntes oppositionen vara ett bevis på svagheten i riksrättsorganisationen, och kravet på en reform af denna framföres, ehuru med växlande styrka, i de liberala kretsarna under de följande årtiondena.[2]

Ur allmän politisk synpunkt visar 1817—18 års riksdag icke någon större utveckling i förhållande till 1815 års. Kraftmätningen mellan riksdag och konungamakt befinner sig ännu på förberedelsernas stadium, de parlamentariska anspråken ha ännu ej mognat. De opinionsyttringar mot regeringspolitiken, som förekomma då tillfälle erbjuder sig, äro icke uttryck för några principiella motsättningar mellan regeringen och ett parti inom representationen. Den juridiska synpunkten på ansvarighetsfrågan är ännu öfvervägande; tendensen är att genom sorgfällig granskning af enskilda regeringsåtgärder och i nödfall genom tillämpning af ansvarighetsparagraferna hindra eller bestraffa afvikelser och misstag samt »verka på nitiske och uppmärksamme föredragandes eftertanke för framtiden».[3] Granskningens föremål blir därför först och främst att konstatera, huruvida rådgifvarepersonalens verksamhet öfverensstämmer med lagenliga former eller ej och huruvida uppenbart skadliga och olämpliga handlingar ägt rum. Däremot ingår icke i granskningens uppgift, enligt den rådande uppfattningen, att bedöma de positiva insatser, som gjorts af regeringen i dess helhet eller dess enskilda medlemmar, och sammanställa dessa med de konstaterade bristerna och felaktigheterna. Öfver hufvud taget har den uppfattningen svårt att arbeta sig fram att ansvarighetsprincipen kan häfdas äfven genom en granskning af regeringspolitiken i stort sedt och af de enskilda rådgifvarnas hela ämbetsutöfning. Wirséns ord under remissdebatten vittna om en skarpare blick för denna sak än hvad flertalet samtida ägde. Men han insåg att det var grundlagens egna ord, som öpp-

[1] Kjellén: »Döda bokstäfver i Sveriges R. F.» (Statsv. Tidskr. 1902, s. 186).

[2] Redan 1818 motionerade Anders Danielson i K. U. om riksrättens omorganisation. Se Rexius: »Det svenska tvåkammarsystemet», s. 11.

[3] Frih. Åkerhjelm, R o A P VI: 2, s. 455.

nat dörren för detaljgranskningen, och han synes anse det omöjligt att utan grundlagsändringar bryta rådande praxis.

Oppositionen har vid denna riksdag i åtskilliga afseenden en annan karaktär än den, som framträdde 1815. Det är icke längre sakliga meningsskiljaktigheter i frågor af större principiell betydelse, som utgör skiljemärket mellan ministär och opposition. Allmänpolitiska och konstitutionella synpunkter börja göra sig gällande vid granskningen af regeringspolitiken. Tonen är afsevärdt skarpare. Det är icke längre den välvilliga, upplysande oppositionen, som för ordet och dirigerar taktiken; en bittert klandrande tendens är förhärskande och tar sig uttryck dels i sökandet efter angreppspunkter mot enstaka rådgifvare, dels i måttlöst öfverdrifna skildringar af tillståndet i landet, afsedda att bestyrka talet om vanstyre o. d.[1]

I det afseendet liknade dock oppositionen sin föregångare från 1815 att den var utprägladt aristokratisk. Dess mest framträdande man var Carl Henrik Anckarsvärd, en intressant parlamentarisk personlighet, med lysande talegåfvor, men utan djupare politisk förmåga och för öfrigt föga ägnad för ledareskapet. Han är en ättling af 1700-talets högadliga oppositionsmän och de gamla oppositionstraditionerna lefde kvar hos honom ännu sedan han, genom egna studier och inflytanden bl. a. från Richert, tillägnat sig den uppfattning om förhållandet mellan regeringsmakt och representation, som efter 1815 tränger fram i Europa.[2]

[1] Anckarsvärds yttrande är betecknande: »Jag har ansett detta landet så rubbadt utur alla sina gamla förhållanden, att det ovillkorligen fordrade en total reorganisation». (R o A P I, s. 285.) — Crusenstolpe har angifvit skillnaden mellan Schwerins och Anckarsvärds opposition sålunda, att den förres afsikt var att u p p l y s a styrelsen, den senare att s k r ä m m a den. (De Frånvarande, s. 25.) — Karaktäristiken är ytlig, men ganska träffande.

[2] Om Anckarsvärd se bl. a. Clason, s. 228; Schinkel(-Hellstenius) X, s. 79.

De parlamentariska idéernas grundläggningstid i Sverige.

1820-talets första år är de nya liberala och parlamentariska idéernas grundläggningstid i Sverige. Nya politiska ideal, nya synpunkter på förvaltningslifvet börja mera allmänt framträda, befruktade af de utländska intryck, som förmedlas genom den begynnande liberala pressen. Medan den heliga alliansens anda ännu hvilar öfver regeringssystemen i Europas flesta stater, börja friare åsikter och djärfvare anspråk bryta fram här och hvar och få på författningslifvets område uttryck i kraf på konstitutionella eller i vissa fall parlamentariska formers tillämpning vid statsstyrelsen. Som redan påpekats är det under åren närmast före och efter 1820, som de parlamentariska idéerna genom fransk förmedling börja kämpa sig fram på kontinenten. I vårt land kan man — med undantag af enstaka företeelser såsom t. ex. Schwerins propaganda för en »konstitutionell» opposition, »ministerns bildningsskola»,[1] — icke spåra några nämnvärda inflytelser af dessa nya strömningar förrän just vid öfvergången till 1820-talet. De framträda då först i den liberala pressen, hvars verkningskrets emellertid vid denna tid var alltför inskränkt för att kunna ge en effektiv spridning åt de moderna politiska idéerna. Deras återverkan på svensk politik var i början också ringa. En rubbning af själfva författningsgrunden, en verklig förskjutning i maktbalansen mellan konung och riksdag, ingick — åtminstone under årtiondets första år — ej medvetet ens i de ifrigaste oppositionsanspråken. Men å andra sidan grundlades nu den politiska åskådning, som bar frukt i 1830-talets starka häfdande af representationens anspråk gentemot konungamakten.

Den moderna parlamentarismens pioniär i Sverige kan tidningen Argus kallas.[2] Dess glanstid inföll som bekant under 1820-talet, och särskildt under dess förra hälft utöfvade den ett ingalunda bety-

[1] »Läsn. till utbredande . . .», h. 2, s. 92.

[2] Utkom med kortare afbrott och under olika namn 1820—38.

delselöst inflytande på den teoretiska uppfattningen i tämligen vidsträckta politiska kretsar. En liflig, men icke alldeles okritisk beundran för den engelska författningen präglar tidningens politiska grundsyn, eller rättare sagdt dess redaktörs, den lärde, temperamentsfulle och originelle publicisten magister Johan Johansson. En organisk författningsutveckling, sådan som den engelska, är för honom idealet, och han förfäktade stundom åsikter, som ganska mycket närmade sig den historiska skolans uppfattning. Därför ser han också med en viss ringaktning på de politiska förhållandena i Frankrike och särskildt på det franska partiväsendet, som ej »förmår uthärda någon jämförelse» med det engelska.[1] Frankrikes »ultras» och »liberaler» skär han öfver en kam, och han ironiserar öfver de senares förmenta företräde i frihetskärlek o. d. framför det reaktionära partiet. Han gick så långt att han förklarade ultraismens teoretiska utläggningar vittna om större reda och grundlighet än Constants m. fl. liberalers. Den engelska författningen betraktar han naturligtvis genom parlamentarismens synglas. Han påpekar att konungens prerogativ att själf välja sina ministrar är underställdt parlamentets »kontroll och samtycke» och att representationen kan tvinga konungen att välja andra än han själf önskar.

Dock har han lagt märke till att det faktiska förhållandet i England för närvarande är något annorlunda, i det att »underhusets pluralitet i vanliga fall är beredd att understödja hvilken ministär som helst konungen må utnämna» och att rösta för allt, som denna ministär föreslår. Endast i undantagsfall kan denna pluratitet förmå sig att bortjaga ministären. Han inser att det är Napoleonskrigen och de efter 1815 inträffade inre omhvälfningarna, som bidragit till att i ministärens hand samla en diktatorisk makt, som dock nu synes vara på väg att upphöra.[2]

---

[1] Se n:ris 54 o. f. 1821.

[2] Argus 1821, n:ris 48, 49. Argus bidrog utan tvifvel i hög grad genom sina artiklar om engelsk politik till att skingra de felaktiga uppfattningar om det engelska författningslifvet, som rådde i Sverige långt in på 1800-talet. Den bild af Englands författning, som De Lolmes arbete gifvit, började nu vika och en mot de verkliga förhållandena svarande uppfattning af maktbalansen mellan konung och parlament gjorde sig gällande. — 1827 öfversattes ett arbete om Englands författning af Lord John Russel under titeln »Den engelska riksstyrelsens och statsförfattningens historia ifrån Henrik VII:s regering till nyaste tid». Detta arbete tar sikte på författningsläget vid 1700-talets slut, och betonar, synbarligen under intryck af Pitts ministerskap, att makten glidit öfver från konungen till ministrarna. Förf. framhåller kronans maktutvidgningstendenser, hvilka dock enligt hans åsikt skola möta ett verksamt

Sina åsikter om Sveriges författning och politiska förhållanden utvecklade Johansson under tidningens första år i en lång rad artiklar, där konsekvensen dock icke alltid är fullständig. 1809 års författningsverk skänker han en nästan oreserverad beundran, och till en början motsatte han sig bestämdt kravet på en representationsreform; han ansåg tvärtom det existerande representationssättet vara »det bästa hos oss möjliga». »Den lyckliga statshvälfningen återställde den under några decennier rubbade jämvikten mellan den monarkiska och populära principens andel i lagstiftningen.» Nu är Sverige en verkligt konstitutionell stat, där både monarkiska och populära institutioner på ett kraftigt och bestämdt sätt kommit till uttryck. Yngst bland de sistnämnda, »populära» inrättningarna, är »ministären», framtiden skall utvisa hvilken utveckling den kan få.[1] Emellertid ägnar Johansson en stor del, ja kanske hufvudparten af sina politiska artiklar i början af 1820-talet åt frågan om rådgifvarnas konstitutionella ställning och ansvar — helt naturligt för öfrigt då det är i denna fråga som det parlamentariska problemet koncentrerar sig.

Klarast har Johansson framlagt sina åsikter i denna fråga i en artikelserie 1822,[2] hvari han bemöter en del uttalanden i Allmänna Journalen. Denna tidning hade häfdat grundsatsen att de svenska statsråden ej voro ministrar i detta ords kontinentala bemärkelse, att konungen ingalunda vore tvungen att följa deras råd samt att resignationshot från deras sida ej kunde ändra konungens beslut, utan endast föranleda att nya rådgifvare tillkallades.[3] Argus förklarade denna teori syfta till det rena enväldet. Det finnes visserligen icke i Sverige, liksom ej heller i England och Frankrike, någon juridisk skyldighet för monarken att alltid låta sina beslut bestämmas af ministrarnas råd, men däremot en moralisk. Af uttalanden från 1809 års män och af K. U:s memorial till R. F. söker J. draga den slutsatsen att det verkligen var grundlagsstiftarnas afsikt att det svenska statsrådet skulle utgöra en ministär, och att konungen af grundlagen ålägges en moralisk plikt att alltid följa sitt statsråds

motstånd från folkets sida. Han vill emellertid ej heller veta af något parlamentsenvälde, utan hoppas på jämviktens bevarande. De parlamentariska formerna för ministeransvarigheten konstaterar han i förbigående.

[1] Argus 1821, n:ris 60, 66, 67.

[2] Argus 1822, n:ris 22—24.

[3] Allmänna journalen 1822, n:o 77. Ett rykte att statsrådet Löwenhielm skulle vara förf. till denna artikel dementerades af Allm. Journalen.

mening. Sedan han fastslagit denna parlamentariska princip, går förf. i Argus att bemöta Allm. Journalens åsikt att den svenske konungen har full frihet i valet af rådgifvare. Detta bestrider han på det bestämdaste, och han finner det otänkbart att konungen skulle vilja behålla rådgifvare, som riksdagen uttalat misstroende mot. Resignationsrätten — eller *plikten,* som han brukar säga — tillmäter han den största betydelse, anser den rent af för en af hörnstenarna i 1809 års författning.[1] I polemiken mot Allm. Journalen erkänner han att grundlagen ej stadgar någon allmän skyldighet för rådgifvarna att afgå, om deras råd ej följas. Men grundlagens andemening är att detta är en moralisk plikt, och den rådgifvare, som ej äger nog kraft eller hederskansla att afgå, när hans råd föraktas, bör riksdagen »understödja» genom att enligt § 107 R. F. begära hans entledigande.

I korthet sammanfattar Argus sin åsikt i dessa ämnen sålunda:[2]

Svenska folket vill i konungens inför nationen ansvariga rådgifvare hafva en borgen för regeringens förande i öfverensstämmelse med hvad folket själft genom sina ombud tillkännagifvit vara sin vilja och sitt tänkesätt. För att försäkra sig om dessa rådgifvares nit och laglydnad har nationens lagstiftare organiserat en kontroll, mera effektiv och detaljerad än i andra länder. Genom dessa kontrollmedel har riksdagen i sin makt att framtvinga olämpliga rådgifvares afskedande, men lagstiftarna ha utgått ifrån att denna väg ej skulle behöfva anlitas, utan att konungen skulle själfmant afskeda rådgifvare, som ej äga riksdagens förtroende.

Här möter man således det parlamentariska programmet i sin klarhet, teoretiskt öfverfördt på svenska förhållanden. Dess tillämpning i praktiken förutsätter, enligt Argus, hvarken ändring af författningens bokstaf eller anda. Sveriges författning är konstitutionell, alltså äger den redan alla förutsättningar för en utveckling efter samma riktlinjer som den engelska. Än mera, i 1809 års grundlag finnas vissa drag, bestyrkta i det berömda memorialet, som visa att afsikten varit att förlägga den verkliga regeringsmakten i ministrarnas

[1] Argus 1821, n:ris 41, 42. — Han utvecklar här vidare, att då resignationsrätten formligen gifvits åt statssekreterarna genom deras åläggande att i visst fall vägra kontrasignation, så är deras ämbete af särskild vikt och man bör ställa stora fordringar på deras personer.

[2] Argus 1822, n:o 24, s. 95.

händer, samtidigt som ansvarighetsbestämmelserna visa, att man åsyftat en ständig öfverensstämmelse mellan riksdagsmajoriteten och regeringspolitikens förare. Så resonerar författaren i Argus; han identifierar således konstitutionell monarki med parlamentarisk.[1]

I en rad andra artiklar preciserar Johansson närmare sin ståndpunkt till olika sidor af det politiska problem, som vid denna tid framför allt sysselsätter honom. I en recension af Schwerins broschyr »Om riksdagar» opponerar sig Argus[2] mot författarens åsikt att en anmälan om entledigande enligt § 107 endast är en »bön», som konungen ej behöfver göra afseende vid, om han icke gillar dess föremål. Detta är lika oriktigt, som att kalla en kunglig proposition för en bön, skrifver Argus och upprepar därefter sin utläggning om den moraliska plikt, som ålägger konungen att bifalla riksdagens önskan i ett sådant fall. Ständerna kunna för öfrigt ge sådant eftertryck åt sin framställning, att konungen nödgas fästa afseende vid den. Medlet är: vägran af bevillningen, hvilket under sådana förhållanden är riksdagens rätt och plikt. En ädel regent resignerar hellre än utsätter sig för sådant.

Här möter man således — sannolikt för första gången i den politiska diskussionen i Sverige — åsikten om budgetvägran som ett lofligt och lämpligt medel i riksdagens hand att skaffa gehör för sina meningar och bringa rådkammarens sammansättning i öfverensstämmelse med representationens »opinion». Det dröjde emellertid åtskilliga år innan något försök gjordes att bringa denna princip till tillämpning.

Att ett af hufvudvillkoren för ett parlamentariskt styrelsesätt är tillvaron af en enhetlig, genom solidariskt ansvar förenad ministär, som bildats på ett bestämdt program — »system» kallade man det vid denna tid — insåg Johansson till fullo, och han kritiserade oupphörligt de hittills i Sverige följda principerna för regeringsbildande, som skapat heterogena konseljer, där ministrarna handla isoleradt, utan inbördes samband och följaktligen utan tillbörlig kraft. En stark regering, med det hufvudsakliga initiativet i sin hand — det är en sats, som Argus ofta proklamerar. Han visar sig äfven härutinnan ha riktigt uppfattat den engelska parlamentarismens princip, så främmande för den stora massan af svenska oppositionsmän vid denna tid, hvilka i regeringsmakten framför allt sågo ett fientligt byrå-

[1] Nya Argus 1827, n:o 7.
[2] Argus 1822, n:o 59.

kratiskt element, som det gällde att noga bevaka och kringskära. Argus däremot betraktar som representationens viktigaste uppgift att besörja att konseljen är sammansatt af ministrar, som förtjäna nationens förtroende, samt att »kraftigt framställa behofvet af de nödiga förbättringarna i administrationen»; sedan bör riksdagen lämna åt regeringen att verkställa.[1] Frihetstidens parlamentarism är ej hans ideal![2] Det faller af sig själft att en så beskaffad regering skall hålla sig i ständig kontakt med riksdagen och söka vinna inflytande där.[3]

Man möter således under 1820-talets första år i den begynnande svenska »liberalismens» hufvudorgan en nästan förvånansvärdt klar uppfattning af den parlamentariska utvecklingen i det konstitutionella mönsterlandet. I sin sträfvan att tillämpa denna utvecklings resultat på det svenska författningslifvet är Argus vida mera fördomsfri och konsekvent än flertalet samtida. Tankegången var dock för de flesta tongifvande oppositionsmän alltför främmande för att den inom närmaste tiden skulle kunna bli fruktbringande i praktisk politik.

Argus var emellertid ej den enda svenska tidning vid denna tid, som gjorde propaganda för de nya politiska idéerna. I den af bröderna S. L. och J. P. Theorell redigerade tidningen Stockholms Courier utläggas likaså de parlamentariska teorierna, sådana de öfverförts genom fransk förmedling. Om England är idealet för Argus, så sympatiserar däremot Courieren mera med fransk politik. Den rådande starka beundran för England delar denna tidning icke,

[1] Argus 1822, n:ris 59, 85.

[2] Själfva grunddragen af frihetstidens författning skänker Argus dock en viss sympati. Johansson synes t. ex. vara böjd för att sätta likhetstecken mellan 1720 och 1809 års förf. i afseende på rådgifvarnas tillsättning. Enligt den förra valdes de af riksdagen, enligt den senare väljas de af konungen, men i enlighet med riksdagens önskningar. Skillnaden synes ej vara väsentlig. Att Adolf Fredrik var endast en namnkonung bestrider han också, och någon fasa för namnstämpelregemente har han ej. Orsaken till att frihetstiden blef olycklig låg i representationssättet, som ännu består, förklarar han senare, då han blifvit ifrig anhängare af en representationsreform (Argus 1822, n:o 59; 1824, n:o 85; 1827, n:o 7).

[3] Hur främmande denna tankegång var för dåtida uppfattning synes bl. a. af en artikel i Allm. Journalen (1822), hvari en förf. bestrider att ministären bör söka utöfva något inflytande på riksdagen för att vinna framgång åt sina förslag; för ministrarna är ständernas förtroende lika litet behöfligt, som dagbladens, förklarar han.

utan varnar för efterapningar af engelska förhållanden.[1] Courierens politiska ledareförfattare försvarar den franska liberalismen och har för egen del accepterat Benjamin Constants idéer, af hvilka han särskildt gillar principen om konungens genom fullständig politisk passivitet garanterade okränkbarhet samt ministerstyrelsen. Det bör ej möta några svårigheter att införa denna inrättning i Sverige. Själfva grunden lades 1809, då våra statsråd fingo all den makt, som tillkommer verkliga ministrar, nämligen att gifva råd och att nedlägga sina ämbeten, om deras råd ej följas. Det gäller blott att genomdrifva den principen att en verklig minister skall ansvara för *allt* hvad han underskrifvit, således för själfva besluten, ej endast för sina råd. Därför bör han vägra kontrasignation, om hans åsikt i någon viktigare fråga skiljer sig ifrån konungens. Men för att denna princip skall kunna stadgas, måste *reservationsrätten* bort. I denna ser Courieren en af de svåraste bristerna i vår författning. Reservationer, som endast utgöra protester mot ett konungens beslut, men ej något försök att hindra dess genomförande, tjäna blott till att rädda ministern från ansvar, men samtidigt blottställa monarken.[2]

Courieren är en ifrig anhängare af det konstitutionella styrelsesättet, republiken fördömes gång på gång med stort eftertryck. Men för Courieren liksom för Argus är den verkligt konstitutionella monarkien identisk med den parlamentariska. Dock framställas de parlamentariska krafven med långt större försiktighet och flera omskrifningar än i Argus, och särskildt är Courieren mycket noga att bevara skenet af konungens handlingsfrihet och ministrarnas maktbegränsning. Dess program är i korthet följande: Konungen bör ingenting företaga förr än han funnit en ministär, som vill bära ansvaret för handlingen. Därigenom öfvergår dock icke konungens makt till ministern, nej, regeringsmakten utlånas till denne endast »så länge konungen behagar nyttja honom». Detta erkännande af det kungliga prerogativet är dock endast skenbart, ty förf. antyder i fortsättningen att en minister, som verkligen är folkets man, blir faktiskt oumbärlig. Det blir i längden omöjligt för konungen att finna ministrar, »som sätta sig emot folket och lagen». Regenten

[1] »Om man ville försöka att bilda en stat efter Englands mönster, skulle man därmed lyckas ungefär på samma sätt, som man lyckas att i gips efterbilda en lefvande människa.» (»Ett polemiskt häfte . . ., utg. af Courierens redaktion», s. 38.)

[2] Stockholms Courier 1820, n:ris 13, 14; 1822, n:ris 16, 17. — Detta ogillande af reservationsrätten går igen i bröderna Theorells följande politiska skriftställareverksamhet.

måste ofta uppoffra sin enskilda böjelse och taga en rådgifvare, som förstår hvad folket vill. Ehuru förhållandet mellan konung och folk således är uteslutande moraliskt, så existerar däremot ett juridiskt förhållande mellan folk och ministär. »På konungen kan endast öfvertygelsen, förtroendet, kärleken verka, men ministrarna stå under juridiska förbindelser.» Folket ställer en skadlig minister inför rätta, för att genom lagens makt befria sig och monarken från honom.[1]

En parlamentarisk idébildning var således börjad i Sverige under 1820-talets första år. Dess utveckling främjades af de talrika underrättelser, som framför allt de liberala tidningarna lämnade från de inre-politiska striderna i England och Frankrike, hvarvid referaten af en underhus- eller kammardebatt ofta kunde fylla flera tidningsnummer. Flera af de män, som vid denna tid voro de tongifvande bland riksdagsoppositionen, stodo dessutom utan tvifvel i omedelbar kontakt med de politiska idéströmningarna på kontinenten; Constants inflytande på Anckarsvärds m. fl. åskådning är tydligt skönjbar.[2]

1823 års riksdag skulle visa om denna upplysningsverksamhet burit frukt, framför allt om den utöfvat någon inverkan på oppositionens parlamentariska program och metoder. Det fanns emellertid äfven andra faktorer, liggande inom den svenska politikens och samhällsutvecklingens råmärken, som måste få stor betydelse för den kommande riksdagens allmänna hållning. Brytningen mellan reaktionen och den framväxande liberalismen började sätta sin prägel på svensk politik. Regeringens allmänna karaktär var under dessa år starkt konservativ. Konungens ängsliga misstänksamhet mot allt, som kunde tänkas innesluta stämplingar mot dynastien, förkväfde mer och mer det frihetssinne, som var hans ursprungliga. Konseljens uteslutande ämbetsmannakaraktär gaf åt regeringens politiska uppträdande ett drag af bristande smidighet och oförmåga att behärska

---

[1] Stockholms Courier 1820, n:ris 13, 14; 1822, n:ris 5, 77. — Något öfverraskande är att Courieren anför Englands »gamle gode äkte konstitutionelle konung Georg III» som ett efterföljansvärdt exempel på en monark, som »af sitt folks röst förmåddes att till ministrar nämna män, hvilka ägde folkets förtroende, ehuru icke konungens enskilda vänskap». (1822, n:o 77.)

[2] Anckarsvärd öfversatte 1826 ett ytligt och på det hela taget mycket obetydligt arbete af den franske författaren E. Jouy under titeln »Moralen tillämpad politiken» (Sthlm 1826, 2 band).

kinkiga politiska situationer. Böjelsen att förskansa sig bakom säkra positioner var starkt märkbar hos detta statsråd, hvars konservativa karaktär icke rubbades genom tillfälliga inslag af mera moderata krafter, utan snarast blef mer utpräglad med åren och personombytena. I reservationsrätten hade man ett grundlagsenligt medel att skydda sig mot obehagliga efterräkningar från ständernas sida, och med detta hjälpmedel sökte man lotsa sig fram mellan de blindskär, som utgjordes af å ena sidan konungens allt mera tilltagande böjelse för ett personligt regemente, »allenastyrandet», å den andra sidan riksdagens ständigt vakna anmärkningslust. Rådgifvarnas sträfvan blef framför allt att kunna framvisa en formell oantastlighet — hvad riksdagsoppositionen därutöfver fordrade i form af självständiga insatser i styrelsearbetet och försök att häfda egna meningar gentemot den kungliga viljan syntes dem vara författningsvidriga och farliga anspråk och tendenser. Riksdagskritiken sågs med misshag och betraktades nästan som jämförlig med tidningskritiken, hvars »fortfarande smädliga» beskaffenhet oupphörligt konstaterades och gaf anledning till dessa försök att undertrycka pressens frihet, som i så hög grad satte sin prägel på det begynnande 1820 talet. Indragningsmaktens användning i tid och otid mot den i själfva verket föga utmanande eller frispråkiga pressen bidrog emellertid i hög grad till att skärpa missnöjet och stärka de oppositionella tendenserna. Förbudet mot det Schwerinska talsällskapet och den beryktade processen mot Anckarsvärd verkade i samma riktning; sådana handlingar voro icke ägnade att stärka regeringens ställning inför en vaknande kritik.[1]

I fråga om de allmänna principerna för statsstyrelsen fortsatte man på den inslagna vägen, ledd af den öfvertygelse, som regeringen — eller rättare sagdt konungen själf — hyste om hvad som i de olika frågorna var för land och folk gagneligast. Riksdagens opinion lämnades på det hela taget utan afseende. Eftervärlden har vitsordat att detta system icke innebar något vanstyre. Tvärtom är nitet, och i de flesta fall äfven förmågan att verka för landets bästa ett omisskänneligt drag i Karl Johans regering, och i själfva verket kunde den ju också beträffande landets förkofran framvisa resultat, som bjärt kontrastera mot oppositionens högljudda klagomål öfver »nöden i landet». Men det var icke till alla delar efter konstitutionella principer, som denna regering fördes. Karl Johans temperament och

[1] Clason, s. 233 o. f.; Schinkel(-Hellstenius) XI, s. 8—25; Hans Forssell: Minnesteckning af Wetterstedt (Sv. Ak:s Handl. 1883, Del III), s. 394 o. f.

ovana vid de konstitutionella formerna vållade ganska ofta, att de officiella rådgifvarna skötos åt sidan. En heterogent sammansatt konselj, utan politisk grundval, var icke mäktig det kraftiga och självständiga uppträdande, hvarigenom en dylik utveckling skulle kunna motverkas. Ehuru långt ifrån alla af Karl Johans rådsherrar voro svaga och eftergifvande »ja-herrar», blef därför »allenastyrandet» med åren allt mera utprägladt. I samma mån växte naturligtvis oppositionen mot detta regeringssystem i de kretsar, där de nya politiska och statsrättsliga idéerna slagit rot. Likgiltigheten för folkrepresentationens önskningar och kraf samt de starka byråkratiska tendenserna hos den verkställande maktens högre och lägre organer utmanade också den frambrytande liberalismen och stärkte den parlamentariska oppositionen.

Riksdagen 1823.

Vid 1823 års riksdag börjar missnöjet med regeringssystemet bryta fram och ersätta de tidigare sporadiska opinionsyttringarna mot enstaka rådgifvare. Tydliga tecken visa sig till en kraftmätning mellan representationen och regeringsmakten. Nya, hårdare toner höras i ständen, kritiken är djärfvare, anspråken större. Oppositionen framträder denna riksdag som en verklig maktfaktor, åtminstone under riksdagens tidigare skede, då dess styrka mera dömdes efter orden än efter resultaten. Hos präster och borgare var den visserligen ytterst svagt representerad, men i bondeståndet mötte en — kvantitativt visserligen svag — opposition, som väckte förvåning genom sitt frimodiga språk. Anders Danielssons hälsningstal till medständen, med lifliga skildringar af jordbrukareklassens betryck, fattigdomen och de tyngande skatterna gaf redan en förkänning af i hvilken tonart denna riksdag skulle gå. De närmast följande riksdagsveckorna lämnade åtskilliga vittnesbörd om att, som det också hette från oppositionshåll, »de menlösa tiderna» voro förbi. Anspråken på vidsträcktare rätt för ständerna att granska statsverkets räkenskaper och häfdandet af bondeståndets rätt att själft välja sina notarier, voro sådana tecken. Diskussionen öfver frågan om offentlighet vid ståndens öfverläggningar lät också friare åsikter framträda. Rutbergs förslag om den indelta arméns afskaffande och framför allt Anckarsvärds attack mot ministerstaten, med yrkande på en hel del indragningar i den diplomatiska representationen, väckte större oro och verkade starkare utåt, ehuru de endast hade karaktären af demonstrationer, som för öfrigt föllo på öfverdrifterna i såväl själfva projekten som motiveringen.[1]

Frågan om statsrådens inflytande på utskottsvalen kom upp under en af riksdagens första dagar. Schwerin framhöll att det vore nödvändigt att förebygga den ministeriella inflytelsen på ständernas

[1] Clason, s. 241 o. f.; Schinkel(-Hellstenius) XI, s. 30 o. f.; Dalman I, s. 57 o. f.

val af de personer, genom hvilka målen skola förberedas och hindra att ministrarna genom mellanhänder leda utskottens öfverläggningar. Däremot beklagade han att lagstiftaren nekat ministrarna själfva rum i utskotten. »Med en representation sådan som vår, där målen diskuteras och afgöras på fyra kamrar, beror allt däraf att de riktigt förberedas.» Genom insikter och förstånd skulle ministrarna därvid kunna åstadkomma mycket. Som grundlagens bud nu en gång var, ansåg han emellertid, att statsråden ej hade rätt att deltaga i bänkmansvalen och ej heller kunde väljas till bänkmän, eller ledamöter af valutskottet. »Skulle verkställande makten finna, att dess inflytande på nationalrepresentationens öfverläggningar och beslut borde vara större än det nu är medgifvet, så blir det dess sak att på konstitutionell väg komma därtill.» — Schwerins påpekande gaf anledning till en längre debatt, då dessa synpunkter ytterligare underströkos, men som ej ledde till något positivt resultat.[1]

Elektorsvalen utföllo visserligen i stort sedt ej till regeringens fördel, men vid de slutliga utskottsvalen blef det dock tydligt, att regeringen äfven denna riksdag kunde räkna på en tämligen säker öfvervikt i utskotten.[2] K. U:s sammansättning vittnade för sin del härom. Den egentliga oppositionen representerades därstädes endast af Cederschiöld, C. D. af Uhr, Anders Danielsson, Rutberg och Longberg.

Utsikterna att komma till några mera betydande resultat genom ansvarighetsparagrafernas tillämpning voro således ej stora, men oppositionen igångsatte dock ett större angrepp mot statsråden genom framställande af anmärkningsanledningar. Hufvudattacken gjordes af grefve C. F. Horn, som anmälde ej mindre än 27 sådana. Dessförinnan hade emellertid redan statsutskottet uppgifvit sex anm.-anl., hvilka i grundlagsenlig ordning remitterades till K. U., som underkände fem af dem[3]. Den återstående föranledde däremot tillämp-

---

[1] R o A P I, s. 14—40; 71—109. — Oppositionens farhågor gällde särskildt att ministeransvarigheten skulle tillintetgöras genom »ett öfverlägset inflytande» af rådgifvarna på K. U:s sammansättning.

[2] En följd af denna utgång af utskottsvalen var att Schwerin afsade sig den plats i bankoutskottet, på hvilken han insatts. Han hade i stället önskat komma in i K. U. Anckarsvärd, som placerats i ekonomiutskottet, afsade sig likaså detta uppdrag.

[3] En af dessa gällde af K. M:t vidtagna antecipationer på följande års anslag. I syfte att för framtiden hindra sådana beslöt K. U. att i premisserna till svarsmemorialet påpeka vådorna af ett sådant förfaringssätt. (K U P fol. 341.) — K. U:s svar på statsutskottets anm.-anl. återfinnes i mem. n:ris 18—23 (Bih. III, s. 101—119).

ning af § 106 mot statssekreteraren för krigsärenden, Quiding, som föredragit målet om lyftande af sammanlagdt 400,000 rdr af lilla kreditivet i strid med bestämmelserna för dess användning.[1] Beslutet fattades af K. U. efter grundlig pröfning, hvarvid frågan egentligen var om § 106 eller § 107 skulle tillämpas.[2] Riksrätten frikände enhälligt Quiding, då åtgärden varit föranledd af det utrikespolitiska läget.[3]

Statsutskottets anmärkningar saknade ju i egentlig mening politisk karaktär och voro snarare revisionsanmärkningar. Däremot var Horns anmärkningsmemorial ett klart oppositionstecken, ett politiskt angrepp i stor stil på rådgifvarepersonalen. Som sitt närmaste syfte angaf Horn själf, att han ville framtvinga ett utlåtande från K. U. öfver en del regeringsåtgärder och därigenom bereda R. St. tillfälle till en ingående diskussion öfver de anmärkta förhållandena och öfver regeringspolitiken i allmänhet.[4] Han antyder också i sitt memorial, att han anser nya principer böra följas vid granskningsproceduren: »Det torde vara viktigt att skärskåda icke allenast hvad statsrådet gjort, utan äfven hvad det möjligen uraktlåtit att göra till befrämjande af rikets sannskyldiga nytta. Skulle således K. U. af statsrådsprotokollen finna den bedröfliga upplysning att blotta reservationer vid beslutens fattande blifvit antecknade, i stället för kraftiga yrkanden på grundlagens orubbliga helgd och upplysande framställningar af landets sanna behof, så torde K. U. anse som ett nödvändigt korrektiv mot det bristande i grundlagens föreskrift att anmärka såväl de stumme som ohörde rådgifvarnes förhållande.»[5]

Själfva anmärkningarna äro grupperade i två hufvudafdelningar: 1:o mot statsrådet, 2:o mot statsrådet jämte föredragande statssekreterare. I förra fallet anmärktes mot regeringens vägran att

---

[1] Statssekreteraren för handels- och finansärenden Klintberg hade också deltagit i föredragningen af detta mål, men vid fråga om tillämpning mot honom af § 107 stannade två stånd mot två inom K. U., hvarför utskottet endast anmälde detta, med tillägg att vid så beskaffad utgång någon till ansvar ledande anmärkning mot statsrådets öfriga medlemmar ej ägt rum. (K U M n:o 18.)

[2] K U P fol. 325 o. f. — Cederschiöld ansåg att § 107 borde tillämpas, därför att anmärkningen remitterats från R. St., »hvilka således blott infordrat ett utlåtande, med dem förbehållen rätt att enligt 107 § besluta huruvida lagen må göras gällande eller ej». — Detta ganska kuriösa uttalande vittnar om huru striden om »afgörande-rätten» förvirrat begreppen.

[3] Nauman IV, s. 429 o. f.; Schinkel(-Hellstenius) XI, s. 62.

[4] Se K U M n:o 25 samt R o A P VI, bilagan, s. 216 o. f.

[5] Se K U M n:o 25 (Bih. III, s. 124).

låta riksdagens revisorer granska en del under statsverkets förvaltning stående fonder, mot en del tidningsindragningar samt mot att tre statssekreterareplatser och justitiekanslersposten en längre tid stått obesatta. Af den andra gruppens anmärkningar voro åtta stycken grundade på revisorernas berättelser, några af dessa sammanföllo med statsutskottets anmärkningar. En var riktad särskildt mot Quiding och angafs innebära »en betydlig anledning till anmärkning»; den gällde en instruktion om vissa förmögenhetsvillkor för officersbefordran vid kavalleriet.[1]

Det stora flertalet af dessa anm.-anl. lät K. U. förfalla, vanligen utan längre debatt. I sitt utlåtande öfver Horns anmärkningsmemorial visar K. U. en tydlig sträfvan att undvika anledningar till sådana maktstrider mellan K. U. och ständen, som förekommit vid förra riksdagen. Den Hornska anmärkningsskriften intages alltså in extenso, hvarefter anmärkningarna en efter en besvaras. Motiven för afslag anges i korthet; beträffande de icke underkända hänvisas i ett par fall till det förut afgifna svaret på statsutskottets anmärkningar, i öfriga fall till det kommande dechargebetänkandet, hvarvid i alla fall utom i ett meddelas att § 107 tillämpats.[2]

En anm.-anl., som vållade åtskillig diskussion, framställdes af grefve C. H. Posse och åtföljdes af ett vidlyftigt memorial, som tydligt anger dess karaktär af oppositionsanmärkning.[3] Han uttalar sin förvåning öfver att § 90 R. F. »ännu vid 6:te riksdagen efter enväldets afskaffande» kunde tolkas på ett sätt, som gör den fria diskussionen omöjlig och tvingar representanten att till K. U. frambära »dolda anklagelser» mot rådgifvarna.[4] För egen del älskade han ej ett dylikt anklagelsesätt och trodde, att öppna öfverläggningar i det stånd där »ministrarna merendels alltid äro medlemmar» skulle i långt högre grad förebygga framtida misstag, än riksrätter och framställningar om entledigande. Efter en snärt åt »rådgifvare, som, troende sig säkra i afseende å ett K. U., anse som målet för hela sitt sträfvande att undvika diskussion, på det deras felsteg därigenom ej må blottas inför nationen», öfvergår han till en allmän granskning af styrelsesystemet. Han ansåg nämligen, att man ej borde fästa sig

[1] Se K U M n:o 25 (Bih. III, s. 128.)

[2] Ibid. s. 138 o. f.

[3] K U H, fol. 357 o. f.

[4] Posse hade, enligt hvad han uppger i sin anmärkningsskrift, några dagar tidigare hos R. o. A. sökt bringa det anmärkta förhållandet på tal, hvarvid landtmarskalken ingrep med hänvisning till § 90 R. F. och uppmanade Posse att vända sig till K. U. med sin anmärkning. R. o. A:s protokoll innehålla intet om detta.

vid de enskilda felstegen, »utan snarare betrakta det hela af statsstyrelsen eller allmänna karaktären af regeringsärendenas behandling». Hans allmänna omdöme är att »ingenting blifvit gjordt och ingenting göres från svenska styrelsens sida till den konstitutionella samhällsorganismens utbildning, vare sig i afseende å princip eller form», utan att i stället »ganska mycket skett till den fria statsförfattningens både försvagande och stympande». De fakta, som anföras för att styrka detta hårda omdöme, äro emellertid ej vidare öfvervältigande. Åtgärderna mot pressen, den vägrade revisionsrätten samt bruket af t. f. statssekreterare anföras, och därtill fogas ett påpekande af det missbruk, mot hvilket Posses anm.-anl. egentligen var riktad, nämligen att enskilda föredragande genom privata bref till underordnade myndigheter meddelat regeringsbeslut till efterrättelse, hvarigenom fara kunde uppstå att statsråden ur protokollen uteslöte allt, som rörde denna sak, och därigenom undginge ansvar. Ett cirkulärhandbref från utrikesstatsministern von Engeström är emellertid det enda exempel härpå, som Posse kan anföra.

Anm.-anl. underkändes af K. U. med motivering att von Engeström i detta fall ej handlat i egenskap af regeringsledamot. Detta meddelades R. St. i ett mycket kortfattadt memorial.[1] Hos R. o. A. uppstod med anledning häraf en lång debatt, som slutade med kraf på återremiss för att få Posses anmärkningsskrift meddelad in extenso. Landtmarskalken vägrade proposition på återremiss, men föreslog att närmare underrättelser skulle begäras från K. U. angående innehållet i Posses memorial.[2] K. U. lämnade också några korta och allmänt hållna upplysningar härom,[3] hvarefter betänkandet lades till handlingarna.

Efter denna redogörelse för de enskilda anmärkningsanledningarna återstår att beröra K. U:s granskning af protokollen och däraf

[1] K U M n:o 32.

[2] R o A P VI, s. 511 o. f. — Man var särskildt angelägen att få närmare underrättelser om hvad Posse hade anfört i den allmänna motiveringen för sin anmärkning. K. U. meddelade blott att han där vidrört »äfven åtskilliga andra ämnen». Posse hade kort förut aflidit, hvarför man ej af honom kunde erhålla de önskade upplysningarna. Emellertid var det tydligen bland oppositionen bekant att Posses anmärkningsmemorial innehöll skarpa angrepp mot »systemet». — På framställning från C. H. Anckarsvärd gaf K. U. senare sitt medgifvande att Posses memorial finge publiceras (K U P fol. 505).

[3] K U M n:o 39.

föranledda åtgärder.[1] Utskottet förrättade denna riksdag sitt granskningsvärf med största omsorg och noggrannhet. Protokollen från de olika statsexpeditionerna lästes först på tre afdelningar,[2] hvarefter utskottets medlemmar in pleno »provisoriskt» uppgåfvo sina anmärkningar. Dessa voro ej få. Från handels- och finansärenden anmäldes sålunda 92, från krigsärenden 94, från kammarärenden 75, från ecklesiastikärenden 28 och från justitieärenden 27. En del af dem öfverensstämde med Horns och statsutskottets anm.-anl. Därefter vidtog »urskiljandet» af dessa anmärkningar, hvarvid det öfvervägande flertalet genast underkändes, de öfriga uppskötos för vidare öfvervägande och behandling.[3] En ganska intressant diskussion, sträckande sig öfver flera dagar, förekom därefter angående »grunderna för anmärkningspunkternas bestämmande». Särskildt diskuterades frågan, huru man borde förfara med sådana fall, som ej rätteligen kunde hänföras till § 106 eller § 107, men som dock syntes anmärkningsvärda. K. U:s ordförande, Baltzar von Platen, förordade varmt den »medelväg», som föregående riksdagars prejudikat sanktionerat, d. v. s. en »anmälan icke till ansvarspåföljd, utan till rättelse». »Allmänna politiska ställningen och egna inre förhållanden påkalla» en sådan medelväg, ansåg han, Motsatta åsikter förfäktades af utskottets oppositionsmän, som ej funno anledning föreligga för K. U. att fortsätta på den inslagna vägen och framlägga obestämda uppgifter, som måste verka »förvillande för alla dem, hvilka icke om rätta förhållandet kunna inhämta fullständig kännedom» (C. D. af Uhr). Från detta håll befarade man också, att om ett dylikt »lindrigare förfarings-

[1] Ytterligare två enskilda anm.-anl. väcktes af löjtnant C. G. Treffenberg. Den ena gällde en befordringsfråga — han hade själf blifvit förbigången — den andra utfärdandet af ett militärt tjänstgöringsreglemente. K. U. afslog båda. (K U M n:ris 24 o. 58.)

[2] Redan 1818 hade K. U. börjat dela sig på afdelningar vid protokollsläsningen. Detta gaf grefve J. H. Gyllenborg anledning att vid 1823 års riksdag motionera om att K. U. borde anmodas att läsa statsrådsprotokollen in pleno och ej på afdelningar. Han fruktade nämligen att »alla protokoll hvilka till äfventyrs innebära föremål för anmärkningar kunna öfverlämnas åt en division, mera tillhörande ministären än de öfriga». (R o A P I, bil. s. 372 o. f.; II, s. 613 o. f.) — K. U. afgaf ett memorial, hvari det sökte skingra Gyllenborgs farhågor (K U M n:o 4).

[3] Den princip, som följdes vid denna sållning af anm.-anl., har K. U. angifvit i sitt dechargebetänkande: utskottet »anser sig icke tillständigt att ens anmäla sådana smärre afsteg från regularisk form, som kunnat förefalla vid ärendenas behandling, men ej influtit hvarken på besluten eller på deras fullbordan. Lagstiftaren har, vid utstakandet af utskottets verkningskrets, på samma gång utsträckt den till det stora hela, där allmänt väl eller enskild rätt vore ifråga.» (K U M n:o 29, Bih. III, s. 156.)

sätt» började tillämpas, så skulle §§ 106 och 107 falla ur bruk. För öfrigt ansåg man det icke antagligt att K. M:t skulle fästa något afseende vid en dylik inkonstitutionell framställning om rättelse. — Efter åtskilliga voteringar, som vittna om ansträngningar att jämka ihop de skiljaktiga meningarna, beslöts att de »särskilda förekomna omständigheter, hvilka ej föranledt någon åtgärd, må upplysningsvis hos ständerna anmälas, med bestämd förklaring att ingen anmärkning göres».[1] I olikhet med hvad som ägt rum vid föregående riksdagar, föreslog K. U. således ingen framställning till K. M:t om saken, utan lämnade åt R. St. att förfara med de anmärkta omständigheterna som de funno lämpligast.

Som ett generellt omdöme om samtliga de anm.-anl., som framkommo inom K. U., kan sägas att de rörde i och för sig obetydliga förseelser och misstag, fastän en del onekligen kunde tjäna som vittnesbörd om den likgiltighet för konstitutionella former, som oppositionen i allmänhet anmärkte hos det dåvarande statsrådet. Några bestämda principer för oppositionens handlande inom K. U. kan man knappast utläsa ur protokollen. Emellertid synes den haft till ögonmärke att påtala hvarje försök till intrång af den »styrande makten» på den lagstiftande och skattebeviljande maktens och på domaremaktens områden. De i dechargebetänkandet kvarstående anmärkningarna vittna i någon mån härom; dock ha de ingalunda dikterats uteslutande af oppositionen. Vidare kan man äfven inom K. U. märka ett eko af krafvet på utsträckt rätt för riksdagen att granska statsverkets tillstånd, som nu började bli en af oppositionens politiska programpunkter.[2]

K. U:s dechargebetänkande är denna riksdag synnerligen vidlyftigt och vittnar nogsamt om den stora betydelse som tillmätes dechargefrågans behandling. Det inledes med ett allmänt principuttalande om föremålet och sättet för K. U:s granskning af rådgifvarnas handlingar. Vikten af K. U:s pröfningsuppgift betonas: »Det skall rannsaka om sanningens obehindrade framträde till tronen, utan att vidröra högsta maktens attribut, bedöma rådslagen och vörda besluten; det skall följa den konstitutionella friheten till

---

[1] K U P fol. 186 o. f.; 211, 237, 274 o. f.

[2] Anmärkningar framställdes naturligtvis också — och i ganska stort antal — af icke oppositionelltsinnade medlemmar af K. U. Sådana anmärkningar afsågo emellertid ej att ligga till grund för någon allmän kritik af »regeringssystemet», utan riktades mot isolerade, felaktiga eller oläinpliga åtgärder, som den samvetsgranna granskningen ej kunnat förbigå.

hennes yppersta mål, där hon ändtligen bör nedlägga sin krans för monarkien». Efter detta vältalighetsprof betonas svårigheten i K. U:s uppgift: »Fel, förseelser och misstag kunna visa sig i mångfaldiga skepnader: graderna af ansvars påföljd äro få; dock naturligen skall däraf alstras en bekymmersam tvekan i valet mellan efterlåtenhet och obillig stränghet, mellan principalernas anspråk att erhålla kunskap om administrationens inre öfverensstämmelse och administrationens att ej misskännas, ej gifvas till pris för skuggande fastän obetydliga anklagelser». Därefter betonas utskottets sträfvan att under iakttagande af båda dessa omständigheter »åtminstone närma sig till ett mål, så lätt att förfela, men så svårt att uppnå och begränsa». Efter att ha betonat rådgifvarnas svåra ställning, som lätt utsätter dem för» misstag och irringar», meddelar K. U. att det ansett sig böra framställa åtskilliga anmärkningar, och trodde sig utskottet därvid ha följt »hufvudprincipen i svenska statsförfattningen, att konungen bör upplysas af ansvariga rådgifvare samt både konung och nation upplysas om dem». § 106, »sannolikt bestämd mindre att tillämpas än att varna, mindre att hämna än att betrygga lagens och folkets rätt», hade utskottet endast i ett fall och mot en enda ämbetsman sett sig nödsakad att tillämpa — nämligen i det ofvan omtalade riksrättsmålet mot Quiding. Efter att sedan ha redogjort för anmärkningarna enligt § 107 förklarar sig K. U. vid tillämpning af denna § ha »framställt en sammandragen öfversikt af detaljerna och sålunda härutinnan fullbordat sitt grannlaga och ansvariga värf». Det tillhör nu R. St. att ogilla eller bekräfta utskottets omdöme »och äfven i senare fallet att, efter pröfningen af en högre nödvändighet, återhålla eller nedlägga den underordnade beredningens talan».

I likhet med hvad som förekommit vid föregående riksdag lämnar K. U. till sist en allmän värdesättning af administrationen under den förflutna femårsperioden: »Emellertid har, å andra sidan, utskottet med tillfredsställelse erfarit att de i administrationen här och där framstående afvikelser och brister icke förryckt eller ens rubbat den stora ordningen, och att många föremål, hvaröfver själfva den tysta patriotiska farhågan spridde en mörkare färg, uppträdt, efter en oväldig undersökning af motiv och förhållanden, i en bättre och renare dager. Ännu mer: utskottet tror sig åt sanningen skyldig uttrycket af den gemensamma opinion, att konungens rådgifvares handlingssätt och rådslag under den nästförflutna femårsperioden, allmänneligen och öfverhufvud bära stämpeln af redligt nit, sorgfällig omtanke och oafbruten verksamhet; och efter detta vittnesbörd återstår blott för

utskottet att i ett helt underställa dess vördsamma betänkande R. St:s slutliga pröfning, med afseende jämväl på den decharge, hvars villkor och egenskap i 76 § R. O. stadgas».[1]

De anmärkningar som K. U. framställer enligt § 107 voro i fyra fall riktade mot »statsrådets ledamöter och vederbörande för rådgifvande åtgärder»; vidare förekommo anmärkningar enbart mot tre statssekreterare: Quiding i tre punkter, Ehrenborg och C. af Klintberg i hvardera en punkt. Man kan icke säga att dessa anmärkningar förefalla dikterade af oppositionslusta, men stundom synes anmärkningsifvern ha drifvits väl långt, särskildt de mot statssekreterarna riktade anmarkningarna äro mycket obetydliga. Tidningsindragningarna har utskottet helt naturligt icke kunnat förbigå med tystnad, dock ha endast tre sådana påkallat anmälan till R. St. och det sker i ganska betecknande ordalag. »Med skyldig vördnad för konungens genom Tr. F. O. arbitrerande makt i dylika frågor», säger sig K. U. icke dessmindre önskat, »att statsrådet sparsammare tillstyrkt konungen begagnandet af denna makt, öfverflödig, där lagens kraft kunnat med verkan anlitas, och, i vidrig händelse, icke hyllad af allmänna tänkesättet och aktningen för publiciteten». Oppositionen mot indragningsmakten kunde knappast få ett hofsammare uttryck än i dessa ord och de synas heller icke ha väckt några betänkligheter inom K. U., ej ens bland de prästerliga ledamöterna, som ifrigast påpekat en okontrollerad tryckfrihets vådor.

En annan anmärkning gällde ett par kungliga beslut om vissa uppbördstjänstemäns tillsättande af konungen i st. f. som hittills af vederbörande kontrollerande verk. Häri såg oppositionen ett försök till obehörig maktutvidgning från K. M:ts sida. Det ifrågasattes inom K. U. att tillämpa § 106, enär åtgärden ansågs grundlagsstridig, men man stannade vid att beteckna den såsom stridande mot rikets sanna nytta. Dock tillägges att »hela åtgärden icke synes klart förenlig med bokstafliga tolkningen af 28 § R. F.»[2] Här är således ett gränsfall, där utskottet stått tvekande mellan §§ 106 och 107. — En tredje anmärkning rörde regeringens handläggning af en testamentsfråga; i detta fall erkände K. U. att resultatet varit »nyttigt och förmånligt», fastän ärendets behandling varit »oformlig». Till på köpet var detta

[1] K U M n:o 29. Dechargememorialet var författadt af utskottets sekreterare, skalden och kanslirådet J. D. Valerius, som 1809 var Järtas medhjälpare i det första konstitutionsutskottet.

[2] K U P fol. 361 o. f.

ett enskildt mål, på hvilket § 107:s ord om allmänna mått och steg omöjligen kunde tillämpas.[1]

I öfverensstämmelse med det ofvannämnda beslutet inom K. U. innehöll dechargebetänkandet till sist en anmälan utan anmärkning rörande fem särskilda omständigheter, bl. a. om att statssekreterarebefattningar en längre tid innehafts på förordnande och att mötespassevolansmedel någon gång disponerats för främmande ändamål.

Naturligtvis var ej dechargebetänkandet uttryck för en enstämmig uppfattning inom K. U. Oppositionen hade visserligen i många fall fått sin vilja fram i anmärkningsfrågorna, men betänkandets allmänna karaktär motsvarade ju icke hvad regeringspolitikens motståndare väntat sig. Dock var det egentligen endast Cederschiöld — vid denna riksdag den ifrigaste oppositionsmannen inom K. U. — som direkt utformade sin afvikande mening. Utskottet vidhöll emellertid äfven vid denna riksdagen principen att dess betänkanden i anmärkningsfrågor ej fingo åtföljas af reservationer och C. fick därför nöja sig med att afgifva en sådan till utskottets protokoll.[2] Han uttalar däri som sin uppfattning att det är K. U:s skyldighet att för R. St. anmäla allt som befinnes anmärkningsvärdt, ty endast därigenom får riksdagen tillfälle att yttra sig öfver rådgifvarnas förhållanden och »liksom rensa den källa, hvarifrån nationens öden härflyta». Cederschiöld anser att § 106 bort tillämpas ifråga om ytterligare tre rådgifvareåtgärder — förbudet mot det Schwerinska talsällskapet, afslaget på R. St:s begäran att få granska tullverkets räkenskaper samt preskriptionstids utsättande för giltigheten af tidningsutgifvares tillståndsbref — samt § 107 likaledes i ytterligare tre fall. Men i synnerhet, menade han, borde K. U. fäst uppmärksamheten vid utkomna ekonomiska författningar, emedan dessa egentligen äro de allmänna mått och steg, som kunna hemfalla under § 107, samt tillsett hvad afseende som regeringen gjort å föregående riksdagars önskningar. Ett sådant nagelfarande af rådgifvarnas handlingar ansåg han vara

[1] Ytterligare ett sådant mål blef föremål för anmärkning, men K. U. erkänner själf i fråga om dessa båda fall »den mindre adæquata tillämpningen af § 107». Men det ansåg sig ej kunna på annat sätt förfara med dem. (K U M n:o 29, Bih. III, s. 163.)

[2] Den 30 juni anmälde Cederschiöld i K. U. att han två dagar tidigare (samma dag, som dechargebetänkandet inkom till ståndeu) hos R. o. A. uppläst sin reservation, men att han blifvit vägrad att få den tagen till protokollet, utan en mindre ändring i form, som han ej velat medgifva. Han anhöll därför att åtminstone få den intagen i K. U:s protokoll »utan anspråk på vidare offentlighet». Detta bifölls af K. U. (K U P fol. 469.) Protokollen från R. o. A. den 28 juni nämna ingenting om denna episod.

en »helig plikt». För att hindra att konungens höga person blir föremål för missnöje måste man för den allmänna opinionen framställa dem, som vållat själfva misstagen. Därigenom skall nationen lära sig att »med tacksamhet tillägna sin konung det nyttiga, som sker, men skrifva på rådgifvarnas räkning allt hvad som möjligen kan anses klandervärdt».[1]

K. U:s dechargememorial tilldrog sig naturligtvis stor uppmärksamhet i politiska och administrativa kretsar och bedömdes allt efter vederbörandes synpunkter på de konstitutionella frågorna. Att oppositionen ej kunde kanna sig tillfredsställd med dess allmänna karaktär har redan påpekats;[2] dechargedebatten vittnar ytterligare härom. Den fick på riddarhuset alltigenom en storpolitisk karaktär. Särskildt oppositionens talare voro noga förberedda och uppläste långa skriftliga anföranden. Debatten inleddes af Schwerin, som på det hela

[1] K U P fol. 470 o. f.

[2] Argus omnämner dechargebetänkandet i hänfull ton och säger sig vilja återge det in extenso för att allmänheten må få tillfälle att njuta af ett aktstycke som »så fullgiltigt vitsordar ministärens förträfflighet» (n:o 52). — För öfrigt gaf betänkandet anledning till en liten ganska intressant tidningsdiskussion om ansvarighetsfrågan. I Stockholms-Posten (n:ris 115 o. 116) hade en förf. gjort gällande att §§ 106 och 107 aldrig borde tillämpas, utan endast tjäna som varning. Han skildrade de faror, som skulle uppstå genom framtvungna ministerombyten och förklarade att det skulle vara sårande för en regent att nödgas antingen afslå en begäran från sitt folks ombud eller ock ogilla sina egna handlingar genom att afskeda sina rådgifvare. I Allmänna Journalen (n:o 137) tar med anledning häraf till orda en författare, som synbarligen ej hör till den vanliga medarbetarestaben utan hyser ganska avancerade åsikter i de konstitutionella frågorna. Han påvisar att det skulle vara meningslöst att förutsätta att dessa grundlagsbud aldrig skulle tillämpas. Aldrig har man ännu sett »ett konstitutionellt folk inför sin konung frambära klagomål öfver statens ämbetsman, utan att det därtill haft viktiga skäl». Men därför vore det också vådligt att lämna sådana klagomål utan afseende, ty då kan harmen och det bittra misstroendet bemäktiga sig sinnena. Gentemot Stockh.-Postens uppkonstruerade farhågor framhåller förf. i Allm. Journalen att konungen ej kan personligen deltaga i alla regeringsärenden utan måste anförtro sig åt sina rådgifvares skicklighet och redlighet. Fattas oriktiga beslut faller förebråelsen därför på dem, ej på konungen. Afskedar han dem, så ogillar han därigenom endast deras oskicklighet. Till sist fastslår förf. att grundlagen föreskrifver att då »anledningar till anmärkning mot ministrarna förekomma, så skola de, enligt 106 eller 107 §:en entledigas». — Denna sista, uppenbart oriktiga tolkning af grundlagsbuden uppkallade en annan förf. i Allm. Journalen (n:o 148), som framhöll att en anmälan enligt § 107 lika litet som en anklagelse enligt § 106 behöfver medföra rådgifvarnas afskedande. I förra fallet har konungen pröfningsrätten, i senare fallet tillhör den riksrätten.

taget gaf K. U. ett erkännande för det sätt hvarpå det fyllt »sitt kall såsom en underordnad beredning». Dock ansåg han att § 106 bort tillämpas ej endast mot Quiding, utan mot samtliga statsråd för beslutet om mindre kreditivets lyftande, och han fann vidare behandlingen af de från ständen remitterade anm.-anl:a mindre riktig. Han ansåg sig böra särskildt fästa uppmärksamheten härpå, då en underlåtenhet i detta afseende från representationens sida möjligen kunde medföra att anmärkningsrätten för framtiden blefve mindre använd. »I granskningsrättens begagnande ligger garantien för beståndet af 1809 års regementsförändring», förklarade han.

Schwerin framställde därefter hvad han ansåg vara den nu fullbordade granskningens »större resultater»; nämligen att R. St. äga anledning att framställa önskningar, 1:o om sparsammare begagnande af indragningsmakten; 2:o att rådgifvarna vid behandlingen af frågor »som närma sig de rålinea, som blifvit mellan administrativa makten och domaremakten uppdragna, måtte oafbrutet äga i sikte huru den jämvikt mellan statsmakterna, som 1809 års konstitution hoppats kunna bereda, helt och hållet däraf beror»; 3:o att vederbörande sorgfälligt måtte iakttaga vikten af de olika hufvudtitlarnas åtskiljande och de villkor, som af riksdagen uppställts för deras användande och redovisande. Emellertid ville Schwerin icke nu tillstyrka »någon af de båda ytterligheterna»: antingen att låta anmärkningarna helt förfalla, eller att begära rådgifvarnas entledigande. I stället föreslog han med hänvisning till prejudikaten från 1815 och 1818 års riksdagar att »K. U:s betänkande, gilladt sådant det är, i underdånighet nedlägges inför konungens tron, samt att i den skrifvelse hvarigenom ständernas beslut K. M:t i underdånighet meddelas, den önskan uttryckes, att K. M:t täcktes låta detta ständernas öppna handlingssätt inför sig vitsorda deras tanke om konungens personliga egenskaper».[1]

Den följande debatten lämnar en mycket intressant belysning af de olika åsikterna i ansvarighetsfrågan. Från oppositionshåll klandrades framför allt K. U. för att det icke framlagt ett betänkande, som kunde tjäna till ledning för en framställning till konungen. Emellertid sökte man göra det mesta möjliga af det föreliggande materialet. C. F. Horn, som ansågs vara de oförsonligas språkrör, medgaf att de af K. U. anmärkta förhållandena ej voro af sådan beskaffenhet, att de kunde motivera en ministärförändring, men han menade att riksdagen hade långt viktigare och grundligare anledningar att yrka förändrade styrelseprinciper. För att motivera detta påstående gaf

[1] R o A P bil. VI, s. 137 o. f.

han en hänsynslöst öfverdrifven skildring af landets olyckliga tillstånd, klagade öfver bristen på system i statsorganismen, folkets »odrägliga betungande med krigiska leksaker», o. s. v.[1] Anckarsvärds anförande gick i samma anda; han ansåg att representationen just nu hade den starkaste anledning att till konungen »frambära bekymret öfver det stillastående, hvarunder svenska folket hotar att digna». Såsom lämpliga ämnen för en sådan framställning betraktade kan representationsfrågan, lagverket, passevolanskassans behandling,[2] den bristande sparsamheten i statshushållningen etc. Hans yrkande blef att statssekreteraren Quiding skulle anmälas till entledigande, att K. U:s betänkande skulle framläggas för K. M:t såsom en upplysande akt om dess rådgifvare samt att R. St. i underdånig skrifvelse skulle anhålla om rättelse af »sådana omständigheter, som under den förflutna tiden icke alltid vitsordat tillvarelsen af en oafbrutet konstitutionsenligt handlande ministär».[3] — Cederschiöld föreslog en underdånig skrifvelse om vissa principers följande för framtiden; som föremål för en sådan hemställan framlade han fyra punkter (större tolerans mot tidningarna, större sparsamhet med statsutgifterna, noggrant respekterande af gränsen mellan den administrativa och den dömande makten samt tillsättande af ordinarie statssekreterare och justitiekansler).

Skarpa anmärkningar, i flera fall åtföljda af yrkanden på återremiss, riktades mot dechargebetänkandets form. Aug. von Hartmansdorff, som vid denna riksdag stod i oppositionens led, fann i K. U:s memorial en oformlig sammanblandning af klander och befrielse. Enligt hans åsikt borde utskottet ej ingått på specialiteter, utan i ett summariskt omdöme yttrat huruvida det system, som rådt vid öfverläggningarna inom statsrådet, borde föranleda till en anhållan om en eller flera rådgifvares entledigande. I »upplysande bilagor» kunde nödiga fakta ha anförts.[4] Denna åsikt om granskningens uppgift, som bjärt sticker af mot den praxis, som oppositionens egen detaljkontroll grundlagt, hade för öfrigt flera förfäktare under debatten, bl. a. yttrade den konservative Jac. Cederström och den radikale Gustaf Hierta liknande meningar.[5] Hartmansdorff kritiserade

---

[1] R o A P bil. VI, s. 216 o. f.

[2] Se härom SCHINKEL(-Alin) XII: 1, s. 133 o. f.

[3] R o A P bil. VI, s. 192 o. f.

[4] Ibid. s. 443 o. f.

[5] Inom K. U. hade flera ledamöter betonat att man borde undvika smärre detaljer och i »en öfversikt omfatta det stora hela». Cederschiöld ansåg för sin del

äfven träffande K. U:s sammanblandning af § 106 och § 107, samt sättet för anmärkningarnas framställande, som gör det omöjligt för R. St. att fullfölja dem, »utan att bryta mot formerna, som framför allt i denna ömtåliga punkt böra helighållas». I det faktum att de flesta anmärkningarna enligt § 107 voro riktade mot Quiding, som dessutom åtalats inför riksrätt, trodde han att konungen skulle få ledning »att urskilja hvilken bland dem (rådgifvarna) som saknar anspråk på det allmänna förtroendet».[1] — Äfven Munck af Rosenschöld kritiserade att K. U. i flera fall tillämpat § 107, då tydlig öfverträdelse af grundlag eller allmän lag hade skett och han ansåg att utskottet genom att hänskjuta dylika frågor till R. St:s opinionsdomstol i st. f. till riksrätt hade betagit de klandrade rådgifvarna tillfället att försvara och förklara sig.[2]

Från den regeringsvänliga sidan framhölls i allmänhet det försvinnande ringa antal, som de anmärkta rådgifvareåtgärderna utgjorde i förhållande till antalet handlagda regeringsärenden, och man opponerade sig mot den generalisering, som oppositionen tillåtit sig med utgångspunkt från några enstaka åtgärder. Det vore omöjligt att endast på grund af dessa bedöma hela administrationssystemets värde och riktning (G. Lagerbjelke).[3]

De formliga yrkanden, som under debatten gjordes från oppositionshåll, vittna tydligt om en sträfvan att söka hålla sig inom möjlighetens gränser. Det längst gående innebar ju endast kraf på en enda statssekreterares aflägsnande och i allmänhet inskränkte man sig att föreslå opinionsyttringar i vissa punkter. När det gällde att gå från ord till handling visade det sig emellertid huru litet riddarhusoppositionen förmådde gentemot regeringsmajoriteten i ståndet och i K. U. Landtmarskalken vägrade proposition på förslagen om

---

att någon egentlig anmärkning enligt § 107 ej borde riktas mot isolerade felaktiga åtgärder, utan dessa blott tjäna till ledning för utskottets omdöme och såsom exempel vid framställandet af en generell anmärkning. Däremot borde allt som kunde hänföras under § 106 »särskildt anmärkas och beifras» (K U P fol. 210). — Detta yttrande fälldes på ett tidigare stadium af K. U:s granskningsarbete. När C. utarbetade sin reservation tycks han ha förgätit dessa principer; då heter det i stället att K. U. bör framlägga allt som befinnes anmärkningsvärdt.

[1] R o A P VI, s. 395 o. f.

[2] Ibid. s. 373 o. f.

[3] »Ännu äro vi i förvillelsen af en ultra-liberalism, Gudi lof, icke komna därhän, att vi skulle för några indragna dagblad anmäla vårt hela statsråd till afsättning, och sannerligen något sådant skulle af nationen gillas», yttrade frih. L. Boije, som nu var en trogen regeringsförsvarare. (R o A P VI, s. 383.)

skrifvelse till K. M:t angående vissa principiella önskemål och därvid blef det. Det egentliga dechargememorialet genomgicks därefter punktvis; landtmarskalken frågade vid hvarje punkt om R. o. A. ansåge rikets väl kräfva någon åtgärd. Svaret blef i hvarje fall nej. I fråga om anmärkningarna mot Quiding begärde Anckarsvärd votering, som utföll så att ståndet med 103 röster mot 77 beslöt att icke vidtaga någon åtgärd.[1]

Därmed var den egentliga dechargedebatten slut, men följande dag fick den ett oförmodadt efterspel. Schwerin föreslog nämligen då i en särskild motion en skrifvelse till K. M:t med framställning rörande de punkter, som Cederschiöld föregående dag framlagt, samt begärde remiss å denna motion till K. U. Efter lång diskussion vägrade landtmarskalken proposition å remiss till K. U., men syntes däremot vilja medgifva remiss till allmänna besvärs- och ekonomiutskottet. Då ståndet dock yrkade remiss till K. U. fick diskussionen hvila, medan K. U. dömde mellan stånd och talman.[2] Inom K. U. blef en liflig debatt, som slutade med att utskottet med 10 röster mot 9 godkände landtmarskalkens propositionsvägran.[3] I sitt utlåtande erkänner K. U. rättigheten att väcka dylika motioner, men förklarar den nu föreliggande icke formenlig[4] — den upptog nämligen saker, som redan afgjorts genom ståndets beslut. Efter en stunds debatt — under hvilken från oppositionshåll drefs den satsen att R. o. A. kunde framlägga saken i en skrifvelse direkt till konungen, i form af en tacksägelseadress el. dyl. — lade ståndet K. U:s memorial till handlingarna och därmed var dechargefrågan utagerad i detta stånd.[5]

Diskussionen i de ofrälse ståndén saknar äfven vid denna riksdag större intresse. Prästeståndet beslöt att, utan hänvisning till § 107, göra underdånig anmälan i två af de fall, som K. U. anmält enligt denna §; därjämte beslöts skrifvelse i fråga om två af de anmälda särskilda omständigheterna.[6] Borgareståndet uttalade sitt gillande af K. U:s anmärkningar, men ansåg ej att § 107 borde tillämpas, utan ville ståndet för sin del gifva rådgifvarna decharge.[7] Bondeståndet lade betänkandet till handlingarna och »fann för godt att

[1] R o A P VI, s. 476.
[2] Ibid. s. 480 o. f.
[3] K U P fol. 498 o. f.
[4] K U M n:o 38.
[5] R o A P VI, s. 1093 o. f.
[6] P r P IV, s. 226 o. f.
[7] B g P III, s. 1929 o. f.

meddela statsrådets ledamöter och föredragande den decharge etc. . . .»[1] Däremot beslöts skrifvelse ifråga om ett sakförhållande, som K. U. anmält i ett senare memorial; ifråga om detta fattade för öfrigt alla ståndеn samma beslut och en riksdagsskrifvelse kom alltså till stånd.[2]

Af denna redogörelse för hufvuddragen i ansvarighetsfrågans behandling vid 1823 års riksdag framgår att det ännu är den mera formella sidan af problemet, som framför allt tilldrar sig uppmärksamheten och intresset. Motsättningen mellan ståndеn och K. U. har visserligen vid denna riksdag något mildrats, framför allt därigenom att utskottet denna gång i mera försiktiga termer häfdar sin betydelsefulla ställning i ansvarighetsfrågorna. Men den skymtar dock allt som oftast fram. Hvad man emellertid nu från oppositionshåll särskildt vänder sig mot, är sättet för dechargebetänkandets affattning samt de principer för de båda ansvarighetsparagrafernas tillämpning, som K. U. tycks vilja följa. Det har redan påpekats att åtminstone ett par af de fall, som anmärkts enligt § 107, rätteligen bort hemfalla under § 106. Detta förhållande, sammanställdt med K. U:s uttalande att § 106 vore afsedd »mindre att tillämpas än att varna», ger vid handen att K. U. ej uppdrager några principiella gränser mellan olika kategorier af påtalade rådgifvareåtgärder, utan vill spara § 106 till särskildt svåra fall, då inga förmildrande omständigheter föreligga, hvaremot § 107 anses tillämplig äfven på smärre lagöfverträdelser, hvilka man ej vill lämna alldeles oanmärkta, ehuru de uppenbarligen äro för obetydliga att dragas inför riksrätt.[3] Ett stöd för denna åsikt hämtades förmodligen i ordet äge, som vid denna tid stod i stället för det nuvarande skall i föreskriften om K. U:s åtgärder enligt § 106. Andra meningar framkommo emellertid både i utskottet och ståndеn. Sålunda ansågo somliga att K. U. ovillkorligen borde tillämpa § 106, där grundlag eller allmän lag uppenbarligen öfverträdts, äfven om själfva saken var obetydlig. Däremot borde § 107 ej tillämpas på enstaka fall, utan endast i samband med en generell anmärkning mot en rådgifvare eller hela stats-

[1] B d P IV, s. 155 o. f.

[2] Saken gällde att justitiekanslern vid behandling af frågor om tidningsindragningar ej borde betraktas som ledamot af statsrådet, utan borde skriftligen afge sitt utlåtande. (K U M n:o 31.) Vid justitieärendens föredragning skulle som bekant justitiekanslern närvara och hade då rådgifvareansvarighet.

[3] Rydin II: 2, s. 52 o. f.

rådet. Bakom dessa åsikter spårar man i flera fall olika uppfattningar om de båda paragrafernas större eller mindre grad af »stränghet». Somliga drogo sig för den uppseendeväckande och afskräckande riksrättsapparaten och föredrogo § 107 i dess »vidtfamnande obestämdhet».[1] Andra funno § 107 vara den strängaste, då den »dömer ohördan», och höllo före att den blott borde tillämpas vid en »cause celèbre»,[2] medan däremot § 106 lämnade den anklagade tillfälle till förklaring och försvar.[3] De motsatta uppfattningar om de båda ansvarighetsparagrafernas innebörd, som möta i dessa uttalanden, bottna emellertid i många fall i en annan motsättning af större betydelse för hela ansvarighetsfrågan. Å ena sidan står den meningen att § 107 afser detaljgranskning (= prickning af vederbörande rådgifvare, admonitioner till regeringen eller i enstaka fall sträfvanden att påverka förvaltningspraxis.) En konsekvens af denna åskådning blir att allehanda »omständigheter», som ej kunna hänföras under § 107, må kunna »upplysningsvis» anmälas, till rättelse för framtiden.

Å andra sidan framträder uppfattningen att afsikten med § 107 är ett omdöme om regeringssystemet i dess helhet eller en rådgifvares verksamhet i stort sedt (= möjligheten att genom opinionsyttring till konungen framkalla förändrade regeringsprinciper eller aflägsnande af vissa rådgifvare). Vid 1823 års riksdag äro emellertid ej dessa linjer klart utformade, hvarken i teorien eller praktiken. K. U:s dechargebetänkande kan närmast sägas vara en kompromiss mellan båda — förklarligt nog då sekreteraren bemödat sig att i memorialets allmänna del sammansmälta de olika uppfattningar, som uttalats inom K. U. Att en rad detaljanmärkningar skulle göras tycks man praktiskt taget ha varit ense om inom K. U.[5] Hos R. o. A. möter man emellertid nu uttalanden, som tyda på att de mera klarseende oppositionsmännen börjat inse det olämpliga i den hittills tillämpade detaljgranskningen, som visserligen i och för sig var ett godt politiskt vapen i riksdagens hand, men hvars alltför flitiga utnyttjande

[1] R o A P bil. VI, s. 162.

[2] Biskop af Wingård under dechargedebatten i prästeståndet.

[3] Se ofvan sid. 81. — Inom K. U. framträder den här påpekade sammanblandningen af ansvarighetsbegreppen bl. a. däri att vid voteringarna proposition i allmänhet gjordes först enligt § 106, sedan enligt § 107, hvarvid den senare, såsom varande »mildare», oftast segrade.

[4] Se K. Tynell: »Äger K. U. rätt att granska . . .» (Festskr. för P. Fahlbeck, s. 275).

[5] Cederschiölds anmärkta principanförande satte hvarken spår i hans egen eller kollegernas uttalanden och förslag inom K. U. (Jfr ofvan s. 80, 81).

skulle förtaga möjligheten att använda § 107 som medel att framkalla parlamentariska misstroendevota af tillbörlig kraft för att kunna bli beaktade. Ett uttalande af Anckarsvärd är af särskildt intresse: »Jag trodde oss vara komna på den punkt af konstitutionell bildning att vid frågan om ministärens ansvarighet all individualitet hade försvunnit och att ministären aldrig annorlunda kunde ses än i sin kollektiva beskaffenhet, såsom en corps, hvars tankar och verkningar voro allas.»[1] Att en sådan kollektiv ministeransvarighet är oförenlig med detaljanmärkningar mot enstaka rådgifvare, började man nu inse.

Äfven från konservativt håll höjdes röster mot detaljgranskningen, och några år efter riksdagen skref Hans Järta i tidskriften Svea sin bekanta artikel »Om rätta förståndet och rätta användet af 106 och 107 §§ i Sveriges R. F.», hvari han tolkade meningen med § 107 sålunda, »att de speciella anmärkningarna, som inom utskottet göras, ej må andragas hos R. St. utan endast tjäna till att grundlägga utskottets generella omdöme om regeringssystemet i det hela, eller öfver en viss gren däraf, eller öfver en rådgifvares flerfaldigt ådagalagda sätt att råda och verka».[2] Visserligen var dock utgångspunkten för Järta en annan än för oppositionen. Faran i detaljkritiken låg för honom däri att den öppnade väg för riksdagens inkräktningar på styrelsens område och ledde till inskränkning i konungamaktens självständighet. R. St:s rätt att begära ministärförändring vill han inskränka till »stora fall, då hela regeringssystemet eller någon hufvudgren däraf, eller en eller annan rådgifvares öfliga förhållande vore värdt ett sådant klander, som kunde anstå nationalrepresentationen och icke blott några olustiga individer inom fronderande samhällskretsar». För ett sådant fall att en mindre skicklig konung öfverlämnat sitt välde åt rådgifvare, som i det hela följde skadliga regeringsmaximer eller saknade drift och förmåga, hade R. F:s stiftare velat »förbehålla R. St. en petitionsrätt, svarande mot den, som i England utöfvas af folkhopar, samlade på källare och värdshus».

Att oppositionen hvarken ville eller kunde spara den i grundlagarna medgifna anmärkningsrätten för dylika extraordinära fall, är tydligt. Den teoretiska riktigheten i stort sedt af Järtas utläggning af § 107 utesluter ej dess praktiska oförenlighet med det granskningssystem, som närmast föregående grundlagsparagrafer föreskrifva. En parlamentarisk ministeransvarighet är aldrig — och kan icke

[1] R o A P II, s. 57 o. f.

[2] Svea, årg. 1826, häfte 10, s. 203 o. f. Omtryckt i Valda Skrifter, utg. af H. Forssell, II, s. 564 o. f.

vara — förbunden med en minutiös detaljgranskning af statsrådsprotokoll, som endast ofullständigt gifva en uppfattning af konseljens politiska kapacitet och de enskilda rådgifvarnas administrativa förmåga. Att grundlagens egna bud således lägga hinder i vägen för utbildningen af det nya ministeransvarighetsbegrepp, som nu, i främsta rummet tack vare utländska iakttagelser, börjar framföras af den liberala riksdagsoppositionen, stod naturligtvis ej klart för denna senare. I stället var man benägen att tro att felet låg hos K. U. att § 107 ej kunde komma till den användning, som den i främsta rummet förmodades afse.

Emellertid är det af intresse att se denna nya uppfattning af ansvarighetsfrågan börja växa fram. Argus har ej docerat alldeles förgäfves, ehuru naturligtvis det stora flertalet bland den aristokratiska riddarhusoppositionen står främmande för de nya idéerna om ministerstyrelse o. d. Äfven för dess från åtskilliga andra fördomar frigjorda ledare faller det sig ganska svårt att acceptera vissa parlamentariska principer, som alltför starkt bryta af mot de nedärfda begreppen. Så t. ex. nödvändigheten af en stark regering, som kan utöfva en ledande ställning i representationen, så länge den äger majoritet inom den senare. De aristokratiska oppositionstraditionerna från 1700-talet, som ännu voro lefvande hos många af riddarhusets medlemmar, skymde blicken för denna viktiga princip. För de flesta af oppositionens medlemmar var målet ännu icke att skaffa säkra garantier för regeringsmaktens riktiga utöfvande, utan i stället att inskränka denna makt inom så trånga gränser som möjligt. Och framför allt syntes dem angeläget att hindra regeringens inflytande på ståndén. Otvifvelaktigt voro erfarenheterna på denna punkt af den art att man väl kan förstå en dylik sträfvan. Jag har redan i inledningen påpekat att de tre första ståndens sammansättning var sådan att ett betydande antal af dess medlemmar stodo i mer eller mindre beroende ställning till regeringen.[1] Vid 1823 års riksdag framträdde detta starkare än förut ifråga om riddarhuset, där regeringssidan plötsligt kunde få förstärkning af en del element, hvilkas representantuppgift var på det intimaste förbunden med uppgiften att »votera för uniformen».[2] I bondeståndet kämpade sekre-

[1] Se ofvan sid. 4.

[2] Under de högtidligheter, som firades med anledning af kronprins Oscars förmälning, sammandrogs i hufvudstaden ett »lustläger», hvarifrån en hel del yngre officerare vid behof strömmade in till riddarhuset och deltogo i voteringarna på regeringens sida. (Clason, s. 255; jfr Schinkel(-Hellstenius) XI, s. 73.)

terarevåldet mot de frambrytande oppositionella tendenserna.[1] Det är förklarligt att dessa omständigheter, och andra därtill, som bidrogo att minska representationens självständighet gentemot regeringen, hos oppositionen väckte farhågor för att de goda ansatserna ej skulle kunna fullföljas, om man icke på något sätt kunde beskära regeringens inflytande i ständen eller decimera det byråkratiska elementet bland dessa.

I pressdiskussionen efter 1823 års riksdag börjar denna fråga redan att spela en viss roll. Argus betonar vikten af ämbetsmannakårens oberoende och i flera artiklar framhåller tidningen, med exempel från England och Frankrike, huru en regering genom anlitande af sina många »källor till indirekt inflytelse», framför allt rätten att till- och afsätta tjänstemän, kan göra alla konstitutionella inskränkningar illusoriska.[2] Genom ett otillbörligt inflytande från regeringsmakten på representationen kan despotismen utöfvas under konstitutionell täckmantel. De klagomål i detta afseende, som förhållandena i England och Frankrike ge anledning till, framkalla t. o. m. hos Argus en viss tvekan om det parlamentariska systemets förträfflighet, men tidningen nöjer sig med att betona nödvändigheten af att folket afskär möjligheten för regeringen att på inkonstitutionell väg förskaffa sig majoritet i representationen.[3] Man torde ha rätt att anse dessa uttalanden inspirerade ej endast af utländska iakttagelser, utan äfven af farhågor för att utvecklingen i vårt land skulle gå i samma riktning.

---

[1] Schinkel(-Hellstenius) XI, s. 29.

[2] Argus 1826, n:ris 10 o. 11. — Tidningen betonar att den engelske konungens »försakelse af vissa, i alla fall gammalmodiga majestätsrättigheter» mer än väl uppväges af den faktiska makt han utöfvar genom att göra »parlamentet till handtlangare för hvarje önskan som kan falla honom in och att medelst denna kanal genomdrifva allting». (Argus 1827, n:o 34.) — Korruptionens stora roll i den engelska 1700-talsparlamentarismens praxis har, som jag tidigare framhållit, i hög grad påverkat den kontinentala uppfattningen af de nya utvecklingstendenserna i Englands politiska lif. Den tyske historikern Fr. Ancillon hör till de få förf., som icke reagera mot detta drag i den tidiga engelska parlamentarismen. I sin bok »Über den Geist der Staatsverfassungen» (Berlin 1825) diskuterar han korruptionen som en normal och ingalunda anstötlig företeelse, som i vissa fall är ett nödvändigt vapen i regeringens hand för att skapa sig inflytelse på valen och de enskilda parlamentsledamöterna och därmed förhindra en egoistisk och farlig oppositions ansträngningar. Ancillons bok öfversattes till svenska 1827 af S. L. Theorell, som emellertid finner sig nödsakad att i en not reservera sig mot Ancillons åsikter på denna punkt. (»Om statsförfattningarnas anda», s. 142 o. f.)

[3] Argus 1827, n:o 26.

Af särskildt intresse är att iakttaga de nya uppfattningar beträffande de konstitutionella rådgifvarnas ställning till monarken och till riksdagen, som nu börja bryta fram äfven inom representationen. Kritiken mot de rådande konstitutionella förhållandena koncentreras särskildt på en punkt: de nuvarande rådgifvarnas alltför passiva hållning. Särskildt under de vidlyftiga debatter, som följde på Anckarsvärds motion om indragningar på ministerstaten, kommo dessa frågor på tal. Anckarsvärd hade i sin motion bl. a. klagat öfver att Sverige hemsökts af den »svåraste af alla landsplågor, nämligen en osammanhängande och därigenom svag ministär», som under en 13-årig overksamhet dragit olyckor öfver landet. Han ifrågasatte också om Sverige verkligen vore en konstitutionellt styrd stat.[1] Ett par af rådgifvarna uppläste vid senare plena skarpa memorial till bemötande af de grundlagsvidriga idéer om rådgifvarnas uppgifter, som Anckarsvärd uttalat. A. G. Mörner vände sig särskildt mot att A. titulerat statsråden ministrar och velat tillägga dem en verkningskrets, som ej vore förenlig med grundlagens föreskrifter. Han bestred bestämdt satsen att en rådgifvare borde lämna konseljen, om ej hans råd följdes, och påpekade faran i täta ombyten på statsrådsplatserna. Han framhöll också Karl Johans starka personlighet, som icke tillät någon självständigare verksamhet af rådgifvarna: »Vid sidan af en stor man kunna dessa ämbetsmän sällan hafva annan förtjänst än att med nit och kraft biträda och fullgöra hans afsikter för det allmännas väl».[2]

Ett dylikt uttalande vittnade ju icke om någon högre grad af förståelse för en konstitutionell rådgifvares ställning och uppgifter och det möttes också af protester från oppositionshåll. Anckarsvärd uppläste vid justeringen af Mörners anförande ett nytt vidlyftigt memorial,[3] hvari han bestred att principen om konungens rätt att allena styra riket finge tolkas i den riktning, som de nuvarande rådgifvarna försökt. Att en regent händelsevis är i besittning af ovanliga egenskaper får icke hindra oss att uppställa garantier mot vådan af mänskliga brister äfven hos monarken. Han betonade vidare att det

[1] Se om motionens innehåll vidare SCHINKEL(-Hellstenius) XI, s. 46 o. f.

[2] R o A P bil. III, s. 351—388. — Det senast citerade uttalandet öfverensstämmer med den åsikt som Baltzar von Platen under dechargedebatten uttalade om rådgifvarnas förhållande till konungen: »Man verkar icke lika lätt på den hjälten, som slog Europas förste krigare vid Dennewitz och vid Salens stränder till jorden, som på den konung, hvars namnstämpel sattes under besluten, när så erfordrades.» (R o A P VI, s. 433.)

[3] R o A P bil. IV, s. 7—39.

vore rådgifvarnas ansvarighet, som hos oss gör styrelsen till i grunden fullkomligt likartad med de engelska och franska ministärerna, hvilkas lagliga verkningskrets ej vore större än den svenskas.

De åsikter, som oppositionen här förfäktar, grunda sig ju på det konstitutionella statsskickets principer, och Anckarsvärd talar fullkomligt i författningens anda, då han kritiserar den passiva hållning gentemot monarken, som rådgifvarna funnit med sin uppgift förenlig. Några kraf på parlamentariskt inflytande på regeringsbildningen höras ännu icke. Däremot ser oppositionen i statssekreterarnas kontrasignationsvägransrätt ett institut, hvars utveckling kan bidraga till att bryta udden af det personliga kungaregemente, som börjar visa sina inkonstitutionella tendenser. Kontrasignationsvägrans utsträckning till andra mål än de som nämnas i § 38 R. F. yrkas af flera talare, Anckarsvärd, Hartmansdorff och Cederschiöld, hvilken senare sökte inskärpa kontrasignationsvägran som en moralisk skyldighet för rådgifvarna.[1] I den följande utvecklingen kom denna fråga att spela stor roll.

* * *

1823 års riksdag är märklig i många afseenden, icke minst genom sin självständighet gentemot regeringen och genom sina initiativ på näringslifvets område.[2] I dessa afseenden fick den äfven politisk betydelse som ett led i riksdagens kamp att häfda och utvidga det maktområde, som 1809 års författning öfverlämnat åt den lagstiftande makten. Riksdagens ökade självständighet tog sig äfven uttryck vid behandlingen af statsregleringsfrågorna; dock fick regeringen i det stora hela sina anslagskraf beviljade, om ock på vissa punkter åtskilligt nedprutade.[3] De smärre framgångar, som oppositionen kunde tillskrifva sig, och den ganska skarpa attack, som den kunnat igångsätta mot ministrarna, voro i och för sig ingalunda oviktiga tecken till att nya krafter och strömningar börja bryta sig fram. Men oppositionens svaghet i de afgörande ögonblicken, då det gällde att omsätta de stora fraserna och stolta proklamationerna i handgripliga resultat, var alltför påtaglig för att dess uppträdande

[1] R o A P IV s. 64. — Hartmansdorffs uttalanden i frågan: R o A P IV, s. 71; VI, s. 395 o. f.

[2] Clason, s. 251 o. f.

[3] Clason, s. 249; jfr Schinkel(-Hellstenius) XI, s. 72 o. f.

skulle kunna öfva någon egentlig verkan på en regering af sådant skaplynne som den dåvarande. Det totala misslyckandet af försöket med § 107 blottade särskildt denna svaghet. Att oppositionens mera klarseende män verkligen hoppats på att få majoritet i riksdagen för en anmälan om entledigande mot en eller flera rådgifvare, förefaller knappast troligt. Och i alla händelser var hoppet ute, när K. U. gjort rent bord med de enskilda anm.-anl:a och framlagt ett dechargebetänkande, som innebar ett gynnsamt totalomdöme om administrationen.

Möjligheten af en demonstrativ opinionsyttring från något enstaka stånd kvarstod ju alltid, men äfven detta hopp sveks och som ansvarighetsfrågans verkliga resultat kvarstod en rad prickningar af enstaka rådgifvare samt ett misslyckadt riksrättsåtal. De oppositionsmän, hvilka ej i likhet med Anckarsvärd och några andra ansågo »Sveriges väl hvila på uppfyllandet af denna önskan» — nämligen en personförändring i konseljen,[1] inriktade sina ansträngningar på att få till stånd en underdånig framställning till konungen med vissa principiella önskemål, som samtidigt skulle innebära en opinionsyttring mot rådgifvarna. Men ej heller detta lyckades. Att häraf skulle alstras besvikenhet är klart. Orsaken till det dåliga resultatet sökte man dels i själfva ansvarighetsformerna, särskildt i K. U:s befattning med ansvarighetsfrågorna,[2] dels i representationens sammansättning, framför allt i det starka byråkratiska inslaget. Anckarsvärd förklarade efter dechargefrågans behandling, att han ansåg »Sveriges uppkomst och trefnad ovillkorligen påkalla en förändring uti dess representativa former; en förändring som kunde tillvägabringa en kraftfull och tillika allvarsamt redovisande och ansvarsskyldig ministär». Han sade sig ha »vid detta riksmöte blifvit fullkomligen öfvertygad om omöjligheten af att under våra närvarande former uträtta något till allmänt gagn».[3] Efter riksdagen finner man dessa synpunkter utvecklade i Argus, som på grund af erfarenheterna från 1823 förnekar tillvaron i Sverige af en konstitutionell opposition. Ett och annat afslag, ett isoleradt ogillande af en regeringsåtgärd kan ej kallas opposition; dess tillvaro bestyrkes ej med »dånande fraser», skrifver Argus.[4]

[1] R o A P bil. II, s. 143 o. f.

[2] Schwerins yttrande under en debatt: »Jag går icke till K. U.» (R o A P IV, s. 68), blef sedan ett slagord, som återspeglade oppositionens misstro mot det grundlagsstadgade ansvarighetsinstitutet.

[3] R o A P bil. VI, s. 547.

[4] En konstitutionell opposition följer, skrifver Argus, »med ett vaksamt öga så vidt möjligt alla regeringens åtgärder i hvarje gren af förvaltningen och stats-

Det största hindret för en konstitutionell oppositions uppkomst hos oss ser Argus i själfva representationssättet, framför allt i det starka byråkratiska inslaget, som gör att en mängd representanter sakna individuell självständighet. Krafvet på en representationsreform återkommer nu allt oftare i Argus, som endast några år tidigare förklarat sig ej kunna dela åsikten att riksdagen under nuvarande representativa former ingenting förmår uträtta — felet är i så fall mera representanternas än representationssättets, skref tidningen 1822.[1]

---

maktens utöfning, undersöker om dessa åtgärder utgå från bestämda styrelsegrundsatser eller icke och anmäler i senare fallet om styrelsen i sina mesurer är vacklande och principlös ... samt i förra fallet om systemet af administrationens ledande grundsatser är stridande mot rätt eller mot nationens och landets bästa». — I båda fallen söker en sådan opposition befria landet från en dylik styrelse och skaffa det en bättre. (Argus 1825, n:o 88.)

[1] Argus 1822, n:o 19.

1828—30 års riksdag.

1828—30 års riksdag blef af största betydelse för den inre politiska utvecklingen i Sverige. I vissa afseenden betecknar den en brytning med hittills följda riktlinjer. Dess omedelbara resultat är en betydande skärpning af de redan förut framträdande motsatserna mellan en konservativ-byråkratisk regering och en liberal riksdagsopposition med parlamentariska tendenser. Under intryck af riksdagens maktlöshet mot regeringen under nuvarande representativa former mognar kravet på en representationsreform och samtidigt börja de parlamentariska idéerna på allvar göra sig gällande i praktisk-politisk gestaltning från att förut endast ha varit föremål för teoretisk presspropaganda och enstaka sväfvande sympatiuttalanden i riksdagen.

Regeringen är i allt väsentligt densamma nu som den var 1823. En del personalförändringar ha visserligen inträffat, men de ha ej förändrat den allmänna karaktären af detta statsråd, hvars främste man var ämbetsmannaveteranen Mattias Rosenblad, den personifierade konservatismen. Någon förändring i regeringens allmänna politik har ej heller inträffat. »Reformriksdagens» initiativ lämnades visserligen ej alldeles utan afseende,[1] men man sköt gärna undan hvad man fann mindre tilltalande. Någon ökad böjelse eller föresats att fästa större afseende vid ständernas önskningar och beslut kunde icke förmärkas.

»Skeppshandelsaffären» och dess följder[2] hade tillfogat rege-

[1] Clason, s. 256 o. f.

[2] Hufvuddragen i affären voro: svenska staten sålde till handelshuset Michaelson & Benedicks — som ombud i ena fallet för den sydamerikanska fristaten Columbia, i andra fallet för Mexiko — först två äldre örlogsfartyg, linjeskeppet »Tapperheten» och fregatten »Chapman», senare ytterligare tre, nyare fartyg, linjeskeppet »Försiktigheten» samt fregatterna »Euridice» och »Camilla». På grund af diplomatiska påtryckningar, särskildt från rysk sida, tvangs emellertid regeringen att låta den senare handelstransaktionen återgå, hvarigenom staten åsamkades en förlust på öfver 200,000 rdr. — Se ytterligare om skeppshandelsaffären: Schinkel-(-Hellstenius) XI, s. 144—200; Clason, s. 257—258.

ringens prestige en svår stöt och det var uppenbart att detta skulle återverka på den kommande riksdagen. Likaså den beryktade statsrevisionen 1827, som kommit en del oro åstad och beredt marken för en ny oppositionsattack mot regeringen.[1] Emellertid försummade denna icke att i tid vidtaga en del mått och steg för att tillförsäkra sig en fastare ställning gentemot ständerna. I dess positiva riksdagsplan stod myntregleringsfrågan främst och det var en styrka för regeringen att här kunna på förhand räkna på Schwerins bistånd.[2] Det ingick äfven i regeringens plan att genom ett systematiskt utnyttjande af sina möjligheter att öfva inflytande särskildt på riddarhuset vinna större trygghet mot oppositionens anlopp än förra riksdagen. En af de nya statsråden, den förslagne frih. C. J. af Nordin, organiserade skickligt och framgångsrikt hos R. o. A. ett säkert regeringsparti, som redan vid utskottsvalen skaffade framgång åt regeringens listor. Vid slutet af riksdagen började kungagunstlingen grefve Magnus Brahe öfvertaga Nordins roll och i samma riktning använda det betydande inflytande han ägde särskildt på officerskåren. Parollen att »votera för uniformen» blef också en samlingssignal för betydande element inom regeringspartiet. Oppositionen, som vid riksdagens början såg sina leder förstärkta af en del medlemmar af den yngre förmögnare landtadeln, torde ursprungligen ha gjort sig goda förhoppningar. Men dessa ansträngningar strandade snart mot det »Nordinska» partiets väldisciplinerade voteringsskaror — och därmed var riksdagens karaktär gifven. Af de öfriga ståndén var det äfven nu egentligen endast bondeståndet, som uppvisade oppositionella tendenser, hvilkas nära öfverensstämmelse med de åsikter som framfördes hos R. o. A. af Anckarsvärd och hans meningsfränder har sin naturliga förklaring däri att oppositionsböndernas memorial ofta författades af de adliga vännerna.[3]

Oppositionen i bondeståndet torde dock i allmänhet ha varit mindre direkt regeringsfientlig än hvad den stundom föreföll vara. Böndernas motvilja mot ökade anslag och skatter utnyttjades visserligen skickligt af de adliga oppositionsledarna, men motståndet mot regeringen bröts, stundom med ganska hänsynslösa medel, genom

[1] Cl.ason, s. 258; Schinkel(-Hellstenius) XI, s. 225—242.

[2] Biogr. Lex. XIV, s. 148 o. f. (Jfr Askelöfs »Minnesord» i Svenska Minerva 1834, n:ris 34—43.)

[3] Cl.ason, s. 264; jfr Schinkel(-Alin) XII: 1, s. 40 (noten).

det regemente, som fördes af den regeringstrogne talmannen med sekreterarens bistånd.[1]

Den första attacken mot regeringen gjorde riddarhusoppositionen strax vid riksdagens början. Anledningen var regeringens åtgärd att endast sanktionera vissa paragrafer i den nya riddarhusordning, som R. o. A. antagit 1823, samt därefter utfärda denna till allmän efterrättelse. Ett sådant förfaringssätt »kittlade ståndsandan på riddarhuset»[2] och väckte missnöje på olika håll. Oppositionen fann häri ett talande vittnesbörd om regeringens likgiltighet för ständernas önskningar och beslut och satte in ett häftigt anfall mot regeringspolitiken i allmänhet. Anckarsvärd gick i spetsen med ett anförande, fullt af deklamatorisk patos.[3] Ledmotivet i hans anförande var klagomål öfver de ministeriella maktmissbruken, mot tryckfriheten och mot R. S:t. I motsats till dessa maktlystna ministrar, som se sin lust i »att förödmjuka sitt eget stånd», ställer A. konungens person, hvilken han ägnar det starkaste smicker. Han yrkade därefter att 1818 års riddarhusordning skulle betraktas såsom fortfarande gällande, men landtmarskalken vägrade proposition å detta förslag. Anckarsvärds anförande, såväl i dess allmänna del som beträffande själfva sakförhållandet, bemöttes skickligt af utrikesstatsministern Wetterstedt, som 1824 i egenskap af hofkansler kontrasignerat den nya riddarhusordningen. Hans uppmaning till Anckarsvärd att »på lag enligt sätt fullborda den tafla», som han försökt gifva af regeringspolitiken, besvarades af A. genom en anm.-anl. mot rådgifvarna i allmänhet och Wetterstedt i synnerhet — den gällde behandlingen af den nya riddarhusordningen — ehuru A. förklarade sig tvifla på att någon framgång kunde vinnas denna väg. Ha någonsin några anklagelser blifvit gillade och godkända af K. U., frågade han.[4]

[1] Schinkel(-Alin) XII: 1, s. 164.

[2] Dalman i Mimer 1830, s. 541.

[3] R o A P I, s. 116 o. f. — Jfr Schinkel(-Alin) XII: 1, s. 14.

[4] R o A P I, s. 467 o. f.; 475 o. f. — I detta anförande yttrade A. bl. a.: »Jag hemställer om, när man ser huru andra länder tillkämpat sig ombyte af ministärer, hvilka icke uppfyllt folkets fordringar, det icke är för mycket begärdt, att de utländska mönstren för folkrättigheternas försvar icke borde haft någon verkan äfven på oss ...» Sedan han andragit en rad »moraliska klagopunkter» mot ministrarna, slöt han med följande, för sin upphofsman typiska, utbrott: »Ve öfver ministärer, som ej inse hvilkendera sidan i moralisk styrka äger öfvervikten. Ve öfver de ministärer, hvilka älska makten blott för maktens skull och för dess egenskap att tillfredsställa egna lustar.»

Nya angreppspunkter mot ministrarna fann oppositionen i regeringens behandling af ett par andra framställningar och beslut från 1823 års riksdag. Särskildt frågan om omfattningen af statsrevisorernas granskningsrätt var en punkt, där motsättningarna mellan riksdag och regering skarpt framträdde.[1]

»Den skarpare tonen» från riksdagsoppositionens sida förnams särskildt i debatten på riddarhuset i början af jan. 1829 om statsregleringen. Gustaf Hierta, en af oppositionens mest begåfvade och teoretiskt bäst skolade krafter, framställde den 9 januari — erinrande om bestämmelsen i § 109 R. F. — ett förslag att statsutskottet skulle åläggas att senast den 15 jan. inkomma med sitt betänkande öfver statsverkets inkomster, och senast den 1 febr. inkomma med utgiftsbetänkandet, hvartill 1823 års statsreglering skulle antagas som grund. Den statsbristsumma, som skulle fyllas genom allmän bevillning, borde beräknas till det belopp, som utgjorde skillnaden mellan utgiftssumman i 1823 års statsreglering och summan af de nu varande inkomsterna, för hvilka statskontorets beräkning skulle i hufvudsak gälla. I sin motivering insinuerar Hierta att bristande uppmärksamhet och kontroll från R. St:s sida äfventyrat deras beskattningsrätt och att »missförstånd mellan samhällsmakterna 1823 ledt till ökade skattebördor och mindre fullständighet i kontroll på rikets ämbets- och tjänstemän». Det är därför nödvändigt att »så tidigt bestämma bevillningssumman och så sparsamt utfästa sig till statsbidrag att R. St. sedermera, i mån af den ömhet och omvårdnad för ömsesidiga rättigheter, som styrelsen ådagalägger, kunna åt dess vårdande händer anförtro de ytterligare bidrag, hvilka aldrig kunna gagna samhället, om de icke på ett ädelt och oegennyttigt sätt förvaltas». Om ständerna ej hysa förtroende för regeringen, »så är det ej blott en rättighet utan en sann plikt att endast afgifva hvad till de nuvarande statsinrättningarnas tarfliga underhåll nödvändigtvis erfordras. All annan åtgärd vore en glömska af hvad man är skyldig föregående Ständer och sig själf».[2]

Denna motion är ett af de intressantaste bidrag till karaktäristiken af oppositionens politiska idéer, som framkommit vid denna riksdag. Dess omedelbara syfte var att på förhand binda statsutskottet vid vissa gränser i fråga om statsregleringen. Men bakom skönjer man en vidsträcktare syftning. Det är »utsvältningspolitiken», som här

---

[1] Schinkel(-Alin) XII: 1, s. 18 o. f.

[2] R o A P IX, s. 160 o. f.

rekommenderas som parlamentariskt medel att åstadkomma en regimförändring. Att detta verkligen var afsikten framgår tydligt af uttalanden under följande debatter, som Hiertas motion föranledde. Den 12 jan. föredrogs denna ånyo och rönte därvid starkt motstånd från moderat- och regeringshåll, då den ansågs »väcka frön till misstroende mellan regeringen och folket». Hierta uppträdde och mildrade något sina utfall mot ministrarna; han hade aldrig velat beskylla dem för att icke åsyfta landets bästa, men väl för misstag. Han utvecklade närmare afsikten med sin motion. Man borde skyndsamt afgöra de angelägnaste beskattningsfrågorna för att därefter kunna säga till rådgifvarna: »dessa förbättringar önska vi af Eder, dessa medel erbjuda vi Eder med villkor att I viljen ingå på att enligt vår önskan verkställa förändringarna.» — »Framtiden skulle blifva helt annorlunda om R. St. med fullt allvar kunde lämna sig till konungens rådgifvares förslager, och dessa icke ett ögonblick vara rådgifvare, då de ej ägde ett sådant förtroende.»[1] Emellertid afstod han från sitt ursprungliga yrkande och framställde ett nytt, modifieradt, egentligen endast åsyftande en påskyndad behandling i statsutskottet af statsregleringsfrågorna. Detta bifölls af R. o. A.[2]

Hiertas ursprungliga förslag fick emellertid icke utan vidare förfalla. Anckarsvärd upptog det som sin egen motion, och i ett stort anförande den 15 jan. utvecklade han ytterligare oppositionens nya parlamentariska program.[3] Han medgaf öppet att afsikten var att tvinga regeringen till eftergift, och han förklarade motionen innebära »den enda utvägen folkets representanter äga att med något slags eftertryck fordra de koncessioner, som folkets bästa kräfver, och konungamakten kommer sällan i tillfälle att erfara folkets behof på annat sätt än genom dess representanters villkorliga beviljande af de äskade statsanslagen.» Anckarsvärds förslag fick emellertid intet understöd, och bland dem, som kraftigast skildrade vådorna af att slå in på den anvisade vägen, var Schwerin, som nu så godt som fullständigt skiljt sig från oppositionen. Schwerin ogillade bestämdt planerna att endast bevilja sådana anslag, som staten behöfver för att »vegetera», och betonade skyldigheten att äfven sörja för statens »framtida tarfvor» och gifva den fria utvecklingsmöjligheter. Han kunde icke gå med på att »penningens utgifvande eller tillbakahållande är den maktutöfning, som ständerna äga», utan trodde att de

[1] R o A P IX, s. 345 o. f.
[2] Ibid. s. 398.
[3] R o A P X, s. 20 o. f.

moraliska krafter, som verka i folkförsamlingarna, voro lämpligare medel att vinna framgång för representationens önskningar. — Sedan landtmarskalken vägrat proposition å Anckarsvärds motion, blef denna remitterad till statsutskottet endast som ett uttryck för motionärens enskilda tanke.[1]

Hiertas motion får icke betraktas som ett enstaka hugskott, utan är säkerligen ett uttryck för en växande öfvertygelse inom oppositionen att skarpare vapen än de hittills försökta opinionsyttringarna äro nödvändiga om något resultat skall vinnas.[2] Teorien om budgetvägran som medel att framtvinga ministerskifte hade, som ofvan påpekats, redan 1822 framförts af Argus, men vid den närmast följande riksdagen gjordes intet försök att omsätta den i praktiken. Minnet af den ringa framgång, som oppositionen haft 1823 med sina försök att tillämpa § 107 och känslan af att den nu började riksdagen näppeligen skulle ge större resultat, om man nöjde sig med att gå anmärkningsvägen, torde emellertid hos många oppositionsmän ha öfvervunnit eventuella betänkligheter mot att drifva visnepolitik. Argus ger i ett af sina första nummer för 1829 en liten ganska belysande interiör: Frågar man en riksdagsman, som tadlar en regeringsåtgärd, hvarför han ej väcker en formlig anm.-anl., får man till svar att sådant ej tjänar något till, utan att man bör gå »statsutskottsvägen» och försöka med nedprutningar.[3] Oppositionen tycks ha haft goda förhoppningar att på denna väg — särskildt genom voteringarna i förstärkt statsutskott — kunna nödga regeringen till eftergift eller åtminstone snart framtvinga en urtima riksdag, där det regeringsvänliga inslaget möjligen skulle vara mindre starkt än nu.[4] Alla förhoppningar strandade emellertid på den fasta klippa, som utgjordes af det »ministeriella» partiets öfvervikt i utskott och flertalet stånd. Statsregleringsfrågorna utföllo i stort sedt fullkomligt efter regeringens önskningar, och särskildt deras behandling på riddarhuset gaf ett starkt intryck af oppositionens fullständiga maktlöshet gentemot

[1] R o A P X, s. 20 o. f.

[2] Samma motion väcktes inom bondeståndet af Anders Danielsson, och det ingick i oppositionens planer att detta stånd skulle inbjuda medstånden att förena sig om förslaget. Ett sådant beslut fattades också i bondeståndet, men inbjudan afslogs i de öfriga ständen. (B d P III, s. 450 o. f.; jfr Schinkel(-Alin) XII: 1, s. 38, 39.)

[3] Nya Argus 1829, n:o 4.

[4] Schinkel(-Alin) XII: 1, s. 38. — »Den objudne gästen», Svenska Minervas föregångare, tror sig med säkerhet kunna påstå att oppositionen hoppats något sådant (1829 n:o 10).

den regeringstrogna majoritet, som voterade på Brahes och Nordins kommando.[1]

Argus' egen hållning till Hiertas motion är ganska karaktäristisk. I början behandlas den med en viss kylig reservation, ehuru tidningen medgifver att den är ett »verkligen angenämt» afbrott mot den »planlöshet och brist på takt», som eljes kännetecknar oppositionens uppträdande. För egen del förordar Argus »anmärkningsvägen» genom K. U., men tror dock att det kan vara nyttigt att man försöker sig på äfven den väg, som Hierta föreslagit. Misslyckas man, hvilket Argus finner troligt, så är dock en nyttig erfarenhet vunnen. I de följande numren ägnas emellertid Hiertas motion en växande uppmärksamhet. Argus framhåller att den väckt frågan, huruvida kontrollen öfver ministrarna bör utöfvas »konstitutionsutskottsvägen» eller »statsutskottsvägen». På utgången beror i hög grad huru vårt statsskick i framtiden skall gestalta sig. Regeringsmedlemmarna klandras för att de stillatigande åhört Hiertas förklaring att de saknade nationens förtroende. Deras tystnad måste af allmänna opinionen tolkas som ett medgifvande. I stort sedt uttalar Argus nu sin tillfredsställelse med Hiertas förslag, genom hvilket »oppositionen här blifvit placerad på samma ädla och upphöjda ståndpunkt, som oppositionen i andra konstitutionella stater». Han hoppas att det nu skall bli en verklig öfvergång från ord till handling och lyser till sist frid öfver den gamla, sig så kallande oppositionen.[2] Emellertid är Argus fortfarande icke alldeles öfvertygad om att man kan vinna det åsyftade resultatet genom att gå »statsutskottsvägen», utan uppmanar ifrigt oppositionen att fortsätta med anm.-anl. Argus anser att hvarje representant, som yrkar nedsättning af anslag, också bör genom anm.-anl. till K. U. redovisa och uppgifva anledningen till det vägrade förtroendet — detta både som en skyldighet mot det allmänna och en gärd af rättvisa mot ministrarna. Dylika anm.-anl. böra genast befordras till trycket och spridas bland nationen.[3]

---

[1] Cl,ason, s. 267; Schinkel(-Alin) XII: 1, s. 51, 52. — Det kunde hända att statsutskottets förslag öfverskreds och att regeringens ursprungliga äskanden beviljades. Faran i den öfvermodiga hållning, som allt mer blef utmärkande för regeringspartiet, påpekades i »Den objudne gästen» (n:o 44), som varnade mot att spänna bågen för högt för »personella anslag». Ginge oppositionen klokare och försiktigare tillväga, skulle den nog under sådana förhållanden kunna räkna på understöd hos den allmänna opinionen, menade tidningen.

[2] »Hvile den aflidne lugnt på sina lagrar, saknad af dem, för hvilka den varit nyttig» (Nya Argus 1829, n:o 7).

[3] Nya Argus n:ris 7 och 19. — Anckarsvärd m. fl. läto också trycka sina anm.-anl. och klandrades härför af tidningen Granskaren, men försvarades af Argus.

Det framgår ganska tydligt af det anförda att oppositionen redan under riksdagens första månader hade kommit att misströsta om att kunna bringa grundlagens ansvarighetsparagrafer till tillämpning.[1] Emellertid ämnade man icke lämna denna väg alldeles oförsökt, och sedan den Hierta-Anckarsvärdska planen på budgetvägran visat sig omöjlig att bringa till utförande, synes oppositionen ånyo ha koncentrerat sina ansträngningar på anmärkningsvägen, för att åtminstone låta rådgifvarna erfara obehaget af en vaken och hänsynslös kritik. Härpå tyder bl. a. några uttalanden af Anckarsvärd i ett af hans anmärkningsmemorial till K. U. rörande skeppshandeln. Han säger där att med den karaktär riksdagen nu fått är det förlåtligt »om den enskilda pliktkänslan sviktade, när den finner sig så föga understödd». Af hänsyn till nationen får man dock ej uppge kampen, utan begagna hvarje möjlighet att inom K. U:s nuvarande pluralitet vinna afseende för sina framställningar.[2]

Material för anm.-anl. saknades ej heller. Riddarhusordningens behandling framkallade som redan nämnts en anm.-anl. af Anckarsvärd; några veckor senare väckte grefve David Frölich en i samma ämne. Anckarsvärd, som mot kontrasignanten, grefve af Wetterstedt, ifrågasatte tillämpning af § 106, skildrar i sitt anmärkningsmemorial i lifliga färger de faror, som kunna uppstå om regeringens förfarande i denna sak lämnades opåtaldt. K. U. beslöt emellertid att ingen åtgärd skulle vidtagas och motiverade detta med att riddarhusordningen ej vore lag i ordets egentliga bemärkelse, utan en för R. o. A. enskildt gällande reglementarisk stadga, som kunde af konungen partiellt antagas, ogillas eller uppskjutas.[3]

Framför allt blef naturligtvis skeppshandelsaffären föremål för oppositionens uppmärksamhet i anmärkningssyfte. Vissa omständig-

---

[1] Som ett utslag af desperation öfver regeringspartiets oväntadt starka ställning får man äfven betrakta Anckarsvärds, Frölichs m. fl. oppositionsmäns afsägelse af sina utskottsplatser, sedan det visat sig att regeringens lista segrat vid utskottsvalen (R o A P I, s. 245—8; jfr SCHINKEL(-Alin) XII: 1, s. 18). De klandrades härför af Argus, som påpekade det dåraktiga i en demonstration, hvarigenom man beröfvar sig möjligheten att utöfva något inflytande på utskottsarbetet. Argus betecknade med fog ett dylikt handlingssätt som föga statsmannamässigt och hånade oppositionen för att den skänkt regeringen en ny seger (Nya Argus 1828, n:o 96). — S. L. Theorell tog i en insändare i ett följande nummer (n:o 100) Anckarsvärd i försvar och anklagade Argus för partiskhet mot denne — man lofordar hans talanger, men häcklar hans handlingar, menar T.

[2] K U H fol. 378 o. f.

[3] K U P fol. 312; K U M n:o 8.

heter, bl. a. hänsyn till det läge, i hvilket frågan numera befann sig,[1] regeringspartiets öfvervikt i utskott och stånd samt i några fall kanske äfven en viss motvilja mot att allt för mycket göra sak af denna för landet allt annat än hedersamma affär, verkade emellertid därhän, att tillämpning af ansvarighetsbestämmelserna icke kom till stånd. Emellertid gjorde de extrema oppositionsmännen sitt bästa för att utnyttja affären politiskt. — Saken behandlades först af statsutskottet, som med ledning af de hemliga handlingarna underkastade den en ingående granskning, hvilken som resultat gaf en framställning till ständerna rörande den ekonomiska sidan af affären. Behandlingen af statsutskottets utlåtande föranledde i ståndén ytterst häftiga utfall både mot regeringen och mot utskottet för dess sätt att handlägga ärendet.[2] Frågan kom naturligtvis äfven under K. U:s pröfning; detta utskott fick mottaga en rad anm.-anl. rörande skeppshandelsaffären, dels från statsutskottet, dels från enskilda riksdagsmän. Statsutskottet riktade sig särskildt mot att en enda rådgifvare (Cederström) fått i uppdrag att afsluta affären, ehuru denna borde ha handhafts af förvaltningen af sjöärenden, samt vidare mot det förhållandet att vid den senare skeppshandelns återgång firman Michaelson & Benedicks ej endast befriats från det utfästa vitet, utan äfven tillerkänts skadeersättning. Anckarsvärd framställde tre anm.-anl:r. Den första mot regeringens beslut att handlingarna rörande skeppshandeln skulle hemlighållas, hvarigenom konungens rådgifvare »vållfört Tr. F. O:s tydliga stadgande».[3] Den andra riktade sig mot affären i allmänhet, ehuru A. i det åtföljande memorialet oupphörligt kommer tillbaka till beslutet om handlingarnas hemlighållande.[4] Den tredje anm.-anl. stödjes af en mera saklig motivering, där affärens konsekvenser i finansiellt och försvarspolitiskt hänseende särskildt beröras.[5] Karaktäristiskt för Anckarsvärds ställning till skeppsaffären var att han icke direkt ogillade själfva handeln som sådan, men däremot att regeringen på grund af utländsk påtryckning låtit den senare affären återgå.

Anm.-anl:r rörande olika sidor af skeppshandeln väcktes vidare af grefve C. F. Horn — bl. a. mot att »kronans anseende, i förening

[1] Den i affären mest engagerade af rådgifvarna, Cederström, hade 1828 fått sitt afsked.

[2] Se härom SCHINKEL(-Alin) XII: 1, s. 55 o. f.

[3] K U H fol. 300 o. f.

[4] K U H fol. 378 o. f.

[5] K U H fol. 447 o. f. — Om denna anm.-anl:s framställande hos R. o. A. se SCHINKEL(-Alin), s. 57—59.

med nationens ära och självständighet, förnärmats, och statens tillgångar förskingrats, genom en illa beräknad politik och olämpliga handelsföretag med kronans effekter»[1] — samt af Casper Wijkman i bondeståndet, med ungefär samma motivering som Horn.

Debatten inom K. U. öfver alla dessa anm.-anl. är mindre vidlyftig än man kunde vänta.[2] Flera af oppositionsmännen voro synbarligen tveksamma och ohågade att vidtaga strängare åtgärder. Cederschiöld riktade visserligen, sedan han utförligt belyst skeppshandeln ur politisk, ekonomisk, militär och formell synpunkt, skarpa anklagelser mot rådgifvarna, men det öfvervägande flertalet inom K. U. ställde sig på den ståndpunkten att man hellre borde fria än fälla.[3] Icke ens ifråga om handlingarnas hemlighållande stod oppositionen samlad; endast tre röster afgåfvos för åtgärd mot statsrådet Nordin, som var den närmast ansvarige.[4] Däremot beslöt K. U. att § 107 skulle tillämpas mot Cederström för hans åtgöranden i affären n:o två, oaktadt han redan lämnat statsrådet.[5]

I sitt svar afvisar således K. U. flertalet anm.-anl. i skeppshandelsaffären;[6] de som riktats mot förmenta politiska missräkningar och felsteg anser utskottet »knappt kunna upptagas, ännu mindre pröfvas och allra minst fastställas». Den första fartygsförsäljningen ansåg utskottet ha åsyftat rikets gagn, då fartygen voro gamla. Beträffande åter det andra köpslutet, som gällde fullt stridsdugliga fartyg, fann K. U. att rikets sannskyldiga nytta ej iakttagits, hvarför anmärkning

[1] K U M n:o 29, s. 9.

[2] K U P fol. 626—687.

[3] Doktor Svedelius' yttrande, som ligger till grund för utskottets motivering i mem. n:o 29, förtjänar att återgifvas som ett uttryck för de moderata medlemmarnas åsikt: »Jag inser det förhastade, jag beklagar det olyckliga i denna affär, men jag nitälskar för högt för mitt fädernesland och min konungs värdighet och anseende för att vilja inför allmänheten förödmjuka dem båda under en främmande makts inflytande och utan ändamål blottställa dem för den halfupplysta nyfikenhetens skefva omdöme.» (K U P fol. 626.)

[4] Nordin ingaf till K. U. en längre skrifvelse, hvari han redogjorde för sina åtgärder i denna sak och bemötte Anckarsvärds utfall. På medgifvande af K. U:s ordförande intogs denna »extraofficiellt honom tillställda handling» bland utskottets handlingar (K U H fol. 471 o. f.). Geijer reserverade sig häremot, då dokumentet vore alldeles enskildt och ej ställdt till K. U. (K U P fol. 704.) — I själfva verket hade det en gång tidigare inträffat att en rådgifvare insändt förklaring till K. U. öfver en mot honom riktad anm.-anl. Utrikesstatsministern von Engeström ingaf 1817 till K. U. ett vidlyftigt bemötande af Schönströms anm.-anl. (Se ofvan, s. 55, not 2, samt Lars v. Engeströms »Minnen» II, s. 264—266.)

[5] K U P fol. 664 o. f.

[6] K U M n:o 29.

enligt § 107 R. F. gjordes mot Cederström, hvarom hänvisades till det kommande dechargebetänkandet. Denna anmärkning ansåg K. U. ej böra utsträckas till statsrådets öfriga medlemmar och föredraganden, enär dessa dels hemställt att förvaltningen för sjöärenden måtte höras angående försäljningen,[1] »dels ock i villrådigheten mellan de af befälhafvande amiralen (Lagerbjelke) emot försäljningen anförda betänkligheter och herr generalamiralens (Cederström) till vederläggning däraf framlagda skäl, utan tvifvel nödgats, vid bristande egen sakkännedom, tilldöma öfvervikten åt hvad flottans högste chef yttrat och tillika i egenskap af konungens ansvarige rådgifvare understödt.» Mot föredraganden och i beslutet deltagande statsråd framställde K. U. däremot anmärkning enligt § 107 för att affären uppdragits åt en enda ämbetsman, tillika konungens rådgifvare, och hänvisades härutinnan till dechargebetänkandet. Öfriga anm.-anl. underkändes.

Utom dessa anm.-anl. mot skeppshandelsaffären anmäldes 25 stycken andra, samtliga rörande enstaka, oftast mycket obetydliga åtgärder. Sex af dessa kommo från statsutskottet; K. U. upptog endast en, som ledde till anmälan enligt § 107 mot statssekreteraren Arnell för handläggningen af ett mål angående befrielse från ackordsersättning. K. U. lämnade meddelande härom till R. St., med förklaring att det anmärkta förhållandet skulle »såsom bidrag och exempel ingå i det allmänna bedömandet af hans (Arnells) ämbetsutöfning» i det kommande dechargebetänkandet.[2] Tillämpning af § 107 föranleddes äfven af en enskild anm.-anl. mot behandlingen af ett mål rörande ett halländskt kyrkohemman. K. U. gjorde anmärkning enligt § 107 mot t. f. föredraganden, förste exp.-sekr. Prinzencreutz, »med egentligt afseende å det formella i själfva föredragningsåtgärden».[3] Alla öfriga enskilda anm.-anl. underkändes.[4] Öfver hvarje enskild anm.-anl. afgaf K. U. ett betänkande, hvari skälen för dess beslut i korthet utvecklades.

Protokollsgranskningen inom K. U. gaf denna riksdag ej några

---

[1] Se SCHINKEL(-Hellstenius) XI, s. 156.

[2] K U M n:o 12.

[3] K U M n:o 24.

[4] DALMAN lämnar en kort öfversikt af anm.-anl:s innehåll (»Anteckningar från våra ståndsriksdagar» II, s. 74). — En anm.-anl., framställd af C. F. Horn, gällde en generalorder, som ansågs åsyfta inskränkning i adliga officerares riksdagsmannarätt — man möter här en påminnelse om oppositionens välberättigade farhågor för regeringens möjligheter att påverka riddarhusets sammansättning. Horn hade emellertid fullständigt missuppfattat ifrågavarande generalorder (K U M n:o 23).

märkligare resultat. Oppositionen var för svag att kunna genomdrifva sin mening i frågor af principiell eller politisk betydelse. Förgäfves riktade den sig mot sådana regeringsbeslut, som vittnade om att ständernas önskningar och beslut lämnats utan afseende. Den outtröttlige Cederschiöld[1] gick här i spetsen och försökte genom långa muntliga och skriftliga anföranden öfvertyga utskottets moderata element om nödvändigheten af att genom anmärkning enligt § 107 visa regeringen att R. St. fasthölle vid sin opinion, fastän regeringen lämnat den utan afseende. De fakta, han och öfriga oppositionsmän stödde sig på, voro bl. a., att statsrådet Nordin förordnats att förvalta öfverståthållareämbetet vid sidan af statsrådsbefattningen[2] trots den opinion mot ett dylikt system, som uttalades vid 1818 års riksdag;[3] vidare att statsrådet afstyrkt upptagande af 1823 års riksdags framställning om att justitiekanslern ej måtte få yttra sig i statsrådet i frågor om tidningsindragningar, utan som en underordnad auktoritet skriftligt afgifva sitt utlåtande;[4] slutligen konungens afslag på R. St:s beslut att tullmedlen skulle öfverlämnas till riksgäldskontoret och afslaget å statsrevisorernas begäran att utfå en del räkenskaper och handlingar utöfver de två år, som revisionen egentligen omfattade.[5]

I alla dessa punkter och en del andra af likartad innebörd besvara-

---

[1] »Frihetens ärliga, pröfvade och oförskräckte vän, främst och sist i striden, där modet aldrig svikit, om också taktiken stundom varit underlägsen» — det är Crusenstolpes karaktäristik af Cederschiöld (»De närvarande», s. 248).

[2] Se härom SCHINKEL(-Alin) XII: 1, s. 3, not. — Oppositionen inom K. U. vände sig särskildt mot att statsrådets medlemmar — med undantag af grefve af Ugglas — »stannat i villrådighet» och hvarken till- eller afstyrkt konungens åtgärd i detta fall, trots stadgandet i R. F. § 34 (K U P fol. 422).

[3] Se ofvan s. 52, not 1.

[4] Se ofvan s. 83, not 2.

[5] Geijer yrkade ansvar enligt § 107 mot statssekr. Danckwardt för att han ej ådagalagt erforderlig skicklighet vid föredragningen af R. St:s skrifvelse 1823 om förändrad reglering af rikets styrelseverk (se härom CLASON, s. 253; SCHINKEL(-Hellstenius) XI, s. 68; DALMAN I, s. 117). Geijer vände sig särskildt mot att en del rättegångsärenden öfverflyttats från styrelseverken till domstolarna och att en del ledigheter i kollegierna endast blifvit tills vidare besatta, ehuru regeringen ännu ej uppgjort grunddragen till en organisationsplan för styrelseverken. Han kritiserar också 1823 års kompromiss. Äfven den regeringstrogne biskop Wingård instämde i klandret mot Danckwardt, som sades ha »varit passionerad och framställt svaga och skefva motiver». Men nu var det oppositionen som motsatte sig anmärkning och försvarade Danckwardt. Anders Danielsson gick så långt att han föreslog en tacksamhetsskrifvelse till denne för att han så nitiskt befordrat R. St:s önskan i förevarande fråga. — Förslaget om anm. enligt § 107 förföll. (K U P fol. 570 o. f.)

des propositionen om anmärkning enligt § 107 med öfvervägande nej, men K. U. beslöt i ett par fall att göra anmälan utan anmärkning till ständerna. Redan i början af protokollsgranskningen hade K. U. nämligen beslutat att äfven vid denna riksdag anlita »medelvägen» för sådana fall, då anmärkning ej skett, men saken dock ansågs vara af betydelse.[1] Följden af detta beslut visade sig vid behandlingen af ett par anmärkningsfrågor, då § 107 troligen kommit till användning om man ej haft den bekväma »medelvägen» mellan de båda ytterligheterna. Emellertid beslöts tillämpning af § 107 i ännu ett fall, nämligen mot de rådgifvare, som tillstyrkt beslutet om indragning af tidningen »Conversationsbladet» — statssekr. Danckwardt hade ensam afstyrkt åtgärden.

Dechargebetänkandet erbjuder icke något större intresse.[2] K. U. meddelar att § 106 ej behöft tillämpas och redogör därefter för de fem anmärkningar enligt § 107, som ofvan omnämnts. Men till dessa fogar utskottet ett välvilligt totalomdöme om styrelsen och uttalar sin »på öfversikten af det hela grundade opinion . . . att i allmänhet konungens rådgifvare och föredragande troget och redligt bevakat konstitutionens och lagarnas helgd, fäderneslandets bästa och enskilda medborgares rätt». Utskottet underställde därför betänkandet R. St:s pröfning, »i ändamål tillika af den decharge, hvars egenskap och verkan i 76 § R. O. bestämmas».[3] Med stöd af §§ 37 och 60 R. O. samt föregående riksdagars prejudikat anmälde därefter K. U. »upplysningsvis» några under protokollsgranskningen »förekomna viktigare omständigheter, dock med uttryckligt förklarande att ingen anmärkning därvid kunnat eller bort göras». Dessa »omständigheter» äro i själfva verket af större intresse än de formliga anmärkningarna enligt § 107; och i politiskt hänseende äro de vida mera graverande än dessa.[4]

Utskottet anmärker att statsråden och de föredragande icke så

---

[1] K U P fol. 322.

[2] K U M n:o 36.

[3] Cederschiöld hade inom K. U. opponerat sig mot dessa ord om decharge och föreslagit deras borttagande. Likaså föreslog han att betänkandet skulle uppställas så att det utmynnade i ett bestämdt tillstyrkande, hvarigenom ja-proposition bestämdt kunde ställas på bifall till betänkandet. Intetdera förslaget vann K. U:s bifall.

[4] Detta påpekades också under dechargedebatten. Se Anckarsvärds anförande. (R o A P XXXIII, s. 325.) — Om dessa upplysningsvis anmälda omständigheter yttrade Cederschiöld under debatten hos R. o. A., att de stå som »minnesvårdar» öfver de strider, som minoriteten utkämpat med majoriteten i K. U.

ofta och bestämdt, som man skulle önskat, framsagt och utvecklat sina tankar — denna anmärkning riktar sig således mot ett af de karaktäristiska dragen i Karl Johans rådgifvarekonselj. Vidare säger sig K. U. någon gång ha upptäckt smärre afvikelser från gällande rättsformer, med olika behandling af lika mål. Och slutligen framställes den generella anmärkningen att rådgifvarna icke förordat bifall till en del af R. St. eller deras kommitterade gjorda framställningar, hvilka, enligt utskottets öfvertygelse, ej inneburit något, som strede mot konstitutionella principer eller mot rätts- och billighetsgrunder. Behandlingen af R. St:s lagförslag hade äfven i ett par fall gifvit anledning till erinringar. — Exempel, styrkande samtliga dessa anmärkningar, anföras. Till sist påpekas ett par smärre, speciella omständigheter.

Dechargebetänkandet behandlades i de flesta stånden i samband med memorialen öfver flertalet enskilda anm.-anl. Vidlyftiga debatter, ganska belysande för den politiska situationen, uppstodo kring ansvarighetsfrågorna. K. U:s handläggning af dessa — särskildt de som rörde skeppshandelsaftären — ogillades kraftigt af oppositionen, som däri såg nya vittnesbörd om utskottets svaghet gentemot styrelsen och ifver att urskulda dennas misstag. Äfven formen för anmärkningarnas framställning klandrades; oppositionen anklagade K. U. för att med afsikt ha framställt dem isolerade för att hindra ständerna att fullfölja dem i anmälan om entledigande. Allt starkare höjdes nu krafvet på att de speciella anmärkningarna mot enskilda regeringsärenden skulle ersättas med ett allmänt omdöme.

Emellertid lät man ej de tillfällen gå obegagnade förbi, som nu erbjödo sig till häftiga demonstrationer mot regeringen. Debatterna uppvisa en rad utfall mot regeringspolitiken i allmänhet samt rådgifvarnas konstitutionella och politiska hållning i synnerhet, hvartill motstycken saknas under det nya statsskickets tidigare riksdagar. Den faktiska maktlöshet, som oppositionen allt tydligare kände, har bidragit till att skärpa tonen i de parlamentariska angreppen, men äfven att rikta oppositionens uppmärksamhet på de djupare liggande orsakerna till det dåvarande politiska läget. 1830-talets reformsträfvanden och mera praktiskt utformade oppositionspolitik förebådas genom dessa debatter, äfven om den inrotade böjelsen för frasens och den stora gestens opposition ännu sätter djupa spår i dem.[1]

[1] Argus skrifver (1829, n:o 64) om dechargedebatten, att »diskussionen för-

De skarpaste orden fälldes af grefve Horn i hans stora tal hos R. o. A. den 17 juli.[1] Han sökte däri lämna en »summarisk öfversikt af statsförvaltningens gång» för att motivera oppositionens klander mot regeringen. »Det monarkiskt konstitutionella Sverige styres af en ministär, som städse nekar sin tillvarelse, som inom lagstiftningen, misstydande eller missförstående 4 § i R. F. vill göra gällande den lära . . . att konungen må allena styra riket efter sin vilja, utan afseende på rådgifvarnas yttrade öfvertygelse om rikets väl och ve.» Riksdagen har åsidosatt hela den ministeriella ansvarigheten och följden har blifvit att samma ministär, som 1823 fick flera grundade anmärkningar af K. U., fortfarande kan, genom vanmakten hos de redofordrande, lämna ytterligare bevis på sitt förakt för de konstitutionella formerna genom grundlagsöfverträdelser, rädsla för tryckfriheten, missaktning för och öfverträdelse af R. St:s beslut, vägran att lyssna till representationens önskningar, genom den gröfsta misshushållning med statens tillgångar och tillåtet svek vid deras förskingrande, genom förnärmande af tvänne riksstånds i grundlagen förvarade rättigheter (nya riddarhusordningen, bondeståndets notarier) samt genom bristande nit, skicklighet och drift uti alla grenar af styrelsen — hvarom åtskilliga bevis anfördes.

Han gick ännu längre och ifrågasatte om det icke låge »ett korruptionssystem uppdagadt uti dessa ymniga gunstbevisningar», som i form af titlar o. d. komma det »gamla vidundret, vår kolossala civila och militära ämbetshierarki» till del. Statsråden sitta orubbliga på sina platser: »endast egen förmögenhet eller förvärfvade pensionsfonder synas hos en eller annan väcka åtanken på nya tiders nya fordringar af ungdomlig kraft i förening med mannaålderns mognad». Det var talarens fasta öfvertygelse att »statens fortfarande bestånd och nationens väl fordrade en ministärförändring», och han föreslog därför ett formligt misstroendevotum mot regeringen, motiveradt med en hänvisning till en del anmärkningspunkter, som K. U. underkänt, och en del frågor, som varit föremål för oppositionens uppmärksamhet under riksdagen. Han slutade med att yrka återremiss för att R. St. skulle från K. U. erhålla en samlad redogörelse för styrelsens misstag och lagöfverträdelser, som de sedan kunde besluta öfver. — En lång debatt uppstod härom; landtmarskalken vägrade

---

lorade sig i ett kaos af sentimentala och floskulösa deklamationer» — ett omdöme, som naturligtvis påverkats af redaktörens personliga antipatier mot Anckarsvärd och ett par andra af de mest framträdande oppositionsmännen.

[1] R o A P XXXIII, s. 4 o. f.

proposition på yrkandet och med 140 röster mot 54 godkändes denna vägran af R. o. A.[1]

En liknande vidräkning med styrelsen anställde Gustaf Hierta följande dag, under den egentliga dechargedebatten, i öppet uttalad afsikt att »verka till en kraftyttring af representationen i afsikt att tillvägabringa styrelsegrundsatsernas skyndsamma förändrande medelst rådgifvande personalens ombyte».[2] Han ansåg sig därvid ej vara bunden inom ramen af de fem år, som förflutit sedan senaste riksdagen, utan uppdrog en målning af det tillstånd »af moralisk försämring, ekonomisk vantrefnad och politisk svaghet», hvari landet råkat genom de sista 17 årens »felaktiga, jag vågar säga förstörande styrelsegrundsatser». Det var således mot själfva Karl Johans-regimen, som talaren vände sig, och hans klander af rådgifvarnas försumliga och olagliga åtgärder fingo indirekt en syftning mot regenten. Denna syftning framträdde för öfrigt öppet, då Hierta angrep regeringens utrikespolitik och klandrade anslutningen till »de despotiskt regerade nationerna». Han undrade om man icke »snarare har ingått förbund med några friheten hatande styrelser, än med dem som skydda eller åtminstone fördraga henne». De af K. U. framställda anmärkningarna ansåg han vara af ringa betydelse i jämförelse med det resultat, som en granskning af styrelsesystemet i dess helhet gaf, men han erinrade om att »vi ej äga annat juridiskt medel att befordra vårt moraliska syftemål». Han önskade emellertid ej en total ministärförändring, utan endast aflägsnande af de rådgifvare, som deltagit i de anmärkta åtgärderna. Därigenom hoppades han att en bättre anda skulle bli rådande inom konseljen. Konungen kunde göra det afseende han fann för godt å en framställning härom från R. o. A., men Hierta trodde ej att det skulle undgå konungens uppmärksamhet, om ståndet fattade ett beslut i sådan riktning. Han yrkade därför bifall till K. U:s betänkande.

De här citerade partierna af Hiertas och Horns anföranden karaktärisera i hufvudsak debatterna kring dechargefrågan, hvad oppositionen angår. I stället för de obetydligheter, som anförts i K. U:s granskningsbetänkande, sökte oppositionen genom en vidtsväfvande kritik af grundsatserna för regeringspolitiken och genom starkt färglagda skildringar af de ödesdigra följder, som denna medfört för landet, bibringa ståndet och den allmänhet, till hvilken dess ord nådde genom oppositionstidningarnas referat, en annan uppfattning

[1] R o A P XXXIII, s. 99.

[2] Ibid. s. 371 o. f.

af »styrelsens» allmänna karaktär, än den som K. U:s dechargebetänkande möjligen kunde grundlägga. Dessa svartmålningar af landets politiska och ekonomiska tillstånd fingo emellertid ej stå oemotsagda. Visserligen ingingo ej statsråden själfva på svaromål — de hyllade fortfarande den principen att deras närvaro i ståndet ej var befogad, när ansvarighetsfrågan behandlades — men försvaret sköttes skickligt och på det hela taget framgångsrikt af en rad talare, som uppvisade öfverdrifterna i oppositionens angrepp och påståenden — dess försök »att inbilla nationen att den är olycklig, då den icke är det» — och bemötte klagomålen öfver enskilda detaljer i riksstyrelsen. Särskildt anmärkningsvärdt ur allmän-politisk synpunkt är grefve Arvid Posses anförande, som utgjorde en svidande kritik af oppositionens grundsatser — eller rättare: brist på grundsatser.[1] Han frågade huru det vore möjligt att begära förslag till skattelindringar af regeringen, så länge den har att strida mot en opposition, som utan märkbar urskiljning voterar nej till alla anslag, antingen de äro för rikets väl nödvändiga eller ej. Han klandrade vidare oppositionen för dess negativa hållning — aldrig vore dess anmärkningar mot regeringen åtföljda af förslag till bättre ordning — och för dess planlösa kritik, som vittnade om att oppositionen ej handlade efter något system, som den önskade bereda framgång. Vidare förebrådde han regeringens motståndare att de genom missbruk af anmärkningsrätten försvagat den moraliska verkan af detta vapen och alstrat liknöjdhet för anmärkningarna både hos allmänheten, representationen och konungens rådgifvare. En ministärförändring, som införde oppositionens medlemmar i rådet, ansåg han bestämdt skulle leda till rikets skada.

De skarpa orden mot regeringen kommo under dessa debatter ej endast från oppositionsmännen på riddarhuset; äfven i bondeståndet klandrades särskildt skeppshandelsaffären i skarpaste ordalag.[2] Men på det hela taget sakna alltjämt debatterna i de ofrälse ståndens politiskt intresse; de röra sig mera om formfrågorna. Särskildt hos präster och borgare råder en afgjord obenägenhet mot att utsträcka det ministeriella ansvarighetsbegreppet utöfver den formellt-juridiska gränslinjen. Sålunda afvisas bl. a. krafvet på att K. U:s granskning skulle taga sikte äfven på hvad som underlåtits i riksstyrelsen från regeringens sida.[3]

[1] R o A P XXXIV, s. 92 o. f. — Återgifves i hufvudsak hos SCHINKEL(-Alin) XII: 1, s. 89—92.

[2] B d P VII, s. 145 o. f.

[3] P r P VII, s. 177 o. f.; B g P IV, s. 50 o. f. — Ett intressant anförande hade domprosten Heurlin i prästeståndet. Han vände sig skarpt mot K. U:s detaljanmärk-

Resultatet af de många och långa debatterna öfver K. U:s memorial i anmärkningsfrågorna är lätt att förutse. Hvad först dechargebetänkandet beträffar, så lät prästeståndet samtliga anmärkningar enligt § 107 förfalla — anm. mot Cederström dock med den förklaringen att någon åtgärd ej erfordrades, eftersom han redan lämnat statsrådet. Borgarståndet beslöt anmälan enligt § 107 mot Cederström, oberoende af sakens nuvarande läge. Öfriga anmärkningar förföllo. I bondeståndet blef betänkandet först återremitteradt, för att uppgift skulle lämnas om namnen på de statsråd och föredragande, mot hvilka anmärkning gjorts i två af memorialets punkter. Sedan de begärda upplysningarna lämnats beslöt ståndet anmälan enligt § 107 mot exped.-sekr. Prinzencreutz (för målet om ett halländskt kyrkohemman).[1] Anmärkningen mot Cederström förföll, därför att han redan lämnat statsrådet.[2] På riddarhuset sökte oppositionsmännen — understödda äfven af andra, t. ex. Hartmansdorff och Boije — genomdrifva att betänkandet skulle i sin helhet föredragas, för att bifallas, afslås eller återremitteras. Med 106 röster mot 85 beslöts emellertid att betänkandet skulle föredragas punktvis; minoriteten röstade för återremiss. Genom detta beslut voro oppositionens sista förhoppningar på att kunna åstadkomma något resultat omintetgjorda, och harmen häröfver tog sig uttryck i förklaringar från en rad oppositionsmän att de ej ämnade deltaga i de följande voteringarna. Resultatet blef att anmälan enligt § 107 beslöts mot Cederström med 82 röster mot 70, hvaremot öfriga anmärkningspunkter förföllo.[3]

Den anmälan utan anmärkning, som K. U. gjort i dechargebetänkandets »postskriptum», lades af samtliga stånden till handlingarna.

I fråga om de afslagna enskilda anm.-anl. yrkade Anckarsvärd och Horn i flera fall — sedan återremiss visat sig ej vara möjlig att

---

ningar, som hölle på att göra dess granskning till en revision och dess befattning till en advokatfiskals. I stället borde K. U. efterse huru hvarje statsrådsledamot i det hela uppfyllt sin höga bestämmelse. Han klandrade vidare sammanblandningen af § 106 och § 107 och K. U:s åtgärd att tillstyrka decharge fastän anm. enligt § 107 framställts. Han ansåg äfven att dechargebetänkandet borde innehålla ett bestämdt omdöme om statsrådets ämbetsutöfning i det hela.

[1] Prinzencreutz, som tjänstgjort som t. f. föredragande, var i egenskap af expeditionssekreterare oafsättlig ämbetsman — ej förtroendeämbetsman — och en anmälan enligt § 107 mot honom skulle således ej haft någon effekt.

[2] B d P VII, s. 145—178; 423—478. Jfr K U M n:o 43.

[3] R o A P XXXIII, s. 296 o. f.,; XXXIV, s. 4—199.

vinna — på tillämpning af § 107, ehuru K. U. underkänt anm.-anl. Landtmarskalken vägrade naturligtvis proposition, och »med afseende på den anda, som råder hos närvarande K. U.», förklarade sig Anckarsvärd låta härvid bero och nöjde sig med en reservation.[1]

Dechargefrågans behandling resulterade således däri att två stånd stannade mot två i fråga om anmälan enligt § 107 mot Cederström, som redan lämnat statsrådet. Hade han fortfarande varit rådgifvare, skulle troligen alla stånden ha enats om en framställning till konungen om hans entledigande, och § 107 således ha kommit till verklig tillämpning.

En debatt af storpolitisk karaktär, som ger en intressant belysning af oppositionens ställning till de konstitutionella frågorna, ägde rum i slutet af riksdagen, då den kungliga propositionen om mötespassevolansen kom före i ständen.[2] Propositionen åtföljdes af ett statsrådsprotokoll, som visade att samtliga statsråd tillstyrkt ett annat sätt för passevolansens utgörande än det som genom konungens beslut blef föremål för framställning till riksdagen. Här hade man således en talande illustration af det förhållande mellan regent och rådgifvare, som utmärkte Karl Johans-tidens konselj och som oppositionen nu började rikta sin kritik mot. Hufvudtalare vid debatten på riddarhuset[3] var Anckarsvärd, som i denna sak fann anledning till ett allmänt angrepp mot den konstitutionella grundåskådning, som präglade den nuvarande konseljen.[3] Han erkände att han instämde med den uppfattning i själfva sakfrågan, som tagit sig uttryck i rådgifvarnas yttrande. Men hans begrepp om den konstitutionella statsinrättningen kunde ej förlika sig med det förhållandet att konungens rådgifvare inför allmänheten framträda såsom varande i opposition mot monarkens tankar och meningar. Den konstitutionella rådgifvarens plikt ansåg han vara att »uti konseljen öfvertyga eller inför allmänheten visa sig öfvertygad, ifall han icke inser sin grundlagsenliga bestämmelse vara slutad, då de rådslag, för hvilka han inför lagen måste ansvara, icke förmå att inom konungens konselj göra sig gällande, och ifall pliktkänslan vid ett sådant tillfälle icke manar honom att själfvilligt lämna den plats, på hvilken samvetet under sådana förhållanden bör säga honom att han till samhällets fördel icke längre ver-

[1] R o A P XXXIII, s. 131.

[2] Se härom SCHINKEL(-Alin) XII: 1, s. 133 o. f.

[3] R o A P XLVII, s. 11—156.

kar. Att genom rådgifvarebefattningens frånträdande åstadkomma den opinionsriktning, hvaraf rådgifvarens personlighet och anseende är mäktigt, utgör den afskedstagande rådgifvarens rättighet, men dess inom konseljen i strid mot konungen yttrade tanke bör icke allmänheten föreläggas, med mindre än att den, till rådgifvarens rättfärdigande inför domstol påkallas.» Genom att i en så viktig sak, som den ifrågavarande, icke afgå utan i stället genom reservation delgifva allmänheten sin mot konungens stridande mening, hade rådgifvarna enligt A:s åsikt prisgifvit konungens heliga person åt klandret, under det att en konstitutionell rådgifvares plikt är att med ofelbarhetsbegreppet omgjorda konungens majestät.

Äfven Cederschiöld ansåg att statsråden i föreliggande fall bort »sätta konungen i tillfälle att antaga andra rådgifvare, som bättre harmoniera med honom», och att rådgifvarna i allmänhet borde afgå om de icke genom massreservation och de »yttersta bemödanden» lyckats öfvertyga konungen.[1] Den motsatta åsikten företräddes af Wetterstedt, hvilken nu som ofta förut fick sköta försvaret för de angripna positionerna, samt af Nordin. De hänvisade framför allt till § 4 R. F. Wetterstedt bestred för öfrigt att statsrådets till protokollet antecknade tanke finge betraktas som »en kontraproposition» till konungens förslag. Resignationsskyldigheten bestred han likaså: »Jag känner ej något land, där ett sådant lagbud finnes, ehuru principen af ålder i England tillämpas, men om bruket häraf skulle öfverflyttas till oss, så fruktar jag att det ej skulle vara mera välkommet än vissa andra praktiska förhållanden och majoritetsförberedelser, som äfven i England därmed stå i förening och som icke öfverensstämma med andan i vår konstitution».[2]

Debatten om mötespassevolansfrågan fick en sensationell afslutning genom C. H. Anckarsvärds demonstrativa afsägelse af riksdags-

[1] Det kan i förbigående antecknas att Cederschiöld »icke utan all slags beundran» erinrade sig »den moderation», hvarom § 6 i 1772 års R. F. vittnar, då den föreskrifver att om riksens råd i viktiga mål äro eniga i sin mening mot konungens, så låter konungen förblifva vid rådets tankar.

[2] R o A P XLVII, s. 129 o. f. — I prästeståndet uppträdde Geijer mot sättet för den kungliga propositionens framställande och klandrade skarpt rådgifvarna för att de, som Geijer ansåg, framställt ett eget förslag som alternativ till konungens. Han ogillade rådgifvarnas förslag både till form och innehåll och antydde som sin åsikt att ministrarna genom detta endast åsyftat att vinna mängdens smicker och oppositionens komplimanger. Om rådgifvarna enhälligt omfatta en åsikt, som strider mot konungens i en viktig fråga, så förutsätter all konstitutionell praxis, att »en sådan dissensus måste upphöra och en dissentierande konselj ersättas af en enig». (P r P X, s. 408 o. f.)

mannaskapet. I ett stort tal på e. m. samma dag, som den ofvan refererade debatten gick af stapeln, skildrade han hopplösheten för »den minoritet, hvilken vid denna riksdag med mig delat ödet af så ofta genom rösterna besegrade meningar», att uträtta något i önskad riktning. Han förnyade sina vördnadsbetygelser för monarken personligen, och lade skulden för det fattade beslutet i mötespassevolansfrågan på riksdagen och på de »vanmäktiga» rådgifvarna. Då han var öfvertygad om R. Sts oförmåga och oskicklighet att med sin närvarande sammansättning i något fall främja landets bästa, ville han icke längre deltaga i öfverläggningarna, utan återlämnade sin polett och lämnade riddarhussalen.[1]

Anckarsvärds teatraliska sortie från riksdagsscenen — som för öfrigt gaf hans talrika vedersakare i både den liberala och antiliberala pressen nytt stoff till kritik och beskyllningar[2] — är ett karaktäristiskt vittnesbörd om den hopplösa stämning, som rådde inom oppositionslägret efter de ständiga nederlagen på så godt som alla punkter, där attacker försökts. Regeringen stod nu som obestridd segrare; oppositionen, som vid 1823 års riksdag visat sig vara en politisk maktfaktor att räkna med, var nu tillbakaslagen, och dess i parlamentariskt hänseende mest framträdande medlem hade rymt valplatsen. Framgången var emellertid långt mindre fullständig och betydelsefull än hvad de yttre omständigheterna kunde synas gifva vid handen. Den betydde icke ett befästande af den byråkratiskt-konservativa regeringspolitikens position mot de nya krafven på ökade befogenheter för representationen och mot den växande kritiken. Regeringens framgång berodde på två omständigheter, som ingalunda vitsordade styrkan och bärigheten af dess eget politiska system. Den ena var representationens egen sammansättning och organisation, som gjorde den svag och osjälfständig mot regeringen och t. o. m. möjliggjorde skapandet af en artificiell regeringsmajoritet i det främsta af ständen. Den andra var oppositionens svaghet,

[1] R o A P XLVII, s. 160—165.

[2] Mot slutet af riksdagen cirkulerade åtskilliga rykten om att Anckarsvärd genom Brahe skulle ha vunnits för hvad man skulle kunna kalla »hofvets parti» och att han stode i begrepp att inträda i statsrådet. Argus gjorde sitt bästa för att misstänkliggöra Anckarsvärd hos oppositionen genom dylika rykten. Att planer i den antydda riktningen hysts af Brahe torde vara tämligen säkert, men huruvida Anckarsvärd erhållit ett formligt anbud är mera ovisst. Se Clason, s. 270; Schinkel(-Alin) XII [illegible] s. [illegible] o. f.

såväl kvalitativt som kvantitativt, och de taktiska bristerna i dess uppträdande. En framgång, som vunnits med sådana medel och mot en sådan motståndare, kunde långtifrån anses som definitiv och borde ej komma regeringen att öfverskatta sin egen kraft eller underskatta styrkan af de strömningar, som rörde sig på djupet, under det lätta skum, som utgjordes af den nuvarande oppositionen. Skulle någon fördel kunna vinnas ur den situation, som skapats genom regeringspartiets öfvervikt 1828—30, så måste linjerna framflyttas och en positiv, reformvänlig eller åtminstone en mot riksdagen och vissa opinioner mera tillmötesgående politik inaugureras. Men detta var en sak, som icke låg för den dåvarande regeringen.[1] Konungens i en självsäker, nästan öfvermodig ton hållna trontal vid riksdagens afslutning, var icke ägnadt att ingifva förhoppningar om nya linjer i regeringspolitiken.[2]

Hade det afslutade riksmötet sålunda icke gifvit regeringen några fruktbärande lärdomar, så hade det medfört desto fler för dess motståndare. Den betydelsefullaste var kanske insikten om att regeringspolitikens starkaste stöd låg i själfva representationssättet, och att en genomgripande reform af detta var en nödvändig förutsättning för att riksdagen skulle kunna utöfva det inflytande och den kontroll på själfva riksstyrelsen, som starka element inom riksdagen började anse som nödvändiga villkor för ett konstitutionellt styrelsesätt. Anckarsvärd lämnade riksdagen med ett anatema öfver det nuvarande representationssystemet,[3] och på våren 1830 möter man hans och

[1] Att synpunkten icke var främmande för alla dess medlemmar framgår af ett bref från Nordin till Hans Järta i början af 1829, där brefskrifvaren uppmanar Järta att »gå regeringen till handa med ett moget och allvarligt förslag» till representationsreform, som skulle kunna föreläggas nästkommande riksdag. Järta ville emellertid ej vara med om en sådan reform. (Brefven tryckta hos FRANZÉN: »Representationsfrågan 1810—30», Norrk. 1914; sid. 193—196.)

[2] Gustaf Hierta tog i en liten broschyr, »Tankar i anledning af trontalet vid riksdagens slut år 1830» (Sthlm 1830), konungens uttalanden som anledning till en ny vidräkning med regeringspolitikens allmänna drag och särskildt regeringens bristande tillmötesgående mot ständernas önskningar.

[3] Anckarsvärd hade vid ett par tillfällen tidigare under riksdagen betecknat representationssättet som det största hindret för en verklig ministeriell ansvarighet och förklarat att ur de nuvarande formerna skulle aldrig en duglig ministär kunna utgå. (R o A P XXXIII, s. 308 o. f., XXXIV, s. 71 o. f.) — Regeringens svåraste fel var därför, enligt hans åsikt, att den ej sökt genomföra en representationsförändring.

J. G. Richerts namn på titelbladet till ett fullt utarbetadt representationsförslag — ett i flera afseenden märkligt projekt, som utgör en viktig gränssten på den liberala politikens väg. Representationsfrågan börjar nu intaga en central plats i oppositionspolitiken, och när linjerna klarna fram emot midten af 1830-talet, blir den det hufvudsakliga ledet i kampen för parlamentarismen. Men den blir äfven ett led i adelns kamp för sin politiska existens och för återställandet af dess gamla ledareställning inom riksdagen, som rubbats genom det allt starkare regeringsinflytandet på riddarhuset under det nya statsskickets riksdagar.[1]

Erfarenheterna från 1828 års riksdag blefvo äfven af stor betydelse för oppositionens inre karaktär. Det element, som hittills varit det dominerande inom oppositionen, det aristokratiska, hade visat sin politiska begränsning. Det blef tydligt för allt flera att den högadliga oppositionen hvarken kunde eller ville gå i spetsen i en kamp, som ytterst syftade till att förlägga statsmaktens tyngdpunkt hos representationen som sådan, ej hos en privilegierad fraktion af denna. Den gamla riddarhusoppositionen har nu spelat ut sin roll. De stora ordens, frasens och gestens opposition, som i mer eller mindre ädelt uppsåt ville spela regeringscensor efter engelsk modell, har nu visat sin maktlöshet och oförmåga att taga ledningen i en politisk brytningstid. I den oppositionens »självpröfning», hvartill erfarenheterna från 1828–30 gåfvo impulsen och till hvilken äfven motståndarnas pressorgan, framför allt »Svenska Minerva», välvilligt lämnade bidrag, framträder insikten härom på flera håll. Diskussionen om oppositionens karaktär och metoder var mycket liflig strax efter riksdagen och nästan genomgående riktar sig kritiken skarpast mot den Anckarsvärdska demonstrationspolitiken.[2] Huru långtifrån denna var i nivå med tidens kraf på en positiv och målmedveten opposition som motvikt mot regeringens inkonstitutionella tendenser och som uttryck för de nya politiska idéerna, framgår bäst af det försvar, som presterades af de angripna själfva och deras få vänner i pressen. En af de se-

[1] Den senare, intressanta synpunkten har framförts af Rexius, som i sin afhandling om »Det svenska tvåkammarsystemet» bl. a. undersöker betydelsen af 1828 års riksdag för representationsfrågan.

[2] Argus' kritik är i så hög grad färgad af Johanssons personliga fiendskap mot Anckarsvärd att den måste betraktas med en viss reservation. Emellertid förekomma åtskilliga träffande omdömen om riddarhusoppositionens taktik. — Dalmans tidskrift Mimer låter också framskymta en viss missaktning för denna, och Aftonbladet talar i ett af sina första nummer ironiskt om »oppositionens stora och svassande tal och utfall» (Aftonbladet 1830, n:o 5).

nare var S. L. Theorell, som i en liten broschyr, utkommen mot slutet af riksdagen, tar Anckarsvärd i försvar mot angreppen i Argus.[1] Han medgifver att oppositionen ej kunnat uppvisa »någon handgriplig framgång, någon vunnen öfvervikt vid votering eller utverkad ministärförandring». Men det är icke utgången af voteringarna, som bestämmer oppositionens värde, d. v. s. »värdet af hela den populära kontrollen öfver styrelsen och motvikten emot maktens missbruk», utvecklar Theorell. Det finnes en annan opposition, som ej kan besegras — folkets allmänna tänkesätt. Riksdagsoppositionens uppgift är att upplysa regering och representation om folkets tänkesätt och folkets behof och upplysa folket om regeringens förfarande. Därjämte, men icke företrädesvis, skall den bevaka folkets talan genom ett ihärdigt bemödande att verka på besluten. Den skall förkunna sanningen, som är dyrbarare än själfva segern.

Denna återklang af de Schwerinska oppositionsidealen verkar onekligen något främmande i en tid, då motsättningen mellan regering och opposition visat tydliga tecken till att bli en kamp om den politiska makten. Theorells uttalande har emellertid snarast kuriositetsintresse; det är ett välment försök att idealisera oppositionens sträfvanden, icke någon karaktäristik af dessa. Så till vida har han dock träffat det utmärkande draget i den Anckarsvärdska oppositionen, att han betonar dess frihet från positiva politiska uppgifter och sträfvanden. Det som Theorell anser vara den gamla ädla oppositionens styrka är i själfva verket dess största svaghet. Den hade fattat som sin uppgift att genom kritik af regeringens åtgärder — eller snarare de enskilda rådgifvarnas ämbetsutöfning — hindra missbruk af regeringsmakten.[2] I och för sig var detta en viktig uppgift gentemot en konselj af den dåvarandes skaplynne. Men den kunde icke fyllas på ett verkligt riksgagneligt sätt, när sträfvandena i denna riktning förbundos med en aristokratisk motvilja mot en stark regeringsmakt öfver hufvud taget och en ofta ganska utpräglad tendens att nedsätta och försvaga styrelsens anseende genom ingående detaljkontroll och starkt personligt färgade attacker mot vissa rådgifvare. I längden kunde emellertid ej denna uteslutande negativa hållning bli till fyllest, framför allt icke när utvecklingen började bringa vissa politiska kraf till mognad och blotta en del brister i

[1] »Försvar för S. L. T. emot Nya Argus». Sthlm 1829.

[2] Ännu 1833 betonar Anckarsvärd i »Politisk trosbekännelse» att detta är oppositionens uppgift, och han förklarar att oppositionen i detta afseende gjort allt som stått i dess förmåga (s. 96).

samhällsorganismen. Oppositionen var väl icke blind för dessa förhållanden, men den ville icke fatta som sin uppgift att taga initiativet till reformer och förbättringar. Det var regeringens sak; oppositionen kunde på sin höjd göra tjänst som pådrifvare. Ett ganska typiskt utslag af denna åskådning finner man i en artikel af grefve David Frölich — en af oppositionens parlamentariskt skolade teoretici — i Gustaf Hiertas tidning Svenske Medborgaren.[1] Med anledning af Posses kritik af oppositionen under dechargedebatten för dess negativa hållning, svarar Frölich med en lång, frasrik utläggning, hvars korta mening är, att det är regeringens och icke oppositionens sak att uppgöra system, och att oppositionen är sådan som omständigheterna gjort den till. Tydligare kan man knappast betona det negativa draget i den dåvarande oppositionens hållning.

Med denna uppfattning sammanhänger motviljan mot allt som kunde tydas som partibildning. Argus var det enda af oppositionsorganen under 1820-talet, som insåg nödvändigheten af ett verkligt oppositionsparti. För Anckarsvärd och hans meningsfränder var tanken härpå fullständigt främmande, närmast förhatlig. I »Politisk trosbekännelse» afvisar Anckarsvärd bestämdt titeln oppositionschef; hans politiska relationer på riddarhuset hade inskränkt sig till 10 à 12 personer, hvilka dock voro ganska oberoende af hvarandra, förklarar han. Det är omöjligt att uppvisa »en skymt af den corps, öfver hvilken chefskapet skulle öfvas», yttrar han i en insändare i Aftonbladet. Typiskt är att han i en ganska högdragen ton försäkrar att han aldrig befattat sig med uppgörande af vallistor[2]. — En opposition med en sådan uppfattning i de taktiska frågorna stod naturligtvis i grund och botten främmande för idén om en parlamentarisk regeringsbildning. Att konsekvensen af oppositionens attacker mot den sittande regeringen borde vara dess egen beredvillighet att öfvertaga regeringsansvaret för att åvägabringa ett nytt system och realisera ett bestämdt program, ville man ogärna medgifva. Statsrådsplatserna torde för öfrigt icke ha utöfvat någon särskild lockelse på dessa högadliga oppositionsmän, som ogärna ville att deras angrepp mot regeringen skulle betraktas som utslag af personligt makt-

[1] 1829, n:o 16.

[2] »Politisk trosbekännelse», s. 84. — Aftonbladet 1831, n:o 230. — Tanken på frihetstidens partiväsen afskräckte säkerligen många, äfven inom oppositionen. Cederschiöld uppmanar riksdagsmännen att afsky partiväsendet »såsom ett gift i den konstitutionella statskroppen och som en vid ingångsport för splitets, tvedräktens, hatets, hämndens och den låga egennyttans tallösa odjur». (Handbok för riksdagsmän, uppl. I, 1822.)

begär eller ämbetsjakt. Tanken på en ministärbildning efter rent politiska linjer hade för öfrigt svårt att tränga igenom.[1]

Vid sidan af denna, till karaktären aristokratiska, till tendensen negativa opposition har man emellertid vid 1820 talets båda riksdagar kunnat skönja tecken till en ny oppositionsbildning på annan grundval och med annat syfte. Den framträdde någon gång redan 1823 i kampen för riksdagens maktutvidgning och möter 1828 med tendenser i rent parlamentarisk riktning. Men den är ännu för svag för att kunna göra sig gällande under de ogynnsamma förhållanden, som råda vid 1828—30 års riksdag. Den behöfver förstärkning af 1830-talets nya politiska och sociala krafter innan den kan bli en positiv maktfaktor i svensk politik.

[1] En insändare i Argus påpekade 1828 att det vore önskvärdt att hos oss riksdagsvägen blefve den naturliga för upphöjelsen till konungens statsråd. Redaktionen genmälde emellertid att detta knappast vore möjligt här i landet under nuvarande representativa former och med den utbildning och politiska träning, som våra riksdagsmän äga. (Nya Argus 1828, n:o 28.) — T. o. m. Argus tycks således anse ämbetsmannaministären vara den enda möjliga — åtminstone än så länge.

1830-talets politiska och statsrättsliga idéer.

Julirevolutionen blef icke endast af betydelse för de liberala idéernas utveckling i allmänhet. Den åstadkom äfven omedelbara återverkningar på författningsförhållandena i flera stater och gaf därmed ett kraftigt stöd åt den doktrin, som nu mer och mer börjar betraktas som folksuveränitetslärans statsrättsliga konsekvens: parlamentarismen. I julimonarkiens Frankrike finner man denna omsatt i praktiken, fastän dess principer ej närmare fixerades i 1830 års charta, hvilken i hufvudsak endast återger bestämmelserna från sin föregångare af 1814. Den parlamentariska doktrinen är dock ej obestridd. Medan Thiers, som redan 1829 präglat det bekanta slagordet: »Le roi règne et ne gouverne pas», vid hvarje tillfälle häfdade konungens beroende af den på deputeradekammarens flertal stödda ministären, sökte Guizot i öfverensstämmelse med de gamla torytraditionerna bevara åt monarken »une partie active et réelle du gouvernement». Hans tes var att konungen vid valet af ministrar borde taga hänsyn till deputeradekammarens opinion, utan att dock vara absolut bunden vid majoritetens vilja. Under hela 1830-talet var den konstitutionella frågan lifligt omdebatterad; Ludvig-Filip förnekade väl ej giltigheten i stort sedt af den parlamentariska principen i Thiers formulering, men sökte bevara en viss personlig handlingsfrihet, särskildt i utrikespolitiken; han lyckades också ett par års tid uppehålla en antiparlamentarisk ministär, ehuru han icke i längden kunde hindra att den politiska tyngdpunkten definitivt förlades till parlamentet.[1]

Utanför Frankrikes gränser verkade julirevolutionen viktiga omhvälfningar. Den i statsrättsligt hänseende betydelsefullaste var Belgiens självständighetsförklaring med åtföljande författningsverk, byggdt på folksuveränitetslärans princip. Parlamentarismen blir Belgiens erkända styrelseform och detta land framstår under den följande tiden framför andra som den parlamentariska mönsterstaten på

[2] Seignobos, s. 130 o. f.; Fridericia, s. 174 o. f.; Esmein, s. 146—147.

kontinenten.[1] I England gåfvo intrycken af julirevolutionen ökad styrka åt kraſvet på en valreform, och 1832 blef denna verklighet. Den beröfvade kronan dess möjligheter att med inkonstitutionella medel behärska underhuset och försköt därigenom till konungamaktens nackdel maktbalansen mellan denna och parlamentet.[2] Underhusparlamentarismens princip blir definitivt erkänd äfven från konservativt håll, och med drottning Victorias tronbestigning upphörde försöken till ett *direkt* personligt ingripande i styrelsen från monarkens sida.[3]

Julirevolutionens verkningar lämnade ej heller vårt land och dess politiska förhållanden oberörda. Det ligger ej inom ramen för detta arbete att närmare undersöka dess återverkningar på svensk politik i allmänhet; så mycket torde dock kunna sägas att några direkta nya impulser på det konstitutionella lifvets områden gåfvo de stora europeiska omhvälfningarna icke, men väl påskyndade de och understödde en utveckling, som redan påbörjats inom vårt land. Tendensen att utjämna eller rent af upphäfva den författningsgrundade maktfördelningen genom att ställa regeringsmakten i starkare beroende af representationen hade framträdt redan under 1820-talet, både i den politiska diskussionen och i den praktiska riksdagspolitiken. Händelserna i Frankrike, Belgien och England, som med liflig uppmärksamhet och vaken blick för det politiskt aktuella följdes och kommenterades af den liberala svenska pressen,[4] bidrogo naturligtvis till

[1] Fridericia, s. 154; Seignobos, s. 217.

[2] Rexius: »Svenska tvåkammarsystemets tillkomst», s. 19.

[3] Seignobos, s. 40.

[4] Så tog man t. ex. i den liberala pressen julirevolutionens händelser till utgångspunkt för moraliserande betraktelser öfver ansvarighetsproblemet — med tydlig adress till vederbörande här hemma. — Svenska Medborgaren, G. Hiertas tidning, påpekade att om Karl X i tid afskedat sina ministrar och tagit andra som haft folkets förtroende, så hade revolutionen kunnat undvikas. Men den franske konungen betraktade ministeransvarigheten som öfverflödig. Julirevolutionen har gifvit den allvarliga lärdomen att monarkens oantastlighet och den monarkiska ordningens bestånd bero just därpå att folken få taga den ministeriella ansvarigheten »strängt i anspråk». Ingenting är farligare för en konung än att bibehålla en ministär, som ej vill eller förstår folkets bästa eller som saknar de egenskaper, som tiden fordrar af den (Sv. Medb. 1830, n:o 62). — Det sista är ju en tämligen tydlig vink till »gubbarna» i Karl Johans konselj. — Dagligt Alleh. skref 1834 att julirevolutionen bort lära regeringen att »lydiga kammarmajoriteter» ej alltid äro tillräckliga skydd och ej alltid ge ett troget uttryck åt folkets tänkesätt (n:o 66).

att ge denna utveckling en mera bestämd riktning och att skarpare accentuera de konstitutionella kraf, hvilka nu fördes fram som uttryck för nationens politiska mognande och den nyare uppfattning af samhällslifvets och individernas ställning inom detta, som de liberala idéerna medförde. På författningslifvets område blir kravet på ett parlamentariskt styrelsesätt det samlade uttrycket för liberalismens reformsträfvanden. Representationsreformen inordnar sig som ett led i sträfvandet att stärka riksdagens ställning gentemot regeringen och att småningom förlägga statsmaktens tyngdpunkt hos representationen.[1] Samma synpunkt har den liberala politiken äfven på frågan om en departementalreform, som skulle undanröja en del svagheter i den högsta riksstyrelsens organisation och därmed öppna möjlighet för ministerstyrelse — en af parlamentarismens förutsättningar.

Representationsreform och omorganisation af den högsta administrationen — det är två af 1830-talets »stora frågor», som oafbrutet stå i den politiska diskussionens förgrund. Jämsides med arbetet på deras lösning i sådan riktning som ofvan antydts, framträda vid de två närmast följande riksdagarna — och dessemellan i pressdebatten — äfven andra sträfvanden och förslag, som gå ut på att häfda och stärka representationens ställning, bryta de inkonstitutionella tendenserna i den nuvarande regimen, utvidga och skärpa ministeransvarigheten samt tvinga monarken att åtminstone närma sig den passiva ståndpunkt till själfva styrelsearbetet, som Benjamin Constant rekommenderat som den säkraste garantien för ett konstitutionellt styrelsesätt.

En mäktig häfstång fingo de parlamentariska idéerna i den liberala pressen, som nu blir en verklig makt i samhället. Argus — och i än högre grad dess liberala medtäflare inom pressen på 1820-talet — hade varit organ endast för ett politiskt intresseradt fåtal. Aftonbladet vänder sig till den stora allmänheten och förstår att bland denna skapa en »opinion», som sedan skickligt utnyttjas i den politiska kampen. Öfver hufvud taget stöder sig 1830-talets liberala riksdagspolitik på en bredare samhällelig grund än 1820-talets. Det är icke längre en aristokratisk riksdagsfraktion, som ger tonen. Sociala motiv framträda allt tydligare som drifvande krafter på djupet, ehuru de icke ännu äro de dominerande. Julimonarkien i Frankrike betecknade medelklassens framträngande till en politiskt ledande

[1] Rexius: »Svenska tvåkammarsystemets tillkomst», s. 8 o. f.

ställning. I vårt land saknades till stor del förutsättningarna för en liknande utveckling, men inom den ståndsdelade svenska representationen skönjer man dock tecken till en politisk maktförskjutning till de lägre ståndens fördel. Som riksdagsoppositionens ledande krafter framträda dels några yngre element på riddarhuset, i allmänhet påverkade af de radikala idéer, som nu började bryta fram i England och Frankrike, dels några inflytelserika representanter inom borgar- och bondestånden, där resonansen för de liberala idéerna nu är synnerligen stark. På riddarhuset och i prästeståndet håller regeringen i allmänhet oppositionen stången; i borgar- och bondestånden dominerar däremot den senare fullständigt vid de två närmast följande riksdagarna, och det är följaktligen här som oppositionens tyngdpunkt ligger, äfven om riddarhuset fortfarande är platsen för den teoretiska utläggningen af dess idéer.

1830-talet är en tid af växande politisk lifaktighet. Diskussionen rör sig framför allt om de statsrättsliga problemen, och därvid tränga mer och mer de konstitutionella hufvudfrågorna i förgrunden. Det är icke längre enbart vissa styrelseprinciper, som komma under debatt, utan denna börjar gälla själfva statsskicket. Det är en tid af »konstitutionell självpröfning».[1] I press- och broschyrdiskussionen kan man ganska väl följa utvecklingen af de idéer, som sedan få sin praktiska utformning i riksdagspolitiken. En ingående undersökning af dessa rikhaltiga och ganska gifvande källor skulle säkert lämna en del intressanta bidrag till de politiska idéernas historia i vårt land. Här kan emellertid endast bli fråga om en kort sammanfattande öfversikt af de olika synpunkter på ansvarighetsproblemet och därmed närmast sammanhängande konstitutionella frågor, som framträda i den politiska diskussionen.

I stort sedt kan man säga att den liberala oppositionens sträfvanden under 1830-talets första år gå ut på att framhålla reservationsrättens oförenlighet med ett konstitutionellt ansvarighetssystem samt att inskärpa resignationsskyldigheten och utvidga denna till alla viktigare frågor, i hvilka konungens och hans rådgifvares åsikter gingo i sär. — Reservationsrätten hade ju redan under 1820-talet varit ett flitigt afhandladt tema i den liberala publicistiken; nu blir sträfvandet att borttaga eller neutralisera detta antiparlamentariska drag i de

[1] Jfr Rexius: »Geijers affall» (Ups. univ. årsskr. 1915, s. 37 o. f.).

svenska ansvarighetsbestämmelserna en af hufvudpunkterna i oppositionens konstitutionella program. Hufvudargumentet mot reservationerna är, att de blottställa konungens person och samtidigt omintetgöra rådgifvarnas ansvarighet.[1] Ett verkligt ansvarighetssystem kräfver att rådgifvarna nedlägga sina ämbeten, då konungen ej tar hänsyn till deras råd, utvecklar Aftonbladet, som särskildt betonar att resignationsrätten i själfva verket innebär en moralisk plikt. Att den ej fanns föreskrifven i grundlagen som allmän skyldighet betydde intet, framhöll tidningen, ty hvarken Englands eller Frankrikes författningar hade någon sådan bestämmelse och det oaktadt var nu resignationsplikten i dessa land en viktig konstitutionell princip. Skyldigheten att afgå borde gälla för ministrarna dels när konungen ej ville lyssna till deras råd, dels när de blifvit »utvoterade» i representationen.[2] — Att ett parlamentariskt ansvarighetssystem förutsätter ett solidariskt ansvar för konseljens samtliga medlemmar har man icke fullt klart för sig, hvilket säkerligen till stor del är beroende på den ganska heterogena sammansättningen af den konselj, mot hvilken oppositionen riktade sina anfall. Emellertid möter man från oppositionshåll understundom ett teoretiskt försvar för den individuella ansvarigheten. J. P. Theorell opponerar sig t. ex. emot kollegialansvarigheten, genom hvilken ansvaret splittras på för många händer och den enskilde rådgifvaren insöfves i tron att hans ansvarsplikt icke är så stor, då den delas af många.[3] Denna åsikt vittnar om att Theorell ej kunnat frigöra sig från det mera juridiska än parlamentariska ansvarighetsbegrepp, som är utmärkande för 1809 års författning.

Flera af oppositionens teoretici inse och framhålla de grundlagsstadgade ansvarighetsbestämmelsernas oförenlighet med ett parlamentariskt ansvarighetssystem. Borttagande af protokollsgranskningen yrkas af en och annan,[4] och öfver hufvud taget framträder en allt starkare ringaktning för de former för ansvarighetens utkräfvande, som bestämmas i R. F. §§ 106 och 107. Erfarenheterna från 1828—

[1] Karaktäristiskt är J. P. Theorells omdöme om reservationsrätten: »detta ömkliga smyghål, hvilket ensamt kan betaga konstitutionsutskottet målföret» (»Några ord om press, reformer . . .», s. 77).

[2] Aftonbladet 1836, n:ris 39, 40, 41.

[3] »Några ord om press, reformer . . .», s. 100.

[4] T. ex. af Theorell i hans nyssnämnda broschyr och af C. F. Horn, som anser att i allmänhet ingen protokollsläsning behöfves för att grundlägga ansvarsutkräfvande; därigenom blottställes monarken. Endast i särskildt viktiga mål böra protokollen läsas. »Den protokollerade ansvarigheten öfver yttrade meningar i alla detaljer är icke förenlig med en verksam regering.» (»Tankar om reformer», s. 28.)

30 års riksdag, ytterligare bestyrkta 1834—35, om svårigheten för att icke säga omöjligheten att under nuvarande representativa former nå till ett positivt resultat — ministärskifte — på denna väg ha utan tvifvel i långt högre grad än mer eller mindre klart fattade parlamentariska doktriner bidragit till att grundlägga en dylik uppfattning. Detta framgår bäst af den omständigheten att äfven de ifrigaste beundrarna af den parlamentariska ministeransvarigheten voro ense om att söka praktisera § 107 vid 1840 års riksdag, då utsikterna föreföllo gynnsammare för en tillämpning af grundlagens ansvarighetsbestämmelser. I den teoretiska diskussionen under 1830-talet frånkännas emellertid dessa från liberalt håll nästan undantagslöst politiskt värde och man utvecklar i stället, mer eller mindre klart, det parlamentariska ansvarighetsbegreppet, ifrigt kämpande för att inrangera det i Sveriges konstitutionella former. Redan i det Anckarsvärd-Richertska representationsförslaget 1830, som innehåller ett förslag till reviderad regeringsform, möter man en öppet uttryckt ringaktning för den politiska ansvarighetsform, som 1809 års grundlagsstiftare skapat. Författarna anse, att representationen utan saknad bör kunna undvara de skenbara garantierna af en särskild petitionsrätt för att önska bort konungens rådgifvare. § 107 har sålunda strukits i projektet, med följande motivering: »Händer det en gång att konungens och nationens förtroende är deladt i fråga om val eller bibehållande af den förres rådgifvare, så har den senare, med en fri yttranderätt och en lefvande representation, tillräckliga utvägar att tyda dessa tecken i drag, som långt mindre kunna missförstås än de conduitelistor öfver rådgifvarepersonalen, hvilka uppgöras efter nuvarande R. F. 107 §. Beträdas rådgifvarna med uppenbara missbruk af sina ämbeten, så böra de ordentligt anklagas och dömas; i annat fall må konungen, utan att förekommas af formliga önskningar från representationen, själf afpassa rätta tiden för deras entledigande; och man kan vara tämligen säker att den konstitutionelle monarken, under en verkligt representativ statsförfattning, ej skall misstaga sig om denna tid.»[1]

Detta tema varieras flitigt i 1830-talets press- och broschyrlitte-

[1] »Förslag till nationalrepresentation», inl. s. IX. — Jfr WARBURG: »J. G. Richert» I, s. 269; BOËTHIUS: »Richerts politiska ideer» (Hist. Tidskr. 1905, s. 213 o. f.) Det är anmärkningsvärdt att författarna, trots den parlamentariska tendensen i förslaget, dock icke synas vilja gå så långt att de frånkänna monarken rätt att själf taga initiativ till en förändring i konseljen. Tanken härpå var för öfrigt ganska främmande för oppositionen.

ratur. Aftonbladet uttalar sig gång på gång föraktligt om de båda ansvarighetsparagraferna, särskildt om § 107, hvars tillämpning säges lättare kunna leda till frihetstidsfasoner än hvad ett erkännande af resignationsskyldigheten skulle göra; ständerna kunna ju anmäla den ene rådgifvaren efter den andre till entledigande, ända tills konungen tvingas att taga en som behagar riksdagen. Vidare anföres mot § 107 att den leder till anfall mot personer i stället för mot styrelsegrundsatser och att man genom att säga konungen rent ut att hans rådgifvare förlorat nationens förtroende åsidosätter nödig skonsamhet i tonen.[1] — Den växande insikten om det parlamentariska styrelsesättets principer medförde också ökad likgiltighet för den juridiska ansvarighetsformen, hvartill äfven bidrog den småningom stadgade öfvertygelsen om att den svenska riksrättens sammansättning uteslöt möjligheten att § 106 skulle kunna blifva ett politiskt vapen i representationens hand.[2]

I stället för de i grundlagen stadgade formerna för statsrådsansvarigheten blir numera anslagsvägran den liberala oppositionens förnämsta politiska vapen.[3] Den teoretiska motiveringen för visnepolitiken som politiskt kampmedel söker man framför allt i hänvisningen till England, ehuru man icke var blind för att den svenska grundlagen innehöll bestämmelser, som stredo mot den parlamentariska teorien om anslagsvägran som medel att utkräfva den politiska ministeransvarigheten. § 109 R. F. var ett sådant drag, och

[1] Aftonbladet 1835, n:ris 152, 153; 1837, n:o 248.

[2] C. F. Horn (i broschyren »Tankar om reformer», s. 27, 28) påyrkar en reform af riksrätten, men vill att dess befogenhet skall inskränkas till en pröfning af själfva faktum. Dess domslut skulle icke kunna leda till annan påföljd än tjänstens förlust. Han vill således förvandla riksrätten från domstol till en jury och borttaga det juridiska ansvarighetsbegreppet, äfven om han till en viss grad behåller formen. För öfrigt säger han rent ut att den juridiska ansvarigheten aldrig kan frambringa en god styrelse; den bästa vägen är den offentliga kritiken af regeringens åtgärder. (Anf. a. s. 28.) — Om krafven på riksrättens reformering se vidare Rexius: »Det svenska tvåkammarsystemet», s. 10.

[3] En och annan liberal röst höjes dock mot att man, med förbigående af §§ 106 och 107, tillgriper denna betänkliga, »indirekta» väg. Så förordar Cederschiöld i tredje upplagan af sin »Handbok för riksdagsmän» (1839) särskildt § 107 som medel att åstadkomma den nödiga öfverensstämmelsen mellan representation och regering. Denna »raka väg» anser han bör föredragas framför anslagsvägran. Att man hittills icke vunnit något resultat medelst § 107 beror därpå, anser han, att K. U. ej afgifvit något bestämdt tillstyrkande i dechargebetänkandet, att detta föredragits punktvis och att återremiss vägrats. Rättas dessa misstag, så skall nog resultat kunna vinnas (s. 81—86).

från oppositionshåll var man också vid de följande riksdagarna, som senare skall visas, angelägen att söka neutralisera bestämmelserna i denna paragraf.[1] Emellertid byggde man i främsta rummet på förhoppningen att kunna inskärpa och befästa teorien om rådgifvarnas skyldighet att själfmant resignera, så snart de fått otvetydiga vittnesbörd — genom afslagna propositioner o. d. — om att de ej längre ägde representationens förtroende. Anslagsvägran i större utsträckning betraktades mera som en yttersta nödfallsutväg att åstadkomma systemförändring; däremot praktiserades flitigt anslagsnedsättningar som medel att uttala misstroende mot regeringen.[2]

De här antydda nya åsikterna om formerna för ministeransvarighetens utkräfvande bottna naturligtvis i den förändrade uppfattning i själfva den konstitutionella hufvudfrågan, om förhållandet mellan konung och riksdag och om de konstitutionella rådgifvarnas ställning, som nu gör sig gällande såsom den liberala oppositionens bärande statsrättsliga doktrin. Som redan förut påpekats, kan denna nya uppfattning sammanfattas i ett enda slagord: parlamentarismen. Förebilderna sökte man emellertid ej endast i England och Frankrike; den tidigare oppositionens stora beundran för den engelska författningen har hos 1830-talets radikaler lämnat plats för en viss skepsis. I stället är för dem Norge mönster landet.[3] Hvad man åsyftar är i alla händelser det parlamentariska styrelsesättets förverkligande. Man vill skapa ett enighetsförhållande mellan statsmakterna, byggdt på grundsatserna att den politiska tyngdpunkten ligger hos representationen och att konungen styr, men icke regerar, utan att den egentliga verkställande makten handhafves af en ministär, hvars enda bärande grundval är representationens förtroende. Detta program utformas mer eller mindre klart i den liberala pressen och broschyrlitteraturen under 1830-talet, hvarvid man dock — åtminstone till en början — är ange-

[1] Rexius: »Det svenska tvåkammarsystemet», s. 21.

[2] Det äfventyrliga försöket att helt och hållet neka budgeten är det enda som duger ifall ministrarna söka krypa bakom konungens person, framhåller Aftonbladet (1835 $^{23}/_{3}$), men tillägger att detta medel ej torde låta sig användas annorstädes än i England.

[3] Rexius, anf. a. s. 128 o. f. — Visserligen är, skrifver Aftonbladet, det konstitutionella samhällsskickets högre utveckling obekant för den norska konstitutionen, som ännu icke äger en styrande ministär och ej vet af nödvändigheten af att rätta det politiska systemet efter den rådande sinnesförfattningen hos representationen. Men en sådan högre utveckling är vida lättare att vinna i Norge, än med »det obäkliga och tillkonstlade maskineri, som utgör Sveriges R. F.» (Aftonbladet 1833, n:o 285).

lägen att betona att det »ingenting annat är än den konstitutionella monarkiens trosläror», som man förkunnar.[1] Hvilka dessa äro, utvecklar Aftonbladet sålunda: Representationen bör ha sådana medel i sin hand att konungen ej kan lämna dess beslut och önskningar utan afseende. Sådana medel äro representationens inflytande på statsrådets sammansättning och bestämmelsen att konungen endast äger suspensivt veto i lagfrågor.[2]

I samma mån som de parlamentariska idéerna vinna fast mark förändras äfven uppfattningarna bland oppositionen om rådgifvarnas konstitutionella ställning. Den gamla riddarhusoppositionen hade visserligen hånat den svaghet och initiativlöshet, som utmärkte den svenska konseljen, men samtidigt hade den visat sig sakna förståelse för den synpunkten att en stark regeringsmakt är en af hörnstenarna i det parlamentariska system, som man sökte efterlikna, och att en sådan omöjligen kan vinnas, om representationen skall ingå i en minutiös detaljkontroll af regeringsarbetet. Så länge oppositionen uteslutande kände sin uppgift negativ, kunde en sådan uppfattning vara förklarlig; den misstrogna farhågan för regeringens maktutvidgningstendenser bidrog också till att skärpa densamma. Nu däremot börjar, åtminstone i teorien, kravet på större initiativ- och handlingskraft hos regeringen framträda från oppositionens sida, samtidigt som man dock med nästan ängslig uppmärksamhet upptager och beifrar hvarje regeringshandling, ur hvilken man tror sig kunna utläsa en tendens till maktutvidgning på riksdagens bekostnad. Att

[1] Aftonbladet 1831, n:o 43. — Omkring 1840 börjar oppositionen använda uttrycket ett »parlamentariskt styrelsesätt» i st. f. »ett konstitutionellt». I en detta år utgifven broschyr, som till författare hade den förre Argus-redaktören Joh. Johansson, utvecklas också det parlamentariska programmet med all önskvärd tydlighet. Regering och representation skola icke vara två från hvarandra skilda, nästan fientliga makter, utan i stället bör råda »ett innerligt, på ömsesidigt förtroende grundadt, moraliskt och organiskt förhållande» dem emellan, så att båda i själfva verket utgöra endast *en* makt, *en* organisation. Monarken är »moraliskt» skyldig att till rådgifvare kalla de män, som framför allt äga nationens förtroende, och ministrarna böra lämna sina platser, då de ej längre äro den »representativa majoritetens ledare och chefer». Genom dechargefrågans behandling eller genom budgetvägran har representationen tillfälle att uttala misstroende mot regeringen och framtvinga ombyte. (»Svar på anmärkningarna mot skriften: Förslag till en omfattande och i laglig ordning verkställbar representationsförändring.» Sthlm 1840.) — Johansson höll fast vid sina engelska ideal och ville ej, som åtskilliga radikala oppositionsmän, godtaga Norges författning som mönster; han betraktade i stället denna som klart antiparlamentarisk.

[2] Aftonbladet 1836 $^{22}/_{10}$.

den sittande regeringens passivitet gentemot representationen ej öfverensstämde med de parlamentariska principerna var man emellertid på det klara med.[1]

Däremot synes åtskillig ovisshet ha rådt om huru stort inflytande, som rådgifvarna rätteligen borde äga på representationens arbete. Här komma de inhemska erfarenheterna om det dolda och obehöriga inflytande, som regeringen vid de föregående riksdagarna utöfvat särskildt på riddarhuset, i strid med de parlamentariska doktrinerna. De fortfarande gängse åsikterna om korruptionens stora roll i de parlamentariska staternas inrikespolitik bidrogo väl också till att göra oppositionen mest benägen för att söka begränsa regeringens parlamentariska rörelsefrihet och förmåga att påverka representationen.[2] Därför ådagalades ej från liberalt håll några starkare sympatier för tanken att lämna statsråden och de föredragande fritt tillträde till ståndens plena för att där kunna försvara regeringsförslagen och bemöta de framställda anmärkningarna.[3] De motioner, som framställdes i detta syfte vid 1834 och 1840 års riksdagar, afslogos också af de bägge lägre ständen, där oppositionen hade majoritet, och som ett hufvudmotiv för detta beslut verkade uppenbarligen farhågan för att ett dylikt medgifvande skulle gifva för stort inflytande åt regeringen; tydliga uttalanden härom fälldes från oppositionshåll

---

[1] Aftonbladet ifrade t. ex. i flera artiklar för att ministrarna skulle taga initiativet i de frågor, hvilkas afgörande tillhörde representationen. Det nuvarande tillståndet karaktäriseras sålunda: under det att ministärer i andra länder afgå, då de ej kunna genomdrifva sina planer, bryr sig den svenska ministären ej om att uppgöra några sådana, utan öfverlämnar detta till riksdagen för att sedan förlöjliga och fördärfva de åtgärder, som den genom riksdagens beslut är tvungen att verkställa (1835 $^{24}/_{3}$). — I klagomålen öfver regeringens svaghet och initiativlöshet instämde, som nedan skall visas, äfven flera af de konservativa.

[2] Typiskt är ett uttalande i Dalmans tidskrift Mimer. På tal om ministrarnas valbarhet till representationen skrifves där, att »då dessa personer i vårt land, uti alla a n d r a förhållanden, utöfva ett mäktigt inflytande öfver folket och hafva så många medel att göra sig gällande, torde den önskan ej innefatta för mycket, att folket såsom lagstiftare må lämnas åt sig själft, så att det ej äfven i valen ledes af konsiderationer att rösta på hr landshöfdingen, hr statsrådet m. fl.». (Mimer 1830, s. 609, 610.)

[3] Undantag finnas dock, t. ex. Horn, som ville lämna »ministrarna» tillträde till ståndens plena, men ej rösträtt (»Tankar om reformer», s. 27) och Argus-Johansson, som ville gå ett steg längre och göra rådgifvarna valbara till representationen. (»Svar på anmärkningarna . . .», s. 36.) I det faktum att Norge utestängt statsråden från representationen ser han den norska författningens antiparlamentariska karaktär tydligt ådagalagd.

både i K. U. och i ståndén.[1] I praktiken var oppositionen således i allmänhet ej böjd för att omedelbart förverkliga begreppet »en stark regering», äfven om den erkände dess teoretiska riktighet. Först ville man bringa den parlamentariska regeringsbildningens grundsats till seger.[2]

Frågan om ministerstyrelse är en af de mest omdebatterade under 1830-talet. Behofvet af en reform af centralstyrelsen erkännes äfven långt in i det konservativa lägret, och den skarpaste kritiken af det rådande systemet med »resonerande» statsråd och »skrifvande» statssekreterare kom från en till sin allmänna läggning konservativ man, grefve Gustaf Löwenhielm.[3] I fråga om syftningen med en sådan reform skilde sig emellertid meningarna. Oppositionen — jämte några enstaka, efter utländska ideal tänkande konservativa, såsom G. Löwenhielm och Magnus Björnstjerna — önskade ministerstyrelse, hvarvid oppositionen självfallet afsåg att den skulle hvila på strängt parlamentarisk grundval.

Från konservativt håll bekämpade man däremot med största ifver tanken på ministerstyrelse i parlamentarisk mening, ehuru man ganska allmänt ville gå med på att göra statsråden till chefer för hvar sin förvaltningsgren.[4] Hufvudsynpunkten för de konservativa utläggningarna i denna fråga är, att konungens absoluta beslutanderätt ej får inskränkas. Vådorna och olägenheterna af ministerstyrelse i parlamentarisk mening framhållas kraftigt i den konservativa pressen och broschyrlitteraturen och understrykas genom ofta starkt förlagda skildringar af förhållandena utomlands. Det förslag till departementalreform, som 1834 antogs att hvila och som, sedan det 1840 definitivt bifallits, ligger till grund för den ännu gällande organisationen af de högsta förvaltningsorganen, betraktades också af flera konservativa med misstro just ur den synpunkten att man fruktade att det skulle leda till ministerstyrelse.[5] Att denna reform dock icke uppfyllde hvad som från liberalt håll åsyftades insågs

[1] Schinkel(-Alin) XII: 1, s. 235; XII: 2, s. 170, 171; jfr Rexius: »Det svenska tvåkammarsystemet», s. 103. — K U P 1834 fol. 432—439; K U P 1840 fol. 1496—97.

[2] Rexius, anf. a., s. 102. — Lindeberg framhöll 1833 att hufvudsaken i en god statsförfattning vore en fast och kraftfull regering och att man utan risk kunde skapa en sådan, om man samtidigt läte folkets opinion komma till uttryck i pressen och i en förnuftig representation. (»Sverige i framtiden.»)

[3] »Om styrelsens organisation i Sverige.» — Jfr Hist. Tidskr. 1905, s. 241 o. f.

[4] Så t. ex. Hazelius i »En af dagens frågor», s. 10.

[5] Om de olika åsikterna inom riksdagen i denna fråga se Blom: »Det svenska statsrådets organisation 1809—1840», s. 56 o. f.

emellertid på förhand af flera inom oppositionen,[1] och äfven från konservativt håll nödgades man någon tid efter reformens genomförande medgifva att farhågorna för ministerstyrelse icke besannats.[2]

Den liberala oppositionens kritik af den rådande administrativa organisationen inriktades framför allt på det förhållandet att statssekreterarna, som dock voro de som närmast hade ledningen inom de olika administrationsgrenarna, erhållit en så undanskjuten och i politiskt afseende betydelselös ställning. I statssekreterareorganisationen såg man — icke utan skäl — ett embryo till en ministerstyrelse, som det gällde att utveckla. Man är också angelägen att betona betydelselösheten af de konsultativa statsråden, som utgjorde konseljens majoritet. Ansvaret bör enligt oppositionens åsikt öfverflyttas på de föredragande, hvilka också böra beklädas med tillbörlig makt.[3] Frågan, huru vidsträckt denna bör vara, ingår man däremot i allmänhet icke på, men den liberala pressen och broschyrlitteraturen har åtskilliga antydningar om att man ej utan vidare har lust att i ministrarnas händer lägga en självständig beslutanderätt i en del frågor i likhet med hvad förhållandet är i vissa andra länder.[4] Särskildt reagerar man mot att gifva ministrarna rätt att själfva utse underordnade tjänstemän och att utsträcka afsättlighetsprincipen till dessa.[5] Från konservativt håll utnyttjas också denna betänksamhet och framhålles att oppositionen väl önskar skärpa ministrarnas ansvar, men ej öka deras makt.[6] — Diskussionen om dessa frågor tar stor plats i 1830-talets politiska och statsrättsliga litteratur och an-

---

[1] Aftonbladet skref (1840 $^{30}/_{7}$) att reformen ej kunde öka »folkets moraliska inflytande på regeringsmakten i det hela». Dagligt Allehanda (1840, n:o 40) var något hoppfullare och ansåg att den nya ordningen »åtminstone beredde möjligheten af ett system, en sammanhållning, ett kollektivt motstånd».

[2] Så af Hans Järta. (Se Wallengren: »Hans Järta som politisk teoretiker», s. 109, not 2.)

[3] Horn hoppas att statssekreterarna, om de få tillräcklig myndighet, skola kunna öfvervinna byråkratiens motståndskraft — ett intressant och för de adliga oppositionselementen belysande uttalande (»Tankar om reformer», s. 16).

[4] Theorell uppgifver att de liberala önskningarna på denna punkt inskränka sig till följande: självständig beslutanderätt för ministrarna i mindre viktiga verkställighetsfrågor, men skyldighet att framlägga alla principfrågor för monarken. (»Några ord om press, reformer . . .», s. 81, 82.)

[5] I »Mimer» uttalas en afvikande mening: statsråden böra äga rätt att själfva välja sina underordnade tjänstemän. (Mimer 1830, s. 630.)

[6] Så t. ex. [Beskow]: »Upplösning är icke upplysning», s. 37; »Har Sverige publicitet och publicister?», s. 199 o. f.; [C. A. Löwenhielm]: »Försök till en kritisk undersökning . . .», s. 46 o. f.

knytes ständigt till debatten om ministeransvarigheten, hvarför jag ansett mig böra något beröra den.

De nya och i flera afseenden mot den svenska författningens anda och bokstaf stridande konstitutionella idéer, som den liberala oppositionen sökte tillämpa på det svenska statslifvet, fingo emellertid ingalunda obestridt förkunnas. Under 1830-talets första år synes man på konservativt håll — jag använder här detta uttryck som en samlande beteckning för alla de krafter som stodo emot den liberala oppositionens författningssträfvanden — ha intagit en tämligen passiv hållning till den nya förkunnelsen; den »frikonservativa» Svenska Minerva gisslade visserligen kvickt och skarpt oppositionens öfverdrifter och angrep häftigt dess ledande män, framför allt Anckarsvärd, och tidningens framstående medarbetare Clas Livijn hånade i en mycket uppmärksammad broschyr[1] de liberala idéerna om ministerstyrelse o. d. Men något allvarligare försök till bemötande af de statsrättsliga doktriner, som framfördes af den liberala pressen, förekom knappast under 1830-talets första år. Efter 1834—35 års riksdag synes man emellertid inom det konservativa lägret ha insett nödvändigheten af att öfvergå från försvar till anfall, sedan den liberala riksdagsoppositionen öppet blottat sina radikala, mot författningen stridande afsikter. I slutet af 1834 började Sveriges Statstidning utkomma och i denna upptogos, delvis under medverkan af regeringsmedlemmar, de liberala idéerna till granskning och bemötande.[2] En rad broschyrer under senare hälften af 1830-talet utgjorde emellertid de betydelsefullaste inläggen från den konservativa sidan.[3] Utmärkande för alla dessa är att man icke

[1] »Om ministère och opposition i Sverige. Åsikter af Jan Jansson.» Sthlm 1831.

[2] WARBURG: Svensk litteraturhistoria IV: 1, s. 179.

[3] De viktigaste bland dessa alltid anonymt utgifna broschyrer voro BESKOWS »Dagens händelser, bedömda af en landtman», och »Upplösning är icke upplysning», båda utgifna 1838, RYDQVISTS »Tidens oro och tidens kraf» (1840), PALMBLADS »Om sällheten af en ministerialstyrelse» (1841) samt framför allt HAZELIUS' båda broschyrer »En af dagens frågor, eller huruvida en ministerstyrelse . . . är öfverensstämmande med svenskt folklynne och svensk grundlag?» (1835) och »Ytterligare om ministerstyrelse» (1836), hvilka bägge voro särtryck ur Statstidningen. Författaren var den bekante militärskriftställaren J. A. Hazelius. Som inspiratör har uppgifvits den inflytelserike och kunnige politikern öfverste, sedermera general Lefrén (Biogr. Lex. Ny följd V, s. 86), men det är högst sannolikt att Hartmansdorff också har andel i broschyrens tillkomst. Hazelius' broschyrer, särskildt den första, väckte mycken uppmärksamhet och man gissade på Hans Järta som författaren (Biogr. Lex. V,

längre vänder sig mot oppositionsbegreppet som sådant; en opposition i författningens anda med uppgift att stärka regeringen i st. f. att försvaga den förklaras nu från konservativt håll vara icke allenast tillåten utan rent af önskvärd. Men den opposition som är uttryck för en sträfvan att upphäfva författningens maktfördelningsbegrepp bekämpas ifrigt.

Hufvudargumentet i de konservativa angreppen på de moderna idéerna om parlamentariskt inflytande på regeringsbildningen och ministerstyrelse är hänvisningen till grundlagens stadgande om konungens rätt att allena styra riket. Man bestred vidare att fortsättningen i § 4 R. F. — »på det sätt denna R. F. föreskrifver» — kunde tagas som intäkt för yrkande på inskränkningar i konungens frihet att själf afgöra regeringsärendena och att fritt utse sina rådgifvare; grundlagen innehölle nämligen intet, som kunde styrka dessa oppositionella kraf.[1] Följande argumentering, hämtad ur en af de mest betydande broschyrerna, torde vara typisk.[2] Om statsråden nödgas nedlägga sina ämbeten, så snart de tänka annorlunda än konungen, så blir följden att vi få en alldeles egenmäktig konung, därigenom att han väljer ett statsråd, som aldrig motsäger honom, eller ock att statsrådet genom afgångshot tvingar sin vilja igenom och således blir i verkligheten styrande.[3] Den förra möjligheten är ingen tom konstruktion, betonar förf., som vidare framhåller att det är af stor vikt att en »ädel rådgifvare» ej lämnar statsrådet, om hans råd ej alltid hörsammas; i stället för att lämna sin plats åt en »ja-herre» bör han kvarstanna och utveckla den moraliska motståndskraft, som han äger. En sådan »moralisk opposition» inom statsrådet, »vid själfva källan, hvarifrån alla åtgärder utgå», anser förf.

---

s. 86). En samtida skref om den första broschyren, att »den är nära nog den enda af alla nyare i regeringens intresse författade ströskrifter, som gjort någon betydligare effekt». (Palmblad: »Dagens strider . . .», s. 84.)

[1] C. A. Löwenhielm medgifver dock att grundlagsstiftarna i någon mån försvagat »allenaprincipen» genom att ställa rådgifvarna under »ständernas färla»; han syftar därvid på de grundlagsbestämmelser, som afse riksdagens kontroll öfver regeringen (»Försök till en kritisk undersökning . . .», s. 21). Björnstjerna anser allenastyrande principen teoretiskt riktig, men praktiskt outförbar. (»Grunder för representationens möjliga ombyggnad», s. 133.)

[2] [J. A. Hazelius]: »En af dagens frågor . . .».

[3] Grundlagen tillständer icke rådgifvarna att genom täta och i massa gjorda afsägelser förbinda sig mot konungen, ty sådant är intet annat än »mer eller mindre väl maskerade aristokratiska sammangaddningar», afsedda att spela landets styrelse i några partichefers händer, framhålles i en artikel i Statstidningen om resignationsplikten (1836, n:ris 35 o. 54).

synnerligen betydelsefull. — De konservativa motsätta sig således i allmänhet bestämdt den utsträckning af resignationsskyldigheten, som var en af hufvudpunkterna på det liberala programmet.[1] Däremot göras inga försök att försvara den obegränsade reservationsrätten; denna punkt går man i allmänhet med tystnad förbi. En och annan konservativ författare instämmer dock i oppositionens ogillande af denna utväg för rådgifvarna att undandraga sig ansvar.[2]

I fråga om rådgifvarnas ställning till representationen står det konservativa flertalet enigt om att afvisa de parlamentariska anspråken, hvilka betecknas såsom utländska efterhärmningar, oförenliga med Sveriges författning. Man satiriserar öfver vissa parlamentariska oarter; särskildt de täta ministerskiftena och partiintrigerna få tjäna som afskräckande exempel. De antiparlamentariska dragen i den svenska författningen framhållas, och särskildt betonas att denna författning utesluter total anslagsvägran — det medel, som oppositionen i parlamentariska stater använder för att framtvinga ministärskifte.[3] Man afvisar principiellt hvarje inskränkning i konungens rätt att fritt välja och afskeda sina rådgifvare. Indirekt måste man emellertid medgifva att en inskränkning i konungens frihet i här berörda afseende dock faktiskt kan komma till stånd, därigenom att rådgifvarna själfmant resignera inför tydliga och upprepade angrepp och misstroendevota från representationens sida. På denna punkt hade oppositionen satt in sina argument för det parlamentariska

---

[1] En modifierad uppfattning ger Beskow uttryck åt, då han medgifver att en rådgifvare bör stanna i statsrådet endast så länge han ser sig kunna uträtta något gagneligt och kan påräkna monarkens förtroende. (»Har Sverige publicitet och publicister?», s. 211.) — Geijer anser att »kraftiga föreställningar» icke kunna ske på annat sätt än genom resignation; dock vill han ej att detta medel skall tillgripas så snart meningsskiljaktigheter uppstått i hvilken fråga som hälst. (Litteraturbladet I, h. 8, s. 137 o. f.)

[2] Se t. ex. [G. Löwenhielm]: »Om styrelsens organisation i Sverige», uppl. I, s. 35. — Reservationsrätten bör anlitas så lite som möjligt, skrifver Beskow, ty det är rådgifvarens plikt att så långt han förmår skydda konungens person. Inför historiens domstol är reservationen en chimär. (»Har Sverige publicitet och publicister?», s. 213 o. f.)

[3] Tanken i vår författning är långt förnuftigare än de parlamentariska ländernas, framhåller Hazelius. »Här gifver man styrelsen de medel, som pröfvas behöfliga och som landet kan bära, men yrkar tillika, om man därtill tror sig äga skäl, ett öppet användande af 107 § R. F.» Anslagsvägran däremot framkallar en ständig strid mellan regering och representation, som ej kan vara gagnelig för landet (»Ytterligare om ministerstyrelse», s. 6). — Jfr [Rydquist]: »Tidens oro och tidens kraf», h. II, s. 71 o. f.

styrelsesättets förenlighet med Sveriges grundlag. Den engelske konungen är icke heller skyldig att afskeda en utvoterad ministär, påpekar Aftonbladet, och han gör det icke, ty ministären förekommer honom och begär själf sitt afsked.[1] Intet grundlagsbud hindrar att samma praxis blir gällande i Sverige.

De konservativa författarna äro medvetna om att i detta resonemang finnes en inkörsport för de idéer, om hvilkas oförenlighet med Sveriges statsskick de äro lifligt öfvertygade. Mycket är således beroende af det sätt, hvarpå rådgifvarna själfva fatta sin uppgift. Denna punkt är föremål för åtskilliga utläggningar af stort intresse. På en fråga från Aftonbladet, om man anser att en rådgifvarepersonal, som enligt § 107 blifvit anmäld till entledigande, bör ha panna att kvarstanna och trotsa representationen, svarar det officiella regeringsorganet Sveriges Statstidning, att »den naturliga känslan hos rådgifvarna är visserligen då att afgå, och gärna, eller för sin egen skull, lärer väl ingen sitta kvar». Men om rådgifvarna ha godt samvete och finna att oppositionen endast är partibunden, så böra de stanna till dess konungen entledigar dem, så vida de anse sig ha kraft att trotsa stormen. Men om icke dessa skäl finnas för handen, »så bör man tvifvelsutan afgå, och t. o. m. under det molnen börja sammandraga sig, utan att afvakta ovädrets utbrott».[2]

Den uppfattning om en konstitutionell rådgifvares ställning och plikter, som man möter i detta ganska belysande uttalande stämmer rätt väl öfverens med den hållning, som rådgifvarepersonalen intog vid början af 1840—41 års riksdag inför oppositionens häftiga anlopp. — Hazelius, som också diskuterar denna fråga, tar mera sikte på konungens ställning till ett eventuellt misstroendevotum mot hans rådgifvare. Han vill icke drifva den satsen att konungen bör ställa sig likgiltig mot den allmänna opinionen om rådgifvarna, men han lägger hufvudvikten på att ett sådant misstroendevotum afgifves i den grundlagsstadgade formen — genom tillämpning af § 107. Någon annan opinionsyttring kan konungen icke taga hänsyn till. Denna uppfattning utlägges på följande sätt.[3] Om R. St. afslå en k. proposition, så är det rådgifvarnas plikt att undersöka anledningen härtill. Skulle afsikten vara att åstadkomma ett rådgifvareombyte, så är det beklagligt att denna afsikt ej framställts mera öppet, ty genom det sätt, hvarpå saken nu kan utläggas, hindrar man konungen

[1] Aftonbladet 1835 $^{7}/_{10}$.

[2] Sveriges Statstidning 1836, n:o 90.

[3] »En af dagens frågor . . .», s. 19—21.

att fästa afseende vid den allmänna opinionen om hans rådgifvare. Ty det är otänkbart att konungen kan låta sig »aftrotsas» statsråden genom »öfvermodiga pasquillanter». Den omständigheten att ett kungligt förslag förkastas är ingen resignationsanledning. Endera, konungen eller ständerna, har orätt och kommer måhända så småningom till insikt härom och ändrar då sin mening. Framhärda båda, blir frågan tills vidare oafgjord, men däri ligger ingen anledning till partioväsen. »Är det icke genom frågors framställande och svars afgifvande, genom tankars och förslags begrundande, möjligen uppskjutande, förkastande eller förnyande, som allting i världen utvecklar sig?» Det är ett farligt öfvermod att fordra att »för en vunnen votering allting i Svealand skulle börja maka åt sig», och en ytlig statsmannavisdom att tro att samhällets behof bli afhjälpta genom några statsrådsombyten.[1]

De sista orden torde kunna sättas som motto för de flesta konservativa betraktelser öfver detta tema. Tanken att en tappad votering, en tillfällig öfvervikt för ett oppositionsparti skulle ovillkorligen leda till en förändring i rådgifvarepersonalen och i styrelsegrundsatserna, är fullständigt främmande för den politiska åsiktsriktning, som strängt fasthåller vid de författningsprinciper, som kommit till uttryck i 1809 års R. F. Hufvudsynpunkten för dem var att hindra att regeringen komme under ständernas direkta inflytande. Grundvillkoret för rådgifvarnas verksamhet skulle vara konungens förtroende, icke ständernas. Således en medvetet antiparlamentarisk åskådning.[2] På denna punkt stå de konservativa praktiskt taget fullständigt eniga. Däremot dela sig meningarna ifråga om regeringens ställning i allmänhet till representationen; en stark opinion inom det konservativa lägret stöder kravet på en bättre samverkan mellan statsmakterna och en starkare initiativutveckling från regeringens sida — därmed närmande sig de sträfvanden inom det liberala lägret som med kravet på en parlamentarisk regeringsbildning förena önskan om en stark och ledande

[1] Det är af intresse att jämföra detta uttalande med de ord af Hans Järta, som citeras af Wallengren (anf. a., s. 117, 118). Hvarje försök till opinionsyttring mot rådgifvarna annorledes än genom §§ 106 och 107 betraktar Järta som en »slingrig smygväg», som konungen ej bör fästa afseende vid.

[2] Någon gång kunde äfven i den konservativa pressen framskymta något som kunde likna ett tillmötesgående af parlamentariska anspråk. Så skrifver vid ett tillfälle Svenska Minerva, att det ligger i sakens natur att ministären skall ha öfvervikten i riksdagen. Detta har äfven här i landet så till vida sin tillämpning, att om regeringen råkat i en bestämd minoritet från riksdagen början, så hade väl på ett eller annat sätt majoriteten kommit in i regeringen (Svenska Minerva 1830, n:o 37).

regering.[1] Klagomålen öfver regeringens svaghet voro öfver hufvud taget synnerligen framträdande på den konservativa sidan, där man emellertid i allmänhet söker orsaken i bristande beslutsamhet och kraft att afvisa riksdagens försök till inkräktningar på »den styrande maktens» områden.[2] Enstaka, med utländska politiska förhållanden väl förtrogna konservativa, såsom de ofvannämnda Magnus Björnstjerna och Gustaf Löwenhielm, gingo emellertid längre och sökte i själfva statsskicket skulden till att regeringen ej kunde få den ledande ställning, som de ansågo tillhöra ett konstitutionellt styrelsesätt i modern mening; krafven på ministerstyrelse och på friare former för ministrarnas kommunikation med ständerna äro de praktiska uttrycken för dessa idéer.[3] Därvid komma emellertid dessa konservativa författare att i vissa afseenden, säkerligen oafsiktligt, stödja den liberala oppositionens kraf på ett parlamentariskt styrelsesätt; Gustaf Löwenhielm ger t. ex. ett direkt förord åt anslagsvägran som parlamentariskt maktmedel.[4] Sådana uttalanden upptogos naturligtvis med tillfredsställelse på liberalt håll.[5]

Jag har här i stora drag sökt redogöra för de åsikter och sträfvanden i några af de konstitutionella hufvudfrågorna, som voro be-

---

[1] Den diametralt motsatta åsikten har naturligtvis också alltjämt starka sympatier inom det konservativa lägret. Sitt mest tillspetsade uttryck har den kanske fått i Livijns ofvannämnda broschyr, där statsråden häftigt klandras för att de uppträdt på riddarhuset, hvarigenom de endast gifvit oppositionen trumf på hand och offrat sin egen uppgift, som icke är att representera konungamakten inför folket, utan att inför tronen föra folkets talan. (»Om ministär och opposition», s. 39.)

[2] Så klandrar t. ex. Svenska Minerva, att regeringen genom att göra propositioner till R. St. i frågor, som hörde under den ekonomiska lagstiftningen, prutat af på prerogativet och gifvit riksdagen obehörigt inflytande. Det är intet annat än kryperi för tidens riktning, menar tidningen. — Orsaken till regeringens svaghet ser Minerva med fog däri, att den från början endast ställt sig i försvarsposition, undvikit att taga initiativ i de stora frågorna och lämnat ledningen åt riksdagen. Därigenom har regeringen så småningom blifvit blott och bart en verkställande makt åt ständerna och utskotten ha blifvit de verkliga ministerdepartementen. (Svenska Minerva 1830, n:ris 25 o. 26.) — Jfr REXIUS: »Det svenska tvåkammarsystemet», s. 103, 104.

[3] REXIUS, anf. a. s. 105 o. f. — Se äfven REXIUS: »Geijers affall», s. 38.

[4] Om representationen ej gillar regeringens handlingar, »så afslå bevillningen och skyll mig om ni ej få andra ministrar», skrifver G. Löwenhielm (»Om styrelsens organisation i Sverige», uppl. I, s. 36).

[5] Gustaf Löwenhielms uttalanden om budgetvägran åberopas t. ex. 1834 som argument af en liberal riddarhustalare (R o A P VII, s. 206). — Jfr REXIUS, anf. a. s. 107.

stämmande för de olika riktningarna i svensk inrikespolitik under årtiondet närmast efter julirevolutionen. Jag har härmed velat gifva den rätta bakgrunden till skildringen af ministeransvarighetsproblemets behandling vid de två närmast följande riksdagarna. I de skarpa inrikespolitiska brytningar, som ge prägeln åt detta årtionde, är det emellertid icke i främsta rummet sträfvandet att åt riksdagen förvärfva ett afgörande inflytande på styrelsen, som utgör den synliga drifkraften för den liberala oppositionen, ehuru denna sträfvan otvifvelaktigt är det djupaste ledmotivet i den politiska kampen och ehuru 1840 års riksdag äfven kan uppvisa en del mera utpräglade tendenser i denna riktning. I stället framträda i den liberala agitationen framför allt ansträngningarna att bryta de inkonstitutionella förhållandena, som råda inom själfva styrelsen tack vare »allenastyrandet», rådgifvarepersonalens svaghet och det mäktiga sidoinflytande, som alltför mycket får göra sig gällande.[1] Den liberala pressens allt djärfvare angrepp på dessa företeelser bidrog i hög grad att bland den stora allmänheten skapa den känsla af missbelåtenhet med de rådande konstitutionella formerna, som i så hög grad är utmärkande för den politiska diskussionen och kampen under 1830-talet.

[1] Särskildt detta senare drag i Karl Johans regeringssystem har mer än kanske något annat gifvit den radikala oppositionen och dess press vapen i hand. Att de gängse populära föreställningarna om Karl Johans gunstlingsregemente voro öfverdrifna är otvifvelaktigt, men det kan å andra sidan icke förnekas att det otillbörliga inflytande, som en person af C. U. Nermans karaktär kunde utöfva, gaf berättigade anledningar till indignation. Mot slutet af Karl Johans regering koncentrerade sig anmärkningarna mot »kamarillaväsendet» kring Brahes namn, och det torde vara till fullo bestyrkt att hans ställning och inflytande i åtskilliga afseenden var stridande mot de konstitutionella begreppen, äfven om följderna däraf icke voro så landsskadliga, som oppositionen sökte göra troligt. Att Brahe emellertid i vida kretsar betraktades som styrelsens »onda genius», därom får man ett starkt intryck vid läsningen af samtida uttalanden från oppositionssidan, t. ex. Lilljecronas dagbok. — Jfr om dessa förhållanden: SCHINKEL(-Alin) XII: 1, s. 173; ULFSPARRE, s. 270.

Kampen mot »systemet» börjar.

1834 års riksdag visade den nya oppositionen fullt utbildad och rustad att på allvar upptaga en kamp mot »systemet». Regeringen, hvars konservativa och antiparlamentariska karaktär efter 1828 års riksdag ytterligare accentuerats genom några förändringar bland rådgifvarepersonalen,[1] tycks med en förvånande blindhet för tidens tecken ha väntat sig en tämligen lätthandterlig riksdag, där oppositionsyttringarna skulle inskränka sig till fruktlösa demonstrationer, men regeringen hålla afgörandet i hufvudfrågorna i sin hand genom ett säkert inflytande i flertalet af ständen.[2] Dessa förväntningar svekos emellertid. Riksdagen fick en långt mera afgjordt oppositionell karaktär än hvad de flesta hade väntat. I bondeståndet, där regeringen förut med lämpliga medel kunnat hålla oppositionen stången, blef nu den senare så godt som allenarådande under Anders Danielssons skickliga ledning. En genomgripande förändring hade inträdt i borgarståndet, delvis till följd af de ändrade representationsbestämmelser, som beslutats af föregående riksdag och genom hvilka de ofrälse bruksägarna fingo säte och stämma i ståndet. Två starkt oppositionellt sinnade representanter för denna kategori, Thore Petré och Jonas Wærn, fingo redan från början ett betydande inflytande inom ståndet och i stort sedt hade oppositionen en säker majoritet bland borgarna. Inom prästeståndet fanns visserligen endast ett fåtal egentliga oppositionsmän, men däremot ett ganska betydande antal moderata »liberaler», hvilkas sparsamhetsifver i förening med ett sakligt berättigadt missnöje med vissa principer och detaljer i den rådande regimen under riksdagens första månader gaf en viss oppositionell färg äfven åt det högvördiga ståndet.[3] På riddarhuset hade regeringen däremot en säker majoritet att räkna på.

[1] Schinkel(-Alin) XII: 1, s. 171, 172.

[2] Clason, s. 322.

[3] Prosten Chr. Stenhammar, som i början af riksdagen räknades till de »liberala», karaktäriserade dessa såsom »böjda att stå emot stora anslag och skadliga låneförslag» (»Bilder ur riksdags- och hufvudstadslifvet» I, s. 18).

Resultatet af dessa förändrade styrkeförhållanden visade sig först vid utskottsvalen, som i de ofrälse ståndeu i stort sedt utföllo till oppositionens fördel. Särskildt blef det af stor betydelse att oppositionen fick bestämd majoritet i statsutskottet, en öfvervikt, som sedermera ytterligare accentuerades genom förstärkningsvalen.[1] Detta bidrog i hög grad till att öfverflytta motsättningen mellan ministär och opposition till anslagsfrågornas område, och därmed fick riksdagen sin allmänna karaktär af verklig kraftmätning mellan representation och regeringsmakt.

Äfven i behandlingen af ansvarighetsfrågan visa sig återverkningarna af oppositionens nyvunna maktställning på anslagsfrågornas område. De grundlagsenliga formerna för riksdagskontrollen öfver rådgifvarepersonalen betraktas med ganska stor likgiltighet, och i stället sträfvar oppositionen att genom anslagsnedsättningar o. d. framkalla opinionsyttringar, som nu medvetet gå ut på rådgifvarnas aflägsnande och nytt system i styrelsen. Antalet enskilda anm.-anl. är därför vid denna riksdag mycket litet. Från statsutskottet anmäldes fyra, af hvilka två rörde öfverskridandet af anslaget till gardesregementena. Konungen hade mot statsrådets nästan enhälliga mening beslutat att en äskad, men af riksdagen endast delvis beviljad löneförbättring åt gardesregementena skulle genomföras med användande af 3:e hufvudtitelns besparingar.[2] K. U. afslog samtliga dessa anm.-anl. och erkände bl. a. uttryckligen konungens dispositionsrätt öfver besparingarna inom hufvudtitlarna.[3] Både i K. U. och i ståndeu gjordes emellertid yrkanden om tillämpning af § 106 och skarpa protester höjdes mot att K. U. låtit anm.-anl. förfalla.[4] Yrkanden på återremiss föllo emellertid på talmännens propositionsvägran, som godkändes af K. U.;[5] ett förslag hos R. o. A. att K. U:s memorial rörande anm.-anl. mot det öfverskridna anslaget skulle läggas till handlingarna med ogillande, möttes äfven af landtmarskalkens propositionsvägran.[6] Då ståndet likväl yrkade propositionen, gick frågan

[1] Schinkel(-Alin) XII: 1, s. 258.

[2] Ibid. s. 171.

[3] K U M n:ris 6, 7, 12, 22.

[4] K U P fol. 128 o. f. — R o A P VIII, s. 345—448; XI, s. 55; XII, s. 167. — P r P VI, s. 464 o. f.; VII, s. 72 o. f. — B g P III, s. 565 o. f.; 817 o. f.; 875 o. f. — B d P V, s. 265—275.

[5] K U M n:ris 16 och 20.

[6] En talare på riddarhuset (grefve Cronhielm) meddelade att han erfarit att statssekr. Nordenfalk nedlagt sitt ämbete, emedan han ej velat expediera konungens beslut, som fattats mot samtliga statsråds — utom Rosenblad — afstyrkande. Cron-

till K. U., som gillade landtmarskalkens åtgärd.[1] — De gamla tvistefrågorna mellan K. U. och ständen hade under dessa debatter ånyo förts fram, särskildt genom propositionsvägrandet, och yrkandena på att ständen skulle göra anmälan om entledigande äfven då K. U. underkänt anm.-anl. förnyades, fast utan resultat.

Utom dessa statsutskottets anm.-anl. förekom ett tiotal sådana, väckta af enskilda riksdagsmän. Den i politiskt hänseende intressantaste af dessa var Sven Heurlins i bondeståndet, som framställdes efter det K. U:s dechargebetänkande afgifvits.[2] Den går nämligen ut på en allmän kritik af hela styrelsesystemet och påminner ganska mycket om de vidlyftiga anklagelseskrifter mot regeringen, som några oppositionsmän på riddarhuset framkommit med vid förra riksdagen.[3] Heurlin klandrar först K. U. för att det ej i sitt dechargebetänkande anmärkt mot rådgifvarnas underlåtenhet att inför konungen anföra landets behof i olika afseenden och söka genomdrifva förbättringar och reformer. Därefter ingår han på en detaljerad kritik af regeringspolitiken, såväl den inre som den yttre, och anför 14 särskilda punkter, där han funnit uraktlåtenhet och försummelse från rådgifvarnas sida. Anmärkningsvärdt är att man i denna anklagelseskrift kan märka en udd äfven mot konungen personligen. Heurlin talar om rådgifvarnas benägenhet »att undvika obehaget af framställningarna emot en hög personlighets, måhända någon gång på förhand uttryckta vilja». Han klandrar i försiktiga ordalag regeringens passivitet inför den polska frihetskampen[4] och Karl Johans ryssvänliga politik i allmänhet. Sverige hade bort handla i samförstånd med »de kraftfulla, rika, fritt styrda nationerna». Han kunde icke utan »sorglig känsla» undertrycka »tanken på den borgerliga frihet, som . . . genom en sådan förening i politiska grundsatser och politisk verksamhet säkert vore

---

hielms påstående att Nordenfalk vägrat kontrasignation bestreds af K. U:s ordf. och åtskillig debatt förekom om denna sak. (R o A P VIII, s. 397 o. f.; jfr Schinkel(-Alin) XII: 1, s. 171.)

[1] K U M n:o 21.

[2] K U H fol. 966—987. Den väcktes under dechargedebatten i bondeståndet (B d P V, s. 245).

[3] Det är icke osannolikt att Anckarsvärd eller G. Hierta haft något att göra med tillkomsten af Heurlins anmärkningsskrift. Hvarken Hierta eller Anckarsvärd deltog i 1834 års riksdag, men särskildt den förre stod i liflig kontakt med oppositionskretsarna och gick bönderna tillhanda med råd och dåd.

[4] Se härom Clason, s. 302; Schinkel(-Alin) XII: 1, s. 169 o. f.

att vinna.» — Det är liberalismens allmänna politiska synpunkter, som här ligga till grund för klandret mot regeringen.[1]

K. U. gjorde kort process med Heurlins anm.-anl. Hans reflexioner öfver utrikespolitiken upptogos icke till pröfning — dessa frågor ansågos höra till hemliga utskottets behandling. Öfriga anmärkningspunkter underkändes, med motivering att de dels rörde ämnen, som K. U. redan behandlat, dels rörde underlåtna regeringsärenden, som det icke tillkom K. U. att pröfva. Det är af intresse att konstatera att inga protester höjdes inom K. U. mot det senare uttalandet; tvärtom framhöllo oppositionsmännen Cederschiöld och prosten Hallström att K. U:s uppgift vore »negativ och inskränkt till pröfning af fel och öfverträdelser af gällande lagar», och att man borde söka rättelse i hvad som blifvit uraktlåtit genom att väcka motioner, men ej genom att gå anmärkningsvägen.[2]

Två andra enskilda anm.-anl. fingo större praktisk betydelse. Den ena väcktes af W. F. Dalman på riddarhuset den 20 mars och var riktad mot statssekreteraren Skogman, hvilken kontrasignerat den kungliga propositionen om ny banklag, som framlagts under riksdagen under förutsättning att det hvilande förslaget till ändring af § 72 R. F. skulle bifallas och riksbanken därigenom ställas under konungens och ständernas gemensamma lagstiftningsmakt. Emellertid restes från oppositionen det häftigaste motstånd mot den hvilande grundlagsändringen, hvilken ansågs åsyfta konungamaktens utvidgning, och efter heta debatter föll »72:an» på bönders och borgares afslag. Utgången innebar ett ganska kännbart nederlag för regeringen, och en af dess följder var den nyssnämnda anm.-anl. mot Skogman.[3] Dalman förklarade Skogmans befattning med banklagen grundlagsstridig och yrkade ansvar enligt § 106 eller § 107. En intressant statsrättslig fråga väcktes genom denna anm.-anl., den nämligen, huruvida K. U. äger rätt att granska statsrådsprotokoll från pågående

[1] Crusenstolpe, som framställde ett par anm.-anl., riktar sig i en af dessa bl. a. mot att en utomordentlig beskickning afsändts till Petersburg vid Alexandermonumentets aftäckande och gör i samband därmed en del skarpa utfall mot Karl Johans ryska politik. K. U. upptog ej hans anm.-anl. till pröfning. (K U H fol. 1117; K U P fol. 733 o. f.; K U M n:o 86.)

[2] K U P fol. 353 o. f. — W. F. Dalman, som var utgifvare af Dagligt Allehanda, anhöll hos K. U. att få trycka Heurlins anmärkningsskrift, men detta vägrades honom. Däremot bifölls senare en liknande anhållan från Heurlin själf (K U P fol. 393 o. f.; 430). — Dessförinnan hade K. U. afslagit en framställning från L. J. Hierta att få utbekomma K. U:s protokoll öfver granskningen af statsrådsprotokollen. (K U P fol. 203; jfr Aldén: »Lars Hierta» I, s. 73.)

[3] Se härom Clason, s. 323, 324; Schinkel(-Alin) XII: 1, s. 189 o. f.

riksdag.[1] Inom K. U. uppstod långa debatter, som rörde sig dels om frågan huruvida en dylik anm.-anl. kunde upptagas, dels om själfva sakfrågan och dess konsekvenser. Den förra frågan afgjordes sålunda att K. U., med enhälligt gillande af den praxis att protokollsgranskningen ej skall utsträckas öfver den dag då riksdagen börjar, beslöt att ändå upptaga denna remitterade anm.-anl., emedan den grundade sig på ett statsrådsprotokoll, som redan officiellt meddelats R. St. och som K. U. således ej behöfde äska.[2] Därefter beslöt K. U. med 13 röster mot 9 att åtgärd skulle vidtagas endast mot statssekreteraren, ej mot de vid beslutet närvarande statsråden.[3] Sedan proposition om tillämpning af § 106 besvarats med 19 nej och 3 ja, beslöt K. U. med 12 röster mot 10 att anmärkning enligt § 107 skulle göras mot Skogman. I sitt svar meddelar K. U. att det ansett sig böra anmärka att statssekr. Skogman »icke i detta fall ådagalagt alla för hans förtroendeämbetsutöfning erforderliga egenskaper, som i R. F. § 107 uppräknas».[4]

[1] En utredning af denna fråga lämnas af K. Tynell i »Festskrift till P. Fahlbeck», s. 245 o. f.

[2] K U M n:o 10; jfr Tynell, anf. a. s. 248.

[3] Detta beslut gaf anledning till skarp kritik i ståndén och det ogillades af flera talare att anmärkning beslutats endast mot Skogman, fastän »herrar statsråder» hade lika del i åtgärden. Under debatten på riddarhuset förklarade Dalman att det varit ett förbiseende af honom att rikta anm.-anl. endast mot Skogman. Präster och bönder beslöto återremiss och som svar härpå afgaf K. U. ett nytt memorial (n:o 23), hvari meddelas att utskottets majoritet ansett det »otillständigt» att utsträcka anmärkningen »utöfver remissens föremål och innehåll» och anställa »en icke yrkad undersökning af det hela», hvarigenom man måhända hade inkräktat på kommande riksdags rätt. Denna anmärkningsfråga klöfs således i två; den föredragande statssekreteraren, som utarbetat den k. propositionen, ställdes till ansvar redan nu; öfriga för beslutet ansvariga fingo sin sak hänskjuten till nästa riksdag. (Jfr K U P fol. 112 o. f.) De anmärkningar, som gjorts i ståndén, särskildt i prästeståndet, mot att protokoll från pågående riksdag granskats bemötte K. U. med den förklaringen att en vägran att upptaga målet icke hade varit förenligt med den oafvisliga fordran att representationen städse må äga fullt förtroende för rådgifvarna. (Mem. n:o 23.)

[4] Dalmans anm.-anl. hade ju lämnat öppet åt K. U. att tillämpa § 106 eller § 107. Inom K. U. förekom åtskillig debatt härom; majoriteten ansåg ej att § 106 kunde tillämpas, då ett uppenbart brott mot grundlag eller allmän lag ej förekommit; det berodde ju af R. St. att antaga eller förkasta det framlagda lagförslaget. Anders Danielsson ansåg att en grundlagsöfverträdelse skett, men han ville ej att den skulle straffas »genom juridisk behandling», utan genom en opinionsyttring af R. St. om nödvändigheten att aflägsna den felande rådgifvaren. Han ville absolut icke att saken skulle öfverlämnas åt en domstol, sådan som riksrätten, bestående af en pluralitet af förtroendemän (K U P fol. 116 o. f.). — Detta är ett karaktäristiskt uttryck för oförmågan att hålla i sär juridisk och politisk ansvarighet.

Ytterligare en enskild anm.-anl. föranledde åtgärd från K. U:s sida. Den väcktes i nov. 1834 af Petré i borgarståndet och var äfven den riktad mot statssekr. Skogman. Saken rörde regeringens åtgärder i statslånefrågan.[1] Petré förklarade i sin anmärkningsskrift att regeringen förfarit grundlagsstridigt, då den upptagit en fråga, som R. St. redan afgjort, men slutade med att ifrågasätta tillämpning af § 107, då Skogman »icke allenast förbisett stadgandet i 75 § R. O. utan äfven åsidosatt rikets sannskyldiga nytta på ett så eftertänkligt sätt».[2]

Sakens behandling inom K. U. är ganska intressant. Vid ett fyllnadsval till utskottet hade som ledamot från R. o. A. utsetts den benhårdt konservative och starkt formalistiske frih. Jac. Cederström, och då han representerade det högsta riddarhusnumret bland utskottets adliga ledamöter, intog han ordförandestolen. Egendomligt nog var det Cederström, som inom K. U. kraftigast arbetade för att Petrés anm.-anl. skulle föranleda ansvarighetsåtgärd, ej endast mot Skogman, utan mot samtliga rådgifvare.[3] Hans skäl för yrkandet på ansvar voro gifvetvis ej desamma som Petrés. Han ansåg att rådgifvarna genom att tillstyrka framläggandet af en ny proposition i lånefrågan förbisett stadgandet i § 89 R. F., jämförd med § 87 R. F. De hade i stället bort fästa konungens uppmärksamhet på att R. St:s beslut om lånets upphäfvande icke kunde blifva grundlagsenligt gällande utan konungens bifall. § 107 ansåg han ej tillämplig, då det vore fråga om ett speciellt fall; han yrkade därför åtal mot samtliga vid beslutet närvarande rådgifvare. Med 10 röster mot 8 beslöts att samtliga rådgifvare skulle ställas under åtal. Riksrätten underkände emellertid fullständigt anklagelsen, men saken väckte ganska mycken uppmärksamhet och irriterade både monarken och rådgifvarna.[4]

[1] Clason, s. 325; Schinkel(-Alin) XII: 1, s. 268—272.

[2] K U P fol. 566 o. f.

[3] Biskop Wingård hade, under åberopande af prejudikatet från Dalmans anm. anl., yrkat att man ej borde utsträcka ett eventuellt ansvarskräfvande till andra än Skogman, då han ensam nämnts af Petré. Cederström däremot förklarade att ett sådant förfarande ej vore oväldigt; skulle utskottet vilja följa Wingårds yrkande, ansåg han sig därför själf böra framställa anm.-anl. mot de statsråd, som närvarit vid beslutets fattande (K U P fol. 573).

[4] Schinkel(-Alin) XII: 1, s. 271; Clason, s. 326; Wieselgren: »L. J. Hierta», s. 127. Stenhammar kallar riksrättsåtalet för »kronan på den exalterade oppositionens verk, som gör alltsammans till en karrikatyr». Han omtalar att alla moderata funno »hela tillställningen dum», men att den väckt onödig oro i landet och obehaglig uppmärksamhet i utlandet. (»Bilder ur riksdags- och hufvudstadslifvet» I, s. 176.)

Af de anm.-anl., som väcktes inom K. U. under protokollsgranskningen, föranledde endast tvenne åtgärd från utskottets sida. Båda äro betecknande för oppositionens karaktär. Det ena gällde det förslag till ny instruktion för R. St:s revisorer, som K. M:t afgifvit vid 1828—30 års riksdag och som då, trots starkt motstånd från oppositionen, bifallits. Genom detta förslag hade regeringen velat slita den långvariga tvisten om revisorernas granskningsrätt; det tillmötesgick delvis ständernas fordringar, men vidhöll att granskningen ej finge utsträckas utöfver de två år, hvilkas afslutade räkenskaper revisionen enligt § 68 R. O. skulle omfatta.[1] Inom K. U. framställdes nu anmärkningar mot att detta förslag framlagts, som strede mot riksdagens 1823 yttrade åsikter om granskningens omfattning. Häremot genmäldes från motsidan att ifrågavarande regeringshandling genom föregående riksdags bifall till den k. propositionen redan godkänts och att all anledning till anmärkning mot densamma i konstitutionell väg försvunnit. Cederschiöld ansåg emellertid att denna omständighet ingalunda minskade felaktigheten af rådgifvarnas förfarande. Snarare kunde det läggas dem till last att »de begagnade tillfället att genomdrifva hvad hälst de ville, och utsatte R. St. för möjligheten att vidtaga olagliga och för dem själfva skadliga åtgärder». Med 10 röster mot 9 beslöt också K. U. att göra anmärkning enligt § 107 mot den föredragande, statssekreteraren för handels- och finansärenden.[2] — Ännu futtigare var K. U:s andra anmärkning enligt § 107. Den gällde en bestämmelse i 1830 års författning om brännvinsbränningen, som stod i strid med ständernas beslut rörande sättet för brännvinspannornas uppmätning. Med den förseglade sedelns utslag beslöts också anmärkning mot Skogman, som ansågs ha visat »verklig brist på skicklighet» vid handläggningen af denna sak.[3]

Dessa båda anmärkningar mot Skogman utgjorde hela resultatet i anmärkningsväg af K. U:s protokollsgranskning. Det är därför ett synnerligen magert dechargebetänkande, som K. U. denna riksdag framlägger.[4] Äfven till formen skiljer det sig afsevärdt från

— Äfven en så utpräglad oppositionsman som Cederschiöld undrade senare om ej K. U. gått för långt genom riksrättsåtalet; därigenom hade R. St. blifvit »liksom stämda till ett slags medlidande». (R o A P XIX, s. 294.)

[1] Se härom SCHINKEL(-Alin) XII: 1, s. 19—23.

[2] K U P fol. 56 o. f. (beslutet fol. 83).

[3] K U P fol. 92.

[4] K U M n:o 11. — Under dechargedebatten förklarade Cederschiöld att orsaken till anmärkningarnas fåtalighet var den förändrade partiställning inom K. U., som åstadkommits genom en del ersättningsval. (R o A P IX, s. 28).

föregående riksdagars. De inledande fraserna saknas, likaså det gynnsamma omdömet om regeringssystemet. Ingen tillstyrkan af decharge förekommer, ej heller några »upplysningsvis anmälda omständigheter».[1] En kort redogörelse för de båda anmärkningarna mot Skogman lämnas, hvartill K. U. fogar meddelandet att dess majoritet ansett »den mindre formenliga beredningen och icke nog grannlaga behandlingen af dessa bägge mål» vittna om bristande nit och skicklighet. Utskottet erinrar vidare om den anmärkning, som gjorts mot statssekr. Skogman med anledning af Dalmans anm.-anl., och slutar sedan med orden: »Hvilket allt K. U. enligt grundlagarnas föreskrift får R. St. vördsamligen tillkännagifva».

I den utgång dechargefrågans behandling i K. U. fått, sågo oppositionsmännen ett ytterligare bevis för riktigheten af den åsikt, som nu allt starkare framträngер, nämligen att under nuvarande förhållanden ingenting kunde vinnas på den af grundlagen anvisade vägen för utkräfvande af den ministeriella ansvarigheten. Men man kunde dock icke dölja sin harm öfver detta dechargebetänkande, som med sina två futtiga anmärkningar så föga motsvarade de skildringar af regeringens svåra felsteg och grofva försummelser, hvarmed t. ex. den oppositionella pressen bearbetat den allmänna opinionen.[2] De långvariga debatterna i ständen öfver decharge-

[1] Det är anmärkningsvärdt att K. U. så godt som enhälligt beslöt att »medelvägen» ej skulle användas. Cederschiöld fann det likgiltigt om anmälan skedde med eller utan citation af § 107, ty vid tillkännagifvande af anmärkningsvärda förhållanden måste ändå alltid denna § vara underförstådd. Formen för ett dechargebetänkande borde enligt hans åsikt vara denna: »Man framställer t. ex. ett sammandrag, en öfversikt af det hela, ingår först i pröfningen af de från ständen remitterade anm.-anl., redogör sedan för dem som yppats inom utskottet och yttrar sig slutligen huruvida anmärkningarna befinnas vara af den vikt att de må påkalla underdånig anmälan om . . . vederbörandes entledigande eller icke.» (K U P fol. 49—54.) — Enligt Cederschiöld borde K. U. för ständerna framlägga allt, som befunnits anmärkningsvärdt, utan afseende vid dess större eller mindre vikt. Utskottets ordf., frih. Ehrenborg, förfäktade däremot den åsikten att inga speciella detaljer borde tillkännagifvas, utan § 107 användas endast då upprepade anmärkningar förekommit mot statsråd eller statssekreterare. Han ogillade därför anmärkningarna mot Skogman och betonade det olämpliga i att »en underlåtenhet, en ouppmärksamhet» begagnades för att kasta skugga på en eljes förtjänstfull förvaltning. (K U P fol. 60, 84, 91.)

[2] Följande uttalande af Cronhielm kan anföras som typiskt för stämningen: »Jag erkänner visserligen att rådgifvarnas ansvarighet vid tillämpningen af våra former alltid skall blifva blott en skuggbild, men då man i stället att från K. U. erhålla ett betänkande öfver styrelsesystemet, får ett dechargebetänkande, som blott

betänkandet och K. U:s svar på en del enskilda anm.-anl. utgöra därför mestadels försök från oppositionens sida att genom skarpa attacker mot vissa rådgifvare och vidlyftig kritik af både regeringssystemet och vissa detaljer i styrelsen vederlägga den gynnsamma uppfattning om regeringen, som K. U:s utlåtanden möjligen skulle kunna grundlägga. Typiska äro i detta afseende Petrés anförande i borgarståndet och Cronhielms på riddarhuset. Bägge uppehöllo sig vidlyftigt vid regeringens underlåtenhet och försummelser i olika afseenden — Petré som vanligt häftigt och skarpt klandrande, Cronhielm ridderligt och med hofsamhet i formen. Vägledande för båda var, kan man säga, Petrés ord, att man icke endast borde fästa sig vid »de passiva regeringsåtgärderna, som fordras för statsmaskineriets enformiga och regelbundna gång».[1]

Förhoppningarna att kunna bringa ansvarighetsbestämmelserna till effektiv tillämpning voro emellertid grusade. Visserligen framställdes yrkanden på anmälan enligt § 107 mot Skogman, som ju var den ende rådgifvare, mot hvilken K. U. gjort anmärkning.[2] Men äfven från oppositionshåll erkände man som sagdt i allmänhet att de af K. U. framställda anmärkningarna icke kunde motivera en begäran om ministärförändring, och yrkanden på återremiss blefvo därför oppositionens enda utväg. Återremiss beslöts också i ett par fall, men ledde ej till åsyftadt resultat,[3] och slutet blef att

innefattar små fall, hvilka man . . . verkligen kan kalla ömkliga och hvilka aldrig kunna gifva R. St. anledning att begära någon rådgifvares entledigande, öfvergår denna ansvarighet till en karrikatyr . . . Det fordras blott att konungens rådgifvare få tillfälle att genomdrifva talmännens utnämnande i sitt intresse och en knapp majoritet i K. U. för att all granskningsrätt af rådgifvarnas åtgärder skulle vara R. St. betagen» (R o A P VIII, s. 378—379). Ett dechargebetänkande sådant som detta måste hos »den eljest okunnige leda till den slutsatsen att styrelsen vore alldeles förträfflig» (R o A P IX, s. 39). — Under det att Svenska Minerva prisade dechargebetänkandet för dess korrekta form mottogs det med missnöje eller hån af oppositionspressen. Dagligt Allehanda fann det egendomligt att K. U. ej haft mera att anmärka, då missnöjet med styrelsesystemet likväl framträder ohöljdt vid riksdagen och tar sig uttryck i oupphörliga afslag å regeringens anslagsäskanden. (1834, n:o 129.) Aftonbladet skref att »det stora riksdagsdramat i hvad det rörer den konstitutionella ansvarigheten är således utspeladt»; någon allmän pröfning af styrelseprinciperna etc. vore icke att förvänta, då återremiss säkerligen ej skulle kunna genomdrifvas (n:o 130).

[1] B g P III, s. 775 o. f.; R o A P IX, s. 42—55.

[2] Så i prästeståndet af prosten Hallström, som inom K. U. velat tillämpa § 106 mot Skogman för hans åtgärder med banklagen, men nu i stället yrkade anmälan enligt § 107 såsom en »opinionsyttring» (P r P VII, s. 121 o. f.).

[3] Se ofvan sid. 141, not 3.

samtliga anmärkningsmemorial lades till handlingarna i de olika ståndén.[1]

Som ofvan antydts var det emellertid framför allt på anslagsfrågornas område, som oppositionens styrka och egentliga karaktär framträdde vid denna riksdag. Anslagsvägran börjar nu betraktas som ett lofligt och lämpligt parlamentariskt medel att åstadkomma den förändring i styrelseprinciperna, som öppet angafs vara oppositionens mål. Programmet utstakades med all önskvärd tydlighet i en liten broschyr af den bekante kapten Anders Lindeberg, som utkom strax i början af riksdagen och väckte stort uppseende.[2] Det förklaras däri, att ingen framgång är att vänta för folkopinionens kraf på reformer i statsskicket, »så vidt det skall ske endast genom opinionens egen moraliska kraft». Det återstår icke något annat medel för R. St. »att i laglig väg verka på regeringen än genom bevillningen». Det är därför nödvändigt att statsutskottet vid denna riksdag betraktar sin uppgift ur en högre synpunkt än blott och bart anslagsbeviljandets. På dess hållning beror det om brytningar mellan statsmakterna skola kunna undvikas och dess verksamhet måste betraktas som »ett medel att dels förbereda reformer i vårt statsskick, dels undanrödja hindren därför». Alla begärda anslagsförhöjningar böra följaktligen förvägras — »icke blott för deras penningebelopp utan ännu mer och hufvudsakligast för den princip vi ofvan anfört» — och dessutom böra nedsättningar ske på de olika hufvudtitlarna. En särskild plan härför framlägges, åtföljd af en vidlyftig motivering; särskildt i försvarsbudgeten föreslås betydande nedsättningar. För att undvika kollision med § 109 R. F. bör statsregleringen med det snaraste verkställas, framhåller han.

Under riksdagsdebatterna framkommo allt som oftast åsikter, som nära öfverensstämma med de af Lindeberg förfäktade.[3] Hans

[1] Aftonbladets omdöme om dechargedebatten (1834, n:o 149) vittnar om den ringa betydelse, som mera avancerade liberaler tillmätte detta parlamentariska »fyrverkeri». Det återgifves i Wieselgrens biografi öfver L. J. Hierta, s. 106—108.

[2] »Om statsverkets behof. I anledning af K. M:s proposition därom till R. St., ett ord till behjärtande af höglofl. statsutskottet. Af förf. till 'Sverige 1809 och 1832'.» Sthlm 1834.

[3] T. ex. i grefve Cronhielms anförande på riddarhuset den 2 maj 1834 vid debatten om andra hufvudtiteln. Han proklamerade däri ständernas förtroende för ministären som nödvändig förutsättning för att anslag skulle beviljas. Äfven om tillgångar finnas, bör man icke utan vidare säga ja till hvad styrelsen begär, utan

idéer om budgetsvägran som medel att komma åt »systemet» stodo för öfrigt i bästa samklang med de särskildt i bondeståndet starkt framträdande krafven på anslagsnedsättningar och skattelindringar.[1] Taktiken blef också att genom afslag på regeringens äskanden söka framtvinga systemskifte, och man gick därvid till väga med en hänsynslöshet, som afskräckte de mera besinningsfulla elementen äfven bland de deciderade sparsamhetsvännerna från att följa oppositionens voteringsparoller.[2] Det oaktadt fick regeringen genom voteringarna i förstärkt statsutskott på hösten 1834 vidkännas en rad svåra nederlag, som särskildt gingo ut öfver försvarsanslagen.[3] Oppositionen gjorde ingen hemlighet af att det mindre var af sparsamhetsskäl än af politiska hänsyn som denna taktik tillämpades.[4] Den liberala pressen hälsade med förtjusning dessa handgripliga opinionsyttringar mot styrelsesystemet[5] och framhöll, att de borde öfvertyga styrelsen om nödvändigheten af en reformvänlig politik, för hvars genomförande emellertid fordras en förändrad rådgifvarepersonal.[6] Aftonbladet påpekar att i ett annat land skulle en enda sådan votering ha varit tillräcklig för att öfvertyga ministären om dess plikt att afgå.[7] I en artikel några månader senare skrifver Aftonbladet

---

först undersöka om denna förtjänar riksdagens förtroende. Därför borde dechargefrågan först afgöras innan några anslag beviljades. Frih. Boije konstaterade att Cronhielms anförande vore ett genljud af de åsikter, som nyligen genom journalismen blifvit framställda, nämligen att det mindre vore genom ansvarighetslagarna än genom afslag å budgeten, som man kunde komma åt ministären. (R o A P VII, s. 156, 174.)

[1] Schinkel(-Alin) XII: 1, s. 249.

[2] »Det är ett ordentligt raseri att blott votera n e j! till både likt och olikt — äfven då förnekandet af det begärda leder till dubbelt större misshushållning och dubbla utgifter på annat håll», skrifver Stenhammar (»Bilder ur riksdags- och hufvudstadslifvet» I, s. 145), som reagerar mot dessa försök att tvinga styrelsen att handla mot sin vilja, »undanskaffa ett eller annat statsråd eller göra en eller annan 'reform'.» Oppositionens plan är, menar han, »verkligen upplösande all regering, är r e v o l u t i o n ä r.» (Anf. a. s. 163).

[3] Schinkel(-Alin) XII: 1, s. 262 o. f.; Clason, s. 329.

[4] Schinkel(-Alin) XII: 1, s. 265.

[5] Betecknande är Aftonbladets omdöme om en af dessa: »Det var ett af dessa tillfällen, då vår annars så vanmäktiga representation ännu är i stånd att genom handling uttala ett omdöme öfver styrelsen och dess åtgärder af allvarligare betydelse än den, som ligger i bländverket af § 106 och § 107.» (1834, n:o 297.)

[6] Dagligt Allehanda (Aftontidningen) $^{26}/_{9}$ 1834.

[7] Aftonbladet $^{26}/_{9}$ 1834. — Tidningen uppräknar fem rådgifvare, som framför allt böra aflägsnas och ersättas med yngre krafter; de äro: Rosenblad, Wetterstedt, Löwenhielm, Lagerbjelke och Mörner. Dock tillägges efter dessa namn: »med flera».

att man hade hoppats att regeringen, när voteringarna började gå henne emot, skulle afblåsa riksdagen, d. v. s. »vidtaga den enda verkligt konstitutionella utvägen att ånyo vädja till folket». Då skulle det ha visat sig, om oppositionen endast är ett verk af tidningarna eller om ej förkastelsedomen öfver styrelsen »var skrifven i folkets hjärtan, innan den utfärdades af dess ombud».[1]

Tack vare sin öfvervikt i förstärkta statsutskottet kan oppositionen således på hösten 1834 med viss rätt säga sig vara innehafvare af den parlamentariska majoriteten.[2] I öfverensstämmelse med de moderna teorierna om regeringsbildandet kräfver den som följd af dessa styrkeförhållanden en kursförändring i regeringspolitiken genom inkallande af oppositionens män i ministären. Den sterila oppositionstaktiken från föregående riksdagar har nu ersatts af en medveten sträfvan efter regeringsmakten. Så långt voro oppositionsmännen ense. Däremot rådde skiljaktiga meningar om huru denna kursförändring bäst skulle åvägabringas. Tanken på en total ministärförändring, som skulle skapa en ny, på ett bestämdt program bildad och med solidariskt ansvar sammanhållen konselj, är ännu främmande äfven för åtskilliga af de ledande oppositionsmännen och kan för öfrigt under rådande förhållanden svårligen bli annat än en teoretisk spekulation. I de radikala oppositionskretsarna såg man med oro de försök, som gjordes från en del regeringsmedlemmars sida att vinna mera moderata oppositionsmän för regeringens sak, och rykten om att ett par oppositionsmän skulle inträda i konseljen väckte mycken uppståndelse. Man befarade att oppositionens styrka därigenom skulle försvagas, utan att någon verklig vinst skulle kunna ernås i form af ändrade styrelseprinciper.

I början var Anckarsvärd föremål för dylikt ryktessmideri,[3] men mot slutet af riksdagen koncentrera sig ryktena kring grefve David Frölichs namn. Denne betraktades af den radikala oppositionen med misstro och pikades för sina »ministeriella» tendenser.[4] Den 5 mars

[1] Aftonbladet $^{5}/_{1}$ 1835.

[2] Aftonbladet klagar i början af 1835 öfver det vanvettiga förhållandet att majoriteten i vårt land fortfarande kallas opposition. Svenska Minerva, som erkänner att oppositionen aldrig förr haft en sådan triumf som vid denna riksdag, förnekar dock att regeringens motståndare äga utpräglad majoritet i riksdagen (n:ris 8 och 11).

[3] Se t. ex. Aftonbladet 1834, n:o 62 o. 64 (jfr WIESELGREN: »L. J. Hierta», s. 94); Dagligt Allehanda 1834, n:o 31.

[4] Frölich hade i vissa frågor intagit en från oppositionsmajoriteten afvikande hållning. Se härom SCHINKEL(-Alin) XII: 1, s. 278, 284; REXIUS: »Det svenska tvåkammarsystemet», s. 74, 75, 77.

1835 fann sig Frölich därför föranlåten att afgifva en förklaring på riddarhuset.[1] Han lugnade de oroliga med en försäkran, att det fanns mycket små utsikter för att de skulle få se honom i statsrådet. Något anbud att inträda i ministären hade han ej mottagit. En rådgifvarepost vore för öfrigt under nuvarande styrelseformer och system alls icke något eftersträfvansvärdt, snarare en odräglig börda. Men samtidigt kritiserade han den uppfattningen att en oppositionsmans inträde i regeringen öfver hufvud taget vore något brottsligt och oerhördt. I andra länder betraktar man det som något ganska vanligt och glädjande att personer af oppositionen intaga lediga platser i konseljen. Här resonerar man annorlunda. Efter att ett helt decennium ha »pesterat öfver ministärens handlingar och personer» och klagat öfver att de sistnämnda det oaktadt behålla sina platser, utpekar man nu en person som lycksökare »vid den ringaste skymt att han skulle kunna anses tjänlig att komma in i administrationen». Är det på detta sätt man vill framkalla ämnen till en ny administration? I förbigående antyder Frölich vidare som sin uppfattning, att förändrade grundsatser börjat göra sig gällande inom regeringen, och att oppositionen därför borde förändra sin taktik.

Aftonbladet kommenterade Frölichs förklaring i hånfull ton och beklagade att tidningen ej kunde »skönja de leende utsikter, som öppnat sig för hr grefven genom de konservativa dimmorna».[2] Tidningen öfverlämnade emellertid åt hr grefven att själf finna sin »vändpunkt». — Sin afvisande hållning till tanken på en eller flera moderata oppositionsmäns inträde i konseljen öfvergaf emellertid tidningen helt oförmodadt i slutet af riksdagen. Tidningen skrifver, att, oaktadt ett inträde i regeringen af Frölich, E. von Troil o. d. moderata oppositionsmän visserligen icke skulle medföra några genomgripande förändringar i institutionerna och fastän de nämnda personerna måhända ej vore de lämpligaste, så måste man dock medgifva att något är bättre än intet. Det vore barnsligt att vänta »att något radikalare system här kan på längre tid göra sig gällande, utan att tala därom, att ett sådant system ännu är i saknad af personer, då de få representanter eller ämbetsmän, hvilka visat en tendens däråt, visserligen icke skulle komma ifråga». Med tydligt instämmande citerar Aftonbladet nu ett uttalande af grefve Cronhielm om en småningom skeende inympning af »friska

[1] R o A P XX, s. 64 o. f.; jfr Aftonbladet $^{10}/_{3}$ 1835.
[2] Aftonbladet $^{10}/_{3}$, $^{11}/_{3}$ 1835.

viljor» i konseljen.[1] Den resignerade tonen i detta uttalande stämmer rätt väl öfverens med en artikel i Dagligt Allehanda kort efter riksdagens afblåsande.[2] Det heter däri, på tal om oppositionens utsikter vid stundande förändringar inom statsrådet,[3] att Frölich slarfvat bort sina möjligheter och numera fullständigt vore ur räkningen.[4] För öfrigt vore det otänkbart att någon verklig oppositionsman skulle vilja mottaga en plats i statsrådet utan att som villkor fordra de reformfientliga »gubbarnas» aflägsnande och nya mäns inkallande. Men då intet af dessa villkor lär komma att bifallas, så är det för närvarande uteslutet att någon oppositionsman skulle *våga*, än mindre *önska* mottaga en plats, på hvilken han vet sig intet kunna uträtta.

Dessa båda uttalanden af de ledande oppositionstidningarna äro ganska belysande för stämningarna vid riksdagens slut inom oppositionslägret. Hade man där ett ögonblick, i känslan af sin styrka på anslagsfrågornas område, hoppats på att kunna framkalla en ministär- och systemförändring eller åtminstone rensa konseljen från dess mest reaktionära element, så visade snart erfarenheten att man öfverskattat styrkan och effekten af oppositionens opinionsyttringar och underskattat den personliga konungaviljans andel i det rådande systemet. Nu, när oppositionen för första gången kände sig på allvar ställd inför frågan om de parlamentariska konsekvenserna af dess kamp mot den sittande regeringen, nödgades den själf medgifva sin oförmåga att presentera de lämpliga männen till en ny konselj.[5] Förhoppningarna om att kunna vinna erkännande åt principen om representationens förtroende som nödvändig grundval för regeringen strandade fullständigt på den medvetet antiparlamentariska åsikt, som uppbar den sittande regeringen, och på konungens orubbliga beslut

[1] Aftonbladet $^{15}/_{4}$ 1835.

[2] Dagligt Allehanda (Aftontidningen) $^{11}/_{6}$ 1835.

[3] Sådana kommo ej till stånd förrän följande år, då Poppius afgick af hälsoskäl.

[4] Ännu under riksdagens sista dagar synas ryktena om Frölichs inträde i regeringen ha hållit i sig. Svenska Minerva berör saken med en viss oro ($^{20}/_{5}$, n:o 58) och hoppas att ryktena ej skola besannas, ty det vore förnedrande för regeringen att nödgas köpa sig fred genom att i ministären inkalla motståndare, helst när det gäller män, som redan upphört att utöfva egentlig betydelse. Ställningen är ingalunda så förtviflad att man behöfver köpa sig andrum genom förbund med fienden. Landets intressen kräfva att regeringen sammansättes af män, som äga högre meriter än sådana som vinnas genom orerande i stånd och utskott. — Här har man den klart antiparlamentariska ståndpunkten!

[5] Stenhammar konstaterar (anf. a. s. 161) att inom oppositionen »ingen enda eminent person visar sig», som skulle kunna inträda i regeringen och att »skickliga personer till bildande af en styrelse med bättre anda alldeles icke äro att tillgå».

att ej släppa den verkliga regeringsmakten ur sina händer. Resultatet af oppositionens ansträngningar vid denna riksdag blef således en rad förödmjukande nederlag för regeringen[1] — i och för sig betydelsefulla för den inrepolitiska situationens utveckling och för oppositionens egen samling och konsolidering — men utan inflytande på det rådande systemet eller det faktiska författningsläget.

Under de vidlyftiga debatterna om de olika anmärkningsfrågorna och för öfrigt äfven vid andra tillfällen under riksdagen framkommo från oppositionshåll flera uttalanden, hvilka återspegla den förändrade uppfattning i de konstitutionella frågorna, som förberedts genom de närmast föregående årens politiska utveckling och icke minst genom den liberala pressens propaganda för de parlamentariska idéerna. Äfven i riksdagen riktas kritiken numera öppet mot själfva regeringssystemet, ej endast mot rådgifvarna. Ehuru monarkens person fortfarande nämnes med största vördnad, riktas skarpa angrepp mot de inkonstitutionella drag i Karl Johans styrelse, som den liberala pressen gjort allmänheten förtrogen med under namnen »allenastyrandet», »Braheväldet» och »kamarillaregeringen».[2] Rådgifvarnas

[1] Äfven på andra områden än anslagsfrågornas sökte man tillfoga regeringen nederlag. Ofvan har påpekats, hurusom afsikten var denna med afslaget på »72:an» och med riksrättsåtalet i statslånefrågan. Ett direkt försök att komma åt den mest hatade af rådgifvarna, justitiestatsministern Rosenblad, gjordes genom omröstningen i opinionsnämnden, men lyckades icke. (SCHINKEL(-Alin) XII: 1, s. 211; jfr STENHAMMAR, anf. a. s. 93, 94.) I egenskap af ledamot af högsta domstolen (R. F. § 35 i dess ursprungliga lydelse) var justitiestatsministern undandragen påföljden af en anmälan om entledigande, och § 107 var således verkningslös mot honom. Denna oformlighet vållade K. U. vid 1834—35 års riksdag åtskilligt bryderi och flera debatter förekommo öfver frågan, huruvida öfver hufvud taget en anmärkning enligt § 107 kunde och borde riktas mot justitiestatsministern. Cederschiöld och Spens ansågo att K. U. borde anmäla äfven »justitiestatsministerns förhållande» till riksdagen, fastän denna ej kunde vidtaga någon åtgärd mot honom. En voteringsproposition inom K. U. visar huru man sökte komma ifrån saken. Den var af följande lydelse: »Den som anser hr statsministern för utrikesärendena samt statsrådet grefve Mörner i deras rådslag . . ., hvaruti de deltagit med hr justitiestatsministern och dåvarande statssekreteraren, numera biskopen af Kullberg, icke hafva etc. . . .» — Genom denna proposition, som för öfrigt besvarades med öfvervägande nej, sökte man således framhålla Rosenblads och Kullbergs medansvarighet, men samtidigt skilja dem från målet, då de i alla händelser ej kunde drabbas af § 107. (K U P fol. 131 samt fol. 153 o. f.)

[2] Under dechargedebatten yttrade Cronhielm att det allmänt omtalas, »att personer utanför rådkammaren utöfvade ett mäktigare inflytande på styrelseåtgärderna än de konstitutionella rådgifvarna.» (R o A P IX, s. 46.)

ställning till monarken är ett ofta förekommande diskussionsämne under dessa debatter. Under dechargedebatten yttrade Cronhielm att K. U. borde upplyst ständerna, »huruvida rådgifvarna förmå göra sina rådslag gällande eller, i motsatt fall, hvilka bemödanden de användt för att inbringa den eller dem, hvilkas råd mera följas, under samma konstitutionella ansvarighet som de själfva, eller hvarför de annars kvarstanna, om deras råd icke vinna gehör och således äro mindre goda». I fortsättningen af sitt tal utpekade Cronhielm ett par nuvarande eller tidigare medlemmar af konseljen (»en Ugglas, en Schwan, en Poppius, en Åkerhielm»), hvilka sades äga nationens förtroende på grund af sin självständigare hållning. Han antyder vidare att ett par reformvänliga rådgifvare lämnat konseljen, då de ej förmått göra sina åsikter gällande, och uttalade till dessa nationens tacksamhet.[1]

Skarpare framfördes de parlamentariska kraſven under en debatt den 5 mars 1835 på riddarhuset rörande frågan om ett nytt myntsystem.[2] W. F. Dalman, Dagligt Allehandas redaktör, gjorde därvid ett häftigt anfall på ministrarna, hvilka förklarades icke ha förmått uppfatta den första meningen i en konstitutionell samhällslära: att rådgifvarna skola »förebygga eller åtminstone begränsa konungamaktens möjliga misstag och förvillelser». Han ansåg det »föga grannlaga, att ej säga rent opassande» att rådgifvarna, »då de ej begagna sin resignationsrätt, utan vilja kvarstanna vid sin herres rådsbord, offentligen reservera sig mot de framställningar, hvilka konungen . . . meddelar representationen».[3] Blotta tanken vore löjlig, att en minister i ett annat konstitutionellt land skulle undskylla sig med förklaringen att det vore omöjligt att rubba regentens personliga åsikter. Utrikesstatsministern Wetterstedt kände sig uppfordrad till en protest mot dessa nya politiska teorier. För egen del förklarade sig Wetterstedt aldrig ämna lyssna till Dalmans förmaningar och »gifva näring åt dessa försök till efterhärmning af andra länder, styrda efter andra lagar och i synnerhet andra häfdvunna plägseder». Frånträdandet eller bibehållandet af hans ämbete skulle aldrig komma att bero »af några skrämskott eller uppmaningar från dagbladen eller

[1] R o A P IX, s. 42 o. f.

[2] R o A P XX, s. 47 o. f.

[3] Den kungliga skrifvelsen i myntfrågan åtföljdes af ett utdrag ur statsrådsprotokollet, af hvilket framgick, att rådgifvarna haft andra åsikter än konungen om den ställning regeringen borde intaga i denna sak. Det förelåg således här ett fall, analogt med mötespassevolansfrågan 1830. — Se närmare om saken SCHINKEL(-Alin) XII: 1, s. 278, 279.

andra». Häremot genmälde Dalman att grundidén i den konstitutionella lära han förfäktade vore att ingen fientlighet, nej icke ens ett missnöje skall finnas mellan konungen och representationen. Den öfvertygelsen hade både pressen och en del af representationen önskat bibringa »deras Excellenser, att deras tid är förbi och att de icke med bästa vilja kunna tillfredsställa folket eller dess ombud eller motsvara de anspråk på en regering, som den nya tiden äger.» För majoriteten på riddarhuset syntes dessa öppet klandrande uttalanden om de kungliga rådgifvarna grundlagsstridiga, och Dalman hänvisades af flera talare till K. U. med sina anmärkningar.

En intressant konstitutionell debatt förekom äfven på riddarhuset vid behandlingen af frågan om statsrådets omorganisation, den senare s. k. departementalreformen. Från oppositionshåll yrkades därvid — ehuru utan framgång — på grundlagsändringar i syfte att i fasta former fixera det utsträckta ansvarighetsbegrepp, som oppositionen förfäktade. Sålunda yrkade Dalman sådan ändring i § 9 R. F., att en rådgifvare skulle vara ansvarig för hvarje beslut, som han kontrasignerat, vare sig han reserverat sig eller ej. Häri låg ett tydligt kraf på resignationspliktens utsträckning till alla mål, där konungen beslutat i strid med statsrådets mening. Cederschiöld föreslog ett tillägg till §:en, innebärande att »kraftiga föreställningar» skulle fordras äfven mot sådana beslut, som anses strida mot rikets sanna nytta, således ej endast mot lag- och grundlagsstridiga beslut. Likaså yrkades föreskrift om att statsråden skulle vara ovillkorligen förbundna att yttra sina meningar till protokollet. Det principenligaste vore, enligt Dalmans åsikt, att en kollektiv ansvarighet för alla rådgifvarna bestämdes. Därigenom bleſve statsrådsprotokoll öfverflödiga och reservationerna bortfölle af sig själft. Men han vågade icke sträcka sina önskningar så långt, »då vi i Sverige ännu ej hunnit till den utbildning af det konstitutionella samhällsskicket, att konungen här, liksom konungarna i England och Frankrike, ej kan behålla sina rådgifvare längre än han följer deras råd».[1] En moderat mellanståndpunkt i denna viktiga konstitutionella fråga intog K. U:s ordförande, frih. Ehrenborg, som tydde grundlagsstiftarnas mening så, att konungen »ej längre skulle fortfara att gå emot hela den rådgifvande personalen». Sådant händer också sällan i länder med en kollektiv ansvarighet, och skulle det hända, så är det en moralisk, men icke en juridisk skyldighet för rådgifvarna att afträda. Men en sådan moralisk ansvarighet kan ej nedskrifvas i några grundlagar, den

[1] R o A P XIV, s. 158.

måste vara skrifven i hvars och ens hjärta.[1] Den konservativa ståndpunkten klargjordes af Hartmansdorff, som kraftigt framhöll vådorna af sådana ansvarighetsbestämmelser, som göra kontrasignationsvägran beroende af en rådgifvares enskilda uppfattning af hvad som är riksgagneligt eller ej. Med anledning af ett förslag af C. F. Horn om sådan ändring i grundlagarna att intet beslut skulle kunna fattas af konungen om ej minst en rådgifvare förenar sig med honom, framhöll Hartmansdorff att det då skulle kunna hända att samtliga rådgifvare komma öfverens om att afstyrka ett beslut, hvarigenom konungen således hindrades att fatta det och hans rätt och plikt att allena styra riket blefve ett tomt sken. Skulle rådgifvarnas ansvarighet utsträckas, så måste äfven deras makt ökas, men detta kunde ej ske utan inskränkning i konungens makt, framhöll han.[2]

Till dessa för oppositionens idéer och sträfvanden belysande uttalanden kan läggas ännu ett, som redan i början af riksdagen gjordes af grefve C. F. Horn.[3] Han trodde icke att det förhållandet länge kunde fortfara att regeringen styr mot folkmajoritetens åsikter. Det måste blifva ett slut på dessa eviga opinionsstrider mellan styrelse och representation, som hittills förts utan resultat. »Jag kan icke tänka mig fortfarandet af ett tillstånd, sådant, att Sveriges konung låter framkomma en proposition rörande någon viktig fråga, som icke vore så förberedd i opinionen att den blefve majoritetens.»

[1] R o A P XIV, s. 159 o. f. — Dalman replikerade att han ej trodde på möjligheten af att komma någon vart med den moraliska ansvarigheten. Denna riksdag hade uppvisat åtskilliga kraftyttringar mot ministären, men utan resultat.

[2] R o A P XIV, s. 166 o. f.

[3] R o A P XIX, s. 294 o. f. — Under en senare debatt meddelade Frölich att de uppmärksammade uttalanden om ministeransvarigheten o. d., som gjorts af Horn, vore »resultatet af de opinionsväxlingar», som Horn och Frölich haft med hvarranda. (R o A P XX, s. 61.)

Den politiska krisen vid 1840—41 års riksdag.

1834—35 års riksdag hade medfört en skärpning i förhållandet mellan regeringen och den liberala riksdagsoppositionen, som vittnade om djupgående motsättningar, ej endast om tillfälliga stämningar af mer eller mindre personlig art. Det var en verklig kraftmätning mellan regeringen och en betydande del af representationen, som nu börjat. Den senares ståndpunkt bestämdes därvid i väsentlig grad af sträfvandet att häfda riksdagens ställning och uppgifter i svenskt statslif och var i så måtto i samklang med författningens anda. Men därjämte framträdde hos de radikalt oppositionella element, som mer och mer började blifva tongifvande, en af utländska doktriner starkt påverkad tendens att definitivt förlägga den politiska tyngdpunkten hos representationen samt att kringskära och begränsa den personliga konungamaktens andel i styrelsearbetet genom att förvandla konungens rådgifvarepersonal till en ministerkonselj på parlamentarisk grundval. Dessa äro grundlinjerna i 1830-talets författningsstrid, hvilka dock som ofvan påpekats icke alltid klart framhöllos från oppositionshåll — delvis måhända af taktiska skäl. Sekundära uppgifter, syftande mot samma mål, äro bl. a. sträfvandet att åvägabringa en representationsreform, som skulle skänka riksdagen den erforderliga styrkan och fastheten, samt kampen mot vissa inkonstitutionella drag i den rådande regimen.

Tiden mellan 1834 års riksdag och det närmast följande riksmötet medförde ingalunda någon afspänning. Tvartom skärptes motsättningarna i sådan grad att en konstitutionell kris måste framträda som en hotande möjlighet för den politiskt klarsynte. Det är oomtvistligt att regeringens eget handlingssätt var en starkt bidragande omständighet härtill. Nu lika litet som efter 1828—30 års riksdag förefanns någon böjelse hos Karl Johan och flertalet af hans inflytelseägande rådgifvare inom och utom konseljen att draga lärdom af händelserna. De följande årens utveckling var i stället i rikt mått

ägnad att befästa den liberala oppositionens grepp om den stora allmänheten och att stärka den politiska meningsriktning, som allt mera högljudt kräfde förändring, »mouvement», i de konstitutionella och politiska förhållandena. Att klagomålen mot systemet i mångt och mycket voro öfverdrifna och obefogade har eftervärlden kunnat vitsorda, och det ligger för öfrigt i sakens natur att en agitation af det slag, som under 1830-talets sista år bedrefs af den liberala pressen, skulle tillåta sig vissa friheter i valet af angreppsmedel. Talet om »nöden i landet», folkets dignande under bördorna etc. är sålunda uppenbar öfverdrift — stundom kanske, som en konservativ författare kvickt uttryckte det, närmast »öfversättningar från franskan och engelskan».[1] Men kvar står dock det faktum att tiden närmast efter 1834—35 års riksdag lät de ofvan berörda dragen i Karl Johans regering ännu starkare framträda, hvilka buro vittnesbörd om bristande förståelse för det konstitutionella statsskickets fordringar på en monark och hans rådgifvare. Därtill kom en del åtgärder från styrelsens sida, som närmast vittnade om politisk oklokhet och som just därför blefvo utmärkta agitationsämnen. Och på botten af allt låg denna oförmåga att förstå tidens oro och med klok moderation tillmötesgå dess i mångt och mycket berättigade kraf på reformer och nydaningar som var förklarlig hos en regering af den dåvarandes skaplynne, men som därför ingalunda är ursäktlig, politiskt sedt.

Äfven om Karl Johans regering hade ställt sig mindre afvisande och oförstående mot den nya tidens fordringar, än hvad den i själfva verket gjorde, är det föga sannolikt att den lyckats bryta udden af den opinion, som nu reser sig och kräfver ändring i »systemet». Ty denna opinion var icke blott och bart en politisk strömning, som kunde neutraliseras genom taktiska motdrag, utan ett uttryck för tidens jäsande oro, för nya samhälleliga krafters framträngande, för nya politiska och sociala idéer och sträfvanden. Det är betecknande att kritiken under 1830-talets sista år börjar vända sig mot själfva det konstitutionella statsskicket och att republikanska idéer öppet förfäktas af en del oppositionsmän. Därmed får oppositionens kamp mot det bestående sitt mest markanta uttryck. Den liberala oppositionen framstår icke längre som enbart en förfäktare af folkrepresentationens grundlagsenliga rättigheter och en bekämpare af byråkratiska öfvergrepp. Dess sträfvanden inordnas som ett led i kampen för folksuveränitetslärans grundsatser, hvilka ånyo lyftas fram på svallvågorna från julirevolutionens omhvälfningar.

[1] [B. von Beskow]: »Upplösning är icke upplysning», s. 32.

Den konstitutionella principen om monarkens oantastlighet hade i den liberala pressen haft ifriga förfäktare. Under tiden närmast före 1840 års riksdag börjar det oaktadt kritiken från oppositionshåll riktas mot konungen personligen. Man gjorde ingen hemlighet af att det var på honom man syftade, när man talade om »systemet», och i vissa pressalster kastades masken fullständigt.[1] Rådgifvarepersonalen börjar behandlas med en viss föraktfull likgiltighet. Förklaringen till denna frontförändring ligger naturligtvis däri, att det med hvarje år som gick blef allt tydligare att »systemets» verklige bärare var konungen själf och att den enda möjligheten att komma till ett annat sakernas tillstånd var att på ett eller annat sätt sätta honom ur spelet eller neutralisera hans personliga inflytande på styrelsearbetet. De smickrande omdömen, som fälldes från liberalt håll om kronprinsen, »framtidens» man, visade i hvilken riktning förhoppningarna gingo.

Det saknades icke varningar till de styrande under åren närmast före 1840 års riksdag, och känslan af att den sittande regeringen förlorat marken, ej minst genom 1838 års händelser, kom till uttryck äfven i konservativa kretsar, där man hade blick för politiska realiteter.[2] Det fanns också inom regeringen män, som delade denna uppfattning, och som insågo att en klok och åtminstone i någon mån tillmötesgående reformpolitik var af nöden för att neutralisera det väntade motståndet vid riksdagen.[3] Men dessa åsikter förmådde icke utöfva något inflytande på regeringspolitiken. Kursen hölls oförändrad; »systemets» ledande män hoppades tydligen kunna rida ut den parlamentariska stormen, äfven om de anade att den skulle bli hård.

Desto ifrigare rustade man sig på motsidan och i god tid innan riksdagens början träffades förberedelser för att åt oppositionen bland ständerna skänka den erforderliga styrkan och effektiviteten samt inrikta motståndet mot regeringspolitiken på den rätta punkten. Hvilken roll den s. k. »koalitionen» spelat vid dessa förberedelser är ännu icke fullständigt utredt; troligen har man dock öfverdrifvit den direkta politiska betydelsen af dessa diskussioner och förhandlingar

---

[1] Så i Anders Lindebergs bekanta: »Bidrag till Sveriges historia efter den 5 nov. 1810», som är fylld af personlig hätskhet mot Karl Johan, hvilken — med full rätt för öfrigt — identifieras med »regeringen».

[2] Se Palmstierna, s. 70—72.

[3] Schinkel(-Alin) XII: 2, s. 18; Palmstierna, s. 72.

mellan en del sins emellan mycket olika element.[1] Aftonbladet angaf »koalitionens» innebörd sålunda, att en del personer, hvilka icke äro blinda för sakernas verkliga tillstånd, men ingalunda några anhängare af radikalreformer börjat inse att enda sättet att hindra det hopade missnöjets utbrott i »fordringar på *mera genomgripande* förändringar i systemet och institutionerna» vore att själfva taga ledningen i reformfrågorna och göra något för att lugna sinnena.[2] Detta torde nog i hufvudsak riktigt återgifva den allmänna karaktären af »koalitionen». Emellertid spelade äfven personliga synpunkter och en del högaristokratiska spekulationer in och därigenom försvagades den direkta politiska betydelsen af denna sammanslutning. Men det blef snart tydligt att det ej var dylika moderata reformsträfvanden, som skulle gifva riksdagen dess prägel. Den radikalare flygeln bland koalitionsmännen blef den som gaf tonen åt oppositionens riksdagspolitik. För dessa — Aftonbladsmännen skulle man kunna kalla dem — var det icke angeläget att söka afvärja missnöjets utbrott, utan i stället att utnyttja detta för sina politiska syften, hvilka i själfva verket just voro genomgripande förändringar i »systemet och institutionerna».

Ett led i uppgörelsen med »systemet» skulle naturligtvis bli räfsten med rådgifvarepersonalen. Att § 107 härvid skulle bli det förnämsta medlet var man redan under sommaren 1839 fullt på det klara med. Den gamla misstron mot detta parlamentariska vapen synes ha försvunnit i samma mån som den växande oppositionsstämningen i landet gaf löften om en förstärkning af de antiministeriella elementen vid riksdagen. Den 23 sept. 1839 förklarar Aftonbladet att riksdagen utan betänkande bör tillämpa § 107 äfven i sådana fall, då rådgifvarna sökt skydda sig med reservationer. I samma artikel uppmanar tidningen oppositionen vid riksdagen att uppmärksamma äfven den »ständigt verkande inflytelse, som har sitt upphof utom konseljen». Att göra slut på »Braheväldet» var enligt Aftonbladets åsikt en af den stundande riksdagens viktigaste uppgifter, ett nödvändigt villkor för att ett verkligt konstitutionellt styrelsesätt skulle komma till stånd. Detta är en sak som tidningen gång på gång kommer tillbaka till, både före och under riksdagen, och för den radikalare flygeln inom oppositionen stod det utan tvifvel klart att

[1] Om »koalitionen», se SCHINKEL(-Alin) XII: 2, s. 4 o. f.; »Lilljecronas dagbok», $^{14}/_{12}$ 1840, PALMSTIERNA, s. 75; REXIUS: »Det svenska tvåkammarsystemet», s. 126 o. f.

[2] Aftonbladet 1839 $^{14}/_{6}$.

alla förändringar i regeringspersonalen voro förgäfves om »sängkammarväldet» finge fortfara vid sidan af den konstitutionella konseljen. Här träffade man också »systemets» ömmaste punkt och riktade udden mot konungen personligen.[1]

Ju mera riksdagen nalkades desto häftigare och ohöljdare blef agitationen i den oppositionella pressen och desto tydligare blef det att riksdagen skulle få en stormig karaktär. »Frågan om 107:an» blef ett samtalsämne i alla kretsar. Oppositionens förberedelser oroade synbarligen den sittande konseljens ledamöter och fråga synes ha uppstått bland en del af dessa om man icke borde afgå före riksdagens början i stället för att afvakta ovädrets utbrott. Under senare hälften af 1839 återgåfvo tidningarna oupphörligt rykten om förestående förändringar i statsrådet, bl. a. hette det att statsråden Åkerhielm och C. A. Löwenhielm begärt afsked, men att konungen afslagit deras ansökan.[2] Oppositionen tolkade naturligtvis de påstådda demissionsansökningarna som utslag af fruktan för § 107. Uteslutet är icke att ett samfälldt steg i denna riktning verkligen tagits af samtliga rådgifvare strax före riksdagen, men att konungen ej velat gå med på en total ministärförändring, som skulle kunna tolkas som svaghet och eftergifvenhet.[3]

Alla ledamöter i den sittande konseljen hade emellertid icke samma anledning att med oro och obehag emotse den stundande riksdagen. Ett par af de senast utnämnda statsråden stodo relativt väl bland oppositionen, som icke gjorde någon hemlighet af att man tänkte sig dem som medlemmar i den nya konselj, som skulle blifva resultatet af rensningsprocessen med § 107 och som i stället för ett »aristokratiskt kamaraderi» skulle upptaga de kunnigaste, mest förtjänta och energiska män i landet.[4] De som nämndes voro utrikesstatsministern Stierneld och statsrådet frih. Lagerbjelke, någon gång äfven t. f. hofkanslern Ihre. Af dessa torde Stierneld ha underhållit verkliga förbindelser med koalitionen.[5]

[1] Lilljecronas dagbok ger ett lifligt intryck af hvilken viktig roll just aktionen mot »Braheväldet» spelade i Aftonbladskretsarna.

[2] Löwenhielm fick dock afsked 1839 på grund af ålder och sjuklighet. SCHINKEL-(-Alin) XII: 2, s. 16.

[3] Se Ulfsparres anteckningar i »Från Karl XIV Johans dagar», s. 240 och kommentaren härtill af S. J. Boëthius, s. 307. — T. o. m. den hårdnackade Rosenblad skall ha varit villig att självmant afgå i känslan af sin impopularitet. Se PALMSTIERNA, s. 80. — Jfr äfven WARBURG: »J. G. Richert» II, s. 1—2.

[4] Aftonbladet $^{11}/_{10}$ 1839. Dagligt Allehanda däremot utmönstrade samtliga medlemmar af den sittande konseljen ($^{10}/_{10}$).

[5] CLASON, s. 342; WIESELGREN: »L. J. Hierta», s. 231.

Det var således afgjordt att § 107 skulle bli oppositionens hufvudvapen vid den stundande riksdagen och i valstriden spelade ansvarighetsfrågan en betydande roll. För eller mot § 107 — ur den synpunkten granskades kandidater och riksdagsmän och inregistrerades de senare i det oppositionella eller regeringsvänliga lägret.[1] Det förekom till och med att valmännen i formliga instruktioner ålade sina representanter att medverka till att de nuvarande rådgifvarna ersattes med »liberale och kraftfulle män» och att använda sin i § 107 medgifna anmärkningsrätt.[2] Emellertid gjorde man sig i de mera politiskt och parlamentariskt skolade kretsarna icke alltför öfverdrifna förväntningar om effekten af en aktion enbart med § 107.[3] För att kunna gifva behörig kraft åt en anmälan enligt § 107 måste också »åtgärder i bevillningsväg» vidtagas, det var en stadgad öfvertygelse bland den radikala oppositionen.[4] Lindeberg t. ex. påpekade i sin mycket uppmärksammade broschyr »Hvad väntar svenska folket af riksdagen?» att § 107 vore ett ganska kraftlöst vapen. Först och främst berodde det på konungen att fästa det afseende han behagade vid riksdagens anmälan mot en rådgifvare, och då regeringen i 30 års tid vant sig att förkasta R. St:s bestämdt uttalade önskningar, så vore det ej stora utsikter för att den skulle handla annorlunda nu. Och äfven om rådgifvarna entledigades eller frivilligt afginge, hvem garanterar att de nya blefve bättre? Ja, t. o. m. om konungen verkligen skulle välja rådgifvare i öfverensstämmelse med »allmänna röstens» åsikter, så är att befara att de förträffligaste reformplaner från deras sida skola stranda på konungens nej. Därigenom tvingades dessa rådgifvare till afgång och det gamla systemet komme åter.

På denna väg kommer man ingen vart, anser Lindeberg. Men det finnes en annan: anslagsvägran, och denna förordar han lifligt, i det han skarpare utformar sitt program från 1834. Han afstyrker planen att vägra all bevillning; därigenom skulle man endast lämna konungen möjlighet att stödja sig på § 109 R. F. »En bevillning måste bestämmas, men så knapp att den nätt och jämnt kunde hålla

[1] Se t. ex. »Lilljecronas dagbok», $^{16}/_{1}$, $^{17}/_{1}$ 1840; WIESELGREN: »L. J. Hierta», s. 203.

[2] GRÄNSTRÖM: »Om tendenser till imperativt mandat . . .» (Statsv. Tidskr. 1915, s. 159, 162.)

[3] Lilljecrona, som ganska troget återger stämningarna inom den radikala oppositionsflygeln, uttalade strax i början af riksdagen den förmodan att § 107 skulle göra mycket buller, men ingen skada. (»Lilljecronas dagbok», $^{26}/_{1}$.)

[4] Aftonbladet 1840, n:o 4.

statsmaskinen i gång att den ej rent af stannade». Regeringen skulle då redan nästa år nödgas inkalla urtima riksdag, ty det är otänkbart att hofvet och styrelsen skall åtnöjas med det tarfliga anslaget. Först sedan man bestämt bevillningen kan det blifva fråga om tillämpning af § 107, ehuru L. icke lägger synnerlig vikt på denna sak. »Den är en form som ger opinionen ett lagligt uttryck och såsom sådan kan den vara af nytta att vidtaga». Saken bör dock icke behandlas som en juridisk procedur. Ständernas anmälan enligt § 107 bör gälla systemet, ej de enskilda personerna i regeringen. Visserligen äro rådgifvarna kollektivt ansvariga för den allmänna anda, som råder inom konseljen, men rättvisan fordrar en individuell pröfning af de olika rådgifvarnas lämplighet, hvarvid de senast utnämnda böra bedömas mildare. Särskildt förordar han skonsamhet mot Ihre, hvaremot han uppmanar till attack mot Rosenblad genom opinionsnämnden, den enda väg på hvilken justitiestatsministern kunde åtkommas.[1] Sedan han därefter framställt sitt representationsförslag,[2] uttalar han den förvissningen att om ständerna följa hans anvisningar, så skola de inom några månader kunna förbereda »ett nytt och förbättradt samhällsskick, hvars antagande bör blifva deras första och snart afslutade göromål, då de åter mötas nästa höst». Han varnar till sist oppositionen för att inlåta sig på underhandlingar med regeringen och uppmanar oppositionens olika element att hålla samman; den agitation som i vissa kretsar bedrifves mot adeln anser han oklok, ty i behofvets stund bör man icke förskjuta erbjudna vänner och bundsförvanter.[3]

I denna ganska märkliga broschyr får man en klar och åskådlig bild af de radikala oppositionskretsarnas planer och förhoppningar för den stundande riksdagen.[4] Ett liknande program framlades af Crusenstolpe i »Röst ur ett svenskt statsfängelse»,[5] hvari häfdas att man måste gifva eftertryck åt anmälan enligt § 107 — hvilken för öfrigt ej bör hindra att jämväl § 106 anlitas — genom anslagsnedsättningar och afslag på alla framställningar om nya anslag. Sedan böra R. St. under loppet af en månad afbida konungens beslut i anledning af deras framställning om hela konseljens afskedande. Till-

[1] Planen att komma åt Rosenblad genom opinionsnämnden var synbarligen redan före riksdagen antagen af oppositionen. Se WARBURG: »J. G. Richert» II, s. 4.

[2] REXIUS: »Det svenska tvåkammarsystemet», s. 151.

[3] Ibid. s. 152 o. f.

[4] Lindebergs förslag upptogs vid riksdagen i en motion af Hans Jansson. Se SCHINKEL(-Alin) XII: 2, s. 61.

[5] Publicerad i slutet af 1839. Anf. a. s. 150 o. f.

mötesgår konungen riksdagens önskningar, så kan riksdagen, med stöd af § 56 R. O., ånyo upptaga och pröfva de ämnen som ligga regeringen om hjärtat och genom en extra statsreglering skaffa erforderliga medel. I motsatt fall böra R. St. i förnyad skrifvelse begära att bli hemförlofvade. Envisas regeringen att icke upplösa riksdagen, »så vet åtminstone svenska folket hvem det har att tacka för kostnaderna och tidsutdräkten, och detta bär nog frukt i sinom tid.»

Oppositionens ansträngningar att rikta stämningen i landet mot systemet voro icke fruktlösa. Den riksdag som sammanträdde i januari 1840 bar en otvetydigt oppositionell prägel. I de båda lägre ständen hade oppositionen afgjord majoritet, nu liksom 1834, men det märkliga var att icke ens prästeståndet stod säkert på regeringens sida. Pluraliteten i detta stånd hängde vid riksdagens början på ett par röster och oppositionen gjorde sig förhoppningar på att kunna vinna öfvervikten.[1] Äfven på riddarhuset var ställningen till en början något osäker, åtminstone synes där ha gjort sig gällande en stämning för att stärka ståndets självständighet mot regeringen, i syfte att »retablera det i nationens opinion»[2] — en återklang af de idéer, som mognade under intryck af regeringspolitiken 1828. Det dröjde emellertid ej länge förrän dessa stämningar förkväfdes, delvis under intryck af den egentliga oppositionens våldsamma framfart men framför allt genom att ett starkt och handlingskraftigt regeringsparti organiserades under Hartmansdorffs skickliga och energiska ledning. Därmed var R. o. A:s ställning gifven och regeringen — eller rättare sagdt konungen — kunde räkna på en säker majoritet inom riddarhuset. Utvecklingen blef i hufvudsak densamma inom prästeståndet, där de moderatare oppositionsmän, som vid riksdagens början samlades kring minimiprogrammet: »en moderat utkräfd ansvarighet» af den sittande regeringen, snart började reagera mot de öfverdrifna yttringarna af oppositionsandan och i stället slöto sig samman med de »episkopala» elementen i vakten kring »lugnet och royautén».[3]

[1] »Lilliecronas dagbok», $^{16}/_{1}$ och $^{26}/_{1}$. — Oppositionen var både före och efter riksdagens början mycket orolig för ställningen inom prästeståndet. Betecknande är en insänd artikel i Aftonbladet den 9 dec. 1839, hvari prästerna uppmanas att ej tveka att använda § 107 när omständigheterna det fordra. Prästerna borde »både af moralisk och religiös plikt, både af ämbets- och medborgareskyldighet» känna sig uppmanade härtill, utropar förf.

[2] »Lilljecronas dagbok», $^{28}/_{1}$.

[3] STENHAMMAR II, s. 10 o. 46.

Under riksdagens första veckor triumferade oppositionen emellertid fullständigt. Vid utskottsvalen segrade dess listor i de ofrälse ståndеn och genom försumlighet och bristande förberedelse från regeringspartiets sida fick äfven på riddarhuset oppositionen utskottstillsättningen i sina händer. Därmed var riksdagens karaktär gifven och den markerades med all önskvärd tydlighet utåt genom att några af de förnämsta oppositions- och koalitionsmännen på riddarhuset intogo ordförandeplatserna i utskotten.[1] Att Anckarsvärd blef ordförande i konstitutionsutskottet var ett varsel om att den bebådade räfsten med rådgifvarepersonalen nu skulle bli verklighet. Segern vid utskottsvalen utöfvade ett märkbart stimulerande inflytande på oppositionen, som nu tyckte sig skönja en möjlighet att komma till något verkligt resultat vid riksdagen.[2] På regeringssidan blef effekten naturligtvis den rakt motsatta och den omedelbara följden af valens utgång blef regeringskris, i det att samtliga rådgifvare begärde sitt afsked; konungen beviljade emellertid endast Rosenblads afskedsansökan och anmodade de öfriga att kvarstanna tillsvidare.[3] I rådgifvarepersonalens resignation inför den öfvermäktiga oppositionen låg ett märkligt erkännande åt en konstitutionell princip, som monarken själf visserligen icke gillade[4] — och ej heller konseljens främste man, den gamle excellensen Rosenblad[5] — men som nu började tränga fram äfven i konservativa kretsar, den nämligen att åtminstone ett visst mått af samförstånd måste råda mellan regering och ständer och att detta under förhandenvarande situation icke kunde vinnas med mindre den gamla rådgifvarepersonalen afginge.[6] För första gången uppgafs nu som resignationsanledning från rådgifvarnas sida

[1] Se vidare Schinkel(-Alin) XII: 2, s. 29 o. f.

[2] En följd af utskottsvalens utgång var äfven att representationsfrågan nu fick ökad aktualitet. Se Rexius: »Det svenska tvåkammarsystemet», s. 161.

[3] Se vidare härom Schinkel(-Alin) XII: 2, s. 37. — Jfr Ulfsparre, s. 240 o. f.; Palmstierna, s. 80.

[4] Ulfsparre, s. 241.

[5] Rosenblads afskedsansökan tillkom säkerligen mot hans vilja och det är ganska sannolikt att vissa personer i konungens omgifning velat offra den misshaglige justitie statsministern som en försoningsgärd åt oppositionen. Se Stenhammar II, s. 34 o. 37; jfr Schinkel(-Alin) XII: 2, s. 38.

[6] Dock delade långt ifrån alla konservativa denna uppfattning. I sin 1841 utgifna broschyr »Angående ombyte af konungens rådgifvare mot statsanslags beviljande» klandrar Hartmansdorff skarpt rådgifvarepersonalens vacklande hållning vid riksdagens början och framför allt dess afgång, som endast ledt till att »emot en tätt sluten, i alla stånd sammanhängande och i utskotten öfvervägande opposition å ena sidan, stod, å den andra, ett upplöst statsråd» (anf. a. s. 8—9).

den bristande öfverensstämmelsen mellan regeringen och representationens majoritet och uttalades från samma håll öppet den uppfattningen att krisens lösning måste innebära ett återställande af den »nödvändiga samdrägten mellan de bägge statsmakterna».[1] Icke underligt att oppositionen i denna händelse såg en framgång för den politiska uppfattning, som den förfäktade.

Regeringskrisens vidare utveckling gick emellertid ingalunda efter parlamentariska linjer. Man var för öfrigt icke på någondera sidan beredd för en sådan lösning. Äfven om konungen måhända ej var ovillig att lämna plats för en eller annan moderat oppositionsman i den nya konseljen,[2] så tänkte han dock icke ett ögonblick på att släppa afgörandet öfver den nya regeringens sammansättning ur sina händer. Oppositionen synes till en början verkligen ha väntat att konungen skulle inlåta sig på förhandlingar med någon af dess ledande män,[3] och Aftonbladet uppmanade konungen att uppdraga åt en person att underhandla om bildandet af en ny regering, m. a. o. man hoppades, eller önskade åtminstone, att konungen skulle utse en ministerchef och i hans händer lägga valet af konseljledamöter. Som lämpliga kandidater till ett dylikt uppdrag rekommenderade tidningen tre män: expeditionssekr. J. G. Richert, nuvarande utrikesstatsministern frih. Stierneld och frih. W. F. Tersmeden. Dessa män förklarades äga förutsättning för att bilda en nationell ministär och återställa förtroendet mellan styrelse och folk.[4] Från de högadliga koalitionsmännens sida torde dessutom f. d. öfverståthållaren frih. Sprengtporten ha betraktats såsom en lämplig förgrundsfigur i en ny ministär.[5] Men det blef snart tydligt att oppositionen saknade förutsättningar för att realisera ett dylikt parlamentariskt program för regeringsbildandet, äfven om utsikter förefunnits för att konungen skulle lämna sitt medgifvande härtill. Bristen på enhetlig ledning af oppositionen gjorde sig snart kännbar och markerades allt starkare

---

[1] Se statsrådet Åkerhielms yttrande till statsrådsprotokollet den 16 maj 1840, tryckt hos SCHINKEL(-Alin) XII: 2, bil. B, n:o 13.

[2] I Trolle-Wachtmeisters utnämning till Rosenblads efterträdare låg ett visst tillmötesgående mot den liberala oppositionen (SCHINKEL(-Alin) XII: 2, s. 30). C. F. HORN ansågs i början af riksdagen lämplig att ingå i konseljen, längre fram fann man honom värdelös ur politisk synpunkt (STENHAMMAR II, s. 93; FÅHRÆUS, s. 35; jfr C. F. HORN: »Minnen ur min lefnad» (Hist. Tidskr. 1892).

[3] STENHAMMAR II, s. 47.; jfr ibid. s. 74.

[4] Aftonbladet 1840 $^{21}/_{2}$.

[5] STENHAMMAR II, s. 38 o. f. Fåhræus uppger att W. F. Tersmeden sedermera erbjöds en konsultativ statsrådsplats, men afböjde (»Skildringar», s. 35).

ju längre det led med riksdagen.[1] Öfverdrifterna i den radikala oppositionspolitiken stötte bort de moderatare elementen, och rent taktiska missgrepp, t. ex. Anckarsvärds statsregleringsmotion,[2] minskade oppositionens möjligheter att utvinna något positivt resultat ur den majoritetsställning, som den intog vid riksdagens början.

Under sådana förhållanden — och då härtill kom regeringens småningom återvunna öfvervikt i de båda högre ståndén — är det ganska naturligt att de stämningar till förmån för eftergifter, som under intryck af oppositionens styrka vid riksdagens början gjort sig gällande hos en del af regeringens anhängare,[3] snart nog försvagades eller helt försvunno. Visserligen ansåg man på detta håll att konungen vid valet af den nya konseljen borde till en viss grad taga hänsyn till stämningarna vid riksdagen och därigenom söka neutralisera motståndet mot regeringens framställningar. Konungen själf erkände nödvändigheten häraf.[4] Men hvarken han eller hans förtrogna rådgifvare under regeringskrisens veckor och månader ville gå så långt i tillmötesgående mot dessa stämningar att den nya regeringen däraf skulle få sin karaktär bestämd. Planen var att vinna de högadliga kretsar, med grefve Karl de Geer som samlande punkt, hvilka mera af tillfällighet än af öfverensstämmelse i åsikter och sträfvanden anslutit sig till oppositionen, samt att möjligen genom intagande i regeringen af någon eller några af den senares mera moderata medlemmar förbättra den dåliga parlamentariska situation, som utskottsvalen skapat. Ett steg i denna riktning togs, då generaltulldirektören grefve Arvid Posse, nära befryndad med de Geer, i slutet af mars

---

[1] Lilljecronas dagbok afspeglar tydligt besvikelsen bland den radikala oppositionen öfver händelsernas utveckling och missnöjet med Anckarsvärds ledning. Under den 1 mars återgifves i dagboken ett samtal, som Lilljecrona haft med Thomander, som under riksdagens början spelade under täcket en smula med båda partierna. »Vi talade om nödvändigheten att nu gå Gubben (konungen) in på lifvet med namn till en ny ministär. Vi beklagade båda att det ej fanns någon som utgjorde ledande själ i oppositionen». — L. omtalar att Anckarsvärd bedt Thomander uppsätta ett »ministerprogram», hvilket han också gjort.

[2] SCHINKEL(-Alin) XII: 2, s. 41 o. f.

[3] PALMSTIERNA uppgifver att några af regeringens vänner »ansett det bästa vara att bilda det nya statsrådet af ledamöter från oppositionen», men att man med tanke på konungens personlighet öfvergifvit detta projekt (anf. a. s. 86). Svenska Biet uppger också att efter utskottsvalen »torde fråga allvarsamt uppstått» om ej oppositionen borde få besätta rådgifvareplatserna. Men snart insåg den klarsyntare delen af allmänheten att en konselj af oppositionsmän vore en omöjlighet. (Svenska Biet 1840, n:o 67.)

[4] FÅHRÆUS, s. 32.

utnämndes till Rosenblads efterträdare som justitiestatsminister. Såväl Posse som den samtidigt till statsråd utnämnde tulldistriktschefen O. I. Fåhræus voro i näringspolitiskt hänseende anhängare af liberala åsikter. Politiskt sedt betydelsefullare var dock att konungen samtidigt afskedade två af det hatade »systemets» mest utpräglade representanter, justitiekanslern Nerman och statsrådet frih. Gyllenhaal. I dessa personalförändringar låg således åtminstone en antydan om systemskifte.[1] Men de kompletteringar af konseljen, som under de följande månaderna vidtogos, dels med anledning af de gamla rådgifvarnas afgång, dels på grund af den nya departementalstadgans ikraftträdande, voro icke uttryck för någon sträfvan att åstadkomma en politiskt homogen regering, än mindre för något närmande till de oppositionella elementen. Den nya regeringen var till stor del resultatet af ett mödosamt hopplockande af mer eller mindre lämpliga administrativa krafter; dess politiskt bärande namn voro Posse och Stierneld, hvilken senare, jämte Ihre och Lagerbjelke, kvarstod från det gamla kabinettet.[2]

Mot bakgrunden af dessa förhållanden måste man betrakta oppositionens hållning under riksdagens fortsättning. Man medgaf visserligen på detta håll att åtskilligt vore vunnet genom de inträffade förändringarna inom den högsta administrationen och det nya kabinettet behandlades till en början af oppositionspressen med en viss välvilja. Men missräkningen öfver att de parlamentariska synpunkterna icke fått göra sig starkare gällande vid regeringens ombildning tog sig snart skarpa uttryck. Vid debatten hos R. o. A. den 8 april om den nya löneregleringen för statsrådet beklagade Anckarsvärd att den nu inträffade förändringen icke syntes förete något »tecken till grundsatsen att en ministär i ett konstitutionellt land ovillkorligen vid sin sammansättning bör utgå ifrån en emellan de utkorade personerna på förhand ingången öfverenskommelse om de större och förnämsta styrelseprinciperna». Utan att förneka konungens prerogativ att till rådgifvare utse hvem han behagade, ville han dock icke

[1] Detta medgafs t. o. m. af Svenska Minerva (1840 n:o 41), som emellertid redan från första stund uppträdde som en oförsonlig bekämpare af den Posseska ministären. Om motiven för denna hållning upplyser STENHAMMAR (anf. a. II, s. 104), att Askelöf, Minervas bekante redaktör, förklarat att »den radikala ligan» ovillkorligen måste in i styrelsen »för att bryta nacken af sig». Halfmesyrer ansåg han således endast skadliga för konungamakten.

[2] Om ansträngningarna att bilda den nya regeringen se SCHINKEL(-Alin) XII: 2, s. 84 o. f.; PALMSTIERNA, s. 81 o. f.; FÅHRÆUS, s. 33 o. f.; STENHAMMAR II, s. 77 o. f.; CLASON, s. 353.

dölja sin öfvertygelse att under förhandenvarande omständigheter hade »en hel, på en gång genom ömsesidig underhandling bildad ministär» varit på sin plats och att i denna äfven »den ofrälse skicklighetens — ja, gärna en bonde — borde fatt plats. Ingenting kunde vara mera olämpligt än att nu i en ministärkombination införa den gamla tidens folk.[1] Liknande uttalanden, än skarpare utformade, hördes i borgar- och bondestånden, dar bl. a. talades om att göra den nya löneregleringen för statsrådet beroende af dettas ombildning i liberal anda.[2] Efter statsrådsutnämningarna i maj tog sig oppositionens besvikenhet öfver att man ej lyckats aftvinga regeringen några »koncessioner» än starkare uttryck. Detta visade sig särskildt vid behandlingen af statsreglerings- och dechargefrågorna. Intresset knyter sig i första rummet till den senare frågan.

En af förutsättningarna för oppositionsprogrammets realiserande fanns nu, nämligen en oppositionell majoritet inom K. U. Under Anckarsvärds ledning gick utskottet också till sitt arbete i föresatsen att ej forsumma någon detalj, som kunde bidraga till att belysa den inkonstitutionella karaktären hos det statsråd, som under den senaste 5-årsperioden stått vid konungens sida.[3] Genom de mest misshagliga rådgifvarnas frivilliga afgång vid riksdagens början drogs visserligen ett streck i planerna på en sträng och bokstaflig tillämpning af § 107 i rent politiskt syfte, men ansvarsskyldigheten minskades gifvetvis icke därmed, ej heller möjligheten för K. U. att genom ett graverande dechargebetänkande rikta en politisk protest mot det hittills härskande styrelsesystemet och att genom detaljerade fakta styrka kritiken mot detta.

Enskilda anmärkningsanledningar inkommo i massa till K. U. Flertalet rörde obetydligheter och vittnade egentligen endast om att anmärkningsifvern och förhoppningarna att kunna vinna något medelst § 107 i väsentlig mån stegrats sedan förra riksdagen. En rad mer eller mindre betydande anm.-anl. väcktes af statsutskottet; bland de

---

[1] R o A P V, s. 162 o. f.

[2] Schinkel(-Alin) XII: 2, s. 67. — Se Mobergs anförande i borgarståndet den 5 maj. (Bg P II, s. 342.)

[3] Följande uttalande af en oppositionell ledamot af K. U. är typiskt: »Det var nödigt att en gång inför nationen framlägga hela systemet i dess nakenhet, att visa hufvudtrådarna i den spindelväf, hvari det allmänna bästa fått sitta så hårdt emellan» (Frih. Kantzow. K U P fol. 1036).

viktigaste af dessa voro de som afsågo bristen i kabinettskassan[1], samt godtyckliga medeldispositioner, löneregleringar utan ständernas hörande med anlitande af besparingar och extra anslag o. s. v. Det rikhaltigaste materialet för ansvarighetsåtgärder bildade emellertid de anm.-anl., som antecknades af K. U:s egna medlemmar vid protokollsläsningen. På Anckarsvärds förslag ordnades dessa i olika kategorier, allteftersom de afsågo åtgärder, som hänförde sig till bestämmelserna i § 106 R. F. eller de olika punkterna i § 107.[2] En del af dessa anm.-anl. fingo förfalla redan vid det »preliminära urskiljandet», stundom dock först efter debatter och voteringar. De återstående sparades till förnyad pröfning och resultatet blef att åtgärd beslöts, så snart den ringaste skymt af motiv kunde uppletas. Oppositionen inskränkte sig icke till den programenliga tillämpningen af § 107, utan beslöt äfven i en mängd fall riksrättsåtal, ofta i uppenbart syfte att gifva mera eftertryck å den demonstrativa protesten mot den rådande regimen. Riksrättsåtal beslöts sålunda i icke mindre än 31 olika fall, i allmänhet utan längre diskussioner och med öfverväldigande majoriteter. Det mest anmärkningsvärda är emellertid, att utskottet i flera fall beslöt tillämpning af både § 106 och § 107 i samma anmärkningsmål. Yrkande härom framställdes först i fråga om en anm.-anl. angående utfärdandet af 1838 års k. förordning om mosaiska trosbekännares religionsutöfning inom riket. Denna stadga ansågs vara af civillags natur och dess utfärdande alltså innebära ett ingrepp på ett lagstiftningsområde, som vore gemensamt för konung och riksdag. § 106 vore följaktligen tillämplig. Men därjämte ansåg en del af K. U:s ledamöter att § 107 också borde tillämpas på grund af en del brister i författningen samt »det vacklande konungens rådgifvare i denna angelägenhet ådagalagt». Utskottet beslöt också att tillämpa båda paragraferna.[3] Detta beslut bröt isen och under den närmaste tiden går utskottet tillväga på samma sätt i flera fall. Det är emellertid karaktäristiskt att tillämpningen af §§ 106 och 107 på samma mål ingalunda sker konsekvent. Det förekom att af två likartade mål det ena föranledde tillämpning af båda paragraferna, det andra endast af § 106.[4] Tillfälliga stämningar ha förmodligen härvid haft en viss betydelse.

Användningen af § 106 och § 107 på samma mål är närmast ett

[1] Se härom SCHINKEL(-Alin) XII: 2, s. 5—15; FÅHRÆUS, s. 61 o. f.
[2] K U P fol. 70.
[3] K U P fol. 96—102.
[4] Se K U P fol. 142; jfr fol. 113 o. f.

utslag af den oförmåga att hålla isär den juridiska och politiska ansvarigheten, som tidigare kunnat iakttagas inom K. U. och i ständen. Därtill kom naturligtvis rent politiska motiv: ifvern att utnyttja de angreppsmöjligheter, som protokollen blottat. Någon generell motivering för åtgärden ansågs icke nödvändig, men som svar på de anmärkningar, som framställdes under dechargedebatten mot förfaringssättet, anförde K. U. i ett senare memorial (n:o 31) att »själfva det lagstridiga jämväl i andra afseenden än dess förhållande till lagen funnits för riket skadligt», samt att rådgifvareåtgärder ansetts i vissa delar strida mot gällande lag, i andra åter endast mot rikets sannskyldiga nytta». Ogillande röster mot detta förfaringssätt höjdes emellertid både inom K. U. och i ständen, äfven från oppositionens håll.[1]

Protokollen öfver K. U:s granskningsarbete låta för öfrigt de olika tendenserna i oppositionens sträfvanden komma till uttryck. Af särskildt intresse äro därvid de uttalanden, som med anledning af vid granskningen förekommande fakta göras i fråga om resignationsrättens omfattning och användning. Statsrådsprotokollen upplyste om att konungen i flera fall, särskildt i utnämningsfrågor, beslutat i strid med ett enhälligt eller nästan enhälligt statsråds utlåtande. Att rådgifvarna det oaktadt kvarstannat på sina platser och nöjt sig med reservationer mot konungens beslut stred absolut mot de teorier, som oppositionen med sådan ifver förfäktat under hela 1830-talet. Det var därför naturligt att utskottsoppositionen här skulle finna en af sina förnämsta angreppspunkter. Ett synnerligen flagrant exempel på det klandrade förhållandet, hvilket sades hafva haft »det viktigaste inflytande på regeringssystemets utveckling och i hög grad förnärmat konstitutionalismens princip»,[2] hade man i den hatade polismästaren Nermans utnämning till justitiekansler 1837, trots stats-

[1] Grefve Spens ansåg visserligen att »olikartade anmärkningar mot samma åtgärd kunna föranleda användandet af båda paragraferna tillsammans, men som här icke blifvit annat skäl uppgifvet än samma anmärkning mot samma åtgärd», så kunde han ej gilla förfarandet (K U P fol. 114). Detta betraktelsesätt öfverensstämmer i hufvudsak med det, som gjorts gällande i den statsrättsliga litteraturen (se SVEDELIUS, s. 419; NAUMANN IV, s. 468; RYDIN IV, s. 54). — Petré opponerade sig också mot att båda paragraferna användes och yrkade på att § 107 under alla förhållanden skulle tillämpas, äfven om direkt grundlagsbrott förelåge. Tillstyrkandet af något grundlagsvidrigt måste alltid betraktas som en oklok handling af rådgifvarna, ansåg han, och borde därför föranleda åtgärd enligt § 107. Saken skulle enligt hans uppfattning »framstå mera klar för omdömet, därest den så att säga koncentrerad kommer att efter § 107 allena behandlas» (K U P fol. 127 o. 219).

[2] K U P fol. 665.

rådets och den föredragandes enhälliga afstyrkande.[1] Härom uppstod en längre debatt, under hvilken Petré skarpt och oförbehållsamt uttalade sig om Nermans gunstlingsförhållande till Karl Johan. Resultatet blef att K. U. med 12 röster mot 10 beslöt anmärkning enligt § 107 mot rådgifvarna, därför att de »fortfarit att gifva Hans Maj:t råd, ehuru dessa råd hos Hans Maj:t njutit så litet förtroende, att Hans Maj:t till ett högt ämbete och deltagande i en del af de inför Hans Maj:t hållna rådslag förordnat en man, om hvilken samma rådgifvare förklarat, dels att han hvarken innehade de egenskaper eller det anseende i allmänhet, som fordrades att förvalta ifrågavarande ämbete, dels . . .».[2] Häri låg uppenbarligen ett kraf på resignationspliktens utsträckande i syfte att gifva större effekt åt statsrådens uttalade åsikter. Den låga majoriteten vid det nyssnämnda beslutets fattande visar emellertid att man äfven på oppositionshåll kände sig tveksam om det grundlagsenliga eller lämpliga i ett anmärkningsbeslut med dylik syftning. En rad talare, bland dem Cederschiöld, Geijer och Morén, förklarade att det skulle vara liktydigt med en profanering af denna viktiga makt om man utsträckte resignationsskyldigheten till dylika smärre frågor.[3]

Äfven mot andra företeelser, som vittnade om bristande uppfattning af en konstitutionell rådgifvares plikter, riktade sig oppositionen inom K. U. med skärpa. En sådan var statsrådets förhållande till en del ämbetsutnämningar, som konungen företagit på enskilda förord. Öfver hufvud taget riktas kritiken mot den passiva hållning, som rådgifvarepersonalens flertal intagit till konungens självhärskaretendenser, och man anmärker ofta mot »det ringa eftertryck», som i allmänhet utmärker reservationerna.[4] En annan viktig och tvifvelsutan väl

[1] Det intressanta statsrådsprotokollet rörande denna utnämning finnes tryckt hos Schinkel(-Alin) XII: 2, bil. B, s. XXV o. f.

[2] K U P fol. 662—669; jfr K U M n:o 13, s. 14.

[3] K U P fol. 666. — Geijer hade tidigare inom K. U. haft ett uttalande om resignationsskyldigheten, som förtjänar att citeras. Han betraktade denna skyldighet som den viktigaste i det konstitutionella statsskicket och ansåg det ovedersägligt att en rådgifvare har moralisk skyldighet att afgå, om han ej i viktigare fall lyckas göra sina åsikter gällande eller om intet afseende under en längre tid fästes vid hans råd. Dock borde man ej på förhand föreskrifva vissa fall, då resignation skulle ske. (K U P fol. 301.)

[4] K U P fol. 304; jfr K U M n:o 13, s. 15, punkt 60. — En sak, som blef föremål för åtskillig diskussion, var det förhållandet att konungen vid något tillfälle själf anmält en ny oförberedd fråga i statsrådet och fattat beslut därom utan att rådgifvarna fått tillfälle att uttala sina tankar. Petré, som riktade flera föga beslöjade angrepp direkt mot konungen och bl. a. öppet anklagade denne för grundlagsbrott,

befogad angreppspunkt, som emellertid utnyttjades för långt, hade K. U. i regeringens behandling af föregående riksdagars önskningar och beslut.[1] Anklagelserna enligt § 106 gällde hufvudsakligen regeringsbeslut, som ansågos ingripa på R. St:s lagstiftnings- och beskattningsrätt eller innebära godtyckliga medeldispositioner o. d. Den långa raden af beslutade anmärkningar enligt § 107 — de voro ej färre än 72 till antalet — utgör en revy af snart sagdt alla de klagomål, som under de senast förflutna åren riktats mot Karl Johans regering. Man möter här — utom en rad anmärkningar i samma mål som föranledt riksrättsåtal — många af de stora agitationsfrågorna från de senaste åren — tidningsindragningarna, åtgärderna under oroligheterna 1838, systemet med tillförordnade ämbetsmän o. s. v. En lång diskussion förekom inom K. U. angående frågan om ansvarskräfvande för kabinettskassans skuldsättning.[2] Resultatet blef en generell anmärkning enligt § 107, samt riksrättsåtal mot Skogman, Stierneld och Ihre.[3]

Den 2 juni var dechargebetänkandet färdigt att afgifvas efter flera dagars justeringar. Det var författadt af K. U:s sekreterare, prof. Bergfalk. Till form och innehåll afvek det på ett ganska uppseendeväckande sätt från de dechargememorial som framkommit vid föregående riksdagar.[4] Först och främst, naturligtvis, genom det stora antalet anmärkningar och riksrättsåtal, som det gaf offentlighet åt. I kvantitativt hänseende torde dessa ha fullt motsvarat oppositionens högt spända förväntningar; däremot hade man antagligen på sina håll önskat en skarpare ton och ett mera direkt påpekande

---

yttrade med anledning häraf, att det godtycke, som utvecklat sig tack vare rådgifvarnas tystnad vore sådant att nationens representanter nu ovillkorligen måste anstränga sig att bevara »åtminstone skenet af det konstitutionella samhällsskicket och därigenom bibehålla möjligheten af ett fritt och parlamentariskt regeringssätt.» (K U P fol. 495.)

[1] Statsrådens nonchalanta hållning till riksdagens önskningar och deras förbiseende af vissa R. St:s uteslutande rättigheter har, förklarade Petré, »bidragit att på regeringens handlingssätt mot ständerna i flera hänseenden trycka en stämpel af harm och passion och att hos regeringen utveckla oriktiga begrepp om dess makt och ty åtföljande anspråk och rättigheter.» (K U P fol. 218.) Denna uppfattning delades äfven af icke-oppositionsmän.

[2] Se om denna fråga Schinkel(-Alin) XII: 2, s. 5—15; jfr Dalman III, s. 47 o. f.

[3] K U P fol. 977—994.

[4] K U M n:o 13. — Med bilagor och reservationer upptager betänkandet 87 sidor i K. U:s memorial och expeditioner. — Utförliga redogörelser för dess innehåll lämnas af Schinkel(-Alin) XII: 2, s. 92—106 och Dalman III, s. 196—201.

af vissa förhållanden.[1] Betänkandet inledes med en mycket summarisk redogörelse för de 31 punkter där riksrättsåtal beslutats.[2] De 72 anmärkningarna enligt § 107 voro likaledes upptagna helt summariskt i själfva dechargebetänkandet, men till hvarje anmärkningspunkt fanns en bilaga med en kort utredning af det anmärkta förhållandet. I noter till dessa bilagor funnos namnen på de statsråd och föredragande angifna, hvilka deltagit i hvart och ett af de klandrade besluten.[3] Anmärkningarna voro ordnade efter vissa principer, för hvilka K. U. redogjorde i ett senare memorial, n:o 31. »Det torde vara lätt att finna», yttrar K. U. där om dechargebetänkandet, »att allmän lagstiftning och lagskipning, de båda lagstiftande myndigheternas inbördes förhållande, styrelsens förhållande till förvaltningens lägre organer, tryckfrihetens behandling, konungens rådgifvares förhållande i vissa konungen enskildt rörande frågor, krigsmakten, näringsväsendet och statsmedlens förvaltning bilda särskilda grupper i teckningen, som slutas med spridda drag af bristande kraft i rådslag samt bristande nit och drift hos föredraganden.»

Dechargebetänkandet afslutas med följande fras: »Om den nu afslutade teckningen är ofullständig, så ligger skulden därtill till en viss grad i den knappa tid, som för ett så omfattande arbete varit K. U. af grundlagen medgifvet, hvarförutom utskottet jämväl åberopar R. F. § 107 ooh R. O. § 29, hvilka hvarken ålägga eller berättiga utskottet att skrifva styrelsens historia under den granskade tidrymden». Beträffande de enskilda anm.-anl., som remitterats till K. U., meddelas, att för så vidt utskottet funnit dem på-

[1] Det förtjänar att i förbigående antecknas att en af K. U. på framställning af Petré beslutad anmärkning, som hade en ganska tydlig udd mot konungen personligen, saknas i dechargebetänkandet. Af statsrådsprotokollen hade framgått att konungen vid ett tillfälle i en särskild diktamen yttrat några skarpa ord om den oppositionella pressens »förolämpningar och smädelser», som han rent af befarade skulle kunna medföra utrikespolitiska komplikationer. I anledning häraf beslöt K. U. att anmälan skulle göras till R. St. mot det förhållandet att rådgifvarna »i allmänhet icke meddelat nödiga upplysningar för att skingra H. M:t Konungens oro för tidningarnas missbruk», hvilken oro enligt K. U:s åsikt vore obefogad. (K U P fol. 1002, 1003; jfr »Liljecronas dagbok», $^{11}/_{5}$, $^{16}/_{5}$.) Denna anmärkning återfinnes emellertid ej i dechargebetänkandet. Måhända har den i brådskan tappats bort, men omöjligt är icke att man senare funnit den angriplig mot konungen och genom tyst öfverenskommelse låtit den förfalla.

[2] Utförligare redogörelse för anklagelsepunkterna lämnades naturligtvis i skrifvelsen till J. O. om åtalet. — Se för öfrigt »Handlingar rörande riksrätten 1840».

[3] Dessa bilagor voro mycket slarfvigt redigerade; flera namn voro t. ex. uteglömda. K. U. fick inkomma med ett nytt memorial med rättelser (n:o 17).

kalla någon åtgärd yttrande därom finnes i dechargebetänkandet. Några särskilda svar komme således icke att afgifvas utom i ett fall.[1]

Jämte detta, af utskottets sekreterare utarbetade förslag till dechargebetänkande framställdes ett annat, författadt af Gustaf Hierta och inom K. U. framburet af C. H. Anckarsvärd.[2] I motiveringen till detta förslag anföres, att § 107 tydligt utvisar att det är regeringens system som bör granskas; icke anmärkta speciella fall skola bli föremål för R. St:s anmälan till konungen, utan »rådgifvarnas allmänna handlingssätt och de föredragandes förhållande på det hela i tjänsteutöfningen». Betänkandet borde därför ej upptaga de »specialiteter», som anfördes i bilagorna till Bergfalks förslag. I stället borde K. U. ha »ifrån högre åsikter uppfattat det klandervärda i själfva systemet såsom vägledning för ständerna att för konungen yppa dess allmänna tänkesätt». Specialiseringen öfverensstämmer icke med »det förhållande af ömsesidigt förtroende, som åtminstone borde de bägge statsmakterna emellan äga rum »och den kunde lätt ingifva den föreställningen» att det svenska statsskicket är byggdt på idel småaktighet». Därefter framlägges ett försök att göra betänkandet oafhängigt af bilagorna. Detta projekt till dechargebetänkande utgör en fullständig afhandling öfver de olika anmärkningarna. De anförda fakta förklaras endast utgöra exempel, ägnade att belysa de anmärkta förhållandena. Med hänsyn till den timade förändringen inom rådgifvarepersonalen meddelas namnen på de nu lefvande personer, afgångna eller kvarstående, som deltagit i de anmärkta rådslagen. De tre ännu kvarstående rådgifvarna, Ihre, Stierneld och Lagerbjelke, urskuldas emellertid med att de endast en kortare tid deltagit i rådslagen och »blifvit invecklade i det sammanhang ärendena ägt med föregående beslut». Därmed vill dock förslagsställaren icke fritaga dem från ansvar i de fall, då de ställts inför riksrätt. Utskottet underställer emellertid R. St:s pröfning, huruvida rikets väl kan erfordra en an-

---

[1] Detta gällde en anm.-anl. från bondeståndet mot en regeringsåtgärd under den pågående riksdagen; K. U. afslog densamma (K U M n:o 32). Dalman ogillade under dechargedebatten K. U:s metod att alldeles tiga ihjäl de enskilda anm.-anl. Därigenom kunde ansvarigheten »eluderas» (R o A P IX, s. 100 o. f.)

[2] K U P fol. 1058—1070. — Lilljecrona uppger $^1/_8$ att »första uppränningen» till detta förslag är gjordt af Gustaf Hierta, »fastän andra goda vänner i viken sedermera haft sina fingrar därpå». I projektet, bland K. U:s protokoll, finnas på flera ställen tillägg och rättelser af Anckarsvärds hand, särskildt i början.

mälan om entledigande mot dessa tre kvarstående rådgifvare.[1] Betänkandet slutar med en tillstyrkan att R. St. måtte hos konungen anföra en underdånig önskan att han ej vidare måtte i statsrådet begagna de män, mot hvilka K. U. riktat sina anmärkningar.

Detta ganska märkliga projekt är af intresse dels som ett uttryck för de med parlamentarismens idéer bäst förtrogna oppositionsmännens åsikter, dels som ett ytterligare vittnesbörd om att oppositionen ännu var angelägen att skona Stierneld och hade sina förhoppningar fästade både på honom och Ihre. Det Anckarsvärdska förslaget förkastades emellertid och Bergfalks projekt blef K. U:s beslut.[2]

Detta framkom emellertid ingalunda som ett enhälligt uttryck för K. U:s uppfattning i anmärkningsfrågorna. En lång rad reservationer, nu för första gången tillåtna af K. U.,[3] åtföljde betänkandet. Flera af dessa äro af stort intresse. Den konservativa sidan anser att K. U. gått för långt i sin åtals- och anmärkningsifver och framhåller »den öfvervägande förtjänsten» i de granskade rådslagen. Flertalet af de prästerliga ledamöterna har därför reserverat sig mot en del af de fattade besluten. T. o. m. en oppositionsman som prosten Hallström kan för öfrigt icke tillbakahålla den anmärkningen att den tafla, som K. U. tecknat, ej skulle »förlorat i tillräcklig skuggning om än ett och annat mindre drag därifrån utevarit».[4] Mot besluten att tillämpa §§ 106 och 107 på samma mål reserverade sig flera af utskottets medlemmar, bl. a. oppositionsmännen Hallström och grefve Spens. Biskop Holmström såg — säkerligen med rätta — i detta utskottets förfarande en slags misstro mot den lagliga vägen. Han reserverade sig vidare mot att K. U. i en punkt (n:o 58) utan stöd af grundlagen häfdat grundsatsen om rådgifvarnas skyldighet att resignera, då deras råd ej följdes.

[1] Liknande förmildrande omständigheter anföras för statssekr. Danckwardt samt exped.-sekr. Bohm och Wallenstéen (tillfälliga föredragande); i anseende till det färre antal fall, då anmärkningar riktats mot dessa, bör enligt utskottets åsikt »icke något R. St:s ogillande af deras allmänna åtgärder» uttalas. I samband härmed berömmes Ihre för det förtjänstfulla sätt, hvarpå han förvaltat hofkanslersämbetet.

[2] Innan A. uppläste detta förslag inom K. U. förklarade han att han ej önskade att det skulle bifogas utskottets betänkande som reservation i händelse det ej blefve bifallet. Han ville endast att det skulle intagas i K. U:s protokoll. Förslaget framställdes för öfrigt först sedan sekreterarens förslag till större delen blifvit godkändt.

[3] Beslut härom fattades af K. U. redan i början af granskningsarbetet. (K U P fol. 60.)

[4] Jfr Richerts omdöme om dechargebetänkandet, att »däri kunnat vara litet mindre mat men något mera kryddad» (WARBURG: »J. G. Richert» II, s. 26).

Frih. Kantzow betonade i sin reservation att det vore K. U:s ovillkorliga plikt att i dechargebetänkandet »skrifva styrelsens historia». Utan detta på historiska fakta grundade allmänna omdöme blir betänkandet ett naket och värdelöst register. Han ansåg därför att ett allmänt omdöme borde uttalats, huruvida rådgifvarna uppfyllt nationens fordringar och anspråk på rättrådighet, kraft, insikter etc. Hans Jansson, den bekante oppositionsmannen från bondeståndet, afgaf en reservation, som starkt påminner om de anklagelseskrifter mot »systemet», som oppositionen vid föregående riksdag brukade framlägga. Ur de i betänkandet anförda fakta drog han en rad skarpt klandrande slutsatser om regeringen och systemet och slutade med att uttala den åsikten att de nuvarande och f. d. rådgifvare, mot hvilka K. U. riktat sina anmärkningar, icke borde kunna mera inkallas i statsrådet, samt att K. U:s klander ej blott gällde personerna, »utan ännu mera det system de följt och det är detta som representationen önskar se förändradt». — Slutligen reserverade sig Holmström, Hallström och Spens mot att man tillämpat § 107 på rådgifvaren i kommandomål, fastän denne ej funnes nämnd i denna ansvarighetsparagraf.[1]

Som politiskt och äfven som statsrättsligt aktstycke är detta dechargebetänkande både intressant och belysande. Ur formell synpunkt betraktadt företer det emellertid ingen principiell olikhet med föregående riksdagars granskningsmemorial — frånsedt några detaljer såsom t. ex. att reservationer bifogas och att § 107 nu tillämpas äfven på rådgifvare i kommandomål. Utskottet framdrager äfven nu en massa enstaka regeringshandlingar, som ansetts anmärkningsvärda, och något bestämdt uttalande huruvida samtliga eller enskilda rådgifvare gjort sig förtjänta af den ansvarspåföljd, som § 107 stadgar, förekommer icke. Ej heller har utskottet försökt lämna något sådant »totalomdöme om regeringssystemet», som oppositionen vid de senaste riksdagarna kräft af dechargebetänkandet. Den praxis, som grundlagts vid de föregående riksdagarna, var så fast rotad att ej ens en oppositionell majoritet i K. U. ansåg sig böra bryta mot densamma. Utskottet fattade som sin uppgift att för ständerna framlägga en massa fakta, på hvilka riksdagen sedan skulle bygga sitt omdöme och beslut. Ett tillstyrkande i en eller

[1] Jfr ofvan s. 49. — Att K. U. nu bröt mot den praxis, som grundlades vid 1817—18 års riksdag, torde delvis kunna förklaras af oppositionens ifver att komma åt Brahe, som under de senaste åren varit rådgifvare i kommandomål för armén.

annan riktning ansågs innebära ett inkräktande på R. St:s rätt. Därtill kom naturligtvis den omständigheten att de under riksdagens lopp inträffade förändringarna inom statsrådet komplicerat frågan om ansvarsutkräfvandet. Under sådana förhållanden ansåg utskottsmajoriteten sig bäst fylla sin uppgift genom att hopplocka materialet och sedan helt öfverlåta åt R. St. att afgöra huruvida och under hvilken form en anmälan enligt § 107 borde ske. Anckarsvärds förslag utmynnar ju åtminstone i ett afseende i en bestämd tillstyrkan, nämligen om en opinionsyttring mot ett återintagande i statsrådet af de rådgifvare, mot hvilka anmärkningarna riktats. Däremot anser sig ej heller A. böra under närvarande förhållanden direkt tillstyrka en anmälan enligt § 107 mot Ihre, Lagerbjelke och Stierneld.

Statsrådens afgång — i och för sig en anledning till tillfredsställelse, eftersom den föranledts af hänsyn till riksdagens hållning — hade dragit ett streck i räkningen för den liberala oppositionen och brutit udden af den storstilade aktion med § 107, som man planerat. Emellertid gällde det att i möjligaste mån utnyttja dechargebetänkandet och dess många angreppspunkter för att främja oppositionens politiska afsikter. En opinionsyttring mot »systemet» var ju dechargebetänkandet i och för sig, det var dess egentliga politiska innebörd. Men detta kunde självfallet icke vara nog för oppositionen, i all synnerhet sedan den nya konseljens sammansättning utvisat att alla hittills försökta opinionsyttringar icke kunnat framkalla några verkliga »koncessioner». Utsikterna att kunna använda dechargebetänkandet till något annat än en politisk demonstration vore emellertid ej stora. Den karaktär af »två stånd mot två», som riksdagen så småningom fick, minskade i högsta grad oppositionens utsikter att få till stånd en framställning i någon form till konungen angående hans rådgifvare.[1]

Frågan om den lämpligaste taktiken för dechargefrågans behandling i ståndеn diskuterades flitigt i oppositionskretsarna i slutet af juni, sedan granskningsmemorialet aflämnats af K. U. Från en del håll förordades därvid som enda utväg att få ett positivt beslut till stånd återremiss i syfte att låta K. U. föreslå en bestämd form för frambärande till konungen af R. St:s underdåniga önskningar; hvad som åsyftades härmed var en opinionsyttring, hvarigenom de

[1] Det ur oppositionens synpunkt misslyckade resultatet af opinionsnämndens omröstning betraktades som ett varsel om att § 107 skulle bli oanvänd. — »Lilljecronas dagbok», $^{22}/_{3}$; Schinkel(-Alin) XII: 2, s. 65.

afgångna rådgifvarnas återinträde i konselsen skulle förhindras.[1] Den kinkigaste frågan var emellertid, hvilken ställning oppositionen skulle intaga till de tre kvarstående medlemmarna af den gamla konseljen, Stierneld, Ihre och Lagerbjelke. Dessa tre hade visserligen blifvit föremål för anmärkning enligt § 107, men oppositionen hade tidigare betraktat dessa tre med ett visst undseende och särskildt hade Stierneld utpekats som blifvande medlem af en ny »liberal» konselj.[2] Allmänheten blef därför mycket öfverraskad, när Aftonbladet två dagar före dechargedebatten helt oväntadt gjorde en frontförändring och yrkade tillämpning af § 107 mot Stierneld.[3] Som motiv för detta yrkande uppgafs Stiernelds förhållande till kabinettskassan,[4] men den verkliga anledningen var att oppositionen ville statuera ett exempel på ministeriellt ansvarsutkräfvande och göra allvar af den så mycket omtalade räfsten enligt § 107.[5] Detta framför allt för att lugna stämningen i de två lägre ständen, där man var misslynt med sakernas gång och förmodligen ej heller hade någon varmare känsla för Stierneld.[6]

Tanken att göra Stierneld till ett försoningsoffer för »systemets» synder mognade antagligen under intryck af prästeståndets beslut i dechargefrågan, som fattades redan den 20 juni; detta stånd skyndade nämligen att upptaga K. U:s dechargememorial till behandling tidigare än de andra ständen. Då dess beslut blef att betänkandet skulle läggas till handlingarna — dock med uttryckligt förklarande att K. U. »icke saknat anledning till åtskilliga af de gjorda anmärkningarna»[7] — var redan ett svårt hinder upprest mot planen på en riksdagsskrifvelse med uttalande af ett omdöme om den afgångna rådgifvarepersonalen. Under sådana förhållanden syntes det för en del oppositionselement icke återstå annat än att söka i de tre andra

[1] Dagligt Allehanda 1840, n:is 145, 148. Jfr »Lilljecronas Dagbok», $^{27}/_{6}$.

[2] Se t. ex. STENHAMMAR II, s. 113.

[3] Aftonbladet 1840 $^{29}/_{6}$.

[4] Se härom SCHINKEL(-Alin) XII: 2, s. 214. — Jfr WIESELGREN: »L. J. Hierta», s. 231.

[5] »Lilljecronas dagbok», $^{30}/_{6}$ och $^{10}/_{7}$. — Här uppgifves att Gustaf Hierta var författare till den uppseendeväckande artikeln och att L. J. Hierta gifvit plats åt den i Aftonbladet för att komma ifrån den beskyllning för »ministerialism», som hans motståndare kastat mot honom — det gällde särskildt om Svenska Minerva, som hånade Aftonbladets relativt välvilliga hållning mot Posse.

[6] Se Frölichs anförande under dechargedebatten. (R o A P IX, s. 214 o. f.). Den »vilda andan» bland bönderna bekymrade äfven åtskilliga oppositionsmän. (STENHAMMAR II, s. 107.)

[7] P r P V, s. 70—261.

ståndeu få till stånd ett beslut om anmälan enligt § 107 mot Stierneld, den mest framstående af den gamla regimens ännu kvarstående män. Detta skulle åtminstone innebära en demonstration af oppositionens oförsvagade föresats att bekämpa och straffa »systemet» och dess män. Tanken på attackens fullföljande äfven mot de kvarstående rådgifvarna hade som ofvan antydts starka sympatier i bondeståndet, där under dechargedebatten häftiga angrepp gjordes både mot förutvarande och nuvarande rådgifvare, och i viss mån äfven i borgarståndet, där Petré m. fl. yrkade anmälan mot Stierneld. Återremiss beslöts emellertid i båda ständen i syfte att K. U. skulle inkomma med ett bestämdt förslag om åtgärd från R. St:s sida med anledning af de yrkanden som gjorts under debatterna. Dessa hade i stort sedt gått ut på att de afgångna rådgifvarna ej vidare skulle användas i statsrådet eller i förtroendeämbeten; flera talare hade dock föreslagit hemställan till konungen att han måtte ur statsrådet aflägsna de tre kvarstående rådgifvare, mot hvilka anmärkningar riktats.[1]

Den två dagar långa dechargedebatten hos R. o. A. är ett politiskt aktstycke af ganska stort intresse.[2] Till sin allmänna karaktär skilde den sig i ett väsentligt afseende från föregående riksdagars dechargedebatter. Det hade hittills varit praxis att de rådgifvare, som hade säte och stämma på riddarhuset, icke närvarit vid granskningsmemorialets behandling. Nu ansågo sig emellertid flera af de i betänkandet åsyftade statsråden och statssekreterarna ej bundna af denna praxis, då de redan lämnat statsrådet och då dessutom K. U:s anklagelseakt var af den art att det kunde anses påkalla en gensaga från de angripna.[3] I deras försvarsanföranden upptogos de framställda anmärkningarna punkt för punkt till bemötande och åtskilliga misstag i K. U:s framställning påvisades. Det ingick emellertid ej i oppositionens afsikter att dechargedebatten skulle bli en strängt saklig detaljgranskning af K. U:s betänkande. I stället ansåg man meningen med debatten vara att »utveckla en strid om styrelsemaximer, eller rättare om resultater» (Dalman). På en sådan »parlamentarisk basis» ville man handla för att gifva debatten dess rätta politiska

[1] B g P III, s. 390—451; B d P VI, s. 11—40. — Böndernas återremissbeslut var på förhand aftaladt under en konferens hos Dagligt Allehandas redaktör, Dalman. (»Lilljecronas dagbok», $^{29}/_{6}$.)

[2] R o A P IX, s. 4—299.

[3] Schinkel(-Alin) XII: 2, s. 122. Redan 1818 hade dock f. d. statssekr. frih. Wirsén uppträdt på riddarhuset under dechargedebatten och bemött anmärkningar, som riktats mot honom och hans kolleger (se ofvan s. 54).

karaktär.[1] Men oppositionstalarna kunde icke undgå att konstatera, att K. U:s dechargebetänkande genom sin uppställning och sin allmänna karaktär egentligen icke var ägnadt att underlätta en dylik storpolitisk debatt, utan att det i stället inledde representanterna i en »anmärknings- och specialitetslabyrint». Betänkandets form blef därför föremål för åtskillig kritik.

Flertalet oppositionstalare såväl på riddarhuset som i de ofrälse stånden kände sig emellertid ej bundna af dechargebetänkandets »torra sakregister», utan vidgade sina anföranden till en allmän kritik af »systemet» och styrelsens sätt »att under konstitutionella former hylla enväldets principer» (C. F. Horn). Icke endast de senast förflutna årens händelser fingo härvid passera revy och motivera den förkastelsedom öfver det rådande styrelsesystemet, som i mer eller mindre skarpa former uttalades. Kritiken blef i flera afseenden en vidräkning med de senaste 30 årens regeringspolitik och riktades således i ganska tydlig form mot monarken personligen.

Af särskildt intresse äro emellertid de uttalanden under dechargedebatten i de olika stånden, som anknyta sig till de konstitutionella frågorna. Här stodo meningarna alltjämt ytterst skarpt emot hvarandra. Å ena sidan den konservativa uppfattningen, som i oppositionens kritik och kraf endast såg utslag af en otillbörlig klanderlust, stundom också af stämplingar mot statsskicket och monarken. För dessa, hvilka tolkade grundlagens ord om konungens rätt att allena styra riket i strängt bokstaflig mening och ansågo konungens förtroende vara det enda nödvändiga villkoret för en konseljs bestånd, stod en parlamentarisk granskning af regeringssystemet i strid med författningens anda. De tillbakavisade med ovilja tanken att R.o.A. skulle lyssna till de orosyttringar i samhället, som den liberala pressen återspeglade. Från motsidan framföras de parlamentariska anspråken i mer eller mindre klara ordalag. Af särskildt intresse är Anckarsvärds långa och väitaliga anförande.[2] Han började med ett försvar för K. U. och vitsordade att utskottets sträfvan varit att tillmötesgå nationens kraf på en verklig ansvarighet för monarkens rådgifvare. Den ministeriella ansvarigheten vore jämte principen om regentens oantastlighet grundvillkoret för det konstitutionella samhällsskicket. Regentens person måste ställas utanför gränsen för de garantier, som folket söker vinna genom den representativa och konstitutionella statsförfattningen. Detta kan i första ögonblicket synas innebära

[1] Se Dalmans anförande, R o A P IX, s. 100 o. f.

[2] R o A P IX, s. 125—148.

orimligheter, då nästan alla konstitutionella statsförfattningar lämnat full beslutanderätt åt monarken, sedan han hört sina rådgifvare, och då, såsom hos oss, själfva valet af rådgifvare tillhör majestätets prerogativ. Men förhållandet blir mera lättfattligt, om man antager samma moraliska begrepp för sambandet mellan konungen och hans rådgifvare som mellan att taga och gifva råd i allmänhet. »Då framstår det klart och tydligt att försmådda råd äro oförenliga med fortfarande förtroende, och konungen blifver ovillkorligen beroende af rådslagen, utan att därför majestätets prerogativ att besluta anses upphäfdt.» Ett verkligt konstitutionellt förhållande inträder i samma stund som »den allmänna opinionens moraliska kraft kunnat öfvertyga konungens rådgifvare att deras eget moraliska värde af dem fordrar att icke, såsom trälar för lönen, råda utan att aktas». I alla tider och i alla länder har den allmänna opinionens kraft sökt göra sig gällande vid regeringsmaktens utöfning. Då det icke lyckats på lagligt sätt har det skett med våldsamma medel. Anckarsvärd hänvisade till England; där behöfvas inga ansvarighetsbestämmelser, tack vare det »antagna begreppet om nationalrepresentationens nödvändiga samverkan med regeringsmakten». Vår grundlags ansvarighetsbestämmelser ansåg han ha nödvändiggjorts genom den säregna maktställning, som den svenska regeringen i vissa fall fått, genom den ekonomiska lagstiftningen o. s. v.

Han kom därefter in på frågan om § 107 som ett konstitutionellt vapen i representationens hand. Man kunde ju tycka att denna paragraf är skäligen öfverflödig, eftersom anslagsvägran eller nedsättning är ett vida mera effektivt medel att nå det åsyftade resultatet. Men Anckarsvärd fann det för sin del antagligt att under nuvarande representativa former vore den rättighet, som § 107 lämnar riksdagen, »enlig med nationens behof, med tidens fordringar och med våra samhällsförhållanden». Han stödde denna åsikt bl. a. därpå att riksdagen ännu icke kunde med full kraft utöfva beskattningsmakten. Emellertid ansåg han att det vore hög tid att R. S:t nu begagnade »denna formella rätt», som grundlagen gifver dem, »eftersom nationen för närvarande känner sig obelåten i sin ställning, hindrad i sin industri, osäker i sin hushållning». Visserligen kunde det synas som om denna rätt blifvit erkänd af regeringsmakten i och med att flertalet af de gamla rådgifvarna lämnat statsrådet. Men sättet för detta erkännande vore ej tillfredsställande. »Har detta rådgifvarnas aflägsnande utgått ifrån regentens stadgade grundsats att förena sig med svenska folket, att sammangjuta sina och sin

dynastis intressen med svenska nationen, att göra folkets representanter och sina rådgifvare i framtiden till samverkande krafter i stället för fientliga partier? Är det ett bevis på ett allvarligt beslut att låta de inskränkta, från andra länder och regeringssätt lånade, stabilitets-, prohibitiv-, monopol- och privilegiegrundsatserna och det centralt administrativa systemet utbytas mot det ärligt representativa statsskicket . . . . emot friheten . . . . emot jämlikheten. . . . . Jag befarar att så icke är.» Rådgifvarnas afgång syntes honom mera likna ett försök att förebygga en opinionsyttring från ständernas sida än ett erkännande af nationens missbelåtenhet med styrelsegrundsatserna. Han betviflade att alla statsråden haft samma konstitutionella motiv för sin afskedsbegäran, som Åkerhielm anfört.[1] Det nya statsrådets färglöshet bekräftade hans farhågor för att allenastyrandet skulle stå lika fast, ehuru rådgifvarna ombytts. Det vore därför nödvändigt att alla fyra stånden enade sig om ett domslut öfver systemet. Hela nationen — undantagandes några vid maktmissbruken fästade individer — önskade nu förändrade styrelsegrundsatser.

Anckarsvärds anförande har här utförligt citerats, då det är belysande för den liberala oppositionens uppfattning i de konstitutionella frågorna. Det understryker hvilken vikt man lade vid resignationsrätten som medel att bringa regeringsmaktens utöfning i samklang med åsikterna inom representationen. Utan att beröfva monarken skenet af fri beslutanderätt kan en rådgifvarepersonal, som är genomträngd af en verkligt konstitutionell uppfattning, genomdrifva sina åsikter genom ett lämpligt användande af resignationshotet. Hvad som fordras för att på denna punkt bringa Sveriges statsskick i öfverensstämmelse med en verkligt konstitutionell (= parlamentarisk) princip är således endast en förändrad uppfattning hos rådgifvarna själfva af sin ställning och uppgift. Ett parlamentariskt inflytande på regeringsbildningen är däremot, det inser Anckarsvärd, svårare att vinna under de konstitutionella förhållandena, som f. n. råda hos oss. Det naturligaste medlet — anslagsvägran — kan icke i vårt land få samma betydelse som t. ex. i England. Opinionsyttringen genom § 107 R. F. är därför det enda egentliga parlamentariska medel, som står representationen till buds för att påverka sammansättningen af konungens rådkammare och de styrelseprinciper, som

[1] Se ofvan s. 164.

där göra sig gällande. När man erinrar sig det föraktfulla omdöme om grundlagens ansvarighetsbestämmelser, som uttalas i det Anckarsvärd-Richertska representationsförslaget[1] och som sedan går igen i nästan alla uttalanden i denna fråga från liberalt håll under 1830-talet, så är detta försvar för § 107 ganska öfverraskande. Det måste emellertid ses i samband med oppositionens fälttågsplan för riksdagen och det energiska arbete, som K. U. under Anckarsvärds egen ledning nedlagt för att skaffa material till en attack mot »systemet» medelst § 107. Anckarsvärds uttalande är helt säkert anpassadt efter ögonblickets situation: det gällde att söka få till stånd en opinionsyttring, »ett domslut», och så långt kunde ju § 107 duga, äfven om dess betydelse som parlamentariskt maktmedel var skäligen problematiskt.

Det är helt naturligt att oppositionen ogärna ville släppa tanken på den så mycket omtalade och omskrifna aktionen med »107:an», ehuru förutsättningarna för dess genomförande nu i flera afseenden voro andra än vid riksdagens början. Det är högst angeläget att bibehålla ansvarighetsidén enligt § 107 i sin renhet och att etablera en bestämd typ för dess utöfning, yttrade grefve Frölich, som emellertid ej hörde till beundrarna af det svenska ansvarighetsinstitutet. Han höll med om att detta vore »en illa uttänkt, i andra konstitutionella länder okänd utväxt» på ansvarighetssystemet. Han medgaf vidare att hela anstalten syntes honom »nära nog oförenlig med det rena konstitutionella systemet eller åtminstone att den, såsom alldeles öfverflödig, borde upphöra i samma stund vi, med en annan representation och tätare riksdagar samt total reorganisation af riksrätten, närmade oss det mera idéellt rätta.»[2] Frölichs slutyrkande i afseende å dechargebetänkandet visade huru han tänkt sig möjligheten att etablera en bestämd typ för tillämpningen af § 107. Det gick nämligen ut på att Stierneld skulle anmälas till entledigande. Som ofvan nämnts hade man i vissa oppositionskretsar strax före dechargedebatten enat sig om att detta vore den i taktiskt afseende lämpligaste operationslinjen för riddarhusoppositionen. Anckarsvärd, bröderna Tersmeden och ännu några talare instämde också i Frölichs yrkande. Men det var på förhand klart att detta icke kunde få majoritet, och meningarna voro för öfrigt delade inom oppositionen om lämpligheten af en sådan åtgärd mot en man, som kort för-

[1] Se ofvan s. 123.

[2] R o A P IX, s. 109 o. f.

ut fått mottaga uttryck af oppositionens förtroende.[1] Yrkandet afslogs också med 137 röster mot 47. Större röstetal samlade däremot förslaget om återremiss, men äfven det föll med 139 röster mot 111. R. o. A:s beslut blef således att betänkandet skulle läggas till handlingarna och att ingen åtgärd skulle vidtagas mot de rådgifvare, mot hvilka anmärkningarna riktats.[2]

Då två stånd lagt betänkandet till handlingarna var således frågan om en anmälan enligt § 107 förfallen. För oppositionen innebar detta en besvikelse, då man gjort sig så stora förhoppningar om att vid denna riksdag ändtligen kunna bringa det mycket omdebatterade ansvarighetsinstitutet till användning, men orsaken till den misslyckade utgången sökte man dels i själfva dechargebetänkandets form, som ej var ägnad att underlätta ett positivt beslut från ståndernas sida,[3] dels i de förändrade förhållanden inom statsrådet, som inträdt sedan riksdagens början. För öfrigt tröstade sig oppositionspressen med att dechargedebatten i alla fall blifvit en stark och omisstydlig opinionsyttring mot »systemet».[4] Det fanns emellertid andra utvägar att åstadkomma sådana opinionsyttringar af mera kännbart slag, och oppositionen, som med åtskillig framgång pröfvat dem vid den föregående riksdagen, ämnade ej heller nu lämna dem oförsökta. Ju längre riksdagen led, desto mera öfvertygad blef man inom de ledande oppositionskretsarna att det enda som dugde var att »snörpa på pungen».[5] Statsutskottets behandling af statsregleringen skedde

[1] Dalman, som förut i sin tidning förklarat att ett mot Stierneld ensam koncentreradt anfall icke skulle ingifva den allmänna opinionen respekt för ståndet och som i stället föreslagit återremiss för att K. U. skulle få tillfälle att lämna »ett koncentreradt omdöme» om rådgifvarepersonalen (Dagligt Allehanda n:o 148) yttrade under dechargedebatten att ändamålet med § 107 icke syntes honom vara att ständerna skola direkt anmäla vissa rådgifvare till entledigande, utan att nationen skall från K. U. erhålla en på tillförlitliga fakta grundad öfversikt af regeringssystemet (R o A P IX, s. 104). — C. F. Horn — som numera visserligen ej kan räknas till den egentliga oppositionen — tolkade säkerligen mångas åsikter, då han motsatte sig anmälan mot Stierneld med den motiveringen att hans känsla sade honom, att § 107 icke första gången den på allvar ifrågasattes för tillämpning borde drabba en i flera afseenden så förtjänt man som Stierneld (ibid. s. 254 o. f.).

[2] Ibid. s. 293.

[3] Dagligt Allehanda, n:o 145.

[4] Aftonbladet $^{4}/_{7}$. Jfr WIESELGREN: »L. J. Hierta», s. 223.

[5] »Lilljecronas dagbok», $^{9}/_{4}$.

också i den rena visnepolitikens tecken,[1] hvilket medgafs af dess ordförande, grefve C. F. Horn vid debatten på riddarhuset den 2 maj öfver utgiftsbetänkandet. Han förklarade att det varit utskottsmajoritetens afsikt »att göra det omöjligt att bibehålla det gamla statsskicket» och att det nu afgifna betänkandet endast afsåge en »interimsreglering».[2]

Med anslagsvägran som vapen vann också oppositionen i slutet af juli en parlamentarisk seger. Då voteringarna i förstärkt statsutskott den 23 juli utföllo mot regeringens önskningar begärde de båda statsministarna Posse och Stierneld den 29 juli sitt afsked. Den skrift, hvari afskedsansökan motiveras, är ett mycket intressant och betydelsefullt aktstycke.[3] De båda statsministrarna förklara däri att de misstagit sig »om vår ställning i det allmänna, då vi påräknade R. St:s förtroende såsom stöd för vår ämbetsverksamhet». Nyttan och behöfligheten af de begärda anslagen torde ingen kunna bestrida, och de oväntade afslagen kunna därför icke förklaras annorlunda än som »ett uttryck af R. St:s missbelåtenhet med det sätt, hvarpå vi utöfvat våra ämbeten». För att icke riskera ett för riksstyrelsens jämna och oafbrutna gång farligt upprepande af dylika beslut i kommande statsregleringsfrågor, anhöllo de därför om afsked. — En sådan motivering kunde gifvetvis icke vinna konungens gillande och i ganska ampra ordalag uttalade han sin förvåning öfver och sitt ogillande af statsministrarnas framställning.[4] Ansökan beviljades emellertid, fastän de afgående uppmanades att tillsvidare uppehålla sina ämbeten.[5]

[1] Se härom SCHINKEL(-Alin) XII: 2, s. 69 o. f.; CLASON, s. 350 o. f.; DALMAN III, s. 38 o. f.

[2] R o A P VI, s. 26 o. f. — Jfr SCHINKEL(-Alin) XII: 2, s. 78 o. f.

[3] Se statsrådsprotokollet för civilärenden den 31 juli 1840. Tryckt hos SCHINKEL(-Alin) XII: 2, bil. 14, s. LI—LIII.

[4] Ibid. s. LII.

[5] Flera versioner förekomma angående de verkliga orsakerna till statsministrarnas afgång — man ville nämligen i allmänhet ej betrakta de i afskedsansökan anförda motiven som den egentliga orsaken. Se härom SCHINKEL(-Alin) XII: 2, s. 132, not; STENHAMMAR II, s. 119—120, 123—124; »Lilljecronas dagbok», $^{30}/_{7}$, $^{2}/_{8}$; PALMSTIERNA, s. 95. Om statsrådet Fåhræus ställning, se FÅHRÆUS, s. 50. — Att Posse mer och mer fann samarbete med konungen omöjligt och att Stierneld afskräcktes af den allt fientligare hållning, som oppositionen började intaga mot honom, har säkerligen varit två bidragande orsaker till deras afgång. Lilljecrona uppger ($^{10}/_{7}$) att Stierneld strax efter omröstningen på riddarhuset om dechargebetänkandet velat resignera, men besinnat sig och beslutat afvakta K. U:s svar på borgarnas och böndernas återremiss — Petré uttalade längre fram den förmodan att det var för att förekomma en eventuell tillstyrkan från K. U. om anmälan mot Stierneld, som denne resignerade i juli. (B g P IV, s. 683.)

Posses och Stiernelds afskedsansökningar voro ju ett öppet och klart erkännande af den parlamentariska princip, som oppositionen förfäktade. Detta konstaterades också med tillfredsställelse, ehuru belåtenheten med själfva sakförhållandet ej var utpräglad på oppositionssidan, där man väl knappast åsyftat annat med afslagen än en varning åt den nya regeringen, hvars oförmåga att bryta allenastyrandet och öfriga inkonstitutionella drag i regeringssystemet man med växande missnöje konstaterade. Dagligt Allehanda förklarade att nationens önskan varit att Posse skulle strida för dess sak *inom* konseljen och tidningen undrade om icke hela saken vore arrangerad i »kamarillans» intresse för att afväpna ständernas afvoghet mot de äskade anslagen. Men man skulle icke inbilla sig att det gick att köpa sig bifall med sådana medel.[1] — Oppositionen kände sig således bönhörd öfver höfvan genom statsministrarnas afgång och hade svårt att känna verklig tillfredsställelse öfver sin parlamentariska seger.[2]

Dessa förändringar inom statsrådet hjälpte emellertid K. U. att ganska ledigt komma ifrån svaret på borgar- och bondeståndens återremiss af dechargebetänkandet. I detta svar bemötas de anmärkningar som gjorts i ständen mot dechargebetänkandets form, mot att båda ansvarighetsparagraferna tillämpats på samma mål och mot att § 107 användts mot rådgifvare i kommandomål. Ehuru utskottet ansåg sig ha rätt fyllt sin uppgift då det icke tillstyrkt någon bestämd åtgärd mot den eller de rådgifvare, mot hvilka anmärkningar riktats, så ville det dock för remissens besvarande inkomma med ytterligare utlåtande. Detta innehåller i korthet att utskottet ej anser någon anmälan enligt § 107 numera af omständigheterna påkallad, då de flesta rådgifvare mot hvilka anmärkningar riktats redan afgått och då vidare Stiernelds afskedsansökan blifvit af konungen beviljad samt anmärkningarna mot Lagerbjelke och Ihre icke vore

[1] Dagligt Allehanda n:is 177, 178. — Jfr »Lilljecronas dagbok», $^{31}/_{7}$.

[2] Den tillfredsställelse som Svenska Minerva lade i dagen öfver Posses och Stiernelds afgång, dämpade också belåtenheten på oppositionssidan. Dagligt Allehanda fann sig föranlåten att nästan taga dem i försvar mot det konservativa organet (n:o 175). — I borgarståndet beklagade Petré Posses afgång; borgarståndet hade alltid haft stora förhoppningar på den nye justitiestatsministern och genom kraft, beslutsamhet, ihärdighet och politiskt mod hade Posse bort »tillvinna sig det konstitutionella stödet af ståndets förtroende» (B g P IV, s. 684). — Jfr debatten på riddarhuset den 12 sept. (R o A P XIII, s. 320 o. f.)

af det antal och den beskaffenhet att någon åtgärd borde vidtagas.[1] Borgarståndet lade detta memorial till handlingarna utan vidare,[2] men i bondeståndet uppstod en debatt, hvarunder Sven Heurlin föreslog att ståndet skulle uttala som sin öfvertygelse, att anmälan enligt § 107 bort äga rum och att bondeståndet skulle deltagit i en sådan, om icke två stånds redan fattade beslut hindrat den. Andra talare föreslogo petitioner till konungen för att i alla fall få något resultat af ansvarighetsfrågans behandling. Per Sahlström föreslog en anhållan hos konungen, att han måtte »förskona sig själf och riket från... rådgifvare, som från deras förtroendeämbeten redan afgått» och Bengt Gudmundson uppläste ett förslag[3] till en underdåning skrifvelse med begäran att konungen för framtiden måtte välja bättre och mera nitiska rådgifvare. Ståndet beslöt emellertid att låta vid K. U:s senaste yttrande bero. Gudmundsons förslag remitterades till ståndets enskilda besvärsutskott, men ledde ej till något resultat.[4]

Därmed var den egentliga dechargefrågan utagerad. Nya anm.-anl.: från enskilda riksdagsmän inkommo emellertid fortfarande till K. U. Så godt som samtliga dessa voro riktade mot regeringsåtgärder under den pågående riksdagen.[5] Principfrågan härom var ju före vid 1834—35 års riksdag, då K. U. gjorde ett undantag från regeln, att granskningen ej skall omfatta statsrådsprotokoll, förda efter riksdagens början. K. U. betonar äfven nu att det endast på grund af särskilda omständigheter anser sig böra afvika från denna praxis, och i ett par fall vägrade utskottet att upptaga sådana anm.-anl.[6]

---

[1] K U M n:o 31. — En ganska lång diskussion inom K. U. föregick beslutet om detta svar på återremisserna. Det fattades utan votering men sex reservationer anmäldes. I ingen af dessa yrkades emellertid tillämpning af § 107. Petré hade dock inom K. U. gjort yrkande i denna riktning mot Stierneld och som motiv härför anfört dennes åtgöranden ifråga om den senaste handelstraktaten med Ryssland. (K U P fol. 1363—1375.)

[2] B g P IV, s. 653.

[3] Författadt af Lars Hierta. Heurlins anförande var skrifvet af J. P. Theorell. (»Lilljecronas dagbok», $^{10}/_{9}$, $^{18}/_{9}$.)

[4] B d P VII, s. 602—631; 673—687.

[5] Se K U M n:is 22, 32, 33, 41, 48, 120, 121 och 122.

[6] K U M n:is 120—122. I dessa tre memorial motiveras utskottets beslut att ej upptaga anm.-anl:a till granskning med den förklaringen att K. U. »ej ansett sig böra genom en hufvudsaklig pröfning däraf betaga nästa riksdags K. U. tillfälle att granska den anmärkta åtgärden i sammanhang med det efter förändrade grundsatser organiserade statsrådets under en längre tid ådagalagda verksamhet i dess helhet.»

Åtskilliga upptogos emellertid till granskning,[1] och af dessa föranledde en, som vi strax skola se, åtgärd från K. U:s sida. De öfriga underkändes. I hvarje fall infordrade K. U. upplysningar eller protokoll. Att sådana lämnades visar att regeringen ej underkände K. U:s rätt att upptaga dessa ämnen till behandling. Anmärkningsvärdt är att flera af dessa anmärkningar ej kunde stödjas på några protokoll, utan rörde försummelser och uraktlåtenheter.[2]

I politiskt hänseende voro de anm.-anl. af största intresset, som riktade sig mot statsrådets bristande fulltalighet, ellet rättare sagdt mot rådgifvarnas underlåtenhet att göra föreställningar om denna sak. Redan den 29 maj anmälde Petré i borgarståndet anledning till anmärkning på grund af dröjsmålet med de konsultativa statsrådens utnämning. K. U. upptog anm.-anl. och infordrade upplysningar, men fann sig af dessa föranlåten att ogilla densamma, då det »möjligen mött svårigheter att redan... få dagar efter det statsrådet erhöll sin förändrade organisation bringa detsamma till fulltalighet».[3] När ytterligare anm.-anl. inkommo rörande denna sak,[4] infordrade K. U. ånyo upplysningar, af hvilka framgick att de nuvarande rådgifvarna fortfarande icke gjort några påminnelser angående statsrådets bristande fulltalighet. Efter en kort debatt beslöt K. U. med 12 röster mot 8 att § 107 skulle tillämpas. Minoriteten önskade en opinionsyttring om behofvet af statsrådets komplettering, men ville ej ha den framställd i anmärkningsform.[5] K. U:s memorial till ständerna med anledning af detta beslut är af betydande intresse.[6] I inledningsorden utvecklas nämligen klart och tydligt den parlamentariska principen för regeringsbildandet[7] och det konstateras med anledning af Posses och Stiernelds afskedsansökan att »en förändrad uppfattning af rådgifvarekallet — en högre åsikt af rådgifvares

[1] K U M n:ris 22, 32, 33, 48.

[2] Principfrågan härom behandlas af SVEDELIUS, s. 372 o. f.

[3] K U M n:o 22.

[4] Sådana anmäldes hos R. o. A. af Nils Rudolf Munck af Rosenschöld, i borgarståndet af Morsing och i bondeståndet af Sven Heurlin, samtliga den 29 juli. Morsing hade redan en vecka tidigare inom K. U. framställt en liknande anm.-anl. (K U P fol. 1279.)

[5] K U P fol. 1391—1396.

[6] K U M n:o 33.

[7] »Den åsikten att utnämning af en regeringsledamot vore blott en enskild tilldragelse, utan samband med hela regeringens styrelsesystem och statsmannagrundsatser, synes således hafva bort vika för en, på rationella grunder hvilande opinion, som bjuder enhet icke blott mellan regeringsledamöterna inbördes, utan äfven med R. St:s uttalade tänkesätt — det vill med andra ord säga — ömsesidigt förtroende.»

bestämmelse har således ögonskenligen begynt att åtminstone partiellt göra sig gällande». Vidare utvecklas nödvändigheten af en solidarisk ministeransvarighet: »Framför allt har inom det förra systemet af rådgifvares ansvarighet hvar för sig, utan gemenskap med de öfriga, en sådan mängd bekymmersamma omständigheter uppstått, att endast ett lyckligt sammanträffande af ovanliga karaktärer och talanger kunnat besegra dem. Men denna seger är i alla fall knappt möjlig, därest understöd från nationens sida saknas. Utan ett sådant bistånd skulle äfven de utmärktaste personligheter icke förmå att bekämpa alla de hinder, som splittrade intressen och olika politiska opinioner så lätt uppväcka.» Det tillhör den nuvarande rådgifvarepersonalen att förklara anledningen till statsrådets ofullständighet, heter det vidare. »Om den är att söka i deras brist på kraft, enstämmighet och inflytande, så vore däraf en gifven följd, att de icke utgöra den kärna, omkring hvilken en fulltalig konstitutionellt sinnad rådgifvarepersonal kan bildas.» Efter att ha understrukit olägenheterna i det nuvarande tillståndet, som antingen måste hindra högviktiga frågors afgörande eller föranleda deras pröfning i grundlagsvidrig form, öfverlämnade utskottet »under åberopande af § 107 R. F.... anmärkningarna i deras nu utredda skick till den åtgärd R. St., efter pröfning af alla härvid förekommande omständigheter, finna rikets väl kräfva».

Ej mindre än åtta reservanter anmälde sig. Cederschiöld, prosten Hallström och biskop Holmström, med hvilka ett par andra ledamöter förenade sig, kunde ej godkänna utskottets beifrande af de framställda anm.-anl:a, emedan det »endast är på statsrådsprotokollens positiva förhållanden som anmärkningarna böra grundas» (Cederschiöld), nu saknade K. U. »det egentliga substratet för sitt omdöme, ett statsrådsprotokoll» och befann sig därför ej längre på den ståndpunkt som § 107 förutsätter (Hallström). Ett par af reservanterna hänvisade som förmildrande omständighet till de svårigheter, som det ögonskenligen mött att få konseljen kompletterad, svårigheter, som ökats genom Posses och Stiernelds afgång. Biskop Holmström slutligen reserverade sig, fast i mycket allmänna ordalag, mot själfva motiveringen i K. U:s betänkande.

Innan detta behandlades i ståndén skyndade sig statsråden att i konselj den 5 sept. till protokollet göra en framställning om de olägenheter, som vållades af statsrådets fortfarande ofulltalighet.[1]

[1] Schinkel(-Alin) XII: 2, s. 146; jfr bil. B, s. LIII—LIV.

Några dagar härefter besattes en af de lediga konsultativa statsrådsplatserna med professor Grubbe.

Betänkandet gaf emellertid i ståndén anledning till debatter af delvis storpolitisk karaktär. Detta var mindre fallet i bonde- och borgarståndén, där man höll sig till sakfrågan; återremiss beslöts i båda ståndén för att från K. U. få förslag till en skrifvelse till konungen om ändring i det anmärkta missförhållandet.[1] I prästeståndet meddelade en af K. U:s medlemmar att det ej varit utskottets mening att § 107 skulle användas; paragrafen hade endast åberopats »för att gifva saken form».[2] Intet yrkande om anmälan enligt § 107 gjordes. Förslaget om återremiss föll med 21 röster mot 19; majoritetens ståndpunkt var att det anmärkta förhållandet visserligen vore »bekymmersamt» men att någon annan åtgärd än memorialets läggande till handlingarna ej borde företagas.[3] Hos R. o. A. var Anckarsvärd hufvudtalaren med ett långt anförande i starkt oppositionell anda.[4] Han bröt stafven öfver hela den nuvarande rådgifvarepersonalen, som var så bildad att man icke visste om den hade några åsikter eller ej. Med stöd af § 107 och K. U:s föreliggande betänkande yrkade han på en framställning till konungen om entledigande af samtliga nuvarande statsrådsledamöter.[5] Därigenom hoppades han att man skulle komma ut ur denna villervalla och få en ministär, bildad efter bestämda grundsatser, »de må vara hvilka som helst t. o. m. uti hr von Hartmansdorffs åsikter och anda», i stället för de nuvarande likgiltiga och färglösa ministrarna. För öfrigt uppmanade han till fortsatt anslagsvägran, hänvisande till det resultat, som vunnits genom voteringarna i förstärkt statsutskott den 23 juli, och uttalade i detta sammanhang sin högaktning för Posse och Stierneld, hvilka hos oss infört principen »att resignationer kunna och böra äga rum i brist på förtroende hos R. St.».[6] Anckarsvärd fick emellertid understöd i

[1] B g P IV, s. 674 o. f.; B d P VII, s. 589 o. f.

[2] Prof. Morén, P r P VII, s. 600.

[3] P r P VII, s. 594 o. f.

[4] R o A P XIII, s. 320 o. f.

[5] Samma yrkande gjorde Sven Heurlin i bondeståndet. Han förklarade rent ut att de nuvarande statsråden måste anses som ett hinder för konungen i hans försök att bilda en komplett konselj. Heurlin förenade sig dock med dem, som yrkade återremiss, sedan hans meningsfrände Bengt Gudmundson påpekat att det vore orimligt att begära hela den nuvarande konseljens afskedande samtidigt som man yrkade på dess komplettering. (B d P VII, s. 590 o. f.)

[6] Hartmansdorff uppkallades häraf till att uttala ett skarpt ogillande af Posses och Stiernelds resignation, som han ansåg ha skett »onödigtvis och obetänkt». (R o A P XIII, s. 332 o. f.)

sitt yrkande endast af G. R. Tersmeden; flertalet oppositionsmän önskade återremiss för att få en hemställan till konungen om statsrådets komplettering. Emellertid beslöt R. o. A. med 68 röster mot 28 att lägga memorialet till handlingarna.[1]

Borgar- och bondeståndens återremisser besvarades af K. U. i memorialet n:o 51, hvari beträffande själfva sakfrågan hänvisas till memorialet n:o 50. I detta senare memorial föreslår K. U. med stöd af § 57, mom. 2 R. O. skrifvelse till K. M:t med anhållan att han måtte komplettera sitt statsråd för att blifva i stånd att fatta beslut öfver ständernas förslag till grundlagsändringar. Nya debatter i ståndén följde, med ytterst skarpa angrepp mot den härskande regimen och omaskerade antydningar om att den verkliga orsaken till statsrådets inkompletta tillstånd vore monarkens motvilja mot verkligt konstitutionella regeringsprinciper. De båda lägre ståndén biföllo skrifvelseförslaget, men ärkebiskopen och landtmarskalken vägrade proposition på bifall till förslaget under förklaring att K. U. saknade befogenhet att framställa ett dylikt. Propositionsvägran godkändes af båda ståndén och någon skrifvelse kom således ej till stånd.[2] Ytterligare försök gjordes i bondeståndet och hos R. o. A. att få en framställning till stånd om statsrådets komplettering och om statsrådsplatsernas besättande med män, »som voro öfvertygade om nödvändigheten af att grunda sina råd på en opinion, hvilande på rationella grunder och som bjöde enhet både mellan regeringsledamöterna inbördes och med R. St:s uttalade tänkesätt».[3] Men ej heller dessa framställningar ledde till något resultat i form af åtgärd från ständernas sida.[4]

De här i korthet refererade förslagen och uttalandena i frågan om statsrådets komplettering återspegla ganska väl åsikterna och stämningarna inom oppositionslägret under hösten 1840. Efter Posses och Stiernelds afgång synes oppositionen ånyo ha börjat hoppas på att konungen skulle kunna nödgas att gifva efter och ombilda mi-

[1] R o A P XIII, s. 355.

[2] R o A P XVII, s. 137; P r P X, s. 448; jfr Schinkel(-Alin) XII: 2, s. 154 o. f.

[3] Bengt Ribbing. (R o A P XIII, s. 355 o. f.)

[4] Se härom Schinkel(-Alin) XII 2: s. 157, 158. — I jan. 1841 besattes ändtligen justitiestatsministerposten med förutvarande konsultativa statsrådet Törnebladh.

nistären efter »konstitutionella» grundsatser.[1] Principerna för en sådan regeringsbildning utvecklas af Aftonbladet i en rad artiklar. Utnämningen af en konselj, som erkänner konstitutionens ord och anda, synes vara den enda återstående utvägen att kväfva motsättningen mellan folk och regering, att återställa harmonien mellan konung och representation, heter det i en af dessa.[2] Att den nuvarande konseljen har ständernas majoritet emot sig, behöfver ej bevisas, anser tidningen. Utnämningen af en konstitutionell konselj kräfver ej heller några koncessioner eller eftergift af någon laglig rättighet, den skulle tvärtom betyda en verklig maktutöfning, ett vackert bruk af prerogativet, som framför allt bör ligga i förmågan att medla mellan folk och regering. I en följande artikel riktas en del förmaningar till de liberala män, som eventuellt kunna bli hugnade med förtroendet att inträda i ministären.[3] Först och främst böra de offentligen framlägga sina åsikter och sitt program. Vidare måste sängkammarregeringen bort och konseljen gifvas »en så mycket som möjligt juridisk form». Konseljer skola hållas på bestämda tider, ärendena ordentligt föredragas och ledamöterna yttra sig däröfver innan konungens beslut fattas. Ett ärende bör äfven kunna föredragas i konseljen utan att förut ha kommunicerats med konungen. Detta innebär icke något afsteg från grundlagens bud, ty denna har velat förekomma att rådgifvarna göras till konungens kammarherrar.

Dessa artiklar äro ganska betecknande, både för hvad man skulle kunna kalla oppositionens minimikraf ifråga om konstitutionell regim och ministerstyrelse samt för de förhoppningar om ett verkligt systemskifte, som nu åter börja vinna insteg på oppositionssidan. Det befanns emellertid snart att man misstagit sig om man trott att konungen godvilligt skulle foga sig efter den liberala pressens anvisningar. Man började då åter gå »bröstgänges» tillväga. Detta öfverensstämde också bäst med stämningarna inom de två lägre ståndén, där oppositionsandan nu började taga så våldsamma uttryck att en del af de aristokratiska »koalitionsmännen» stöttes tillbaka; den demokratiska och politiskt radikala oppositionen växte riddarhusoppositionen fullständigt

[1] I »Lilljecronas dagbok» omtalas under den 13 aug. att L. J. Hierta fästat sina oppositionskamraters uppmärksamhet på »nödvändigheten att under närvarande ministeriella kris vara betänkt på, huru man skulle procedera, ifall Gubben (konungen) skulle kasta om sin politik och taga ministrar från vänstra hållet». Man hade också diskuterat en eventuell kandidatlista. (Jfr STENHAMMAR II, s. 147.)

[2] Aftonbladet $^{13}/_{8}$.

[3] Aftonbladet $^{26}/_{8}$. Jfr WIESELGREN: »L. J. Hierta», s. 225.

öfver hufvudet och gick sina egna vägar.[1] Tendensen riktades allt mera öppet mot konungen själf,[2] och genom de upprepade afslagen i förstärkt statsutskott under hösten 1840 ville man drifva bort äfven de kvarstående rådgifvarna, samtidigt som man sökte irritera konungen genom anmärkningarna mot konseljens bristande fulltalighet. Krisen nådde nu också sin höjdpunkt. Regeringens läge var ytterligt svårt genom dessa oupphörliga afslag eller inknappningar på nödvändiga anslag. I sitt ofullständiga skick, löst sammanfogad af politiskt betydelselösa element, var konseljen i administrativt hänseende, som en samtida karaktäriserade den,[3] en »uppenbar karrikatyr på departementalstyrelse». Dess uppenbara svaghet i politiskt hänseende var ej heller ägnad att afväpna oppositionen. Hade de fått följa sina egna böjelser hade nog statsråden resignerat efter den opinionsyttring, som de upprepade afslagen innebar.[4] Men de ansågo plikten ovillkorligen bjuda dem att kvarstå vid konungens sida och ej öfvergifva honom i en så pröfvande situation, då nästan hvarje dag gaf nya vittnesbörd om svårigheten att finna män, villiga att inträda i konseljen.[5]

[1] Stenhammar II, s. 121, 145, 167; Palmstierna, s. 103 o. 112.

[2] Se t. ex. Aftonbladets beryktade »abdikationsartikel» den 1 sept. — I denna utvecklas att regeringen borde upplösa riksdagen och påbjuda nya val, om den ansåg att ständerna handlade mot rikets bästa. Skulle representationen återkomma med samma åsikter, finge styrelsen rätta sig efter de tillgångar, som beviljas. Kunna rådgifvarna under sådana förhållanden ej påtaga sig ansvaret för förvaltningen, så får konungen se sig om efter andra, och naturligtvis bör han då vända sig till majoritetens främste män. Vill han icke detta, utan framhärdar i sina åsikter, så har han ingen annan utväg än abdikation, »då kunde det visserligen icke nekas honom att afträda från sin höga plats och öfverlämna nationens uppdrag åt sin efterträdare».

[3] Biskop Heurlins bref till biskop af Kullberg d. 8 sept. 1840. Tryckt hos Schinkel(-Alin) XII: 2, bil. E, s. XXXIII.

[4] Svenska Minerva hade tydligen detta på känn och uppmanade ifrigt statsråden att ej lyssna till den liberala pressens utläggningar angående afslagens politiska syftning. Tidningen erkände att regeringens läge var svårt, men tröstar med att förhållandet ej kan räcka länge. Rådgifvarna få ej i denna öppna strid mot konungamakten svika sin plikt, hvilken är att kvarstanna så länge konungen det önskar. Anslagsvägran är icke något grundlagsenligt sätt för rådgifvareansvarighetens utkräfvande, betonar Minerva. (Se t. ex. n:is 119, 120, 121.)

[5] Stenhammar II, s. 151. — Genom statsrådet Fåhræus' intressanta bref till Richert den 5 nov. 1840 (tryckt hos Schinkel(-Alin) XII: 2, bil. F, s. CXLIII, och hos Warburg: »J. G. Richert» II, s. 31 o. f.) vet man att konseljen redan tidigt på hösten föreslagit Richerts kallande till justitiestatsministerposten. Enbart detta vittnar ju om att konseljen ingalunda kände sig som en »kampregering», utan gärna skulle sett att kloka eftergifter gjordes för den parlamentariska oppositionens anspråk. Den meningsskiljaktighet, som på denna punkt rådde mellan rådgifvarna och monarken, bidrog naturligtvis till att ytterligare försvaga konseljens politiska ställning och framträdande.

Konungen själf var fast besluten att rida ut stormen och alla angreppen och opinionsyttringarna, mer och mer direkt riktade mot honom själf, under den återstående delen af riksdagen förmådde ej rubba hans fasta föresats att ej släppa ledningen ur sina händer och ej göra några eftergifter för de parlamentariska anspråken. Den liberala oppositionens förhoppningar att hotet mot kabinettskassan och det slutliga afslaget på anslaget till denna skulle bryta konungens motstånd på ett eller annat sätt, slogo alldeles fel.[1] Krisen hade nått en död punkt; den liberala oppositionen hade uttömt sina för handen varande möjligheter utan att kunna bryta den personliga konungamaktens motstånd.

För den liberala oppositionen var också 1840—41 års riksdag en besvikelse. Den hade icke uppfyllt hvad man hoppats trots att förutsättningarna varit goda. Man sökte trösta sig med att de belägrade politiska positionerna icke kunde betvingas i ett slag och att denna riksdag helt naturligt måste blifva »mera förberedande än deciderande».[2] Men man kunde samtidigt icke dölja för sig att orsaken till det klena resultatet till stor del låg i oppositionens egen politik. Icke utan fog klagade Aftonbladet på våren 1841 öfver att »riksdagen går sönder» till följd af oppositionens dåliga taktik. Det saknades enighet och kraft, hvar och en handlade efter egen lust.[3] Närmare utformad möter man denna kritik af den liberala riksdagstaktiken i S. L. Theorells intressanta broschyr »Anckarsvärdska politiken», som utkom i två delar 1842 och 1843. Udden riktas här närmast mot den man, som fungerat som riddarhusoppositionens synlige ledare, men som antagligen spelat en mycket obetydlig roll som sammanhållare af de olika oppositionselementen: C. H. Anckarsvärd. Broschyren är emellertid en skarp vidräkning med hela oppositionspolitiken, som författaren betraktar ur moderat liberal synpunkt. Kritiken går framför allt ut på att oppositionen försummat de enastående möjligheter, som erbjödo sig vid riksdagens början. Det hade då varit oppositionens plikt att göra sina åsikter och idéer gällande äfven i praktiken. Genom den gamla ministärens afgång inträdde en parlamentarisk situation, som borde pålagt oppositionen

[1] Se härom Schinkel(-Alin) XII: 2, s. 208 o. f.; Palmstierna, s. 107, 110; Stenhammar II, s. 253; »Lilljecronas dagbok», våren 1841.

[2] »Lilljecronas dagbok», $^{14}/_{1}$, 1841.

[3] Aftonbladet $^{7}/_{4}$ 1841.

ansvaret för den nya regeringens bildande. Men oppositionen undandrog sig detta ansvar under den uppkonstruerade förevändningen att det icke vore möjligt att bilda ett liberalt kabinett. Hvarför har oppositionen kämpat och hvarför har den angripit ministrarna, om den icke eftersträfvat regeringsbildandet? Den öfverdrifna blygsamheten att ej vilja synas eftersträfva ministerposter kan författaren ej förstå. Har man bringat en ministär på fall, så är man skyldig att själf taga konsekvenserna. Annars blir det ju en okynnesopposition, som ingalunda är ofarlig för statens lugn. Theorell ogillar äfven oppositionens taktik mot Posses ministär — genom en klok och moderat politik hade man bort skaffa sig inflytande öfver denna. Men han klandrar tillika Posse för att denne resignerat i onödan i stället för att söka vinna oppositionens understöd för ett verkligt program. Öfverdrifterna i oppositionens metoder, framför allt attackerna mot monarken, ogillar han likaså.

Denna kritik bygger ju i hög grad på teoretiska betraktelser af de politiska förhållandena 1840, men den träffar onekligen på flera punkter rätt. Det försvar som presterades af t. ex. Dagligt Allehanda är också mycket svagt och går egentligen endast ut på att fastslå att liberala statsråd ändå aldrig skulle kunnat uträtta något mot allenastyrandet — hvad tjänade det då till att försöka. Anckarsvärds svar på den Theorellska broschyren är ett intressant och för författaren belysande aktstycke,[1] men i sak är det klent, fastän det underkastades Richerts pröfning före publicerandet.[2] Anckarsvärd bestrider att oppositionen någonsin haft den makt och de möjligheter, som Theorell velat tillägga den. Han medger att det var »ett vackert drag af både moralisk och politisk dygd» af den gamla ministären att resignera. Men tvungen härtill var ministären visst icke, det bevisas bäst af det sätt, hvarpå den nya konseljen bildades. Förklaringen till att oppositionen ingenting kunnat uträtta ligger i de representativa formerna, som hindra t. o. m. en oppositionell majoritet att på lagenlig väg verka till ombyte af styrelsegrundsatser genom rådgifvarepersonalens förändring. Han framhåller också omöjligheten af att några af oppositionens ledare skulle kunna framställa sig som ministerkandidater, då det ju är konungens rätt att fritt välja sina ministrar. — Denna formella valfrihet för konungen är Anckarsvärd, som äfven ofvan visats, angelägen att betona, i öfverensstämmelse med Benjamin Constants idéer.

---

[1] C. H. Anckarsvärd: »Några ord angående en och annan dagens fråga» Sthm 1843.

[2] Warburg: »J. G. Richert» II, s. 156, 157.

De många och vidlyftiga debatterna kring ansvarighetsfrågorna återspegla i hufvudsak den liberala oppositionens afsikter på det konstitutionella området. Mera direkt kommo åtskilliga af dessa till uttryck i en rad förslag till grundlagsändringar, som framställdes af K. U. och hvilka flertalet antogos att hvila till följande riksdag, då de emellertid afslogos.[1] Ur den politiska ministeransvarighetens synpunkt äro de af särskildt intresse, som afse dels ändring i § 38 R. F. i syfte att utsträcka skyldigheten att vägra kontrasignation, dels införandet af den bestämmelsen i § 9 R. F. att »kraftiga föreställningar» skola fordras äfven mot beslut, som strida mot »rikets sannskyldiga nytta».[2] Det är gamla oppositionskraf, som här gå igen, och det är helt naturligt att de utformats i direkta förslag till grundlagsändringar, då oppositionen nu behärskar K. U. och likaså har möjlighet att i förstärkt K. U. drifva sina meningar igenom mot två ståndsafslagsbeslut.[3] Argumenten för och emot dessa ändringar i rådgifvarnas konstitutionella ställning äro de gamla vanliga.[3] Af ett visst intresse är emellertid att konstatera att reservationsrätten knappast får försvar från något håll. Synpunkten för de konservativa är därvid gifvetvis att rådgifvarnas reservationer blottställa monarken. T. o. m. en så konservativ man som biskop Heurlin framhöll att rådgifvarna borde bedömas efter sina handlingar, ej efter reservationerna. Han ansåg för sin del att det endast funnes ett sätt att göra kraftiga föreställningar, och det vore att resignera, men om man utsträcker resignationsskyldigheten för långt, tillintetgör man konungens beslutanderätt, ja, själfva konungamakten. De kraftiga medlen borde sparas till viktigare fall[4]. Häri låg således ett erkännande åt den själfklara, men från konservativt håll länge bestridda satsen att rätten till kontrasignationsvägran och ämbetsnedläggelse

[1] En summarisk redogörelse för dessa lämnas i SCHINKEL(-Alin) XII: 2, s. 166 o.f

[2] Se HAGMAN: »Studier i svensk statsrätt» I, s. 12 o. 23.

[3] Inom K.U. uttalades under diskussionen om dessa ändringsförslag att det vore tämligen ändamålslöst att endast en föredragande resignerade. Konungen kunde ju alltid få någon annan, som vore villig att kontrasignera hans beslut. Skulle en resignation kunna ske »med hopp om verkan», så borde den omfatta statsrådets samtliga medlemmar. Det yrkades också inom K. U., i öfverensstämmelse med de längst gående oppositionskrafven, att resignationsskyldighet borde stadgas äfven ifråga om beslut, som strede mot rikets sannskyldiga nytta. Man nöjde sig emellertid med att fordra »kraftiga föreställningar» i dylika fall. (K U P fol. 1036, 1266 o. f.)

[4] P r P VIII, s. 156 o. f. — Detta öfverensstämmer fullständigt med den åsikt som Geijer uttalat 1838 i Litteraturbladet i en recension Hazelii broschyr »En af dagens frågor». (Litteraturbladet I, n:o 8, s. 137 o. f.)

icke endast vore en konstitutionell garanti mot uppenbara författningskränkningar från monarkens sida, utan äfven ett politiskt medel i rådgifvarnas händer att häfda vissa principer för statsstyrelsen. Att en sådan icke behöfde, och för öfrigt knappast kunde fixeras i bestämda författningsbud, insågs emellertid af en och annan oppositionsman.

* * *

1840—41 års riksmöte är på sätt och vis slutpunkten i ett betydelsefullt och intressant skede i vårt lands politiska utveckling. Det har kännetecknats af en skarp motsättning mellan regeringsmakt och representation, hvarvid drifkraften för den senare delvis varit sträfvandet att häfda de konstitutionella principer, som nedlagts i 1809 års författning, men så småningom också tendensen att i det svenska författningslifvet införa det parlamentariska styrelsesättets princip. Det senare sträfvandet kröntes icke med framgång. Det svenska samhällslifvet var ännu icke moget för denna styrelseform, och utvecklingen hade icke förmått undanröja de antiparlamentariska drag i författningen, om hvilka talats i inledningen.

Dock ha dessa politiska brytningar ingalunda varit utan spår i det svenska författningslifvet. Den liberala oppositionen har gjort åtskilligt för att bana väg för den uppfattning om folkrepresentationens ställning och befogenheter, som snart blef en bestämmande faktor i svensk politik. Den gamla regimens, allenastyrandets, fall hade väl oppositionen ej fått bevittna. Men denna regim var icke uttryck för någon politisk åsiktsriktning inom riksdagen; den var tvärtom knuten till Karl Johans härskarpersonlighet, den stod och föll med honom. Kravet på ett verkligt konstitutionellt styrelsesätt var förhärskande inom alla politiska läger, det fanns äfven i de kretsar, där man starkast reagerade mot oppositionens hänsynslöst personliga angrepp på monarken. Den långvariga regeringskrisen hade också blottat svagheten i det rådande systemet och förberedt en förändrad uppfattning äfven i konservativa kretsar rörande rådgifvarnas ställning och politiska inflytande. Att konungens förtroende icke var tillräckligt för att uppehålla en ministär och göra den handlingsduglig, hade oppositionen lyckats öfvertyga allmänheten om, och ett formligt erkännande gafs häråt från regeringshåll genom statsrådens resignation vid riksdagens början och Posses och Stiernelds afgång i juli. Nödvändigheten af en viss harmoni mellan riksdag och regering kunde efter det stormiga riksmötets afslutning ej förnekas ens

från de håll, där man kraftigast motsatt sig den liberala oppositionens anspråk på regeringsinflytande.[1] Därmed ville man självfallet icke gifva något erkännande åt de åsikter ifråga om förhållandet mellan riksdag och regering, som oppositionen nu öppet förfäktar. Framför allt reagerar man mot den hänsynslösa »utsvältningspolitik», som oppositionen tillämpat i anslagsfrågorna i öppet proklamerad föresats att framtvinga ministärförändring.[2]

I afseende å formerna för ministeransvarighetens utkräfvande har det visat sig att praktiska erfarenheter från riksmötena efter 1809 i förening med vissa intryck af de moderna idéerna om ministeransvarigheten grundlagt en förändrad uppfattning hos riksdagens flertal angående den konstitutionella kontrollapparatens handhafvande, en uppfattning, som snart nog måste komma att få viktiga konsekvenser för förhållandet mellan representation och regering i allmänhet. Den juridiska kontrollen genom § 106 hade redan länge betraktats som ett ohandterligt vapen, särskildt på grund af riksrättens högbyråkratiska sammansättning. Erfarenheterna från 1840—41 års riksdag kunde ej annat än bestyrka denna uppfattning hos oppositionen, då riksrättens dom blef frikännande i alla de 31 anklagelsepunkter, som K. U. hopplockat. Svårigheterna att nå något resultat med § 107 voro också af erfarenheten bestyrkta. Redan tidigt hade oppositionen på andra vägar sökt få fram opinionsyttringar mot regeringspolitiken. Bakom denna utveckling låg naturligtvis ej endast intrycken af en del främmande doktriner utan framför allt en med det konstitutionella statsskickets mognad nödvändigt förknippad insikt om ansvarighetslagars otillräcklighet öfver hufvud taget, när det gällde att garantera

[1] Som konungens viktigaste uppgift i afseende på nästa riksdag angaf Svenska Minerva (1841, II:066) bildandet snarast möjligt af en regering med konungens och landets förtroende, med anseende och inflytelse inom representationen och en stor moralisk auktoritet öfver sinnena. Den nuvarande rådgifvarepersonalen saknade enligt tidningens mening de erforderliga egenskaperna.

[2] Hartmansdorff vänder sig i artiklar i Statstidningen och annorstädes skarpt mot dessa tendenser. Han påvisar att hvarje försök att förbinda § 107 med hotelser eller löften af något slag är absolut stridande mot grundlagen och han skildrar ironiskt de följder, som ett accepterande af oppositionens parlamentariska idéer skulle få; om rådgifvarnas tillsättande skall bli beroende af någon slags köpslagan mellan regering och ständer angående statsanslagen, så blir väl följden den att konungen måste mindre fästa afseende vid de blifvande rådgifvarnas duglighet än vid »deras indräktighet för statskassan». Genom täta ombyten af rådgifvare skulle således konungen alltid vara omgifven af »friska viljor, af nationens män, åtnjutande hennes förtroende och följaktligen medförande hennes penningar till konungens disposition» (»Angående ombyte af konungens rådgifvare mot statsanslags beviljande», s. 16.)

tillvaron af ett fruktbärande samförstånd mellan regering och representation. Saknaden af de primära kontrollmedel för representationen, som ligga i rådgifvarnas oförhindrade tillträde till representationens öfverläggningar och i en interpellationsrätt i någon form, inriktade den liberala oppositionens regeringscensur på så farliga och mot författningens anda stridande vägar som visnepolitikens.

Anslagsvägran var ett för statsverksamhetens lugna gång allt för riskabelt maktmedel för att det skulle kunna ersätta de grundlagsenliga formerna för ministeransvarighetens utkräfvande. Detta insåg icke den liberala oppositionen, som i detta fall mera hade ögonen riktade på det engelska författningslifvet än på det svenska. Det sätt, hvarpå oppositionen utöfvade sin makt på anslagsfrågornas område, bidrog också i hög grad till att framkalla den reaktion mot den ensidiga oppositionspolitiken, som gjorde sig gällande efter det märkliga riksmötets slut. I själfva verket var ju denna oppositionspolitik i sina författningsombildande sträfvanden — om man undantager representationsfrågan — icke något uttryck vare sig för nationens aktuella behof eller stämningarna hos dess flertal. Så länge oppositionen verkade som ett korrektiv mot Karl Johan-regimens inkonstitutionella tendenser och mot de byråkratiska missgreppen uppbars den utan tvifvel af en stark folkmening. Men detsamma gäller icke om dess parlamentariska sträfvanden. Helt naturligt för öfrigt, ty den parlamentariska principen var ju klart fattad endast af relativt få inom oppositionen själf. Den hade icke framvuxit organiskt ur den inhemska författningsutvecklingen, utan var en främmande politisk planta, för hvilken den rätta jordmånen ännu saknades i vårt land. Icke minst därför, att Sverige ännu ägde en stark och självständigt verkande konungamakt, hvars politiska ställning ej endast var grundad på den dåvarande monarkens personlighet, utan också på en stark folkopinion, som fortfarande ville bevara konungen som en självständig faktor i statslifvet, inom de gränser, hvilka grundlagen uppdragit.

Innehållsförteckning.

		Sid.
Förord		III
Källor och litteratur		V
I.	Inledning	1
II.	Den parlamentariska principens utveckling i England och Frankrike	9
III.	De »menlösa» tidernas opposition och dennas politiska sträfvanden	25
IV.	De parlamentariska idéernas grundläggningstid i Sverige	58
V.	Riksdagen 1823	68
VI.	1828—30 års riksdag	92
VII.	1830-talets politiska och statsrättsliga idéer	118
VIII.	Kampen mot »systemet» börjar	137
IX.	Den politiska krisen vid 1840—41 års riksdag	155

UPPSALA 1917
ALMQVIST & WIKSELLS
BOKTRYCKERI-A.-B.